

T.C.
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

AFRİKA’NIN ARTAN ÖNEMİ VE AFRİKA’DA ÇİN-ABD REKABETİ

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan:

Mehmet ÖZTÜRK

Danışman:

Doç. Dr. Muhittin ATAMAN

BOLU – 2010

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE,

Mehmet ÖZTÜRK' e ait “*Afrika’nın Artan Önemi ve Afrika’da Çin-ABD Rekabeti*”
adlı çalışma, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS
TEZİ olarak kabul edilmiştir. (23/06/2010)

Akademik Unvan ve Adı Soyadı_____ **İmza**

Üye (Tez Danışmanı) : Doç. Dr. Muhittin ATAMAN

Üye : Yrd. Doç. Dr. S. Selim EREN

Üye : Yrd. Doç. Dr. Mehmet DALAR

Sosyal Bilimler Enstitüsünün Onayı

Prof. Dr. Gönül ÜLKER

Enstitü Müdürü

ABSTRACT**THE INCREASING IMPORTANCE OF AFRICA AND THE CHINESE-AMERICAN RIVALRY IN AFRICA****Mehmet ÖZTÜRK****Master Thesis****Department of International Relations****Supervisor: Associate Professor Muhittin ATAMAN****June 2010, xiii+206 pages.**

The purpose of this study is to analyze the rivalry between China and the United States (the US) in Africa parallel to Africa's growing importance in recent years. It claims that both global and regional powers which have a long history of interests and relationship in the continent have intensified their activities in the 21st century in order to exploit the natural wealth and the market of the continent. However, in recent years, China and USA are the most significant global power which increased immensely their military, political, economic and socio-cultural activities on the continent. This study will try to explain the rivalry between these two global powers. Without analyzing of this rivalry, it is difficult to understand the recent developments occurred on this continent.

This study's covers the following subjects. China's economy developed rapidly as a result of the implementation of the economic reform in the last 30 years. China needs natural resources and new markets to foster its economic development. China has been an active foreign policy especially in the last 10 years. Therefore, China tries to enter into African continent. However, the US, the hegemon of the world, tries to reclaim its access and interests in Africa. The US attempts to exploit African countries for economic (oil, natural gas, and other natural resources) and security (military bases) purposes. The claim of Chinese and American national interests led to a competitive environment in Africa.

This thesis consists of two hypotheses. First, the China-US rivalry in Africa intensified in the last 10 years due to Africa's increasing importance. Second, China and

the US have been experiencing a political, economic, military and cultural rivalry in this continent. Factors such as the creation of a market, production of oil and other natural sources, which are inherited from the colonial period, and prevention of threats emerged from this continent directed to the national interests of these global powers determine the rivalry between China and the US.

This study will try to answer to the following questions. Why is the Africa continent important in the 21st century? Why the importance of the African continent increases? What are the African states' importance and their place in international politics? Do regional such as India, Turkey, Brazil and Iran and global powers such as the EU, Russia and Japan intensify their activities in the continent? Is there really a Chinese-American rivalry in the continent? If there is, what is the extent of this rivalry? What are the Chinese and American policies towards the African continent? Do their activities and interests create a competitive and conflictual environment on Africa?

Key words: Africa, the US-African Relations, Chinese-African Relations, the American-Chinese Rivalry in Africa.

ÖZET

AFRİKA’NIN ARTAN ÖNEMİ VE AFRİKA’DA ÇİN-ABD REKABETİ

Mehmet ÖZTÜRK

Yüksek Lisans Tezi

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Muhittin ATAMAN

Haziran 2010, xiii+206 sayfa.

Bu çalışmanın amacı, Afrika’nın önemini vurgulamak, Afrika’da etkinlik gösteren bölgesel ve küresel güçlerin faaliyetlerinin kısaca analizini yapmak ve kıtanın özellikle son yıllarda giderek artan önemine paralel olarak Çin ile ABD’nin Afrika’daki rekabetinin ekonomik, askeri, siyasi ve sosyo-kültürel analizini yapmaktır. Pek çok bölgesel ve küresel güç, Afrika’yla hem önceki ilişkilerinin bir uzantısı şeklinde ve hem de doğal zenginliklerinin paylaşılması ve pazar oluşturma gibi unsurlara istinaden bu kıtaya yönelik ilgilerini, özellikle 2000’li yıllardan sonra, yoğunlaştırmışlardır. Bu gelişmeler, özellikle son yıllardaki etkinlikleriyle öne çıkan ABD ve Çin’in bu kıta üzerindeki askeri, siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel faaliyetlerinin incelenmesi gerekli kılmıştır. Afrika’nın önemini arttıran bu rekabetin analizi yapılmadan kıtasal gelişmelerden haberdar olmak, hatta bu kıta üzerinde oynanan oyunları anlayabilmek ve doğru okuyabilmek imkansızdır.

Bu çalışmanın kapsamı aşağıdaki şekilde belirlenmiştir. Son 30 yıldır uygulamaya koyduğu ekonomik reform süreciyle birlikte Çin ekonomisi hızla gelişmektedir. Buna bağlı olarak ortaya çıkan hammadde ihtiyacının ve son 10 yıldır izlediği aktif dış politikanın bir sonucu olarak Afrika kıtasına açılmak istemektedir. Diğer taraftan, ABD de kıtadaki bazı ülkelerden petrol çıkarılmaya başlanması ve askeri hedeflerinin gerektirmesi üzerine gözlerini tekrar Afrika’ya dikmiştir. Bu iki gücün kıtaya yönelik politikaları ve çıkarları, Çin ile ABD’yi bir rekabet ortamına sürüklemiştir.

Bu çalışmada öncelikle Afrika’nın artan önemi incelenecektir. Ardından bölgesel ve küresel güçlerin bu kıta ile ilişkileri ele alınacaktır. Ancak tezin esas konusu kıtadaki faaliyetlerinin yoğunluğuyla dikkat çeken Çin ile ABD arasındaki rekabettir.

ABD ile Çin'in genel rekabeti sınırlı bir biçimde incelendikten sonra Çin ile ABD'nin Afrika'daki askeri, siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel rekabeti analiz edilecektir.

Bu çalışmada iki hipotez üzerinde durulmuştur. Birincisi, özellikle son 10 yılda Afrika'nın önemi arttığı için kıtada yoğun bir Çin-ABD rekabeti yaşanmaktadır. İkincisi, kıtadaki Çin-ABD rekabetinin sebepleri temelde Afrika'daki sömürge döneminden artakalan ve henüz tüketilmeyen petrol başta olmak üzere doğal kaynaklardan pay alma, pazar oluşturma ve kıtadan kendi çıkarlarına yönelik gelişen tehditlere karşı önlemler almadır. Bu bağlamda çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır. 21. yüzyılda Afrika'nın önemi neden artmaktadır ve Afrikalı devletlerin uluslararası politikadaki yeri ve önemi nedir? Bölgesel (Hindistan, Türkiye, Brezilya ve İran) ve küresel (AB, Rusya ve Japonya) güçlerin Afrika'ya yönelik politikaları nasıldır? Gerçekte bir Çin-ABD rekabeti var mıdır, varsa ne ölçüdedir? İki küresel gücün Afrika Kıtası'na yönelik politikaları ve faaliyetleri nelerdir? Bunların faaliyetleri Afrika'da bir rekabet ve çatışma ortamı oluşturmakta mıdır, oluşturmakta ise hangi yönlerden yaşanmakta ve ne aşamada mıdır?

Anahtar kelimeler: Afrika, ABD-Afrika İlişkileri, Çin-Afrika İlişkileri, Çin ile ABD'nin Afrika'daki Rekabeti.

TEŞEKKÜR

Öncelikle, tez konumun belirlenmesinden, sonuçlanmasına kadar ki süreç zarfında benimle çalışma inceliğini gösteren, tezimin şekillenip sonuçlanmasında büyük katkısı olan ve hep anlayış ve rehberliğiyle desteğini yanımda hissettiğim değerli hocam Sn. Doç. Dr. Muhittin ATAMAN'a içtenlikle teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, canım anneme, babama ve babaanneme; bölüm hocalarıma; tez savunmam sırasında jüri görevini yürüten hocalarıma; ilkokuldan yüksek öğrenime kadar üzerimde emeklerinin olduğunu düşündüğüm tüm hocalarıma ve Sosyal Bilimler Enstitüsü çalışanlarına çok teşekkür ederim.

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AFDB	: Afrika Kalkınma Bankası/African Development Bank
AFRICOM	: Birleşik Devletler Afrika Kumandanlığı
AGOA	: Afrika Büyüme İmkânı Yasası/African Growth Opportunity Act
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
APEC	: Asia-Pacific Economic Cooperation
ASAT	: Anti-Satellite Weapons
ASEAN	: The Association of Southeast Asian Nations
BBA	: Bütünleyici Barış Antlaşması
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BRIC	: Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin
CABC	: Çin-Afrika İş Konseyi
CIA	: ABD Merkezi Haber Alma Teşkilatı
CNPC	: China National Petroleum Corporation
COMESA	: Afrika Ortak Pazarı/Common Market for East and South Africa
Commonwealth	: İngiliz Uluslar Topluluğu
ÇAİF	: Çin-Afrika İşbirliği Forumu
Çev.	: Çeviren
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
ÇUŞ	: Çok Uluslu Şirketler
DEİK	: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
ECOWAS	: Batı Afrika Devletleri İktisadi Komisyonu/Economic Commission of Western African States
Ed.	: Editör
FOCAC	: Çin-Afrika İşbirliği Forumu/Forum on China-Africa Cooperation
GFH	: Somali Geçici Federal Hükümeti

GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GWe	: Gigawatt Electrical
HIPC	: Aşırı Borçlu Fakir Ülkeler/Heavily Indebted Poor Countries
IBSA Forumu	: Hindistan, Brezilya ve Güney Afrika Forumu
ICAS	: Uluslararası Afrika Araştırmaları Merkezi
IMD	: Uluslararası Füze Kalkanı Sistemi
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İKÖ	: İslam Konferansı Örgütü
İKT	: İslam Konferansı Teşkilatı
İMB	: İslami Mahkemeler Birliği
Km.	: Kilometre
LNG	: Sıvılaştırılmış Doğal Gaz
MDC	: Demokratik Değişim Hareketi/Movement for Democratic Change
MKP	: Milli Kongre Partisi
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
NEPAD	: The New Partnership for Africa's Development
NGO	: Hükümetdışı Gönüllü Kuruluşlar
OAÜ	: Afrika Birliği Örgütü/Organization of African Unity
ODA	: Resmi Kalkınma Yardımları
OECD	: İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
OPEC	: Organization of the Petroleum Exporting Countries
SADC	: Güney Afrika Kalkınma Topluluğu
SAGA	: Sahranın Güneyindeki Afrika
SHKH	: Sudan Halk Kurtuluş Hareketi
SIPRI	: Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü
Sinopec	: Çin Ulusal Petrokimya Şirketi/China Petroleum & Chemical Corporation
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları

ŞİÖ	: Şanghay İşbirliği Örgütü
TASAM	: Türkiye-Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi
TASCA	: Türk-Arap Bilim, Kültür ve Sanat Derneği
TİCAD	: Afrika'nın Kalkınmasına İlişkin Tokyo Uluslararası Konferansı
TİKA	: Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TUSKON	: Türkiye İşadamları ve Sanayicileri Konfederasyonu
UA	: Afrika Birliği/Union of Africa
UCM	: Uluslararası Ceza Mahkemesi
UNCTAD	: BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı
UNITA	: National Union for the Total Independence of Angola
UNITAF	: Birleşik Görev Gücü/Unified Task Force
UNOSOM	: United Nations Operation in Somalia
ZANU-PF	: Zimbabwe Afrika Ulusal Birliği-Yurtsever Cephesi

İÇİNDEKİLER

ABSTRACT.....	III
ÖZET	V
TEŞEKKÜR	VII
KISALTMALAR.....	VIII
İÇİNDEKİLER.....	XI
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM: AFRİKA’NIN DÜNYA AÇISINDAN ÖNEMİ.....	10
1. AFRİKALI DEVLETLERİN ULUSLARARASI POLİTİKADA YERİ VE ÖNEMİ.....	10
1.1. Afrika’nın Tarihi Geçmişi.....	10
1.2. Afrika’nın Artan Önemi.....	25
2. BÖLGESEL DEVLETLERİN AFRİKA AÇILIMLARI.....	36
2.1. Hindistan-Afrika İlişkileri.....	36
2.2. Türkiye-Afrika İlişkileri.....	42
2.3. Brezilya-Afrika İlişkileri.....	48
2.4. İran-Afrika İlişkileri.....	49
3. KÜRESEL DEVLETLERİN AFRİKA POLİTİKALARI.....	51
3.1. Rusya’nın Afrika Politikası.....	51
3.2. Japonya’nın Afrika Politikası.....	56
3.3. Avrupa Birliği’nin (AB) ve Avrupalı Büyük Güçlerin Afrika Politikaları.....	61
3.3.1. AB’nin Afrika’ya yönelik genel politikası.....	62
3.3.2. İngiltere’nin Afrika politikası.....	69
3.3.3. Fransa’nın Afrika politikası.....	72
3.3.4. Almanya’nın Afrika politikası.....	76
3.3.5. İtalya’nın Afrika politikası.....	77
II. BÖLÜM: ÇİN-ABD REKABETİ VE BUNUN AFRİKA’DAKİ YANSIMASI.....	79
1. ÇİN-ABD İLİŞKİLERİ VE KAÇINILMAZ REKABET.....	79
1.1. Soğuk Savaş Döneminde Çin-ABD İlişkileri.....	79
1.2. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Çin-ABD İlişkileri.....	82

1.2.1. Çin-ABD arasındaki siyasi ve askeri rekabet.....	84
1.2.1.1. Çin-ABD siyasi ve askeri rekabet alanları.....	87
1.2.1.2. Uluslararası kurumlar bağlamındaki rekabet.....	95
1.2.1.3. Çin-ABD arasındaki silahlanma yarışı.....	98
1.2.2. Çin-ABD arasındaki ekonomik, toplumsal ve kültürel rekabet.....	104
1.2.2.1. Çin-ABD arasındaki ekonomik rekabet.....	104
1.2.2.2. Çin-ABD ekonomik rekabet alanları.....	112
1.2.2.3. Çin-ABD arasındaki toplumsal-kültürel rekabet.....	114
2. AFRİKA'DA ÇİN-ABD REKABETİ.....	116
2.1. Soğuk Savaş Döneminde Çin ve ABD'nin Afrika İle İlişkileri.....	117
2.1.1. ABD-Afrika ilişkileri.....	118
2.1.2. Çin-Afrika ilişkileri.....	121
2.2. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Afrika'da Çin-ABD Siyasi ve Askeri Rekabeti.....	123
2.2.1 ABD-Afrika siyasi ve askeri ilişkileri.....	124
2.2.2. Çin-Afrika siyasi ve askeri ilişkileri.....	132
2.2.3. Çin-ABD arasındaki askeri ve siyasi rekabetin örnekleri.....	136
2.2.3.1. Somali	139
2.2.3.2. Zimbabwe.....	145
2.2.3.3. Sudan.....	147
2.3. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Afrika'da Çin-ABD Ekonomik Rekabeti.....	151
2.3.1. Çin'in Afrika'daki ekonomik etkinliği.....	151
2.3.2. ABD'nin Afrika'daki ekonomik etkinliği.....	157
2.3.3. Çin ve ABD arasındaki ekonomik rekabetin alanları ve örnekleri	161
2.3.3.1. Çad.....	164
2.3.3.2. Angola.....	167
2.3.3.3. Nijerya.....	168
2.4. Çin ile ABD Arasındaki Sosyo-Kültürel Rekabet.....	170
2.4.1. Çin ve ABD'nin sosyal politikalarının ve liderlerinin algılanışı bakımından rekabet.....	170
2.4.2. Dinsel rekabet.....	172

2.4.3. Eğitim, sağlık, teknoloji ve kültür yönünden rekabet.....	174
SONUÇ.....	178
KAYNAKÇA.....	184

GİRİŞ

Asya ve Amerika'dan sonra büyüklük ve nüfus itibarıyla üçüncü büyük kıta olan Afrika, dünyadaki karaların %22'sinden fazlasına sahiptir.¹ Afrika, Avrupa'nın güneyinde, Atlantik Okyanusu'nun doğusunda, Hint Okyanusu'nun batısında ve Antartika'nın kuzeyinde yer alır. Yunanlıların "Libya" olarak adlandırdıkları Afrika, Kartaca'ya ilk defa gelen Romalılarca "Afri" ya da "Africani" denilen oymakların adından esinlenerek kullanılan Afrika adı M.S. 1. yüzyıl sonlarında bütün kıta için kullanılmaya başlanmıştır.²

Afrika için en yaygın olarak kullanılan ayrıştırma, Kuzey Afrika-Sahra-altı Afrika diğer bir deyişle Kara (*Siyah*) Afrika, Sahra'nın güneyindeki Afrika nitelemesidir. Afrika için daha çok kullanılan bu tanımlamanın yanı sıra başka kavramlar da kullanılmaktadır. Bunlar içinde en yaygını ise coğrafi bölümlere ayrıştırarak yapılan tanımlamalardır.³ Buna göre, Kuzey, Batı, Orta, Güney, Doğu, Doğu Afrika Boynuzu ve daha ziyade Orta Doğu ülkeleri ile ilişkileriyle Afrika'dan biraz ayrılan Mısır olmak üzere jeo-stratejik bakımdan genelde yedi ayrı bölgeye ayrılmaktadır.⁴ Afrika Kıtası için ayrıca Arap Afrika'sı, Fransızca konuşan Afrika ülkeleri, İngiliz Uluslar Topluluğu'na mensup Afrika ülkeleri gibi değişik birçok terim de kullanılmaktadır. Fakat genelde tüm Afrika ülkelerinin karşılıklı etkileşim içerisinde oldukları gerçeğini düşünerek, Afrika'yı bir bütün olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır.⁵

M.Ö. 3. bin yıldan itibaren Sahra'nın güneyinde, batıda Moritanya'dan, doğuda Sudan'a kadar uzanan kültürel ve ekonomik hareketlilik giderek entegrasyona dönüşmüş ve Sahra-altı Afrika medeniyet havzasının temelleri atılmıştır. 9. yüzyıldan 13. yüzyılın ortasına kadar hızla gelişen şehirleriyle Doğu Afrika Sevahili medeniyeti,

¹ Ahmet Kavas İle Röportaj, "Afrika'yı ABD ve Avrupa Kaybediyor, Çin Kazanıyor", **Gündem Analiz**, Sayı 23, 12 Şubat 2008, s. 22.

² "Afrika'nın Nüfusu, Yüzölçümü ve Coğrafi Konumu", <http://ansiklopedi.turkcebilgi.com/Afrika>, Erişim tarihi: 6.7.2009.

³ William H. Mcneill, **Dünya Tarihi**, Çev. Alaeddin Şenel, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 13. Baskı, 2008, s. 385.

⁴ Ahmet Kavas, "Afrika'da Bütünleşme Hareketleri", **Stratejik Öngörü**, s. 37.

⁵ Güray Alpar, "Türkiye'nin Afrika Ülkeleri İle İlişkilerini Geliştirmesinde Gambiya Modeli", **Basılmamış Doktora Tezi**, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı, 2007, s. 39.

Gana Krallığı, Mali merkezli Batı Afrika Medeniyeti, Volta, Kongo ve Zimbabwe Krallıkları'ndan gelme zengin bir medeniyete sahiptir.⁶

Afrika'da milliyetçilikten ziyade kabileciliğin etkili olması ve eski sömürgeci Avrupalıların dillerini başlıca resmi diller olarak kabul ettikleri ya da etmek zorunda kaldıkları içindir ki, kıta üzerinde Frankofon, Anglosakson ve Lüzofon (Portekiz dilinden) olanlar olmak üzere üç ana etkileşim grubu vardır.⁷ Bugün itibariyle yaklaşık 850 civarında farklı toplum arasında 1500 civarında yerli dil konuşulmaktadır.⁸

Afrika kültür yapısının göze çarpan temel özelliklerinden bir tanesi, aşırı ataerkillikten, aşırı anaerkilliğe uzanan değişken sosyal değerlerin izlerini taşımasıdır. Diğer bir özelliği ise, zengin sanat eserlerine sahip olmasına karşın, geleneksel Afrika kültürünün, yıllar süren ihmal ve koloni dönemindeki baskıların bir neticesi olarak büyük ölçüde zayıflamış olmasıdır.⁹

Modern Afrika kültürünün genel hatlarıyla Arap milliyetçiliğine ve Avrupa sömürgeciliğine karşı koyma şeklinde tezahür ettiği iddia edilmektedir. Buna göre kıtada yaşayan insanların, 1990'ların sonundan itibaren, artan bir şekilde Afrika kimliğine daha sıkı bağlandıkları görülmüştür. Ancak, her ne kadar “Afrikalılık” bilinci gelişse de genelde sözde kalmakta ve çoğu zaman hayata geçirilememektedir. Yıllarca sömürgecilik etkisinde kalmanın etkisi bazen beyaz insana karşı tepkiye dönüşmesi ve başlarına gelen her kötü işten sömürgeci ülkeleri sorumlu tutmanın yaygın olması, bazen gerçek çözümün bulunmasını zorlaştırmaktadır.¹⁰

Doğu Afrika sahillerinden Afrika içlerine kadar bütün bölgelerde hakim medeniyet olma niteliğine sahip İslam, bölgede köklü bir tarihe sahiptir ve zorluklara rağmen kıtada büyümeye çalışmaktadır. Örneğin köle ticareti geçmişiyle acı hatıralara sahip Zanzibar Adası'nın başkenti Darüsselam, Doğu Afrika medeniyetinin önemli merkezlerinden biridir.¹¹

⁶ “Türkiye Afrika'yı Keşfediyor”, **Anlayış**, Mart 2005, s. 37.

⁷ Ahmet Kavas, “Afrika'yı ABD ve Avrupa Kaybediyor, Çin Kazanıyor”, http://www.gundemanaliz.org/index.php?option=com_content&task=view&id=209&Itemid=23, Erişim Tarihi: 16.10.2008.

⁸ Kavas, “Afrika'yı ABD ve Avrupa Kaybediyor, Çin Kazanıyor”, <http://www.gundemanaliz...>

⁹ Alpar, “Türkiye'nin Afrika Ülkeleri İle İlişkilerini Geliştirmesinde Gambiya Modeli”, s. 51.

¹⁰ Alpar, “Türkiye'nin Afrika Ülkeleri İle İlişkilerini Geliştirmesinde Gambiya Modeli”, s. 51-53.

¹¹ Asuman Kalufya, “Seyyid Derviş ve Doğu Afrika'da İslam”, **Anlayış**, Mart 2005, Sayı 22, s. 78.

Afrikaların dinsel dünyasındaki birçok kavramda Mısır, Hint ve Avrupa etkisi birlikte görülebildiği gibi bu kıtadaki ilkel çağdaş dinler arasında en çok Animizm, Fetişizm ve Totemizm yaygındır. Özellikle Orta Afrika’da, Asya’da ve Pasifik Okyanusu’nun bazı adalarında, yaklaşık olarak 140 milyon kadar insanın kabul ettiği Animizm, ruhun ölümden sonra da yaşamaya devam ettiği inancına dayanmaktadır.¹²

Kuzey Afrika ülkeleri ile Sahra’nın güneyindeki Afrika ülkeleri arasında ekonomik bakımdan önemli farklar vardır. Zira dünyanın en fakir bölgesi olan Sahra’nın güneyindeki Afrika’da, 1990–1994 yılları arasında GSMH artışı sadece %0,4 olmuştur. Yine 2000 yılı verilerine göre, dünya üzerinde günde 1 doların altında gelirle yaşayan nüfusun oranı gelişmiş ülkelerde %20, gelişmekte olan ülkelerde %23 iken, bu oran Afrika’da %46,7 gibi bir orana çıkmaktadır. Bu oran kıtanın ne kadar yoksul olduğunu göstermektedir.¹³ Öte yandan Afrikalı liderler, IMF’nin baskısı altında uygulamaya koydukları yapısal dönüşüm ve ağır borç yükleri yüzünden, iç çatışmalarını önleyemez durumdadırlar. Devlet sistemleri tam anlamıyla çökmüştür. Kıtanın karşılaştırmalı üstün olduğu sektörler eşitsiz değişim koşulları yüzünden, ABD ve Avrupa karşısında rekabet avantajını kaybetmiştir.¹⁴ Bununla birlikte Afrika, son yıllardaki istikrarlı ekonomik yükselişinin de etkisiyle geçmişte olduğu gibi gelecekte de ilgi odağı olmaya devam edecektir. Afrika halkları, başlarından geçen sömürgecilik felaketinden ve iç savaşların her şeyi tahrip eden özelliklerine rağmen ülkelerinin yeraltı ve yerüstü kaynaklarının henüz büyük bir oranda işletilemediğini düşünmektedirler.¹⁵

Kara Afrika’ında, Dakar’dan Etiyopya’ya kadar uzanan Sudanlılar ve Etiyopya’dan Güney Afrika’ya kadar uzanan alanda ise Bantular olmak üzere iki büyük grup vardır ve bunlar her şeyden önce kültürel ve dilsel birer birliktir.¹⁶ Akdeniz kıyılarından Sudan Sahel’ine ve hatta Etiyopya’ya kadarki halkların beyaz ırktan¹⁷ olduğu Afrika’da küçük etnik gruplardan bazıları ise şunlardır; en eski halklardan olan Pigmeler ve Paleonegritikler, Kalahari Çölü’nün kıyısındaki arkaik Khoi-Khoi (*Hotanto*) ve Saanlar (*Buşmanlar*), Gine’de Koniagiler ve Basailer, Fildişi Kıyısı’nda

¹² Alpar, “Türkiye’nin Afrika Ülkeleri İle İlişkilerini Geliştirmesinde Gambiya Modeli”, s. 41.

¹³ Alpar, “Türkiye’nin Afrika Ülkeleri İle İlişkilerini Geliştirmesinde Gambiya Modeli”, s. 50.

¹⁴ Sedat Aybar, “Türkiye-Afrika Ekonomik İlişkileri”, **Stratejik Analiz**, Temmuz 2008, s. 35, 38.

¹⁵ Kavas, “Afrika’da Bütünleşme Hareketleri”, s. 37.

¹⁶ Fernand Braudel, **Uygurhkların Grameri**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge, 1996, s. 142.

¹⁷ Braudel, **Uygurhkların Grameri**, s. 138.

Bobolar ve Lobiler, Gana’da Nankasalar, Togo’da Kabreiler ve Sombalar, Nijerya’da Fabiler ve Anguslar. Ekvator ormanlarıyla Sahra arasındaki bölgede; Toucouleurler, Mandingalar ve Kara Afrika’nın en kalabalık ülkesi olan Nijerya’nın en yoğun iki nüfus topluluğu Yorubalar ve İbolar etkindir. Dolayısıyla inançlar, hayat tarzları, toplumsal yapıları, kültürleri düzeyinde çeşitlilik arz eden bu etnik grupların varlığı, bu kıtayı çok büyük bir ilgi alanı içine çekmiştir. Dahası Sudanlıların koyu siyahından, Buşmanlar ve Hotantoların açık siyah, hatta sarı derilerine kadar uzanan deri rengi çeşitliliği bir taraftan insanlar, toplumlar ve kültürler arasında esaslı bir çeşitliliğin sadece antropolojik ve fizyolojik boyutunu ifade ederken, diğer taraftan bu kıtanın bir ucundan diğer ucuna sürekli ve geniş ölçekte değişmesinin de bir sonucu olarak bu kıtaya özgü ortaklaşa bir kader taslağının çizimini de zorlaştırmıştır.¹⁸

Afrika Kıtası, diğer kıtalara nazaran çok daha büyük etnik çeşitliliğe sahip olmuş ve bu yapısını da günümüze kadar korumuştur. Geçmişte bugün yaşadıklarından çok daha geniş topraklarda yaşayan Buşmanlar, Hotantolar, Dinkalar ve Masailer gibi dış görünüm bakımından oldukça farklı halklara sahip bu kıtada Bantu dilini konuşan bazı Afrikalılar ise bugün yaşadıkları toprakların daha küçük bir kısmı içine sınırlanmıştır.¹⁹ Örneğin, şimdiki Güney Afrika, Buşmanlar ve kuzenleri Hotantoların (Güneybatı Afrika’da Orange Irmağı’nın kuzeyinde yaşayan, Kunglarla akraba olan, Kung-San grubunu oluşturan avcı-toplayıcı bir kavim ve kendilerine insanların insanı manasında “Koikoi” demektedirler), komşu çiftçi ve çobanların, Avrupalı ve Asyalı göçmenlerin soyundan türeyen grupların genetik karışımıdır. Nelson Mandela, Thabo Mbeki ve Güney Afrika’lı diğer pek çok liderin ait olduğu Xhosa grubu bariz Buşman atalara sahiptir. Endonezya ve Malezya kökenliler olan, yani melez renkliler; Avrupalı öncülerin, Asyalı göçmenlerin ve Güney Afrika yerlilerinin soyundandır. İnsanların ırksal olarak kategorileştiği Güney Afrika “apartheid” döneminin en ilginç özelliklerinden biri, çok az sayıda ülkenin böyle zengin bir genetik çeşitliliğe sahip olmasıdır.²⁰

Öte yandan, sosyo-politik bir görüş olan “Pan-Afrikanizm” kavramı; dünya çapında tüm Afrikalıların birlik ve beraberliğini hedefleyen ve tüm Afrika kökenli

¹⁸ Braudel, **Uygurlukların Grameri**, s. 142-143.

¹⁹ Steve Olson, **Hepimizin Kökeni Afrika**, Çev. Filiz Kart, Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 2008, s. 384.

²⁰ Olson, **Hepimizin Kökeni Afrika**, s. 24-25.

insanların, etnisite, kültür veya milliyetleri gözetilmeksizin, birleşmesini amaçlayan bir ideolojidir. Başlangıçta kıtasal Siyah Afrika kültür ve ülkelerinin birliği olarak tanımlanmış olmakla birlikte daha sonraları ABD, Karayipler, Latin Amerika ve diğer bölgelere yayılmış tüm siyahi Afrika kökenli insanları kapsayacak şekilde genişleyen bu kavram, 1900 yılında Pan-Afrikan Kongresi ile de resmileşmiştir.²¹ Bununla birlikte, örneğin Mısır, bir dönem Arap milliyetçiliğinin zirve yaptığı 1950’li yıllardan itibaren Libya, Sudan, Tunus, Cezayir, Fas ve Moritanya üzerinde etkili olsa da kıtada Avrupa devletlerinde olduğu gibi yalın bir milliyetçilik dalgasından bahsetmek zordur. Afrika’daki birçok ülkede, henüz millet olma kimliğine sahip olamamaktan kaynaklanan kabile kültürünün egemen olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Afrika’da kabileler arası çatışmalar muhtemel olsa da, örneğin Berberiler ile Araplar, Kuzey Afrikalılar ile Sahra-altı Afrikalılar arasında milli kimlik noktasında fazla bir sıkıntı yaşanmamaktadır. Aslında Afrika toplumlarını ayrıştıran temel faktör ırk ayrımcılığıdır. Bunun en kötü örneği Güney Afrika’da Apartheid döneminde yaşanmıştır. Benzer şekilde Sahra bölgesinde Tuaregler (*Tevariklar*) denen kavim; Libya, Cezayir, Moritanya, Nijer, Mali ve Burkina Faso gibi ülkelerde parçalanmış halde yaşamaktadır ve bunlar Nijer ve Mali’de merkezi otoriteye karşı epeyce mücadele etmişlerdir. Buna karşın, akraba kabileler Ruanda’da olduğu gibi birbirlerine zarar da verebilmişlerdir. Öte yandan, Afrika’da kendilerinden olmayanlara karşı çok büyük kıyımın nadir yaşanmasının sebebi, Afrika’nın dünyada insanların en fazla yer değiştirdiği kıta olmasından kaynaklanmaktadır.²²

Dinsel farklılıkların fazla etkili olmadığı Afrika’da, etnik sürtüşmeler varlığını uzun süredir devam ettirerek çatışmaya dönüşmüştür. Liberya’da, Somali’de, Sudan’da, Zaire’de etnik farklılıklardan kaynaklanan çatışmalar yaşanmıştır. Ruanda’da Tutsi ve Hutu halkları, 1990 yıllarda birbiriyle çatışmışlardır. Güney Afrika’da 1994 yılında yapılan demokratik ve barışçı seçimler, beyazların siyaset üzerindeki tekellerini ortadan kaldırarak seçildikten sonra ırklar arasında uzlaşma politikası güden Nelson Mandela’yı iktidara taşımıştır.²³

²¹ Alpar, “Türkiye’nin Afrika Ülkeleri İle İlişkilerini Geliştirmesinde Gambiya Modeli”, s. 51-53.

²² Kavas, “Afrika’yı ABD ve Avrupa Kaybediyor, Çin Kazanıyor”, <http://www.gundemanaliz...>

²³ McNeill, **Dünya Tarihi**, s. 751.

Afrika hiçbir zaman uluslararası politikanın merkezinde yer almamasına karşın, uluslararası sistemdeki değişim ve dönüşümlerden sürekli olarak olumsuz etkilenmiştir. Bununla birlikte, Soğuk Savaş sonrası dönemde, Batı dışındaki ciddi potansiyele sahip birçok küresel ve bölgesel gücün Afrika açılımları, Batılı ülkelerin de kıtaya yönelik politikalarını revize etmelerini beraberinde getirmiş ve ortaya çıkan durumda Afrika üzerinde hiçbir dönem olmadığı kadar yoğun bir rekabet ortamı ortaya çıkmıştır. Kıtanın çeşitli enerji kaynakları açısından da sahip olduğu muazzam potansiyelin farkında olan bu güçler, bunun için Afrika'daki gelişmeleri yakından takip ederek, bu ülkelerle geçmişe nazaran daha kapsamlı ve üst düzey ilişkiler geliştirmeye dönük politikalar izlemektedirler.²⁴

Sömürgecilik tarihinin belirgin örnekleri arasında gösterilen Afrika; uzun bir süre iç karışıklıkların, etnik ayrımların, ırkçılığın, yerel direnişlerin ekonomik ve kültürel problemlerin merkezi haline gelmiştir. Belli aralıklarla da olsa bu sorunlar yeniden ortaya çıkabilmektedir. 19. yüzyılın ortalarına kadar “karanlık kıta” olarak adlandırılan Afrika'ya yönelik²⁵ pek çok bölgesel ve küresel güç, hem önceki ilişkilerinin bir uzantısı şeklinde hem de bu kıtanın doğal zenginliklerini paylaşma ve pazar oluşturma gibi unsurlara istinaden bu kıtaya yönelik ilgilerini 2000'li yıllarda daha da yoğunlaştırmışlardır. Ancak bu güçler içinde özellikle son yıllardaki etkinlikleriyle en öne çıkan ABD ve Çin olmuştur.

21. yüzyılın yükselen gücü Çin, gün geçtikçe artan enerji açığını gidermek için kendisine petrol üretimi alanında yeni rezervler elde etme amacıyla bu kıtaya doğru yönelmiştir. Petrolün yanı sıra bakır, altın, mangan ve platin gibi ham madde kaynaklarının da hızla gelişen sanayisi için vazgeçilmez bir temin kaynağı olacağını düşünen Çin, Afrika Kıtası'ndaki eski Avrupa sömürgelerinde, bugün özellikle ABD ile kıyasıya bir rekabet içine girmiştir.²⁶ Çin'in Afrika'da etkinliğini artırırken Batı'dan farklı olarak uyguladığı yumuşak güçle kıta üzerinde oldukça başarılı olduğu söylenebilir.

²⁴ Ufuk Tepebaş, **Büyük Güçler ve Afrika**, İstanbul: Tasam, 2010, s. 132.

²⁵ Pırıl Kazancı, “Afrika ve Sömürgecilik”, **Dünya Gündemi**, 25 Mayıs-1 Haziran 2008, s. 6.

²⁶ Ali Külebi, “Afrika'da Çin Egemenliği”, http://www.dunyagundemi.com/yardim/index.php?option=com_content&task=view&id=223&Itemid=65, Erişim Tarihi: 25.4.2008.

Çin'in, son 30 yıldır uygulamaya koyduğu ekonomik reform süreciyle birlikte ekonomisi hızla gelişmektedir. Buna bağlı olarak, ortaya çıkan ham madde ihtiyacını, özellikle son 10 yıldır dış politikasında izlediği aktif politikanın bir uzantısı olarak Afrika Kıtası'na açılımla gidermek istemektedir. Bunun yanı sıra, bu kıtada dönemsel olarak kıtadaki bazı ülkelerden petrol çıkarılmaya başlanması ve askeri hedeflerinin şekillendirmesi üzerine ABD de gözlerini tekrar Afrika'ya dikmiştir. Dolayısıyla bu iki gücün bu kıtaya yönelik politikaları, bunları bu kıtada ister istemez bir rekabet ortamına sürüklemiştir.

Afrika, sömürgeci geçmişe sahip olmasına karşın halen önemli derecede kaynağı elinde bulundurmaktadır. Afrika'daki bazı ülkelerden 1990'lı yılların sonlarında çıkartılmaya başlanan petrol, ABD'yi kıtaya yeniden çekerek Bush yönetimiyle birlikte daha uygulamaya yönelik politikalar izlemeye başlamıştır. Gerek 11 Eylül öncesinde gerekse de sonrasında terör gibi kendi menfaatlerini zedeleyici nitelikte bu kıtadan gelebilecek tehditleri önlemeye yönelik askeri politikalar izleyen ABD için, kıta üzerindeki en büyük rakip olarak Çin gözükmemektedir. Dolayısıyla bu iki küresel güç, bir yandan menfaatlerinin gerektirdiği şekilde kıta üzerinde etkinliklerini aktif olarak sergilerken, diğer yandan da aralarında kıyasıya bir rekabete girişmişlerdir.

Araştırmanın Amacı:

Bu çalışmanın ilk amacı; Afrika'nın uluslararası politika açısından stratejik, siyasi, ekonomik ve kültürel önemini vurgulamaktır. Bunun için de bölgesel ve küresel güçlerin Afrika Kıtası'ndaki etkinliklerine değinilecektir. Çalışmanın en önemli amacı ise; ekonomik, askeri, siyasi ve sosyo-kültürel açıdan Afrika Kıtası'ndaki Çin-ABD rekabetinin analizini yapmaktır. Ancak sağlam bir analiz yapabilmek için öncelikle Çin ile ABD arasındaki genel rekabet üzerinde durulacaktır.

Araştırmanın Kapsamı:

Bu çalışmada; öncelikle Afrika'nın artan önemi incelenecektir. Ardından bölgesel devletlerden Hindistan, Türkiye, Brezilya ve İran'ın ve küresel güçlerden

Rusya, AB ve Japonya'nın bu kıta ile ilişkilerine, Afrika'nın önemini vurgulaması nedeniyle ele alınacaktır. Ancak bu çalışmada, bu kıta üzerinde faaliyetleri en yoğun biçimde gözlenen Çin ve ABD ana aktörler olarak belirlenecektir. Ayrıca ABD ve Çin'in genel rekabeti bu çalışmada sınırlandırılarak incelenecek ve çalışmanın tamamında da kısaca önceki gelişmelere değinilmekle beraber özellikle kıta üzerinde kıta dışı faaliyetlerin yoğunlaştığı 2000'li yıllar sonrası baz alınarak ele alınacaktır. Daha sonrasında ise bu tezin ana konusunu oluşturan Afrika'nın öneminin artmasına paralel olarak, bu kıta üzerindeki Çin-ABD arasındaki rekabet; gerek bu iki küresel gücün bu kıta ülkeleri ile ilişkileri gerekse de kıta üzerindeki birbiriyle rekabet durumu askeri ve siyasi, ekonomik, sosyo-kültürel boyutları şeklinde ayrıştırılarak incelenecektir.

Araştırma Soruları:

Bu çalışmada şu sorulara cevap aranacaktır; 21. yüzyılda Afrika neden önemli, Afrika'nın önemi neden artmaktadır ve Afrikalı devletlerin uluslararası politikada yeri ve önemi nedir? Afrika Kıtası'nın küresel ve bölgesel devletler açısından önemi var mıdır? Çin-ABD rekabetinin boyutu genel olarak ne ölçüdedir? Bu iki küresel gücün Afrika Kıtası'na yönelik politikaları ve faaliyetleri nelerdir? Bu rekabet özellikle hangi yönlerden yaşanmakta ve ne aşamada mıdır?

Araştırmanın Önemi:

Afrika'nın öneminin artmasına paralel olarak son yıllarda bu kıta üzerinde faaliyetleriyle en öne çıkan güçler Çin ve ABD olmuştur. Bu bakımdan, bu iki küresel gücün oluşturduğu rekabet ortamının askeri, siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel bazda ele alınması gerekmiştir. Böyle bir rekabet durumunun incelendiği ve işleniş biçimi ve kapsayıcılık niteliğiyle farklılık oluşturan bu çalışma; Afrika üzerinde yaşanan gelişmelerden haberdar olmak, hatta bu kıta üzerindeki gelişmeleri doğru okuyabilmek için önemlidir.

Araştırmanın Temel Hipotezi:

Bu çalışmada iki hipotez uygulanmıştır. Birincisi, özellikle son 10 yılda Afrika'nın önemi arttığı için, bu kıta üzerinde Çin-ABD rekabeti yoğun bir şekilde yaşanmaktadır. İkincisi, bu kıta üzerinde Çin-ABD rekabetinin gözlemlenmesinin sebepleri ise başta 90'lı yılların sonlarına doğru çıkartılmaya başlanan petrol olmak üzere doğal kaynaklardan pay alma, pazar oluşturma başlıca hedefler olarak öne çıkmaktadır. Çin ile ABD'nin, kıtadan gelmesinden korktukları tehditlere karşı önlemler almaya yönelik askeri ve siyasi faaliyetlerin yanı sıra ekonomik ve kültürel faaliyetlere dayalı bir rekabet durumunun ortaya çıkışını tespit etmektir.

Araştırmanın Planı:

Bu tez, iki ana başlık altında ele alınmıştır. Çalışmanın “Afrika'nın Dünya Açısından Önemi” ismini taşıyan birinci bölümünde; ilk olarak, Afrika'lı devletlerin uluslararası politikada yeri ve önemine değinilecektir. İkinci olarak, kısaca değinilen Türkiye, İran, Hindistan, Brezilya gibi bölgesel güçlerin Afrika'ya yönelik açılımları bağlamında kıtanın önemine vurgu yapılacaktır. Üçüncü olarak, AB, Rusya Federasyonu ve Japonya'nın Afrika politikalarına Afrika'nın önemini vurgulaması bakımından genel hatlarıyla değinilecektir. Diğer küresel güçlerden ABD ve Çin'in Afrika politikaları, bu çalışmanın ana konularından birini oluşturduğu için bu bölümde yeri geldiğinde değinilerek, ikinci bölümde ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır. Çalışmanın “Çin-ABD Rekabeti ve Bunun Afrika'daki Yansıması” başlıklı ikinci bölümünde ise; Çin ve ABD arasındaki rekabet genel hatlarıyla incelendikten sonra, bu iki küresel güç arasındaki rekabet kıta üzerine taşınarak analiz edilecektir. Çalışmanın asıl konularından birini oluşturan bu kısımda, Afrika'daki Çin-ABD rekabeti siyasal-askeri, ekonomik ve kültürel-toplumsal yönlerden ayrıntılı bir biçimde ele alınacaktır.

I. BÖLÜM: AFRİKA’NIN DÜNYA AÇISINDAN ÖNEMİ

1. AFRİKALI DEVLETLERİN ULUSLARARASI POLİTİKADA YERİ VE ÖNEMİ

1.1. Afrika’nın Tarihi Geçmişi

Afrika Kıtası’nda bilinen kayıtlı tarih M.Ö. 3300 yılında, eski Mısır medeniyetinde oluşmaya başlamış ve kolonileşme öncesinde Afrika’da değişik politik yapıya ve yönetim biçimine sahip 10.000 kadar farklı devlet ve imparatorluk (Gana İmparatorluğu, Benin Krallığı, Songhay İmparatorluğu ve Kanem-Borno İmparatorluğu gibi) kurulmuştur.²⁷ 7. yüzyıldan sonra doğudan ve kuzeyden hareketle Sudan ve doğu sahili İslamlaştırılmış ve Arap tacirler tarafından dışa açılmaya başlamıştır. Bunun yanı sıra 11-15 yüzyıl aralığında Müslüman Afrikalı halklar; Bornu, Vaday, Kanem, Aşanti, Darfur gibi çeşitli krallıklar kurmuşlardır.²⁸ Zimbabwe topraklarında 700-1400 yılları arasında geniş çaplı altın madenciliği yapılmıştır.²⁹

Kara Afrika dış dünyaya eksik ve geç açılmıştır. Zira, güneyde büyük Kalahari, kuzeyde çok geniş Sahra; doğuda Hint Okyanusu, batıda Atlantik Okyanusu olmak üzere iki çöl ile iki okyanus arasında adeta hapsolan Kara Afrika’nın iyi limanlarının ve ulaşımına uygun nehirlerinin olmayışı, bu kıtanın okyanuslara çıkmasını zorlaştırmıştır.³⁰

Sömürgecilik öncesi kendi içinde tarihi sultanlıklar ve krallıklar gibi farklı idarî, sosyo-kültürel yapılar barındıran Afrika’nın doğu, kuzey ve batı bölgeleri; önce 16. yüzyılın başlarına kadar Araplar, sonrasında ise Türklerin hakimiyetinde kalarak 19. yüzyılın sonlarına değin Orta Doğu eksenli iletişim ve ticaret ağlarına sahip olmuşlardır. Batı Afrika sahillerinden güneye doğru ve Ümit Burnu’ndan Doğu Afrika sahillerine açılan kesimde ise Portekizle başlayan ve sonrasında İngilizler, Hollandalılar, Fransızlar, İtalyanlar ve Belçikalılarla 4 asır süren bir sömürgeleştirme süreci

²⁷ Alpar, “Türkiye’nin Afrika Ülkeleri İle İlişkilerini Geliştirmesinde Gambiya Modeli”, s. 44-45.

²⁸ Hermenn Kinder ve Werner Hilgemann, **Dünya Tarihi Atlası**, Cilt 1, Ed. Hüseyin Bağcı, Çev. Leyla Uslu, Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2007, s. 221.

²⁹ McNeill, **Dünya Tarihi**, s. 395.

³⁰ Braudel, **Uygarlıkların Grameri**, s. 137.

geçirmişlerdir. 19. yüzyılın ortalarından itibaren Etiyopya ve Liberya hariç bütün kıta bu talihsiz tecrübeyi yaşamıştır.³¹

Yer değiştirmek isteyenler için önemli bir etkileşim alanına dönebildiği içindir ki Afrika dünyanın merkezine yerleştirilebilir. Örneğin, dünya tarihinin en karanlık dönemi olan 16-20. yüzyıllar arası dönem baz alındığında, Güneybatı Avrupa’da Endülüs yıkılınca Avrupalılar bütün barbarlıklarıyla Akdeniz havzasına, Batı ve Doğu Afrika kıyılarına, Amerika Kıtası’na, dahası Güney Asya bölgesine saldırmışlardır.³²

Başta Portekizliler ve İspanyollar olmak üzere İngilizler, Fransızlar, Hollandalılar, Almanlar, İtalyanlar, Belçikalılar, hatta Danimarkalılar ve Norveçliler, biraz da İsveçliler öncelikle Afrika olmak üzere Amerika ve Asya’yı sömürmüşlerdir. Hatta Haçlı seferleriyle amaçlarına ulaşmaya çalışan bu güçler karşılarında Eyyübleri, Selçukluları, Memlükleri ve özellikle de 16. asırdan itibaren Osmanlıları bulmuşlardır. Ne var ki 20. yüzyılın başında Osmanlı Devleti dağılınca tüm Afrika Kıtası İngiltere, Fransa, Portekiz, İspanya, Almanya ve Belçika arasında paylaşılmış, Afrika’nın kimliği bozulmuş ve 2000’li yıllara kadar birçok Afrika ülkesinde bir tek üniversite dahi açmamalarından anlaşılacağı üzere dillerini etkisiz kılıp yerine kendi dillerini ikame etmişlerdir.³³

Coğrafi keşiflerle birlikte dünyaya açılan Avrupalılardan Portekizli kaşifler Madeira adalarına 1419’da, Asor adalarına 1431’de, Yeşilburun’a 1445’te, Kongo havzasına 1482’de ulaşmışlardır. 1487’de Bartolomeo Diaz’ın Afrika’nın güney ucuna yani Ümit Burnu’na³⁴ ulaşmasıyla birlikte Afrika’nın Avrupalılarla tanışmasının yanı sıra Afrikalılar için kötü günler de başlamıştır.

Afrika’da 1500-1800 yılları arasında İspanyol ve Portekiz egemenliği söz konusudur. İspanyol İmparatorluğu, esas itibarıyla Orta ve Güney Amerika’daki kıymetli madenlerin işletilmesine dayanmaktaydı.³⁵ Portekizliler, Afrika Kıtası’nın kıyılarına çıkarak başta Angola olmak üzere birçok yerde sömürgeler oluşturmuş³⁶ ve ilk köleleri 1441’de ülkesine götürmesinin ardından her yıl yaklaşık 100 bin köle

³¹ Kavas, “Afrika’da Bütünleşme Hareketleri”, s. 38.

³² Kavas, “Afrika’yı ABD ve Avrupa Kaybediyor, Çin Kazanıyor”, <http://www.gundemanaliz...>

³³ Kavas, “Afrika’yı ABD ve Avrupa Kaybediyor, Çin Kazanıyor”, <http://www.gundemanaliz...>

³⁴ Kinder ve Hilgemann, Dünya Tarihi Atlası, s. 221.

³⁵ Alpar, “Türkiye’nin Afrika Ülkeleri İle İlişkilerini Geliştirmesinde Gambiya Modeli”, s. 45-46.

³⁶ İlyas Kamalov, “Rusya’nın Afrika Politikası”, **Stratejik Analiz**, Temmuz 2008, s. 81-82.

Avrupa ve Amerika Kıtası'na götürülmüştür. Bu ticareti Portekizlerle birlikte İngilizler, İspanyollar, Hollandalılar, Fransızlar, Danimarkalılar³⁷ ve bu ticareti ileri boyutlara taşıyan ABD yapmıştır. Afrika Kıtası'ndan 4 asırdır deniz aşırı ülkelere taşınan kölelerin sayısı kolera gibi salgın hastalıklar nedeniyle daha kıtadan ayrılmadan ölenlerle ve yolda gemilerde ölenler dışında 20 milyonu aşmıştır.³⁸ Batı Afrika'nın Atlas Okyanusu sahillerinde bulunan Sierra Leone ve Liberya köleler için özel olarak kurulan ülkelerdir.³⁹ Nitekim ilk defa 1815 yılında Viyana Kongresi'nde köle ticaretinin yasaklanmasıyla birlikte 1836 yılında İngiltere, 1848 yılında da Fransa bu yasağı uygulamaya başlamıştır.⁴⁰ Öte yandan köle ticaretinin yanı sıra 15.-17. yüzyıllar arası altın, tuz, deri, fildişi, hurma, kahve, değerli taş ve kereste gibi kaynakların ticaretinin ve sömürüsünün yapıldığı dönemler olmuştur.⁴¹

Köle yasağının etkisiyle ve sayıları hızla artan hürriyetlerini kazanmış kölelerin bulundukları sömürgelerde büyük problemlere yol açacağının işaretini alan Batılı güçler bunların tekrar anavatanları olan Afrika'ya taşınması için Fransa Gabon'u, İngilizler Sierra Leone'yi Amerikalılar ise Liberya'yı uygun görmüşlerdir.⁴²

Öte yandan, hepsinde karma uygarlıkların görüldüğü Kara Afrika'nın geçmişinde; kökü çok eskilere uzanan ve 16. yüzyılda Amerika Kıtası'nın değerlendirilmeye başlanmasıyla çok ciddi boyutlara ulaşan zenci köle ticaretinin yanı sıra Avrupalılar Berlin Konferansı'nda (15 Kasım 1884-26 Şubat 1885) sahipsiz kalmış sömürgeleşecek yerleri bir harita üzerinde paylaşarak kıtaya yerleşmişlerdir.⁴³

Avrupalıların, Afrika Kıtası'nın içlerini keşfetmek, Hristiyanlığı yaymak ve bölgeyi ticaret ve madenler yönünden kontrol edebilmek amacıyla başlattıkları faaliyetler, kıtanın sömürgeleşmesine ve kolonilere ayrılmasına sebep olmuştur.⁴⁴

Özellikle I. ve II. Dünya Savaşı esnasında sömürgeci ülkeler, Afrika'nın doğal zenginliklerinden büyük ölçüde yararlanmışlardır. Savaş yıllarında müttefikler için son derece önemli olan Afrika Kıtası'nın çeşitli madenler açısından dünya üretimi içindeki

³⁷ Alpar, "Türkiye'nin Afrika Ülkeleri İle İlişkilerini Geliştirmesinde Gambiya Modeli", s. 45-46.

³⁸ Ahmet Kavas, **Geçmişten Günümüze Afrika**, İstanbul: Kitabevi, 2005, s. 181.

³⁹ Kavas, **Geçmişten Günümüze Afrika**, s. 181.

⁴⁰ Kavas, **Geçmişten Günümüze Afrika**, s. 181.

⁴¹ Kinder ve Hilgemann, **Dünya Tarihi Atlası**, s. 220-221.

⁴² Kavas, **Geçmişten Günümüze Afrika**, s. 182, 184-185.

⁴³ Braudel, **Uygarlıkların Grameri**, s. 145-146.

⁴⁴ Numan Hazar, **Küreselleşme Sürecinde Afrika ve Türkiye-Afrika İlişkileri**, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2003, s. 19-20.

payı şöyledir: Uranyum %100, elmas %98, kobalt %90, altın %50, krom %39, vanadyum %24, manganez %19, bakır %17. Afrika'da madenlerin ve petrolün bulunduğu yerler aynı zamanda en fazla çatışmanın yaşandığı yerler olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan uluslararası ortam, Afrika'nın sömürge olmaktan kurtulmasına yardımcı olan en önemli faktördür. Bu ortam, aynı zamanda çok sayıda Afrika ülkesinin bağımsızlığını kazanmasını sağlayan dekolonizasyon sürecini de beraberinde getirmiştir. Bu noktada anlamlı ve olumlu etkilere sahip iki olay, Atlantik Beyannamesi'nin imzalanması ve Birleşmiş Milletler Kurucu Antlaşması'nın imzalanmasıdır. II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dünya ortamında artık sömürgelerini ellerinde tutamayacaklarının farkına varan İngiltere ve Fransa, 1960 yılından itibaren kıtadaki sömürgelerinin bağımsızlıklarını tanımak zorunda kalmışlardır.⁴⁵

Britanya'nın sömürgelerden çekilme kararı alması öteki sömürgeci devletler üzerinde de etkili olmuştur. Afrika kolonisi Gana 1957'de bağımsızlığını kazanmış ve takip eden 5 yıllık süre içinde de Portekiz Angolası ve Mozambik dışında neredeyse tüm Afrika sömürgeleri bağımsız olmayı başaramışlardır. Fransa için en önemli acılara yol açan savaş Avrupalıların da ikamet ettikleri Cezayir'de yaşanmıştır. Cezayir'de Müslümanların bağımsızlık için ayaklanmaları orada yaşayan Avrupalıların Müslümanlara karşı savaş başlatmaları, önceleri Fransız kamuoyundan destek almış olsa da savaşın sürüp gitmesi kamuoyunu ikiye bölmüş ve General Charles de Gaulle'ün iktidara geri dönmesini de beraberinde getirmiştir. İktidara döndüğünde Devlet Başkanlığı yetkilerini artıracak şekilde anayasayı değiştirdikten sonra Devlet Başkanı seçilmesiyle birlikte yetkilerini Cezayir'de barışı sağlamak için kullanmıştır. 7 yıl süren savaştan sonra Fransa, 1962'deki halk oylaması sonucunda oy çokluğuyla Cezayir'e bağımsızlık tanınmasını öngören bir karar almıştır.⁴⁶

Sömürgecilik sonrasında Avrupalılarca kurdurulan bağımsız devletlerin tarihsel bağlarının koparılması ve kendilerine çizilen sınırlar içinde yaşamaları, ait oldukları devletleri benimseyememelerine yol açmıştır. Dahası bu toplumları daha iyi kontrol altında tutabilme kaygısıyla çoğu zaman iktidarda daha çok küçük bir azınlıktan gelen

⁴⁵ Alpar, "Türkiye'nin Afrika Ülkeleri İle İlişkilerini Geliştirmesinde Gambiya Modeli", s. 46-47.

⁴⁶ McNeill, **Dünya Tarihi**, s. 726-727.

ve çoğu kez idarelerinden memnun kalınmayan diktatör kimselerin tutulması, bu toplumların kendilerine özgü bir kimlik kazanamamalarına yol açmıştır.⁴⁷

Bu yeni bağımsızlığını kazanmış ülkelerdeki yönetimlerin, sömürgesi oldukları devletlerin bu ülkelerde bıraktıkları yerli ardıllarının etkisini üzerlerinden atacak kadar güçlü olamadıklarını gösteren bir örnek, Nijerya'da 1960'ların sonlarına doğru meydana gelen ve başarısızlıkla sonuçlanan Biafra ayaklanması gösterilebilir.⁴⁸

Batılı ülkeler, Afrika'yı Berlin Konferansı'nda paylaşarak kıta insanının eline İncil'i vermiş ama bütün zenginliklerini kendi ülkelerine götürmüşler ve halen de götürmektedirler. 1960-1962 yıllarında kıta ülkelerine bağımsızlık tanınsa da, bu bağımsızlıkların hemen ardından bu ülkelerde çıkan iç savaşlar, ihtilallerle birbirine kırdırılmış olması aslında bu ülkeler üzerinde yeni sömürü metotlarıyla sömürülmeye devam edileceklerini ortaya koymuştur. Bunu da özellikle yeraltı ve yerüstü zenginliklere sahip ülkelerde ileride kendilerine bağlı kalacak, Hristiyanlaştırılmış ve ülkenin bir bölümüne toplandırarak zengin edilmeye çalışan gruplar oluşturarak gerçekleştirmişlerdir.⁴⁹

Sömürgeci ülkelerin sömürgelerine bağımsızlık bahşederlerken, eski sömürge düzenlerinin yerli işbirlikçiler vasıtasıyla sürdürme düşüncesinin pek de umulduğu gibi sonuçlanmadığı da görülmüştür. Zira sömürgecilik etkilerini devam ettirmek istedikleri ülkelerde köklü aile fertlerinden ziyade sıradan kimseler arasından ön plana çıkarttıkları liderler, kısa sürede kendi başlarına buyruk hareket ederek eski sömürgeci ülkelere başkaldırmışlar, hatta onların baş düşmanları Çin, Kuzey Kore, Küba ve Sovyetler Birliği'nden (*SSCB'den*) yana tavır takınmışlardır. Bu durumun en güzel örneklerinden birisini 1971-1979'da Uganda'da Devlet Başkanlığı yapan ve 16 Ağustos 2003'te Suudi Arabistan'da sürgündeyken ölen İdi Amin oluşturmaktadır. Kendinden önce Devlet Başkanlığı yapan ve Doğu Bloku'na yönelik tavır takınan Milton Obete'ye karşın ABD ve İngiltere, Amin'i kansız bir darbeye başa getirmişler ancak Amin'in de aynı meyile kaymasını önleyememişlerdir. Amin, 1978 yılında Tanzanya ile yaptığı savaşı kaybetmesiyle birlikte ülkeyi terk etmiş ve 10 yıl Libya'da kaldıktan sonra Irak'a ve Suudi Arabistan'ın Cidde şehrine yerleşmiştir. Hatta Amin, Obete'nin tarafını tutan

⁴⁷ Kavas, *Geçmişten Günümüze Afrika*, s. 175.

⁴⁸ McNeill, *Dünya Tarihi*, s. 728.

⁴⁹ Doğan Aydal, *Petrolsüz Dünya*, İstanbul: Truva Yayınları, 2008, s. 44, 46-47.

Acholi ve Lango etnik gruplarına karşı acımasız baskılar yapmış, Uganda'nın bağımsızlığı sonrası bu ülke üzerinde çok etkili olan İsrail ile 1972 yılında irtibatını kesen ilk Afrikalı devlet olmuş ve 1976 yılında Telaviv'den hareketlenen ve Fransa'ya giden Air France uçağını kaçıran 4 Filistinli korsana havaalanını açmıştır. Bu haliyle Amin, modern dünyanın en kanlı diktörlerinden biri olarak tanımlanmaya başlanmıştır.⁵⁰

Genel olarak sömürgeler Fransız Afrika'sı, İngiliz ve Portekiz Afrika'sı olarak anılırken, ABD'den dönen özgürleşmiş kölelerin kurdukları Liberya, Batı Afrika'daki Fransız ve İngiliz sömürgeleri tarafından “komşu yıkan” olarak tanınmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlık ve sosyalizm mücadeleleri sonucu kurulan Mozambik, Senegal, Angola, Kongo gibi ülkelerin sınırları da sömürgeciler tarafından çizilmiştir. Afrika'da yaygın olarak yaşanan bugünkü çatışmaların ve çekişmelerin kökeninde bu siyasi bölünmeler vardır.⁵¹

1950'li yıllardan itibaren kullanılmaya başlanan “yeni sömürgecilik” kavramı, bağımsızlık sonrası süreçte ülkelerin yeraltı kaynaklarını sadece Devlet Başkanlarının, onları destekleyen idarelerin, darbe peşinde koşan askerlerin, sömürgecilik döneminden kalma çoğu kıta dışından gelen yabancı asıllı tüccarların keselerini doldurduğu döneme işaret etmek için kullanılmaktadır. Bu durum, Gana Devlet Başkanı Nkrumah gibi liderler tarafından sömürgecilikten daha tehlikeli bulunmuştur. Zira sömürgecilik döneminde idareciler Avrupalıydı ve halk ile aralarında hiçbir iletişim yoktu ve bir gün mutlaka çekip gideceklerdi. Ama onların yerini alanlar bizzat idare ettikleri ülkelerin evlatları olmalarına rağmen özellikle tek parti iktidarıyla Avrupa sömürgeciliğini aratacak düzeyde ve bu dönemden daha planlı hareketlerde bulunmuşlardır. Mesela, Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde Mobutu Sese Seko, Gine Devlet Başkanı Seku Ture, Orta Afrika Cumhurbaşkanı Jean-Bedel Bokasso gibi liderler kendi halkları için mücadele ettiklerini iddia etseler de uygulamalarıyla kendi insanlarına çok acı çektirmişlerdir.⁵² Dolayısıyla modern çağda kurulan Afrika devletleri sadece Mısır ile Kuzey Afrika ülkeleri asırlardır var olan sınırları üzerinde ufak değişikliklerle bağımsız olurken, en az 45 ülkenin sınırları sömürgecilik dönemlerinde Avrupalı sömürge

⁵⁰ Kavas, *Geçmişten Günümüze Afrika*, s. 190-196.

⁵¹ Aybar, “Türkiye-Afrika Ekonomik İlişkileri”, s. 37.

⁵² Kavas, “Afrika'yı ABD ve Avrupa Kaybediyor, Çin Kazanıyor”, <http://www.gundemanaliz...>

devletlerinin çıkarları doğrultusunda oluşturulduğu içindir ki, Asya'dakilerden epeyce farklılık gösterirken Latin Amerika ülkelerine bir parça benzemektedir.⁵³ Yine benzer şekilde, kolonileşme döneminden itibaren yoğun biçimde şiddet, yolsuzluk ve otoriter yönetimlerle mücadele eden ve günümüzde bağımsızlıklarına kavuşmuş olan Afrika ülkelerinin büyük çoğunluğu, halen Avrupa sömürgeleştirmesi döneminde ve yine Avrupalılar tarafından belirlenen sınırlara sahiptir.⁵⁴

ABD ve SSCB, söz konusu bu yeni uluslar üzerinde Avrupa sömürge imparatorluklarının kalkışını ilk aşamada olumlu karşılamışlardır. Ancak, Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu'nda oy sahibi olan bu yeni ulusların, çoğu kararda iki kutup arasında bulunmayıp onlardan ayrı bir "üçüncü dünya" bloğu oluşturmaları, bu iki süper gücün ideolojik beklentilerini gerçekleştirmediği için memnuniyetsizlik oluşturmuştur. Dolayısıyla bir taraftan Batı proleteryasını; sömürge halklarını sömüren ve Avrupa'nın devrimci bilinçlenmesini geciktiren bir sınıf haline gelmekle suçlayan ve devrimin Batı Avrupa'ya geçmesi gerekirken neden geçmediği yönündeki Lenin'in emperyalizm kuramını çürüten bazı gelişmeler olmuştur. Bunlar arasında, sömürge imparatorluklarının yıkılışının Avrupa'nın endüstrileşmiş ülkelerinde sosyalist devrimi hızlandırmaması ve eski sömürgeci devletlerin gelişmelerini sömürgelerini kaybettikten sonra da sürdürmeleri gösterilebilir. Diğer taraftan bağımsızlığını kazanan bu yeni uluslar, demokrasi ve liberal kurumlar yerine tek parti düzeni ve diktatörlükler getirmesi ABD açısından da güvensizlik oluşturmuştur.⁵⁵

Afrikacılık fikri, kıta üzerinde yaşayanlardan ziyade İngiliz sömürgelerinde ve Amerika Kıtası'ndaki eski kölelerin soyundan gelenler tarafından ortaya atıldığı 20. yüzyılın ilk yıllarından günümüze kadar önemli aşamalar geçirmiştir. Kıtanın geleceği hususunda birlikte hareket etmeye en büyük engel Avrupa devletleri oluştururken, hatta bu konuda Walter Rodney isimli bir araştırmacı, sömürgeci güçlerin çıkarları uğruna bu kıtayı nasıl az geliştirdiklerini ortaya koyan bir araştırma da yapmıştır. Bu kıta üzerinde dış etkenlerden ziyade yerli girişimlerle özellikle kıta üzerindeki devletlerin bağımsızlıklarını kazanmasıyla iyice şekillenen girişimler neticesinde ilk defa 15-22 Nisan 1958 tarihleri arasında Gana'nın başkenti Akra'da toplanan Bağımsız Afrika

⁵³ Kavas, "Afrika'yı ABD ve Avrupa Kaybediyor, Çin Kazanıyor", <http://www.gundemanaliz...>

⁵⁴ Alpar, "Türkiye'nin Afrika Ülkeleri İle İlişkilerini Geliştirmesinde Gambiya Modeli", s. 48.

⁵⁵ McNeill, **Dünya Tarihi**, s. 728.

Devletleri Konferansı'na katılan Mısır, Etiyopya, Gana, Liberya, Libya, Fas, Sudan ve Tunus bu yolda ilk adımı atmışlardır. Yine Akra'da tüm kıtanın temsilcilerinin katıldığı Birinci Afrika Halkları Konferansı 8-13 Eylül 1958 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Afrika ülkeleri Avrupalı sömürgecilerden bağımsızlıklarını kazanırken önce komşu ülkeler federasyon kurmayı denemişler ancak 1958'de kurulan Gine-Gana Birliği gibi Mali Federasyonu (Senegal, Nijer, Burkina Faso, Benin ve Fildişi Sahili'nden oluşan bu birliktelik, Senegal ve Mali'nin 20 Haziran 1960'da bağımsız olmasıyla son bulmuştur) ve Fransız Orta Afrika'sı sömürgelerinden Çad, Gabon, Orta Afrika ve Kongo'nun birlik oluşturma girişimleri de başarıya ulaşmamıştır.⁵⁶

Afrika Kıtası'ndaki siyasal ve kültürel birimlerin parçalanmasında, eski sömürgeci yönetsel sınırların etkisinin yanı sıra bu kıtadaki dinlerin, etnilerin, hatta dillerin çeşitliliğinin etkisi de vardır. Kıtadaki ulusal bölünmelere yönelik yapılacak en önemli eleştirilerden biri, söz konusu ulusların kültürel çeşitliliklerinin işlevinde belirlenmemiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Diğer bir önemli eleştiri konusu da, sömürgeci güçlerin biri İngilizce ve diğeri Fransızca olmak üzere iki dilin bu kıtaya götürülmesiyle birlikte bu dillerin kendileriyle ve eğitimle aşıladıkları her şeyin ve düşünme alışkanlıklarının kıtadaki bütünleşme çabalarını olumsuz etkilemesidir.⁵⁷

Afrika'da ilk defa, 12 Mayıs 1961'de "Monrovia Konferansı"nda, Afrika ülkelerinin büyüklük ve genişlik gibi kriterlerine bakılmaksızın, birbirinin iç işlerine karışmama, bağımsızlıklarına saygı ve diğerlerinin içişlerine karışmayı şiddetle kınama kararı alınmış olmasına karşın, bugüne kadar meydana gelen olaylara ve uygulamalara bakıldığında bunun başarılı olamadığı görülmektedir.⁵⁸

Bununla birlikte, 1960'lı yıllarda sömürgecilikten kurtulma, acılarının giderilmesi ve bağımsızlıklarına yeni kavuşmuş çoğu geçmişle fazla bağlantısı olmayan yeni devletlerin mevcut konumlarının korunması Afrika için bir zorunluluk olmuştur. Bu nedendir ki ekonomik, siyasi, ticari, kültürel, sağlık ve çevre konularında kıtanın farklı bölgelerinde ve diğer kıtalardaki ülkelerle çok çeşitli uluslararası entegrasyon girişimlerinde bulunulmuştur. Böyle bir entegrasyonun en önemli örneği ise⁵⁹ Afrika

⁵⁶ Kavas, "Afrika'da Bütünleşme Hareketleri", s. 38.

⁵⁷ Braudel, **Uygurılıkların Grameri**, s. 154-155.

⁵⁸ Alpar, "Türkiye'nin Afrika Ülkeleri İle İlişkilerini Geliştirmesinde Gambiya Modeli", s. 53.

⁵⁹ Kavas, "Afrika'da Bütünleşme Hareketleri", s. 37.

Birliği Örgütü'dür (*ABÖ/Organization of African Unity-OAU*). Kökleri Pan Afrika Kongreleriyle atılan bu örgüt, 25 Mayıs 1963'te Etiyopya'nın başkenti Addis Ababa kentindeki anlaşmayla kurulmuştur. Örgütün temel amaçları arasında şunlar gösterilebilir: a) Afrika ülkeleri arasında işbirliği ve dayanışmayı güçlendirmek, b) Üye ülkelerin ülke bütünlüğü, egemenliği ve bağımsızlığını korumak, c) Afrika'daki her türlü sömürgeciliğe son vermek, d) BM Şartı ve İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ni dikkate alarak uluslararası işbirliğini geliştirmek, e) Bütün bloklar arasında barışçı Bağlantısızlık politikasını sürdürmektir.⁶⁰

23-25 Mayıs 1963 tarihleri arasında Etiyopya'nın başkenti Addis-Ababa'da 30 Afrika Devlet ve Hükümet Başkanlarının gerçekleştirdikleri zirve ile temelleri atılan Afrika Birliği Teşkilatı'nın ismi, 9 Eylül 1999 tarihinde Devlet ve Hükümet Başkanları Libya'da yaptıkları zirve sırasında Syrte Deklarasyonu da denen bir deklarasyonu kabul etmeleriyle Afrika Birliği'ne (*Union Africaine-UA*) dönüştürme kararı alınmış⁶¹ ve 8 Temmuz 2002 yılında Güney Afrika'daki Durban Zirvesi ise Afrika Birliği'ni resmen başlatmıştır.⁶² Anayasal olmayan yollarla hükümetlerin değişmesine karşı çıkması ve anayasal düzeni koruma sorumluluğuyla hareket ederek gerektiği takdirde içişlerine müdahale prensibini kabul etmiş olması Afrika Birliği'ni selefinden ayıran en önemli iki özelliğidir.⁶³ Kaldı ki, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra, kıtada fakirleşmenin hızlanması ve kıtaya yapılan yardımların azalması gibi nedenler, Afrikalı liderleri sürdürülebilir kalkınmayı sağlama adına, özellikle sömürgecilik ve ırk ayrımcılığının sona erdirilmesi için önemli çalışmalarda bulunmuş ve ABÖ gibi örgütlenmelere zorlamıştır.⁶⁴

Afrika'da aynı zamanda, bölgesel ekonomik topluluklar, bölgesel işbirliği kuruluşları ve üretici ülkeler toplulukları olarak ayrılabilen bölgesel yapılanmalar da bulunmaktadır.⁶⁵ Bunlardan Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (*Economic Community of West African States-ECOWAS*), 1975 Mayıs'ında 15 Afrika ülkesinin Lagos (Nijerya'nın başkenti) Antlaşması'nı imzalamasıyla kurulmuş bir bölgesel

⁶⁰ Mehmet Hasgüler ve Mehmet B. Uludağ, **Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler**, İstanbul: Alfa yayınları, 2007, s. 416, 419, 434.

⁶¹ Kavas, "Afrika'da Bütünleşme Hareketleri", s. 39.

⁶² Hasgüler ve Uludağ, **Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler**, s. 420.

⁶³ Ceren Gürseler, "Afrika Birliği'nin Kıta'nın İstikrarına Etkisi", **Stratejik Analiz**, Temmuz 2008, s. 68.

⁶⁴ Alpar, "Türkiye'nin Afrika Ülkeleri İle İlişkilerini Geliştirmesinde Gambiya Modeli", s. 54.

⁶⁵ Alpar, "Türkiye'nin Afrika Ülkeleri İle İlişkilerini Geliştirmesinde Gambiya Modeli", s. 54.

ekonomik örgüttür. Diğer bir örgüt olan Afrika Kalkınma Bankası (*African Development Bank-AFDB*), bağımsızlığını kazanmış Afrika ülkeleri arasında ekonomik işbirliği ve dayanışmayı sağlamak için 10 Eylül 1964'te bölgesel ekonomik bir örgüt olarak kurulmuştur.⁶⁶ Diğer bölgesel örgütlenmelerden bazıları ise; Afrika İhracat İthalat Bankası, Ortak Para Bölgesi, Doğu Afrika Topluluğu ve Orta Afrika Ekonomi ve Para Topluluğu'dur. Bunların yanı sıra, İslam Konferansı Örgütü (*İKÖ*) de özellikle İslam Kalkınma Bankası aracılığıyla Afrika'da projeler yürüterek Afrika'da etkin bir rol oynamaya başlamıştır.⁶⁷

Son yıllardaki Somali, Çad, Kenya, Sudan ve Nijerya'daki krizler, Batı Afrika'daki petrol rezervinin 60 milyar varil olarak belirlenmesi sonrası, Afrika petrolünün imtiyazlarını elde etmek için Çin-ABD rekabetinin ortaya çıkmasıyla ilişkilendirilmektedir. Ruanda'da 1994 yılında Hutu ile Tutsiler arasındaki kabile soykırım savaşı, Kongo'da (Kinşasa) 1996 ile 2003 yılları arasında dört milyondan fazla insanın öldüğü kanlı savaş, 2006 yılı sonunda Somali'nin başkentinden 600 binden fazla kişinin mülteci durumuna düşmesi ve Aden Körfezi'nde deniz haydutluğu olaylarının görülmesi, 1998 yazında El-Kaide'nin Tanzanya ve Kenya'daki ABD büyükelçiliklerine bombalı saldırısında 12'si ABD'li görevli toplam 224 kişinin hayatını kaybetmesi, 2002 yılında El-Kaide'nin Mombasa'da (Kenya) bir İsrailli'nin sahibi olduğu otele saldırması ve daha sonrasında Mombasa Havaalanı'nda havalandığı sırada bir İsrail sivil uçağına yönelik füze saldırısı gibi gelişmeler dış güçlerin iç unsurları tetiklemesiyle ortaya çıkabilecek insani felaketlerin birkaçını örneklemektedir.⁶⁸

Günümüzde dünya genelinde yaşanan çatışmaların %45'i Afrika, %35'i Asya, %10'u Latin Amerika ve yine %10'u Avrupa Kıtası'nda meydana gelmektedir ve 1990-2003 yılları arasında meydana gelen 59 savaştan 55'i iç savaş niteliğindedir.⁶⁹ Afrika Birliği, Afrika'da 1963 yılından bu yana meydana gelen 30 büyük savaş; bağımsızlık sonrası savaşlar, etnik savaşlar, uyuşturucu ve elmas trafiğinin kontrolü amacıyla

⁶⁶ Hasgüler ve Uludağ, **Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler**, s. 420-422.

⁶⁷ Alpar, "Türkiye'nin Afrika Ülkeleri İle İlişkilerini Geliştirmesinde Gambiya Modeli", s. 54.

⁶⁸ Selim Nassar, "Afrika Petrollerinde ABD-Çin-Avrupa Çekişmesi",

<http://www.tasam.org/afrika/index.php?altid=2174>, Erişim Tarihi: 5.8.2008.

⁶⁹ Fatih Yalçın, "Afrika Kıtasındaki Bir İç Savaş Dinamiği: İsyancı Gruplar", **Stratejik Analiz**, Temmuz 2008, s. 88.

yapılan savaşlar, siyasi savaşlar ve doğal kaynakların (petrol, bakır, altın vb.) kontrolü amacıyla yapılan savaşlar olarak kategorileştirmiştir.⁷⁰

Ayrıca, Afrika'daki iç savaşların birçok nedeni bulunmaktadır ve bunları da şu şekilde özetlemek mümkündür: İlk olarak, sömürgeci güçlerin etnik, dini ve diğer yerel gerçeklikleri göz ardı ederek oluşturdukları yapay sınırlar, çatışmalara sebebiyet vermiştir (Eritre, Kamerun, Togo, Gana). İkinci olarak, Soğuk Savaş döneminde büyük devletlerin provokasyonlarıyla toplumsal ayaklanmalar ve bağımsızlık hareketleri ortaya çıkmış ve bu esnada bazı çatışma süreçleri tetiklenmiştir (Angola, Mozambik, Zimbabwe, Namibya). Üçüncü olarak, ulusal bütünlüğü sağlayıcı etkenlerin olmaması sebebiyle ulus-devlet oluşumuna uyum sağlanamamıştır. Avrupa'nın büyük imparatorlukları da, yüzyıllar süren iç savaşlar sonrasında ulus-devletlere dönüşebildiği göz önüne alındığında ulus-devlet sürecinin sancılı bir süreç olduğu anlaşılmaktadır. Bu noktada Afrika ülkeleri bu sürecin henüz başındadır (Somali, Çad, Uganda). Dördüncü olarak, geçim kaynağı haline gelen çok uluslu ve çok etnik yapılı çeteleşmeler pek çok çatışmaya sebebiyet vermektedir (Somali, Kongo, Fildişi Sahili). Beşinci olarak, dini farklılıklar önemli bir çatışma dinamiği oluşturmaktadır (Sudan). Altıncı ve son olarak, kıtada şiddetli bir etnik ayrımcılık ve düşmanlık hakimdir (Burundi, Ruanda, Liberya).⁷¹

20. yüzyılın ortalarında hızla bağımsızlıklarını kazanmaya başlayan kıtada, 2000'li yıllarda yaklaşık 20 ülkenin ya komşusuyla savaş halinde ya da iç savaşlarla boğuştuğu ve bu iç savaşlarda milyonlarca sivilin öldüğü gözlenmektedir. Bu ülkelerden bazıları şunlardır:⁷² Angola, Liberya, Fildişi Sahili, Burundi, Sudan, Çad, Cezayir, Kongo, Uganda, Somali, Moritanya, Nijerya, Kongo Demokratik Cumhuriyeti.

Dünya genelinde 1990-2003 yılları arasında meydana gelen savaşların en şiddetlileri Sahra-altı Afrika ülkelerinde cereyan etmiştir. Kıtanın batısındaki Sierra Leone, Gine, Liberya, Nijerya ve Fildişi Sahili'nin yanı sıra; Büyük Göller bölgesi olarak adlandırılan Angola, Zimbabwe, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Ruanda ve Uganda'da gerçekleşen çatışmalarda binlerce kişi ölmüştür. Yine Doğu Afrika bölgesinde ise Somali, Etiyopya ve Eritre iç savaşa maruz kalmışlardır. Afrika

⁷⁰ Yalçın, "Afrika Kıtasındaki Bir İç Savaş Dinamiği: İsyancı Gruplar", s. 89.

⁷¹ Yalçın, "Afrika Kıtasındaki Bir İç Savaş Dinamiği: İsyancı Gruplar", s. 89.

⁷² "Bush'un Afrika Gündemi İç Savaşlar", <http://www.ntvmsnbc.com/news/223438.asp>, Erişim Tarihi: 21.10.2008.

Kıtası'nda iç savaşlar yaşanırken Batı dünyası başta olmak üzere gelişmiş ülkeler olaylardan olabildiğince uzak kalmayı seçmişler ya da bu iç savaşları bizzat körüklemişlerdir.⁷³ Öte yandan sömürgeciliğin yol açtığı Afrika'da Fransız, İngiliz, Portekizli, Belçikalı ve Alman gibi bir dizi bölünmelerin bugün çok sayıda bağımsız devletin varlığı halinde sürmesi Afrika'nın "Balkanlaşması"na sebebiyet vermektedir.⁷⁴

Kuzey Afrika ülkeleri başta olmak üzere bağımsızlığını bir şekilde kazanabilmiş diğer Afrika devletlerine yönelik şu ifadeler söylenebilir. Bağımsızlık mücadelesi veren grupların, ülkelerindeki halkın desteğini almış tek örgütlü grup olmaları sebebiyle güçlü bir muhalefet oluşmamış ve bağımsızlık mücadelesini veren örgütler tek başlarına iktidara gelmişlerdir. Bağımsızlık savaşını örgütleyen kurumların, iktidara geldikleri ilk dönemlerde ülkelerini modernleştirmek için çalışmalarına karşın devlet tecrübesine sahip olamamaları ve kaynakların yetersizliği bu girişimi engellemiştir.⁷⁵

Batılı sömürgeciler vaktiyle Afrika'ya büyük sorunlar miras bırakmalarının ardından günümüzde de yardım adı altında bu ülkelerin altından kalkamayacağı programlar sunmaktadırlar. HIV-AİDS'in yaygın olması sebebiyle ortalama yaşam süresi örneğin Sahra-altı Afrika'da 47 yaş civarındadır. Ayrıca salgın hastalıklar yüzünden bu ülkeler bütçelerinin önemli bir bölümünü sağlık giderlerine ayırmak mecburiyetinde kalmaktadırlar.⁷⁶ Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) savunduğu "fıkri malların korunması" bağlamında, AIDS virüsüyle yaşama süresini uzatacak ve çok ucuza üretililecek ilaçların patentini Afrika ülkelerine vermek istememektedirler. Ayrıca AB'nin uyguladığı yüksek gümrük duvarları; ticareti engelleyerek, Avrupalı toprak sahiplerinin çıkarlarını koruyarak Afrika'da işsizlik ve kıtlık oluşturmaktadır.⁷⁷ Kısacası bugün Afrika Kıtası'nın diğer kıtalarda, özellikle bu kıtayı iyi tanıyan Avrupalı toplumlarda algılanışı yapay bir zeminde gerçekleşmiştir. Kıtada yaşanan fakirlik, açlık, salgın hastalıklar, iç savaşlar gibi pek çok sorun sanki kendilerinden kaynaklanıyormuş gibi sunulmaktadır. Bu da, kıtada yaşayan insanların bütün haklarının ellerinden

⁷³ Yalçın, "Afrika Kıtasındaki Bir İç Savaş Dinamiği: İsyancı Gruplar", s. 88-89.

⁷⁴ Braudel, **Uygurhıkların Grameri**, s. 153.

⁷⁵ Fatih Furtun, "Demokratikleşme Teorisinin Orta Doğu ve Kuzey Afrika Bölgesinde Uygulanabilirliği Sorunu", **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul: YTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 2006, s. 50.

⁷⁶ Aybar, "Türkiye-Afrika Ekonomik İlişkileri", s. 36.

⁷⁷ Aybar, "Türkiye-Afrika Ekonomik İlişkileri", s. 37-38.

alınması ve kendi başına hareket edemez kitlelerin ortaya çıkarılmasından ileri gelmektedir.⁷⁸

Çok önemli sorunlarla baş başa olan Afrikalı liderler, AB ve ABD'den, kıtada barışı korumak için fon ve askeri destek ayırmasını istemektedirler. Ayrıca Fransa ve İngiltere başta olmak üzere AB üyesi ülkeler bazı önkoşullarla, ABD'nin Afrika'daki güvenlik konusuna daha çok enerji harcamasını arzulamakta ve dolayısıyla ABD'nin Afrika'daki askeri liderliğini kabul ettikleri gibi, kendi çıkarlarının korunduğundan da emin olmak istemektedirler. Bu doğrultuda ABD'nin askeri liderliğinin, örneğin Liberya'daki barış konferansının, ECOWAS tarafından ortaya konmuş inisiyatif ile eşgüdümlü olarak; Burundi'de Güney Afrika'nın öncülüğündeki barış çabalarına destek vererek, Kongo'da ise Fransızlar ve BM tarafından idare edilen barış çabaları etrafında gerçekleşmesini arzulamaktadırlar.⁷⁹

Siyasal bağımsızlıklarını kazandıktan sonra kalkınmacılığın ve modernleşme teorilerinin reçetelerine başvuran Afrika, ekonomik olarak çok uluslu şirketler eliyle yeni sömürgeci bir ilişki ağının içine çekilmiştir.⁸⁰ Ruanda'dan Somali'ye, Nijerya'dan Fildişi Sahili'ne bölgenin pek çok ülkesi, diktatörlüklerin sona ermesinin hemen akabinde bazıları halen devam eden çok kanlı çatışmalara sahne olmuştur. Diktatörlükler, yolsuzluklar, sefalet, AIDS ve son yıllardaki Çin-ABD rekabetiyle anılan Afrika'nın kabileler arası çatışmalarla bölgenin en istikrarlı ülkelerinden kabul edilen Kenya'da yeniden ortaya çıkması, Batı'nın izlediği sömürgecilik politikasının bir sonucu olarak yorumlanmaktadır. 40 yıl boyunca iki diktatör tarafından yönetilen Kenya, 27 Aralık 2007'de gerçek anlamda ilk demokratik seçime sahne olmuş; ancak 2002'de seçimle iş başına gelen Devlet Başkanı Mwai Kibaki'nin iktidarda kalmak için seçimlere hile karıştırdığının iddia edilmesi üzerine kabileler arası çatışma başlamıştır.⁸¹ Zaten Afrika'da iktidarı uzun süre elinde tutan liderlere çok sık rastlanmaktadır. Gabon Devlet Başkanı Ömer Bongo'nun 42 yıllık iktidarının ancak ölümle sona ermesinden (8 Haziran 2009) sonra, Afrika'nın en uzun süredir iktidarda olan lideri unvanı, 1969'da kansız bir darbeye (*Yeşil Devrim*'le) iktidara el koyan Libya Lideri Muammer

⁷⁸ Kavas, "Afrika'yı ABD ve Avrupa Kaybediyor, Çin Kazanıyor"

⁷⁹ Aybar, "Türkiye-Afrika Ekonomik İlişkileri", s. 37.

⁸⁰ İsmail Yaylacı, "Ulus-Devletin Afrika Macerası", **Anlayış**, Mart 2005, s. 42.

⁸¹ Cumali Önal, "Batı'nın Mirası Diktatörlükler Afrika'da Kabileler Arası Kini Körüklüyor", **Zaman**, 4 Ocak 2008.

Kaddafi'ye geçmiştir. "Afrika'nın Şişmanları" olarak da tanınan bu liderler şunlardır: (1) 67 yaşındaki Kaddafi, hızla ülkesini kalkındırmaya girişmiş ve bir zamanlar Batı'nın "baş düşmanları" arasında sayarak dışladığı Libya, silah programından vazgeçmesinin ardından 2003'te Batı ile ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. (2) Angola'da, 1979'dan beri Devlet Başkanlığını 68 yaşındaki Jose Eduardo Dos Santos sürdürmektedir. Ayrıca, Batı'nın desteklediği sağcı UNITA gerillaları ile yaşanan iç savaş ancak 2002'de bitmiştir. (3) 1979'da darbeye iktidara gelen 66 yaşındaki Kongo Cumhuriyeti Devlet Başkanı Denis Sassou Nguesso, 1992'de yapılan ilk çok partili Devlet Başkanlığı seçimini kaybetmesine karşın, 1997'deki iç savaşın ardından yeniden iktidara gelmiş ve 2004'te 7 yıllığına tekrar Devlet Başkanı seçilmiştir.⁸² (4) 1979'da düzenlediği bir saray darbesiyle amcasını devirerek iktidara geçen 67 yaşındaki Teodoro Obiang Nguema Mbasogo'nun Ekvator Ginesi'nde, 1991'de en azından kağıt üzerinde çok partili sisteme geçmek için yeni bir anayasa kabul edilmiştir. Obiang Aralık 2002'de düzenlenen seçimde, rakibinin geniş seçim yolsuzlukları yapıldığı gerekçesiyle yarıştan çekilmesinin ardından %97,1 oranında oy alarak, tekrar 7 yıllığına Devlet Başkanı seçilmiştir. Obiang, 2009 Kasım seçimlerinden de zaferle çıkmıştır.⁸³ (5) 1980'de Zimbabve'nin İngiltere'den bağımsızlığını kazanmasının ardından yapılan seçimlerde başbakanlığı üstlenen eski bir Marksist gerilla olan Robert Mugabe, 1987'de Devlet Başkanı olmuştur. Muhalefetteki Başbakan Morgan Tsvangirai'nin partisi MDC (*Demokratik Değişim Hareketi/Movement for Democratic Change*), 2009'da yapılan seçimlerden sonra 85 yaşındaki Mugabe ile bir koalisyon hükümeti kurmuştur. (6) Eski Cumhurbaşkanı Enver Sedat'ın öldürülmesinden sonra 1981'de Mısır Cumhurbaşkanlığını üstlenen 81 yaşındaki Mübarek, Eylül 2005'te 5. kez, 6 yıllığına Cumhurbaşkanı olarak ant içmiştir. (7) 1982'de Ahmedu Ahidjo'dan Devlet Başkanlığını devralan 76 yaşındaki Kamerun Devlet Başkanı Paul Biya, Ekim 2004'te bir kez daha 7 yıllık Devlet Başkanlığı seçimini kazanmıştır. (8) 1986'da Yoweri Museveni 5 yıllık gerilla savaşının ardından Ocak 1986'da başkent Kampala'yı ele geçirdiğinde kendisini Uganda Devlet Başkanı ilan etmiştir. Hemen ardından çok partili

⁸² "Afrika'nın Şişmanları Tahtı Ölünce Bırakıyor",

<http://www.haber7.com/haber/20090609/Afrikanin-sismanlari-tahti-olunce-birakiyor.php>, Erişim Tarihi: 9.6.2009.

⁸³ "Equatorial Guinea Country Profile", http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/country_profiles/1023151.stm, Erişim Tarihi: 15.5.2010.

siyaseti yasaklamıştır. (9) Sahra-altı Afrikası'nın son mutlak monarkı olan Swaziland Kralı Mswati, Nisan 1987'de taç giymiştir.⁸⁴ (10) 1987'de Tunus Devlet Başkanlığı'na gelen Zeynel Abidin Bin Ali başarılı ekonomik reformlar yapmıştır.⁸⁵

İleride sıkıntılar içinde kıvranan ve parçalanarak yapay bir hale gelen farklı tarihi geleneklere sahip devletlerin çoğu, yüzlerce kilometre devam eden düz çizgilerden oluşan sınırlara sahiptir. Bu nedenle örneğin, Etiyopya, Eritre, Sudan, Çad, Cibuti, Somali, Kenya ve Uganda'dan oluşan Doğu Afrika ülkeleri arasında daima gerilimler nüksedecektir. Zira sömürgecilik öncesinde bu bölgede var olan Func, Harar, Darfur, Kordofan, Zengibar, Bagirmi, Veday, Kanim Bornu gibi Müslüman sultanlıklar yıkılarak İtalyan, Fransız, İngiliz ve Almanlar Doğu Afrika sömürgeleri adıyla yeni bir parçalanma sürecine girmişlerdir. Örneğin, Müslüman Harar Sultanlığı toprakları Hristiyan Etiyopya devletine dönüşürken bu ülke yeni bir bölünme sonucu Eritre meydana gelmiştir. Diğer bir örnek Somali'dir. Zira Somaliler bağımsız ülke dışında üç ayrı ülke sınırları içinde kalacak şekilde bölünmüşler ve Cibuti, Kenya ve Etiyopya'nın Somali soylu vatandaşları bulunmaktadır. Benzer durum Nijerya, Nijer, Togo, Benin, Kamerun, Gana gibi ülkeler için de geçerlidir. Çünkü Hevsa dili konuşanlar, bu ülkeler arasında az veya çok paylaştırılmışlardır. Dolayısıyla kıta yerlileri soy itibarıyla hiçbir şekilde ait olmadıkları ve tarihte de ortak hiçbir akıbeti gönüllü olarak paylaşmamalarına karşın İngilizce, Fransızca, Portekizce ve İspanyolca'yı resmen konuşma mecburiyetinde bırakılmışlardır.⁸⁶

Günümüzdeki iç kavgaların gerekçelerine yeni etkenler eklenmeye başlamıştır. Şöyle ki, kıta ülkeleri Çin, Kore, Japonya, Hindistan, Brezilya, Endonezya gibi yeni ülkelerle ortaklık anlaşmaları yapınca yavaş yavaş stratejik konumlar elde etmeye başlamışlardır. Bunun bilincine varan ABD, 2001 sonrası süreci bahane ederek Afrika ülkelerine askeri birlikler yerleştirmeye başlamıştır. Eskiden Avrupa ülkeleri dünyanın farklı bölgelerinden getirdikleri en kalitesiz malları burada fahiş fiyatlarla satarlarken,

⁸⁴ “Afrika'nın Şişmanları Tahtı Ölünce Bırakıyor”

⁸⁵ “Tunus Devlet Başkanını Seçti”, <http://www.kanalahaber.com/tunus-devlet-baskanini-secti-haberi-34250.htm>, Erişim Tarihi: 22.3.2010.

⁸⁶ Kavas, “Afrika'yı ABD ve Avrupa Kaybediyor, Çin Kazanıyor”, <http://www.gundemanaliz...>

bu ülkelerin madenlerini, zirai ürünlerini yok pahasına almışlar ve genelde karşılığında birbirlerine karşı kullanacakları silahlar vermişlerdir.⁸⁷

Afrika'daki bazı ülkelerde gözlemlenen olumlu gelişmeler Afrika'yı tanımlamak için kullanılan çatışma, savaş, yoksulluk, hastalık, istikrarsızlık gibi kavramların yerine uzlaş, barış, kalkınma ve refah gibi kavramlarla tanımlanması yolunda diğer kıta ülkelerine umut kaynağı olmaktadır. Örneğin, milli bir mucize olarak tanımlanan Güney Afrika Cumhuriyeti'nin gelişimi ve demokrasi alanında Botsvana'nın yakalamış olduğu istikrar, Afrika'nın geri kalanında da uygulama alanı bulabildiği taktirde, modern dünyanın yükselen değeri haline gelebilecektir.⁸⁸

1.2. Afrika'nın Artan Önemi

Afrika'nın öneminin artmasında birçok faktör etkili olmaktadır. Bunlar içinde de bütünleşmelerin rolü, ekonominin rolü, yeraltı ve yerüstü kaynaklarının rolü, dış güçlerin rolü ve bu kıta ile gerçekleştirilen zirvelerin rolü ön plana çıkmaktadır. Bunun için Afrika'nın artan öneminin incelenmesinde ilk olarak bütünleşmelerin rolü üzerinde durulacaktır.

Afrika ülkeleri arasında kurulan entegrasyonlar ekonomik kalkınma, yeraltı ve yerüstü her türlü kaynakları gereği gibi kullanmak, ortak pazar ortamları oluşturmak ve ortak para birimlerine geçmek, müşterek savunma birlikleri oluşturmak, hem kendi aralarında hem de dış dünyayla karşılıklı ilişkileri geliştirmek, milli sınırlar içinde ve diğer ülkelerle sorunları çözerek barış ve güvenliğin tesisine katkıda bulunmak, açlık ve diğer felaketlerle ortak mücadele gibi hedefler belirlemişlerdir. Yerli entegrasyonların yanı sıra dünya ölçeğinde faaliyet gösteren BM, İslam Konferansı Teşkilatı, UNESCO, eski İngiliz sömürgelerinin bir araya gelerek oluşturdukları Commonwealth ve eski Fransız sömürgelerinin oluşturdukları Uluslararası Fransızca Konuşan Ülkeler Teşkilatı gibi entegrasyonlar içinde de yer alan Afrika ülkeleri, dünyadaki ciddi oluşumların hepsinin içinde önemli bir yer edindikleri görülmektedir.⁸⁹

⁸⁷ Kavas, "Afrika'yı ABD ve Avrupa Kaybediyor, Çin Kazanıyor", <http://www.gundemanaliz...>

⁸⁸ Tepebaş, **Büyük Güçler ve Afrika**, s. 135.

⁸⁹ Kavas, "Afrika'da Bütünleşme Hareketleri", s. 37-38.

Bazı gözlemcilere göre, 11 Eylül 2001’de yaşanan terör saldırısından sonra dünya çok kutuplu bir hal almasının yanı sıra Afrika Kıtası da 2002 yılından sonra Afrika Birliği altında birleşerek güçlü bir siyasi irade oluşturmuştur. Buna göre, 21. yüzyılda dünyanın en önemli söz sahibi kıtaları Asya ve Afrika olacak ve Afrika 10-15 yıl içerisinde ciddi kalkınma sürecine girecektir.⁹⁰

Afrika’da çok sayıda farklı yerel dil konuşulmasına karşın, Afrika deyince aralarında bir ortaklık kanaati oluşmaktadır. Bu nedenle özellikle dış güçlerin aralarına soktuğu ayrılıklar yüzünden Afrikacılık fikri bir türlü ayağı yere basan gerçekçi bir fikir olamamakla birlikte potansiyel bir güç olarak gelecekte harekete geçmesi ve Afrika’nın 21. yüzyılın en parlak kıtası olması muhtemeldir.⁹¹

Afrika Birliği’nin çatısı altında, dünyanın en güçlü devletleriyle ve önemli uluslararası bütünleşme hareketleri ile yakın ilişkiler kurmaları, Afrika ülkelerinin 21. yüzyıla oldukça ciddi adımlarla girdiklerinin göstergeleridir. Artık Çin, Hindistan ve ABD gibi günümüzde herkese meydan okuyan devletler kadar AB ve Latin Amerika Birliği gibi oluşumlar da “Afrikasız” bir gelecek öngörmemektedirler. Dahası, aralarındaki ilişkilerin olumlu ve olumsuzluklarını çok yakın gelecekte Afrika ile olan yakınlıkları belirleyecektir. Nitekim şimdiden ABD ve Çin her an bu kıta yüzünden kapışabilecek bir konuma doğru ilerlemektedirler.⁹²

Afrika Birliği’nin kuruluş aşamasına Avrupalılar kayıtsız kalsalar da artık bu birliğin attığı adımlar en çok onlar tarafından takip edilir hale gelmiştir. Hatta yüz milyonlarca avroluk projeleri bu entegrasyonlarla işbirliği yaparak gerçekleştirme yolunu seçebilmektedirler.⁹³

İkinci olarak, Afrika’nın öneminin artmasında ekonominin rolü de yadsınamaz. Dünya ekonomisi ile entegrasyon kabiliyetleri ve sosyo-ekonomik kalkınma seviyeleri değerlendirildiğinde, Mısır, Fas, Libya ve Nijerya gibi Müslüman ülkeler, az gelişmiş

⁹⁰ “Tasam Başkanı Süleyman Şensoy: ‘21. Yüzyılda Asya ve Afrika Dünyada Söz Sahibi Olacak’”, <http://www.haberler.com/tasam-baskani-suleyman-sensoy-21-yuzyilda-asya-ve-haberi/>, Erişim Tarihi: 10.9.2008.

⁹¹ Kavas, “Afrika’yı ABD ve Avrupa Kaybediyor, Çin Kazanıyor”, <http://www.gundemanaliz...>

⁹² Ahmet Kavas, “Afrika Birliği AB’ye Haddini Bildirebilecek Mi?”, <http://www.dusuncegundem.com/sayi-38/dunya-gundemi-afrika-afrika-birligi-abye-haddini-bildirebilecek-mi.html>, Erişim Tarihi: 4.9.2008.

⁹³ Kavas, “Afrika’da Bütünleşme Hareketleri”, s. 47.

ile sanayileşmiş ülkeler arasında bir ara kategoride bulunan Yeni Sanayileşen Ülkeler grubuna dahil edilebilirler.⁹⁴

Afrika'nın ekonomik ve toplumsal sorunlarla boğuşmaktan kendini kurtaramamış olması dünyanın hemen her yerinde azalırken, Sahra-altı Afrika'da fakir insan sayısının artmasını, kaynakların sömürge amaçlı olarak kullanılmasını ve bir şekilde halka yansımamasını, küreselleşme sürecine uyum açısından dünyanın diğer bölgelerine göre daha geride kalmasını beraberinde getirmiştir. Nitekim, günlük 3,8 milyon varil petrol kıtadan dünyaya pompalanmakta olmasına karşın dünyanın her yerinde olduğu gibi, bu kaynak aynı zamanda şiddeti ve yolsuzluğu artırmış ve petrol bulunan bölgelerdeki Afrikalıların bundan istifade edememesini beraberinde getirmiştir. Nitekim dünya genelinde petrol talebinin artması, Batı Afrika açıklarında artan rezervler ve Orta Doğu petrolü üzerindeki tehditler üretici firmaları Sahra-altı Afrika'dan daha fazla petrol almaya yöneltmiş olmasına karşın, petrol, Sahra-altı Afrika'nın en büyük üreticileri olan Nijerya ve Angola'ya yoksulluk ve savaş getirmiştir. Örneğin Çad halkı, ülkelerinde petrol bulunmasının kalkınmalarına fayda sağlamayacağı düşüncesindedirler.⁹⁵ Gerçekten de petrol ve maden endüstrilerinin istihdam yaratıcı etkisinin düşük kalmasında, yaşanan büyüme nüfusun geneline yayılmaması ve genel refahı artırıcı etkisinin düşük kalması etkili olmuştur.⁹⁶

Günümüzde her beş Afrikalıdan birisi, günlük hayatın ve ülke ekonomisinin silahlı çatışmalardan ciddi biçimde etkilendiği ülkelerde hayatlarını sürdürmektedir. Çatışmalar ve karışıklıklar genellikle doğal kaynakların bulunduğu bölgelerde yoğunlaşmaktadır. Kıtada günde 3.8 milyon varil petrol satılmakta ve bu miktarın %38'i ABD ve Kanada'ya, %35'i Asya Pasifik ülkelerine, %20'si Avrupa'ya, %5'i Latin Amerika ülkelerine, %2'si ise Afrika ülkelerine satılmaktadır.⁹⁷ Bakir alanlarıyla birçok ülkenin demir atmak istediği bir liman haline dönüşen Afrika'da geçmişle karşılaştırıldığında nisbi olarak, iç çatışmaların sona ermeye başlaması, dengeli siyasi

⁹⁴ Bu grupta değerlendirilebilecek diğer İslam ülkelerinden bazıları: Türkiye, Malezya, Endonezya, İran, Suudi Arabistan'dır. (Sadık Ünay, "İslam Dünyasının Uluslararası Ekonomi-Politiki Üzerine", **Küresel Güçler**, İstanbul: Küre Yayınları, 2005, s. 379.)

⁹⁵ Alpar, "Türkiye'nin Afrika Ülkeleri İle İlişkilerini Geliştirmesinde Gambiya Modeli", s. 43.

⁹⁶ Hüseyin Kaya, "Afrika: Dünya Ekonomisinin Gariban Çocuğu", **Gündem Analiz**, Sayı 23, 12 Şubat 2008, s. 32-33.

⁹⁷ Alpar, "Türkiye'nin Afrika Ülkeleri İle İlişkilerini Geliştirmesinde Gambiya Modeli", s. 49-50.

iklim, güçlü yeraltı kaynakları ve tarım yapılabilecek toprakları, 314 milyar dolarlık ihracatı, 253 milyar dolarlık ithalatı ile Afrika'nın yıldızı parlamaktadır.⁹⁸

Çağın en büyük siyasi oyunlarının merkezinde yer alan Afrika Kıtası'nda, son yıllarda ortalama %5'lik gibi oldukça yüksek bir gelişme yaşanması, bu kıtayı daha da önemli cazibe merkezi yapmaktadır. Dünya nüfusunun %13'ünün Afrikalılardan meydana gelmesi, BM'ye üye ülkelerin dörtte birinin Afrika Kıtası'nda bulunması önemli bir güç olduklarına işaret etmektedir. Örneğin, sadece Fransa'nın dış ticaretinin %5'inin gerçekleştiği Afrika yeryüzündeki bütün madenlerin üçte birini elinde bulundurmaktadır. Bir türlü ekonomik kalkınmayı yakalayamayan kıta nüfusunun 300 milyon kadarının yıllık gelirinin günlük bir doların altında olması sadece Afrikalıların suçu olmadığını ve görünürde bu yoksulluğa da çözüm bulmayı hedefleyen kıta dışındaki gelişmiş ülkelerin Afrika ülkeleriyle yaptığı devlet adamları zirvelerinin ve belli ölçülerde yapılan insani yardımların göstermelik olduğu düşüncesinin yaygınlık kazanmasını beraberinde getirmektedir. Küreselleşme sürecinde dünyanın diğer bölgelerine göre büyük bir paradoks içine atılan Afrika oldukça önemli doğal kaynaklarına rağmen uluslararası ekonomik gücün sadece %2'sinden yararlanabilmektedir.⁹⁹

Afrika; emtia fiyatlarının hızla yükselmesi, son yıllarda birbiri ardına keşfedilen petrol kaynakları, yeraltı madenleri konusunda zenginliğe sahip olması ve altyapı, inşaat ve endüstri gibi konularda gereksinimin ciddi oranda olması gibi nedenlerle gelişmiş ve gelişmekte olan tüm dünya ekonomilerinin dikkatini üzerine çekerek ülkeler arasındaki rekabete neden olmaktadır. Yaşanan iç karışıklıklara ve çatışmalara karşın Afrika Kıtası'nın istikrarlı bir büyüme performansı sergilediği görülmektedir. Sahra-altı Afrika ülkeleri son üç yılda ortalama %6 büyümüş ve Afrika'nın 2000 yılında dünya ticaretinde %1,9 olan payı, 2006 yılı sonunda %2,53'e çıkmıştır. Sahra-altı Afrika ülkelerinin ihracat miktarı 2007 yılında 208 milyar dolara ulaşmıştır. Bu ekonomik gelişmeler neticesinde ise, kıtaya yapılan yatırımlar artmaya

⁹⁸ Dinçer Gökçe, "Bakir Afrika İhracatçının Güvenli Limanı", <http://www.gozlemgazetesi.com.tr/arsivsonuc.asp?ID=1483>, Erişim Tarihi: 17.3.2009.

⁹⁹ Ahmet Kavas, "Afrika Kendisini Sömüren Dünyaya Ne Kadar Muhtaç?", <http://www.tasam.org/index.php?altid=1592&syf=2>, Erişim Tarihi: 9.9.2008.

başlamıştır. Örneğin, sadece Sahra-altı Afrika ülkelerine 2000 yılından sonra yapılan yabancı yatırım miktarı 60 milyar dolar civarındadır.¹⁰⁰

Üçüncü olarak, Afrika'nın öneminin artmasında yeraltı ve yerüstü kaynaklarının rolü oldukça önemlidir. Başta petrol olmak üzere doğal gaz, bakır, platin, altın, mangan ve güneş enerjisi bakımından oldukça önemli bir potansiyele bulunan Afrika'ya dış güçler büyük önem vermektedirler. Örneğin Dünya Bankası ve BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı (*UNCTAD*), Afrika'nın petrol ve gazının %36'sının AB ülkelerine, %33'ünün ABD'ye ve %9'unun ise Çin'e gittiğini belirtmektedir. Özellikle Çin, Afrika ile ilişkilerini son yıllardaki politikalarla daha da geliştirerek bu oranı daha yukarıya çıkarmaya çalışmaktadır.¹⁰¹ Buna karşın Avrupa, Afrika'nın temel ticari partneri konumunu devam ettirse de 1995 yılında %44 olan ticaret payı, 2005'de %32'ye kadar gerilediği görülmektedir.¹⁰²

Afrika'nın zengin yeraltı ve yerüstü kaynaklarını teyit eder nitelikte, 8-9 Aralık 2007'de Portekiz'in başkenti Lizbon'da II. Avrupa Birliği-Afrika Zirvesi sırasında konuşan dönemin Afrika Birliği Komisyonu Başkanı Alpha Oumar Konare; "Afrikalılar olarak şayet iyi hazırlanıp sağlam ekip kurabilirsek kazananlar arasında olmak için önemli kaynaklara sahibiz" demiştir. Ayrıca, yeryüzünde ekilebilir arazilerin %15'ine, ormanları bakımından dünyanın ikinci ciğerleri sayılan ormanlara, kullanılabilir hidroelektrik enerji kaynağının üçte birine sahiptir.¹⁰³

Afrika'nın bilhassa yeraltı zenginlikleri bakımından birçok ülkenin dikkatini çektiği rahatlıkla söylenebilir.¹⁰⁴ Dünyada üretilen altının %79,2'si, elmasın %76,6'sı, kobaltın %75,5'i, platinin %49'u, vanadyumun %41'i ve uranyumun %20,9'u bu kıtadaki madenlerden üretilmektedir.¹⁰⁵ Örneğin, ispatlanmış gaz rezervi 5 trilyon metre küp civarında bulunan Nijerya aynı zamanda dünyanın en önde gelen petrol

¹⁰⁰ "Dünya Ekonomisinin Yeni Hedefi: Afrika", <http://www.tabuf.org/tr/?c=why>, Erişim Tarihi: 25.4.2010.

¹⁰¹ Tepebaş, **Büyük Güçler ve Afrika**, s. 110-111.

¹⁰² Ufuk Tepebaş, "George W. Bush'un Afrika Gezisi ve 11 Eylül Sonrası ABD'nin Afrika'ya Yaklaşımı", <http://www.tasamafrika.org/tr/arsiv/makaleler/239-george-w-bushun-afrika-gezisi-ve-11-eyluel-sonras-abdnin-afrikaya-yaklam.html>, Erişim Tarihi: 22.4.2010.

¹⁰³ Kavas, "Afrika'yı ABD ve Avrupa Kaybediyor, Çin Kazanıyor", <http://www.gundemanaliz...>

¹⁰⁴ Kamalov, "Rusya'nın Afrika Politikası", s. 82.

¹⁰⁵ Kavas, "Afrika Kendisini Sömüren Dünyaya Ne Kadar Muhtaç?"

ihracatçıları arasındadır.¹⁰⁶ Yine benzer şekilde rafineri, demiryolu, otoyol, biyodizel, enerji altyapısı gibi alanlarda yatırım olanaklarının bulunduğu Sudan'da, günlük 600 bin varil petrol üretimi gerçekleştirilmektedir. Petrolün yanı sıra demir, bakır, krom, çinko, tungsten, mika, gümüş, altın, hidroenerji kaynaklarına da sahip Sudan ayrıca, dünyanın en büyük gaz rezervine sahip ülkelerinden birisidir.¹⁰⁷

Afrika'nın petrol ve gazının çekici olduğunun ispatlanması ilk kez Afrika'yı, uluslararası şirketlerin ve Batılı hükümetlerin hedefine yerleştirmiştir.¹⁰⁸ Ayrıca, alternatif petrol kaynakları bakımından da Afrika ülkeleri ayrı bir önem taşımaktadır. Bu el atılan ya da petrol için alternatif sunan bölgelerden önemli bir kısmının Afrika'da bulunması, özellikle Çin ve ABD'nin bu kıtaya atfettikleri önemin önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Petrol rezervlerinin giderek bitmeye başladığını gösteren araştırmalara, bir de Çin ve Hindistan gibi son yıllarda hızla büyüyen ve hızlı bir araba satışının gerçekleştiği bu ülkelerin yanı sıra petrolün tükendiğinin farkına varan bazı ülkelerin stok yapmaya başlamaları dünya petrolünü beklenenden daha az bir sürede bitmesi anlamına gelmesi yanında petrole yönelik gelişmiş ülkeleri çatışmaya götürebilecek doğrudan ya da dolaylı yollarla kıyasıya bir rekabetin içine doğru sürüklemeye başlayacağının ip uçlarını vermektedir. Özellikle Batı Sahra kıyı kuşakları, daha önce petrolün olmadığı söylenen Nijer, Eritre, Kenya, Somali, Sudan, Darfur, Çad, Moritanya, Mali, Türkiye-Suriye arasındaki mayınlı bölge, Kazakistan ve diğer Orta Asya ülkeleri, Belucistan, Venezuela ve kutuplar gibi bölgeler; büyük güçlerin (ABD, Çin, Rusya, AB), petrol şirketlerinin hatta Türkiye'nin el attıkları ya da atabilecekleri yerler arasında gelmektedirler.¹⁰⁹

Afrika'nın yeraltı ve yerüstü kaynakları bakımından zengin olması onların kendi aralarında da mücadeleye dönüştürebilmektedir. Örneğin, Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nin komşularından Uganda, askerlerini ya da milisleri kullanarak Kongo

¹⁰⁶ "Avrupa'dan Rusya'ya Nijerya Misillemesi", <http://www.haber7.com/haber/20080918/Avrupadan-Rusyaya-Nijerya-misillemesi.php>, Erişim Tarihi: 18.9.2008.

¹⁰⁷ "Sudan Hakkında Çeşitli Bilgiler", http://www.orsam.org.tr/trUploads/Secimler/2/Dosyalar/201049_13Sudan%20Hakkında%20Genel%20Bilgiler%202.pdf, Erişim Tarihi: 27.4.2010. s. 2-3.

¹⁰⁸ Joshua Kurlantzick, "Çin Afrika'yı Fethediyor", Çev. Ali Karakuş, http://www.dunyabulteni.net/news_detail.php?id=8385, Erişim Tarihi: 5.5.2008.

¹⁰⁹ Aydal, **Petrolsüz Dünya**, s. 38, 42-44.

topraklarından altın çıkarmaktadır. Geçmiş yıllarda altın ihracatçısı ülkeler arasında bulunmayan Uganda'nın 2004 yılında 60 milyon dolarlık altın ihraç ettiğini söyleyen Alman Açlıkla Mücadele Örgütü yöneticilerinden Gregor Dörken, yine bu dönemde Kongo'nun ihracatının ise 9 milyon dolarda kaldığını vurgulamıştır.¹¹⁰ Bu tür sorunları oldukça çok yaşayan kıtada bu tür örneklerle istisna oluşturabilecek şekilde olaylar da gerçekleşmektedir. Örneğin, Nijerya zengin petrol yataklarına sahip olduğu düşünülen ve balıkçılık açısından da zengin Gine Körfezi'ndeki Bakassi yarımadasını Kamerun'a vermiştir.¹¹¹

Dördüncü olarak, Afrika'nın öneminin artmasında dış güçlerin rolü de etkili olmaktadır. Kanıtlanmış dünya petrol rezervlerinin yaklaşık %10'unun bulunduğu Afrika, bu konuyla bile küresel rekabetin yeni çatışma alanı olmaya adaydır. Afrika pazarına coğrafi olarak yakın olan Avrupalı güçler ile enerji talebi sürekli artan Çin ve Hindistan gibi ülkeler kıtanın enerji kaynaklarına güvenli erişim hakkı elde etmek için uğraşmaktadırlar. Ayrıca, Basra Körfezi'nin tersine Afrika'da belirgin bir Amerikan etkisinin kurulamaması, bölge üzerinde rekabetin kızışmasına sebep olmaktadır.¹¹²

Afrika'nın Batı tarafından daha farklı algılanmaya başlandığını gösteren gelişmelerden başlıcaları; ABD Başkanlarının Afrika'ya yönelik geniş çaplı ziyaretleri, AB'nin Afrika ile gerçekleştirdiği iki zirve, G-8 zirvelerinin gündeminde bu kıtaya yer verilmesi, ilişkilerin artık stratejik ortaklık kapsamında tanımlanması, Afrikalı ülkelerin borçlarının silinmesi, yatırım ve yardımlarda önemli artışların olmasıdır. Batılı ülkelerin Afrika ile ekonomik ve siyasi ilişkilerin geliştirilmesine yönelik stratejileri doğrultusunda, ticari ilişkilerini geliştirmeye yönelik adımlar attıkları, çeşitli eylem planları ortaya çıkardıkları ve iktidara gelen yeni yönetimlerin de bu politikaları geliştirerek devam ettirdikleri görülmektedir. Doğulu güçlerin son yıllardaki Afrikalı ülkelerle sürdürdükleri diplomatik ilişkiler neticesinde ticari ilişkilerin de yükseldiği ve yakınlaşmanın stratejik açıdan önem arz ettiği bir sürece girilmiştir.¹¹³

¹¹⁰ Ulrich Leidholdt, "Uluslararası Birlikler Kongo'daki Yerini Aldı", http://www.dunyagundemi.com/ysg/index.php?option=com_content&task=view&id=383&Itemid=65, Erişim Tarihi: 13.5.2008.

¹¹¹ "Dünyanın Gidişine Ters Bir Örnek", <http://www.ntvmsnbc.com/news/455992.asp>, Erişim Tarihi: 19.8.2008.

¹¹² Veysel Ayhan, **İmparatorluk Yolu: Orta Doğu ve Petrol**, Bursa: Dora, 2009, s. 429.

¹¹³ Tepebaş, **Büyük Güçler ve Afrika**, s. 132-133.

Bununla birlikte, birçok görüş ayrılığı olması nedeniyle Afrika'ya yönelik ortak bir Batı politikasından bahsedilemeyeceği gibi, ortak bir Doğu politikasından da bahsetmek zordur. Fakat Batılı güçler, diğer güçlerin Afrika'daki faaliyetlerini yakından takip ederek gerekli durumlarda doğrudan işbirliğine giderek, gerekli durumlarda da ilgili kuruluşlar vasıtasıyla ortak hareket ederek bölgedeki çıkarlarını korumaya çalışmaktadırlar. Bu doğrultuda Batılı güçleri daha fazla işbirliği yapmaya zorlayan en önemli etken ise Çin'in Afrika'daki hızlı yükselişidir.¹¹⁴

Batı tarafından insanları önce köle ticaretinde kullanılan Afrika'nın daha sonralarında toprakları sömürgeleştirilmiş ve nihayetinde kıtanın yeraltı kaynakları Batının sadece ekonomisi için değil, teknolojisi için de kullanılmaya başlanmıştır. Örneğin, Belçika Kongosu'ndan çıkarılan uranyum ilk atom bombasını üreten Manhattan Projesi'nde kullanılmıştır, Afrika'da bulunan zengin bir kaynak olan kobalt gibi diğer madenler ise, jet motorlarının ayrılmaz parçası haline gelmiştir. Soğuk Savaş döneminde ise, Afrika'nın küresel stratejik değerinde, iki süper güç arasındaki rekabet nedeniyle biraz daha artış olmuştur. Nitekim UNESCO, BM, İngiliz Milletler Topluluğu ve diğer pek çok forum Afrika'yı ön plana çıkarmıştır.¹¹⁵ Dolayısıyla Avrupalıların da artık Afrika ülkelerini hem tek başlarına hem de Afrika Birliği çatısı altında muhatap kabul etmeye başladıkları görülmektedir.¹¹⁶

Afrika'nın, gelişmiş ülkelerin gündemine gelmesinin iki tür sebebinden bahsedilebilir. Birincisi, Çin'in büyük talebi sonucu öngörülmedik şekilde artan ham madde fiyatlarının ham madde bakımından zengin Afrika'yı yeniden çekici kılmasıdır. İkincisi, küreselleşmenin etkisiyle artan insan hareketliliği, Afrika'nın sorunlarını (yasadışı göç, güvenlik gibi) eski sömürgeci güçlerine bir nevi tehdit olarak geri dönme eğiliminde olmasıdır.¹¹⁷ Bu durum, Afrika'yı 21. yüzyılın başında uluslararası ilişkilerin ilgi odağı haline getirmiştir.¹¹⁸

Afrika'nın sahip olduğu tabii kaynaklar, başta Avrupa olmak üzere Batı'nın güvenliği açısından oynadığı rol, Avrupa'ya göç konusundaki etkileri, büyük devletlerin

¹¹⁴ Tepebaş, **Büyük Güçler ve Afrika**, s.134.

¹¹⁵ Ali Mazrui, "Köle Gemisinden Uzay Gemisine: Küreselleşme ve Marjinalleşme Arasında Afrika", **Anlayış**, Mart 2005, s. 42.

¹¹⁶ Kavas, "Afrika'yı ABD ve Avrupa Kaybediyor, Çin Kazanıyor", <http://www.gundemanaliz...>

¹¹⁷ Ali Osman Çalışkan, "Yoksul Afrika Zenginler Masasında", **Anlayış**, Sayı 22, Mart 2005, s. 54.

¹¹⁸ Ali Engin Oba, "Çok Boyutlu Türk Dış Politikası ve Afrika", **Stratejik Analiz**, Temmuz 2008, s. 27.

bu kıta ile yakından ilgilenmelerini beraberinde getirmiştir. Afrika Kıtası'na büyük devletlerin ilgileri, kıtada devam eden ve zaman zaman daha görülür hale gelen (Somali, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Sudan'da Darfur) karışıklıklara rağmen sürmektedir. Açlık, fakirlik, AIDS ve sıtma ile boğuşan Afrika'nın, aynı zamanda, çevrenin korunması açısından arz ettiği önemin de vurgulanması gerekir. Nitekim Orta Afrika ormanları (Gabon, Kongo Cumhuriyeti, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Orta Afrika Cumhuriyeti) Amazon Ormanlarından sonra dünyanın teneffüsü için hayati önemdeki ikinci "ciğer" konumundadır. Bu bölge ormanlarının yağmalanması ve belli bir program dahilinde kesilmesi uluslararası camianın ilgili kurumları tarafından tepki ile karşılanmakta, dünyanın biyolojik dengesinin bu kıta ile yakından ilgili olduğu vurgulanmaktadır.¹¹⁹

İç çatışmaların yaşandığı ülkelere yönelik çatışmaların bilhassa patlak vermesinde ve çatışmaların ilerleyen safhalarında doğrudan ya da dolaylı müdahil olma konusunda kıta dışı güçlerin, çıkarları bağlamında müdahil olmaktan çekinmedikleri gözlenmektedir. Örneğin, Sudan yönetimi dış ilişkiler sorumlularından Muhammed el-Mekki'nin, *"Sudan sadece petrol değil, altın, uranyum gibi diğer birçok maden bakımından zengindir. Bu madenleri hangi ülke istemez ki. Bütün ülkeler bu madenleri istiyor. Bu madenler savaşın asıl nedenlerinden biridir"* şeklindeki ifadesi olaya açıklık getirmektedir.¹²⁰

Afrika'nın güvenli bir kıta olması, kıtadaki devletlerde siyasal istikrarın oluşmasıyla da doğrudan ilintilidir. Siyasal istikrar, Avrupa ve diğer kıtalara yapılan göç dalgasının önünü kesmede ve bölgenin silah tüccarlarının alanı olmaktan çıkmasında etkili olacaktır.¹²¹

Sahra-altı Afrika ülkeleri, Soğuk Savaş dönemindeki uluslararası sistemin etkisiyle her iki bloğun yakın gözetiminde bulunmuşlar, benimsemiş oldukları ideolojileri doğrultularında ekonomik ve askeri yardımlarla da desteklenmişlerdir. Fakat buna karşın her iki bloğun, kontrolünde bulundurdıkları ülkeleri ve rejimleri korumak

¹¹⁹ Oba, "Çok Boyutlu Türk Dış Politikası ve Afrika", s. 27-28.

¹²⁰ "Sudan'da İstikrarı Yabancı Güçler Bozuyor", <http://www.timeturk.com/Sudanda-istikrari-yabanci-gucler-bozuyor--65527-haberi.html>, Erişim Tarihi: 15.4.2009.

¹²¹ Halil İbrahim Bahar, "Avrupa Birliği-Afrika İlişkileri", <http://www.turkishweekly.net/turkce/yorum.php?id=571>, Erişim Tarihi: 5.9.2008.

amacıyla bölgeye asker sevk etmeleri, bölgedeki istikrarsızlığı artırmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra ise Sahra-altı Afrika ülkelerine yapılan ekonomik yardımlarda önemli oranlarda azalmalar olmuştur. Bununla birlikte, 1990'lı yılların sonlarından itibaren kıtaya yönelik ilginin yeniden arttığını gözlemlemek mümkündür. Sahra-altı Afrika'nın stratejik öneminin artmasını sağlayıcı faktörler, bu kıtada üretilen çeşitli ham maddeler ve bazı bölge ülkelerinde bulunan zengin petrol ve maden yatakları olmuştur. Bunun doğal bir sonucu olarak Sahra-altı Afrika, son dönemdeki atılımı göz önünde bulundurulduğunda başta Çin Halk Cumhuriyeti olmak üzere ABD, AB, Rusya, Japonya ve Hindistan gibi birçok ülkenin ilgi alanı haline gelmiştir.¹²²

Öte yandan, Sahra-altı Afrika ülkelerine demokrasi, insan hakları ve serbest piyasa rejimini ön koşul olarak sunan Batılı güçlerden farklı politika izleyen Çin'in başını çektiği Doğulu güçler, bu tür şartlar aramamaktadırlar. Bununla birlikte, bu kıta üzerinde rekabette başarılı olabilmeleri için Afrika politikalarında yeterli ve güncel enformasyona ve kıtanın ihtiyaçlarını doğru bir şekilde okumaları gerekmektedir.¹²³ İleri sanayileşmiş ülkeler için önemli bir pazar haline gelen Afrika artık önemsenmektedir. Bu hususta uluslararası örgütler ilerlemeyi hızlandıracak araçlar olarak görülmekte ve Batılı güçlerce yeri geldiğinde devreye sokulacaktır.¹²⁴

Son olarak, Afrika'nın öneminin artmasında etkili olan bir unsur da bu kıta ile gerçekleştirilen zirvelerin rolüdür. ABD'de Bill Clinton döneminde "Afrika'yla Yeni Ortaklık" adı altında gözlemlenmeye başlayan aktif politikalarını, George W. Bush iktidarı dönemindeki Afrika gezileriyle daha da güçlendirmesi, Çin'in 2006'da Pekin'de gerçekleştirdiği İşbirliği Forumu ve son olarak 2008 yılı Nisan ayında Yeni Delhi'de gerçekleşen Hindistan-Afrika Forumu, uluslararası sistemin önde gelen ve yükselen güçlerinin, Afrika konusunda daha aktif ve en önemlisi de uzun vadede sürdürülebilir politikalar izleme düşüncesinde olduklarının sinyallerini vermişlerdir. 2000 yılında AB'nin, Kahire Zirvesi'yle yeni bir boyut kazanan Afrika'ya yönelik dış politikası, 8-9

¹²² Ufuk Tepebaş, "Sahra Altı Afrika'nın Artan Önemi ve Türkiye", <http://www.tasam.org/index.php?altid=1911>, Erişim Tarihi: 9.9.2008.

¹²³ Tepebaş, **Büyük Güçler ve Afrika**, s.134.

¹²⁴ Melek Zağralı, "Unutulmuşken Afrika'nın Öne Çıkışı", <http://www.tasam.org/index.php?altid=1249>, Erişim Tarihi: 9.9.2008.

Aralık 2007’de Portekiz’in başkenti Lizbon’daki II. Avrupa Birliği-Afrika Zirvesi’yle daha sağlam temeller üzerine oturmaya başlamıştır.¹²⁵

Bu zirveler, aslında zengin ham madde kaynaklarına ihtiyaç duyan güçlerin Afrika ülkeleri ile daha yakın ilişki kurup bu ülkelerden olabildiğince fazla yararlanmaları için ciddi birer fırsat sunmaktadır.¹²⁶ Günümüzde Avrupa, ABD, Çin ve Rusya başta olmak üzere birçok bölgesel ve küresel güç Afrika Kıtası’na ilgi duymakta ve kıtaya ekonomik, sosyal ve siyasal ilişkiler geliştirmektedirler. Örneğin Afrika ile Çin arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi kapsamında Afrika-Çin Zirvesi yapılması ve bunun ardından bir başka zirve için Japonya’nın sıra beklemesi, kıtanın üzerinde etkinlik kurmak isteyen güçlerin çokluğunu da göstermektedir.¹²⁷

Afrika ülkelerinin hem AB hem de Çin ve Hindistan ile yaptıkları zirve dahil bütün buluşmalar, kıta üzerinde kimlerin ne hesap peşinde koştuklarını göstermektedir. Her bir zirvenin gerçekleşme aşamasında ve sonrasında ilgili ülkelerle bu kıtanın karşılıklı ithalat ve ihracat verileri ortaya konularak gelinen aşamalar mukayese edilmektedir. Daha da önemlisi, zirvelerin düzenlenme aşamasında Afrika Kıtası’nın giderek itibarı artmakta ve hatta bazı ülkelerin Afrika ülkelerinden bir kısmını dışlama girişimleri dahi geri tepebilmektedir. Örneğin, 2007 Aralığındaki Avrupa Birliği-Afrika Zirvesi’nde Zimbabwe Devlet Başkanı Robert Mugabe, İngiltere’nin her türlü siyasi manevrasına rağmen, Portekiz’in başkenti Lizbon’daki zirveye katılmıştır. Afrikalı devlet adamları, Avrupalı meslektaşlarının gözlerinin içine baka baka kendilerine geçmişte reva gördükleri gayri insani davranışları defalarca hatırlatmışlar ve bilhassa bu son zirvede, aslında eski sömürgeci devletlerin Afrika ülkeleri için vazgeçilmez tercihler olmaları yerine, işbirliği temalarına ağırlık verilmiştir.¹²⁸

Afrika’yı önemli kılan çok sayıda faktör bulunmakla birlikte başlıcaları şu şekilde özetlenebilir. İlk olarak, Afrika’nın önemli bir piyasa olmasının yanı sıra düşük maliyetler, ucuz ham madde, iş gücü ve iyi bir turizm potansiyeline sahip olmasıdır.¹²⁹

¹²⁵ “Hindistan-Afrika Forumu Zirvesi ve Gelişen İlişkiler”,
<http://www.tasam.org/pencere.php?altid=2276&islem=yazdir>, Erişim Tarihi: 17.3.2009.

¹²⁶ “Afrika’nın Büyük Güçlerle Hesabı”, İHH,
<http://www.dusuncegundem.com/sayi-42/dunya-gundemi-afrika-afrikanin-buyuk-guclerle-hesabi.html>,
Erişim Tarihi: 4.9.2008.

¹²⁷ Bahar, “Avrupa Birliği-Afrika İlişkileri”

¹²⁸ “Afrika’nın Büyük Güçlerle Hesabı”

¹²⁹ Tepebaş, **Büyük Güçler ve Afrika**, s.132.

İkinci olarak, 2005 yılı dünyanın birçok ülkesinde (örneğin Türkiye) “Afrika Yılı” olarak ilan edilmiş, G-8 zirvelerine Afrika liderleri de davet edilmeye başlanmış, Japonya, Hindistan ve Avrupa’da Afrika ülkeleri Devlet Başkanlarının katılımıyla Zirveler ve İşbirliği Forumları düzenlenmiş ve kıtanın tamamını temsil eden en geniş siyasi örgüt olan Afrika Birliği’nin önemi artmıştır.¹³⁰ Üçüncü olarak, Afrika’daki kaynakların, bilhassa Orta Doğu’da azalmakta olan kaynaklara olan bağımlılığı azaltmak için alternatif olmasıdır. Dördüncü olarak, Afrika’nın yeraltı ve yerüstü kaynaklara sahip olması, dolayısıyla ham madde sıkıntısı çeken ülkelerin temin edebileceği kaynakları elinde bulundurması ve sömürge geçmişine karşın dekolonizasyon sürecini tamamlayarak bağımsızlığını kazanmış Afrika ülkelerdeki rezervlerin halen bakir sayılabilecek kadar çok olmasıdır. Beşinci olarak, özellikle Kızıldeniz’in güvenliği, kıtadaki çıkarların korunması, Aden Körfezi’nde kontrolün sağlanması, El-Kaide gibi terör örgütlerine yönelik önlem alınması gibi nedenlerle güvenlik boyutunun ön plana çıkmasıdır. Altıncı olarak, Çin ve Hindistan gibi nüfusu yoğun ülkelerin nüfuslarını kıtaya yayma girişimleri vardır. Yedinci olarak, özellikle AB ülkelerinin karşılaştığı göçmen sorunu Afrika’yı önemli kılan bir başka faktördür. Son olarak, BM Genel Kurulu’ndaki oylamalarda Afrikalı oyların önemidir.

2. BÖLGESEL DEVLETLERİN AFRIKA AÇILIMLARI

Küresel güçlerin yanı sıra Hindistan, Türkiye, Brezilya ve İran gibi bölgesel güçlerinde de özellikle 2000’li yıllar sonrasında Afrika’ya açılım gerçekleştirdikleri ve Afrika ile ilişkilerine kıtanın artan önemi nedeniyle ayrı bir önem verdikleri görülmektedir.

2.1. Hindistan-Afrika İlişkileri

1990’ların ortalarında ekonomik reformlarını başlatarak hızlı bir büyüme içerisine giren ve şimdilerde ekonomisiyle dünyanın ilk on ülkesi arasında yer alan Hindistan’ın, 2020 yılına kadar dünyanın 4. veya 5. büyük ekonomisi olacağı tahmin

¹³⁰ “Dünya Ekonomisinin Yeni Hedefi: Afrika”

edilirken, 2050 yılında ise üçüncülüğe yükseleceği tahmin edilmektedir.¹³¹ Böyle bir potansiyele sahip Hindistan'ın Afrika'ya yönelik ilgisi de kaçınılmaz olmuştur. Hindistan'ın Afrika'daki varlığının nedenleri şu şekilde sıralanabilir.¹³² Öncelikli olarak, Hindistan'ın ham petrol, tarım araçları ve ilaçları alıp, petrol, tekstil, mücevherat kimya ve deri ürünleri satmak istemesi Afrika alternatifine yönlendirmektedir. Yaklaşık bir milyarlık bir nüfusa sahip Hindistan'ın 2050'de nüfusunun 1.5 kat artacak olması bu ülkeyi ister istemez ticaretini artırmasını ve yeni pazarlar bulmasını beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla böyle bir noktada yaklaşık 800 milyonluk bir nüfusa sahip ve BM tahminlerine göre de 2050'de 2.5 milyar civarında olması beklenen Afrika, pazar büyüklüğü ve potansiyeli ile dikkat çekmektedir. Çin ve Hindistan'ın Afrika'daki ham madde arayışları Afrika'nın son dönemde genel ekonomik faaliyetlerindeki ortalama %5'lik artış göstermesinde oldukça etkili olmuştur. Dahası, Asya'dan Afrika'ya yönelik ticaret ve doğrudan yabancı yatırımlar son on yıllık süreçte sürekli olarak artmıştır.¹³³ İkinci olarak, başta petrol olmak üzere yenilenebilen enerji kaynaklarına duyulan ihtiyaç. Son olarak, Güvenlik Konseyi'nde daimi üyelik isteyen Hindistan'ın Afrika'dan siyasi destek arayışında olması.

Nitekim Hindistan, Afrika'ya yönelik ilgisini Yeni Delhi'de gerçekleştirdiği zirve ile tescillendirmiştir. 8-9 Nisan 2008 tarihleri arasında Yeni Delhi'de düzenlenen Afrika-Hindistan Zirvesi sonunda kabul edilen "Delhi Bildirgesi" ve "Hindistan-Afrika İşbirliği Çerçeve Anlaşması"nda; özetle 21. yüzyıla dönük ortaklık ilişkileri için yeni planlar hazırlanmıştır. "Hindistan-Afrika İşbirliği Çerçeve Anlaşması"nda, tarım araştırmaları ve gıda güvenliği ile bilimsel ve teknolojik altyapı inşası alanlarındaki işbirliğine öncelik verilmesi kararlaştırılmıştır. Hindistan ile Afrika ülkeleri arasında uzun geçmişe dayalı dostluk ile tarihi ve kültürel bağları yeniden tanımlayıp pekiştirmeyi amaçlayan Delhi Bildirgesi'nde ise; BM, 77'ler Grubu ve diğer çok taraflı platformlardaki işbirliğinin geliştirileceği ve gelişmekte olan ülkelerin çıkarlarının ortaklaşa korunacağı ve yardımlaşma ve barış içinde bir arada yaşama ilkeleri

¹³¹ Jing-Dong Yuan, "Ejderha ve Fil: 21. Yüzyılda Çin ve Hindistan İlişkilerinin Seyri", Çev. Meltem Kadıpınar, **Dünya Gündemi**, 1-8 Temmuz 2007, s. 14.

¹³² Bedir Hasan Şafii, "Afrika'daki Hint Varlığı", **Dünya Gündemi**, Çev. İslam Özkan-TimeTürk 8-15 Haziran 2008, Sayı 182, s. 6.

¹³³ Tepebaş, "George W. Bush'un Afrika Gezisi ve 11 Eylül Sonrası ABD'nin Afrika'ya Yaklaşımı"

doğrultusunda ortaklık ilişkilerinin daha da geliştirilip yoğunlaştırılacağı vurgulanmıştır.¹³⁴

Hindistan-Afrika Forumu Zirvesi'nin öncesinde Hindistan'ın başkenti Yeni Delhi'de 4 Nisan'da Yönetici Memurlar Toplantısı, 7 Nisan'da Dışişleri Bakanları Toplantısı gerçekleştirilirken, 8–9 Nisan tarihlerinde ise Devlet ve Hükümet Başkanları toplantısı yapılmıştır. Ayrıca yine zirve kapsamında Afrika ve Hindistan'dan aydınların katıldığı “21. Yüzyılda Afrika-Hindistan Ortaklığı” konulu uluslararası bir konferans yapılmıştır. Gerek zirve öncesi gerekse zirve sırasında Hindistan ile Afrika arasındaki tarihsel ilişkilere sıkça vurgu yapılmıştır. Ayrıca söz konusu ilişkilerin, sürdürülebilir ortaklık ekseninde daha da gelişmekte olduğu, tarih boyunca sömürgeciliğe ve ırk ayrımcılığına karşı birlikte mücadele edildiği, uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehditlere ve yoksulluğun önlenmesine ilişkin ortak görüşlere sahip olunduğu, Hindistan ve Afrika'nın aynı eksende ilerlemekte oldukları, aynı değerleri ve ortak hayalleri paylaştıkları, Hindistan'ın 21. yüzyılda Afrika'yla ortaklık vizyonu bulunduğu, söz konusu vizyonun da bölgesel ekonomik topluluklar aracılığıyla yakın münasebetlerin oluşmasına katkı sağlayacağı vurgulanmıştır.¹³⁵

Hindistan'ın Afrika stratejisini belirleyen temel unsurlar ise şunlardır. Hindistan, öncelikle kıtada eğitim ve akademik araştırmalar alanında olmak üzere insani kalkınma yönünde harcamalarda bulunmayı amaçlamaktadır. İkincisi, petrol çıkarma hakkını elde etmek için bazı Afrika ülkelerine bilhassa altyapı alanında yardımda bulunmaktır. Örneğin, dünyanın en büyük çelik şirketlerinden biri olan ONGC şirketi ve Hindistan'ın kamu sektörü şirketi olan Metal Steel bu amaçlara hizmet etmektedir. Nitekim Metal Steel, 2005'de Nijerya'da 6 milyar dolarlık enerji istasyonu ve demiryolu inşaatı karşılığında petrol çıkarma hakkını elde etmişti. Üçüncüsü, Afrika Birliği ile Hindistan arasında 135.6 milyon dolarlık ortak girişim anlaşması imzalanarak, 53 Afrika ülkesinin uydu aracılığıyla birbirine bağlanması, optik kablolarla takviye edilmesi, internet altyapısının daha sağlıklı hale getirilmesi ve sonra bu şebekenin Hindistan'a bağlanması amaçlanmıştır. Böylece hem Çin'in bu pazara girmesinden önce davranmayı ve imkanları nedeniyle maddi desteği düşük olan

¹³⁴ “Hindistan-Afrika Forumu Zirvesi Sona Erdi”, <http://turkish.cri.cn/281/2008/04/09/1@91241.htm>, Erişim Tarihi: 17.3.2009.

¹³⁵ “Hindistan-Afrika Forumu Zirvesi ve Gelişen İlişkiler”

Hindistan, en düşük maliyetle en yüksek faydayı sağlamaya çalışmaktadır. Dördüncüsü, Hindistan, 2002-2007 yılları arasında Afrika merkezli politikalar üretmeye çalıştığı gibi ikili ilişkiler veya bölgesel ilişkiler sayesinde bazı Afrika ülkelerinde yoğunlaşmak istemektedir. Bunun için de kendisine göreceli en uygun alternatifler olarak Habeşistan ve Hint Okyanusu'na kıyısı bulunan Kenya ve Mauritius'u seçmiştir. Zira aynı zamanda Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı (*Common Market for East and South Africa/COMESA*) üyesi olan bu ülkeler üzerinden diğer doğu ve güney Afrika ülkelerine açılım sağlama adına başta Bank Exim olmak üzere Hintli tüccarlara peşin ödeme yaparak ihracatçıları kalkındırma gibi birçok yöntem uygulamaktadır. Beşincisi, özellikle Afrika'nın doğusundaki geniş tarım arazilerinin Hintli çiftçilere 99 yıllık bir süreyle kiralanması karşılığında buraları ıslah etmeyi isteyen Hindistanlı çiftçiler hektar başına sadece 3.75 dolar ödemektedirler. Altıncısı, Çin'in Liberya'daki ve Sudan'daki barış gücüne katılmasına karşılık, Hindistan'da uluslararası barışın korunması amaçlı gerek BM Barış Gücü'ne gerekse de Demokratik Kongo ve Somali'de başka operasyonlara dahil olmaktadır. Kısaca Hindistan'ın stratejisi; Afrika Kıtası'nın ihtiyaçlarını belirleyerek ve onların tepkisini çekmeden tedrici bir şekilde dengeli ilişkiler kurarak ve Çin, ABD, AB ve Japonya ile bir çatışmaya girmeksizin bu kıta üzerinde boş alanlara nüfuz etmeye çalışmaktır.¹³⁶

Hindistan, Afrika'ya yönelik hedeflerini ise şu tür yöntemlerle gerçekleştirmeye çalışmaktadır. İlk olarak, bir yıl içinde sayıları 1100 ile 1600 arasında değişen Afrikalı öğrencilerin yüksek öğrenimlerini Hindistan'da yapmalarını sağlamak. İkinci olarak, ikili ve bölgesel işbirliği kapsamında ticari ve sınai projeler için 2003-2005 arasında 2.15 milyar dolar, 2008-2009 arasında da 5.4 milyar dolar ayrılmıştır. Üçüncü olarak, ortaklık sürecinde özel sektöre daha fazla yer ayrılması ve özel ve kamu sektörü arasında maksimum işbirliğine gidilmesi. Son olarak, Hindistan Dışişleri Bakanlığı, başta beşeri kaynaklar olmak üzere birçok alanda özel fonlar ayırmıştır.¹³⁷

Hindistan; Hindistan-Afrika Zirvesi'nde de belirtildiği üzere 34 Afrika ülkesinin içinde bulunduğu dünyadaki en fakir 50 ülkeden Hindistan'a yapılacak ihracatta (kakao, ham elmas, balık ürünleri, ham alüminyum, konfeksiyon, bakır ve

¹³⁶ Şafii, "Afrika'daki Hint Varlığı", s. 6.

¹³⁷ Şafii, "Afrika'daki Hint Varlığı", s. 6.

şeker kamışı gibi Afrika ihracatı için hayati önemdeki ürünlere öncelik tanınarak) kolaylık sağlamakta yani bir bakıma ihracat kotalarını hafifletme yoluna gitmektedir. Ayrıca Hindistan, DTÖ'nün kısıtlamalarına aldırmayarak, Batı'dakinden çok daha ucuza ilaç üreterek Afrika ülkelerine sevk etmektedir.¹³⁸

Afrika'yı da Hindistan'a yakınlaştıran gelişmeler için şunlar söylenebilir: Öncelikle, iki pazar arasındaki zevk ve tatlar arasındaki benzerliği ikiliği işbirliğini güçlendirici niteliktedir. İkinci olarak, Afrikalı ülkeler, bir türlü Afrika'da uygulanamadığı için Hindistan'ın demokratik tecrübesine de ihtiyaç duymaktadırlar. Üçüncü olarak, iletişim ve bilgi teknolojilerinin yanı sıra eğitim ve uzaktan eğitim gibi alanlarda Afrika'nın Hindistan'a ihtiyaç duyduğu söylenebilir.¹³⁹

Ancak son yıllarda Çinli şirketlerin Afrika'daki petrol ve mineral haklarını alma yarışına girmesi, Hindistan'ın geride kalmasına neden olmuştur. 2008 yılındaki Çin'in Afrika ile olan 55 milyar dolarlık iki yönlü ticareti Asyalı rakiplerinin iki katından fazladır. Hindistan ise bu açığı kapatma peşindedir.¹⁴⁰ Sudan'daki Büyük Nil Petrol İşletmeleri (*Greater Nile Oil Project*) şirketinin iki ortağı olan Çin ve Hindistan, Sudan'ın petrol sektörüne 700 milyon dolarlık yatırım yapmışlardır.¹⁴¹

Afrika'nın, Hindistan'ın ilgi alanı haline gelmiş olmasının birkaç nedeni şöyle özetlenebilir. İlk olarak, Afrika önemi gittikçe artan enerji ve kıymetli maden yataklarına sahiptir. Hindistan uzun vadede petrol ihtiyacının önemli bir bölümünü Afrika'dan karşılamak istemekte ve bunun için örneğin Sudan gibi ülkelerde çeşitli enerji yatırımları yapmaktadır. Zira, Hindistan'ın enerji amiral gemisi ONGC Vadeş Sudan'da petrol çıkarırken Nijerya, Fildişi Sahili, Gabon'un da dahil olduğu 8 Afrika ülkesine son yıllarda 2 milyar dolarlık enerji yatırımı yapmıştır. İkinci olarak, genel anlamda Afrika konusunda Çin'in gerisinde kalmamak, Çin'in Afrika hamlelerine elden geldiği kadar cevap vermek, mümkün olduğu kadar Çin'i dengeleme isteğidir. Üçüncü olarak, Hint Okyanusu'nun güvenliğini sağlamaktır. Hindistan'ın ihracat ve ithalatının önemli bir bölümünün yapıldığı Hint Okyanusu'nun kıyılarındaki Afrikalı ülkelerin

¹³⁸ Aybar, "Türkiye-Afrika Ekonomik İlişkileri", s. 37.

¹³⁹ Şafii, "Afrika'daki Hint Varlığı", s. 6.

¹⁴⁰ Manjeet Kripalani ve David Rocks, "Hindistan Afrika'da Kovalamaca Oynuyor", <http://www.businessweek.com.tr/general/sonsayi.asp?contid=2256>, Erişim Tarihi: 17.3.2009.

¹⁴¹ Chietigj Bajpae, "Afrika'da Çin-Amerikan Enerji Rekabeti", <http://www.dunyadanceviri.net/dcteoriteoridetayl.asp?id=20>, Erişim Tarihi: 18.4.2008.

tavri, güvenliğe yaklaşımları Hindistan'ı yakından ilgilendirmektedir. Bu nedenle Hindistan, son yıllarda Mozambik, Madagaskar ve Seyşel Adaları ile önemli askeri anlaşmalar yapmış ve Madagaskar'a gözlem istasyonu açmıştır. Dördüncü olarak, Hint mallarına ve teknolojisine yeni pazarlar açma isteğidir. Hindistan aynen Çin gibi Afrika'yı yeni ve potansiyeli büyük bir pazar olarak görmektedir. Hindistan için Afrika'daki konumunu güçlü kılan faktörlerden birisi, Hindistan ile Afrika ilişkilerinin çok uzun bir geçmişe sahip olması ve bu bakımdan Hindistan'ın Afrika'da Hintli tüccarlar aracılığıyla belli bir yer edinmiş olmasıdır. Bir başka faktör de, Hintli lider Mahatma Gandhi'nin Afrika'da oldukça sevilip sayılmasıdır. Zira, Hindistan'ın özgürlük mücadelesine o zaman yaşadığı Güney Afrika'da İngiliz yönetimine karşı başlattığı sivil itaatsizlik eylemleri ile başlamış olan Gandhi'nin bu hareketi, Afrika'ya da birçok bakımdan örnek olurken, Hindistan devlet olarak Afrika'nın özgürlüğünü savunmuştur.¹⁴²

1999 yılından günümüze Afrika'nın Hindistan ile yaptığı ticaretin %14 arttığı görülmüştür. Afrika ülkeleri, Hindistan'ın özellikle teknoloji sahasındaki uzmanlığından yararlanmak isterlerken, Hindistan ise Afrika'da bol olarak bulunan altın, gümüş, bakır, alüminyum gibi yeraltı kaynaklarından yararlanmak ve her geçen gün büyüyen enerji açığını Afrika'nın petrol rezervi olan ülkeleri ile anlaşılarak gidermek istemektedir. Ayrıca pamuk, kakao gibi ürünlerde de dünyada başı çeken Afrika ülkeleri ile de ortaklığa hazır görünen Hindistan, Afrika'nın işsizlik ve istihdam problemlerine aktif bir şekilde cevap verebildiği, Hintli TATA Motors, Videocon, Suzion Energy, Indian Hotels ve ONGC Videsh gibi firmaları ile Afrika'da büyük yatırımlara imza atmış olmasından anlaşılmaktadır.¹⁴³

8-9 Nisan 2008 tarihleri arasında ilk kez 15 Afrika Devlet Başkanının iştirakiyle düzenlenen Afrika-Hindistan Zirvesi'ni gerçekleştiren Hindistan için hem Japonya'nın benzer bir toplantı yapmadan hem de 2007 Aralığında düzenlenen ikinci Avrupa-Afrika Zirvesi'nin ardından bir sene geçmeden böyle bir zirveyi gerçekleştirmesi Hindistan için başarıdır. Bunu da 1947'de İngiltere'den bağımsızlığını

¹⁴² Fikret Ertan, "Hindistan'ın Afrika Hamlesi", **Zaman**, 10 Nisan 2008.

¹⁴³ "Hindistan Gözünü Afrika'nın Yeraltı Kaynaklarına Dikti", <http://www.haberler.com/hindistan-gozunu-afrika-nin-yeralti-kaynaklarina-haberi/>, Erişim Tarihi: 17.3.2009.

kazanması nedeniyle ve Batılı ülkelerin fakir ülkeleri sömürme ve kendine bağımlı kılmasına tepki niteliğinde bu kıtadaki ulusal özgürlükleri ve bağımsızlıklarını elde etmeye çalışan hareketlere destek vermesinin yanı sıra kuzey-güney çatışmasında medeniyetsel bir ilinti kurduğu güneyi ve 77 ülkeden oluşan Bağlantısızlar Hareketi'ni desteklemek için yaptığı görülmektedir. Ayrıca Afrika ve Hindistan'ın ikisinin de kültürel ve etnik çeşitliliğe sahip olması, işbirliğine katkısı olmaktadır.¹⁴⁴

Hindistan'daki zirvenin en önemli noktalarından birisi de Brezilya, Almanya ve Japonya ile birlikte 2004 yılı sonunda BM Güvenlik Konseyi'nin genişletilmesini talep eden Hindistan'ın BM Güvenlik Konseyi'ne tam üyeliği için destek arayışı olarak gösterilmesidir. 6 defa geçici üyeliğe seçilen ve dünyanın en geniş 3. ordusuna sahip olan Hindistan, dünyadan destek toplayarak BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeliğine katılma arzusundadır.¹⁴⁵

2.2. Türkiye-Afrika İlişkileri

Osmanlı İmparatorluğu'nun sömürgeci bir geleneğe sahip olmaması ve Afrika Kıtası'ndaki ülkelerin bağımsızlık süreçlerine vermiş olduğu destek nedeniyle bölge ülkelerinin Türkiye'ye yönelik yaklaşımları olumlu yönde olmuştur. Ayrıca Türkiye'nin Müslüman bir ülke olması, Müslüman Afrikalıların, Türkiye'ye sempati duymasına, aynı zamanda laik devlet yapısından ötürü de Afrikalı Hristiyanlarının olumlu duygular beslemesini beraberinde getirmiştir. 1998 yılında T.C. Dışişleri Bakanlığı'nın önde gelen Büyükelçilerinin sunmuş oldukları "Afrika'ya Açılım Planı", 2003 yılında T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın hazırladığı "Afrika ile Ticari ve Ekonomik İlişkilerin Arttırılmasına Yönelik Strateji" ve ardından 2005 yılının "Afrika Yılı" ilan edilmesi, Türkiye'nin yakın dönemde izlemiş olduğu çok taraflı politikaların önemli bir göstergesidir. Bu strateji çerçevesinde bölgedeki yoksulluğun önlenmesine katkıda bulunulması, sürdürülebilir kalkınmanın yakalanması amaçlanmış ve bunun neticesinde Türkiye ile Afrika arasındaki ticaret hacmi 2007 yılında 10 milyar dolara ulaşmıştır. Bu noktada dikkat çeken bir gelişme de Sahra-altı Afrika ülkeleriyle ticaretteki artış

¹⁴⁴ Şafii, "Afrika'daki Hint Varlığı", s. 6.

¹⁴⁵ "Hindistan Gözünü Afrika'nın Yeraltı Kaynaklarına Dikti"

oranın kıtanın geneliyle kıyaslandığında daha yüksek olmasıdır. Ayrıca TİKA (*Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı*) gıda yardımları, teknik kalkınma projeleri ve bölgedeki temsilcilikleriyle Afrika’da önemli bir görev üstlenmektedir. Bu girişimlerin neticesinde Türkiye, 12 Nisan 2005’te Afrika Birliği’nde gözlemci ülke statüsü kazanmıştır. Son dönemdeki bu olumlu hava, orta ve uzun vadede karşılıklı ilişkilerin gelişimi açısından umut vericidir. Zaten tüm dünyanın geleceği, ekonomik istikrarı ve büyümesi açısından önem arz eden Afrika’nın Türkiye açısından da önemi gün geçtikçe artmakta, kıtayla karşılıklı siyasal ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi gerekmektedir.¹⁴⁶

1517’de Mısır’ın fethiyle Kuzey Afrika’ya hakim olan Türkler, Osmanlı Devleti’nin 1917’de Trablusgarp’tan çekilmesine kadar Afrika Kıtası ile siyasal, ekonomik ve sosyo-kültürel alanlarda çok yönlü ilişkiler geliştirmiştir.¹⁴⁷ Osmanlı coğrafyasında yer alan birçok Afrika ülkesi ile Osmanlı devleti dinsel, güvenlik, ticaret, jeopolitik, ekonomik ve siyasal ilişkiler kurmuştur. 16. yüzyılda Kuzey Afrika’daki yerel halkın desteğiyle İspanyol yayılmasını engelleyerek Cezayir, Tunus ve Trablusgarp garp ocakları ismiyle özerk bir yönetime kavuşturulduğu gibi, Doğu Afrika’da da Portekiz sömürgeciliğini engelleme amacıyla birçok deniz seferi düzenlemiş ve bu bölgede Eritre, Somali, Cibuti ve Etiyopya’nın bir bölümünü topraklarına katmış ve burada Habeş vilayetini kurmuştur.¹⁴⁸

Sömürgeci Avrupa’ya karşı Osmanlı döneminde bile sömürgeci olmayan Türklerin bu kıta üzerindeki izlerinden birkaçı şunlardır: Nijerya’da Shitta Bey Camii (Lagos’taki ilk camii), Somali’de Ulu Camii ve Sudan’ın başkenti Hartum’da Osmanlı eserleri vb. Ayrıca Afrika’daki Arap ülkeleri, Orta Doğu’daki Arap ülkelerinden farklı olarak Türkiye’ye daha yakın duygular beslemektedir. Bilhassa Cezayir, Tunus ve Libya’da Türkler, genellikle Hristiyan Avrupa’ya karşı koruyucu bir rol oynamaktadırlar.¹⁴⁹

Osmanlı Devleti’nin 19. yüzyılda Afrika’nın doğusunda ve güneyinde devletler düzeyinde ilişkide bulunduğu en önemli sultanlıklardan biri de Zengibar Sultanlığı’dır (1832-1964). Zengibarlı Arap tacirleri aracılığıyla hakimiyet alanı Kongo’ya kadar

¹⁴⁶ Tepebaş, “Sahra Altı Afrika’nın Artan Önemi ve Türkiye”

¹⁴⁷ Hatice Uğur, “Afrika Kıtasında Osmanlı Varlığı”, *Anlayış*, Mart 2005, Sayı 22, s. 38.

¹⁴⁸ Hazar, *Küreselleşme Sürecinde Afrika ve Türkiye-Afrika İlişkileri*, s. 11.

¹⁴⁹ Hazar, *Küreselleşme Sürecinde Afrika ve Türkiye-Afrika İlişkileri*, s. 7, 12.

uzanan ve sömürgecilik öncesindeki Doğu Afrika'nın en güçlü Müslüman sultanlığı olan bu hanedanlık, Osmanlı Devleti'nin Arabistan Yarımadası'ndaki varlığı için tehlike olarak gördüğü Farisilerin bu bölgeden uzaklaştırmak için verdikleri mücadeleleri ödüllendirmek için ve Umman'da Vahhabilere karşı savaşmaları nedeniyle Osmanlı Devleti'nin desteğini kazanmıştır.¹⁵⁰ İçerisinde farklı ırklardan birçok insanı barındıran ancak Ummanlı Araplar tarafından yönetilen bu sultanlık, zamanla Doğu Afrika'daki en önemli siyasi güç haline gelmiştir. Batılı sömürge hareketlerine rağmen 20. yüzyıl başlarına kadar varlığını koruyabilmiş ve hatta bu sömürgecilik döneminde bile bu Afro-Arap sultanlığın Osmanlı ile ilişkileri devam etmiş ve bilhassa II. Abdülhamid döneminde ikili ilişkileri daha da artırmaya yönelik girişimlerde bulunulmuştur.¹⁵¹

Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politika öncelikleri nedeniyle, Osmanlı İmparatorluğu'nun mirası Afrika ihmal edilmişse de 1955 yılından başlayarak hükümet programlarında Afrika ile ilişkilerin geliştirilmesine önem veren maddeler yer almıştır. 18-24 Nisan 1955 yapılan Bandung Konferansı'ndan sonra hükümet programlarında Afrika'ya atıfta bulunmayı unutmayan Türk hükümetleri programlarında; Afrika'nın sömürgecilikten kurtulmasını ve birçok ülkenin bağımsızlığa kavuşarak BM örgütüne katılmasını memnuniyetle karşıladığını belirten maddelere yer vermiştir. Türkiye'nin büyük bir imparatorluğun varisi oluşu ve zengin devlet geleneği, daima Afrika gibi büyük bir kıta ile ilgilenmesini gerektirmektedir. Türkiye'nin Afrika Kıtası'yla artan ilişkileri, dış politikasında çok boyutluluğu sağlayarak Türkiye'nin hareket alanını genişletecektir.¹⁵²

Afrika ile ilişkileri geliştirmeye yönelik yaptığı çeşitli girişimler, yakın zamana kadar Afrika'nın birçok yerinde hüküm süren iç savaş, diğer karışıklıklar ve istikrarsızlıklara bir de Türkiye'nin uluslararası arenadaki birçok ülkeden daha fazla uğraşmak zorunda kaldığı çeşitli sorunların dış politika önceliklerinin üzerindeki baskısı nedeniyle Afrika'ya gerekli ilgi gösterilemediği gibi uzun bir süre kendi haline bırakılmıştır. Fakat, 1998'den itibaren ciddi bir dönüşüm yaşayan Türkiye'nin Afrika ile ilişkileri, Afrika'ya Açılım Programı (1998 yılında Afrika'ya Açılım Eylem Planı) ile

¹⁵⁰ Hatice Uğur, **Osmanlı Afrikası'nda Bir Sultanlık: Zengibar**, İstanbul: Küre Yayınları, 2005, s. 5-6.

¹⁵¹ Uğur, **Osmanlı Afrikası'nda Bir Sultanlık: Zengibar**, s. 6.

¹⁵² Oba, "Çok Boyutlu Türk Dış Politikası ve Afrika", s. 29.

kendini hissettirmiştir.¹⁵³ Söz konusu Eylem Planı; genel olarak Afrika ülkeleriyle karşılıklı üst düzey ziyaretlerin gerçekleştirilmesini, Türkiye'nin kıtadaki diplomatik temsilciliklerinin sayısının arttırılmasını, Türkiye'nin her alanda Afrika Kıtası ile yakınlaşmasını, uluslararası ve bölgesel kurullar nezdinde de Afrika ülkeleriyle temasların arttırılmasını, insani yardımların gerçekleştirilmesini ve ekonomik, teknik, bilimsel işbirliği ve ticaret anlaşmalarının imzalanmasını amaçlamıştır.¹⁵⁴ Buna karşın, Türkiye-Afrika ilişkilerini canlandırmak için yapılan bu girişimler, bir müddet sonra Türkiye'nin dış politika önceliklerinin etkisinde yeniden ihmale uğramış olmasına karşın bu durum Kasım 2002'de Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (*AK Parti*) iktidara gelmesiyle ve Ahmet Davutoğlu'nun dış politika yapımını üstlenmesiyle Afrika, Türk dış politikasının yeniden ilgi alanına girmiştir.¹⁵⁵

Türkiye'nin 2005 yılını "Afrika Yılı" olarak ilan etmesi ve 12 Nisan 2005'te Afrika Birliği'ne gözlemci üye statüsü kazanması¹⁵⁶ sonrasında Türkiye-Afrika ilişkilerinde önemli gelişmeler yaşanmıştır.

2005'ten bu yana uygulanan stratejiler sonucu, Türkiye ile Afrika arasındaki ticaret hacmi %80 artmıştır. 2003'te uygulanmaya başlanan Afrika Ülkeleri ile Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi kapsamında çok sayıda heyet ziyaretleri, teknik yardımlar ve çeşitli programlar gerçekleştirilmiştir. Türkiye'nin Afrika'yla ithalatının, ihracatından çok daha hızlı bir artış göstermesinde, petrol ve doğal gaz ile altın fiyatlarında görülen beklenmedik aşırı artış etkili olmuştur.¹⁵⁷

1998-2003 arası dönem göz önüne alındığında, Türkiye ile tarihi-kültürel ilişkileri olan, Türkiye'nin büyük miktarlarda LNG (*sıvılaştırılmış doğal gaz*) ve petrol aldığı Kuzey Afrika ile ticaretinin tüm Afrika ile ticaretinin yaklaşık %75'ini oluşturmaktadır.¹⁵⁸ Türkiye'nin Kuzey Afrika ülkeleri ile ticaretinde birinci sırayı 2006 yılına kadar Mısır almasına karşın bu tarihten itibaren yerini Cezayir'e kaptırmıştır.

¹⁵³ Oba, "Çok Boyutlu Türk Dış Politikası ve Afrika", s. 30.

¹⁵⁴ Ufuk Tepebaş, "Türkiye'nin Afrika Açılımı ve Türkiye-Afrika İşbirliği Zirvesi", <http://www.tasam.org/index.php?altid=2515>, Erişim Tarihi: 8.9.2008.

¹⁵⁵ Oba, "Çok Boyutlu Türk Dış Politikası ve Afrika", s. 30.

¹⁵⁶ Mehmet Yılmaz, "Gül'ün Afrika Ziyaretinin Önemi", *Zaman*, 23 Şubat 2009.

¹⁵⁷ Aybar, "Türkiye-Afrika Ekonomik İlişkileri", s. 39.

¹⁵⁸ Can Altan, "Afrika Ülkeleriyle Ticari İlişkilerimiz-2", *Stratejik Analiz*, Mayıs 2004, s. 79.

Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle ticaretinde Güney Afrika üçüncü sırayı alırken, dördüncü sırayı Libya almıştır.¹⁵⁹

Türkiye'nin Kuzey Afrika ile ticaretinde, 11 Eylül sonrasında Türk-İspanyol girişimi olarak gündeme gelen Medeniyetler İttifakı ile Türkiye'nin Batı Akdeniz ile ilgilenmeye başlaması da etkili olmuştur. Nitekim 2002 yılından sonra Kuzey Afrika ülkeleriyle olan diplomasisini hızlandıran Türkiye'nin, bölgeye yönelik bakışını değiştirdiği, Fas ve Cezayir'e ilk defa Başbakan ve Cumhurbaşkanı düzeyindeki ziyaretlerinden anlaşılmaktadır.¹⁶⁰

Türkiye'nin Afrika pazarına açılmasında TUSKON'un payı oldukça büyüktür. Örneğin, TUSKON üyesi dernekler 2006-2010 tarihleri arasında Afrika'ya 200'ün üzerinde iş gezileri düzenlerken, 5 bin Afrikalı işadamını da Türkiye'ye getirmiştir.¹⁶¹ TASAM tarafından 2005 yılından itibaren İstanbul'da düzenlenen Türk-Afrika Kongreleri de Afrika ile ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunurken, TİKA da Afrika ülkelerine tarım, eğitim, sağlık ve sulama gibi alanlarda hazırlanan projelere teknik yardım sağlamak amacı ile 2005'te Addis Ababa'da (Etiyopya), 2006'da Hartum'da (Sudan), 2007'de Dakar'da (Senegal) ofisler açmıştır.¹⁶² TİKA, 3 ofisi ile Afrika'nın az gelişmiş ülkelerine yönelik teknik yardımlar sağlamakta, eğitim programlarıyla da önemli görevler ve yükümlülükler üstlenmektedir. Zirve kapsamında Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın desteği ile DEİK ve TOBB'un düzenlediği "Türkiye-Afrika İş Forumu" ve bunun sonucunda kurulan "Türkiye-Afrika Odası" ile yine TUSKON tarafından her yıl düzenlenen "Türkiye-Afrika Dış Ticaret Köprüsü Programları", Türkiye'deki özel sektörü Afrika ülkeleriyle tanıştırma hususunda oldukça etkili olmuştur.¹⁶³

Uluslararası Afrika Araştırmaları Merkezi ile Türk-Arap Bilim, Kültür ve Sanat Derneği'nin düzenlediği "Türkiye ve Sudan: Stratejik Ortaklığa Doğru" adlı

¹⁵⁹ Ahmet Kavas, "Türkiye'nin Afrika'daki En Büyük Ortağı: Cezayir", <http://www.tasam.org/index.php?altid=1802>, Erişim Tarihi: 9.9.2008.

¹⁶⁰ Muzaffer Şenel, "Avrupa'da Akdeniz'e 'Birlik' ihracı", **Anlayış**, Sayı 63, Ağustos 2008, s. 72.

¹⁶¹ Mustafa Ünal, "Kongo'da İlk Türk Cumhurbaşkanı", **Zaman**, 17 Mart 2010.

¹⁶² Ali Engin Oba, "Türkiye'nin Afrika Politikası Etkinleşirken", <http://www.tasam.org/index.php?altid=2562>, Erişim Tarihi 8.9.2008.

¹⁶³ Tepebaş, "Türkiye'nin Afrika Açılımı ve Türkiye-Afrika İşbirliği Zirvesi"

panel, 1-2 Haziran 2009 tarihlerinde Sudan'ın başkenti Hartum'da yapılmıştır.¹⁶⁴ Türkiye'nin bu kıtaya yönelik diğer bir açılımı da Türk okulları şeklindedir. Örneğin, Nijerya'nın Lagos, Abuja, Kaduna ve Kano şehirlerindeki Türk okulları yaklaşık 10 yıllık bir geçmişe sahipler ve başarılı bir konumdadırlar.¹⁶⁵ Milli Eğitim Bakanlığı da 2007-2008 öğrenim yılı nazarı dikkate alındığında, 360 Afrikalı öğrenciye yüksek öğrenim bursu vermiştir.¹⁶⁶ Sedat Aybar'a göre; özellikle son zamanlarda Türkiye'yi AB'ye atlama basamağı olarak kullanan bir Afrikalı nüfus bulunmaktadır ve bu göçmenlerden bir kısmı Türkiye'de yerleşmiş konumdadırlar. Buna karşın, Güney Afrika'da yerleşik binlerce Türk vardır. Dahası, Afrika'nın dört bir yanında açılmış Türkiye kökenli ortaöğretim kurumları vardır.¹⁶⁷ Yine benzer bir girişim de Afrika'dan Türkiye gelen öğrenciler nezdinde sağlanmaktadır. Bu durum bu kıta ile Türkiye'nin kültürel ve ekonomik temelli ilişkilerine şüphesiz olumlu katkı sağlamaktadır.

Son yıllarda Türkiye'nin Afrika ile ilişkilerinde en dikkat çeken gelişmelerden bir tanesi, 18-21 Ağustos 2008 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen Birinci Türkiye-Afrika İşbirliği Zirvesi'dir. İlk defa gerçekleştirilen bu zirveye Afrika'nın 53 ülkesinden Cumhurbaşkanı, Cumhurbaşkanı Yardımcısı, Başbakan, Başbakan Yardımcısı, Dışişleri Bakanı ve diğer Bakanlar düzeyinde önemli bir katılım olmuştur. Zirve sonunda "Ortak Bir Gelecek İçin İşbirliği ve Dayanışma" başlığı taşıyan Türkiye-Afrika İşbirliği İstanbul Deklarasyonu ve bu bildirinin uygulanmasına yönelik de "Türkiye-Afrika Ortaklığı İçin İşbirliği Çerçevesi" başlıklı belge kabul edilmiştir. Söz konusu deklarasyona göre, Türkiye-Afrika Zirvesi'nin her beş yılda bir Türkiye'de ve Afrika'da dönüşümlü olarak düzenlenmesi ve İkinci Türkiye-Afrika Zirvesi'nin 2013 yılında Afrika'da gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca, DEİK tarafından düzenlenen Türkiye-Afrika İş Forumu da Afrika ile Türkiye arasında iktisadi ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi ve TOBB ile Afrika Ticaret Sanayi Tarım ve Meslek Odaları Birliği'nin "Türkiye-Afrika Odası'nı" kurması kararlaştırılmıştır. Afrika ülkelerinin en önemli sivil toplum kuruluşları da 14-16 Ağustos 2008 tarihinde TASAM'ın düzenlediği Türkiye-

¹⁶⁴ "Sudan'da Türkiye Sesleri!", http://www.timeturk.com/news_detail.php?id=76730, Erişim Tarihi: 11.6.2009.

¹⁶⁵ Bülent Aras, "Batı Afrika'nın İncisi: Nijerya", <http://www.tasam.org/index.php?altid=1277>, Erişim Tarihi: 9.9.2008.

¹⁶⁶ Oba, "Türkiye'nin Afrika Politikası Etkinleşirken"

¹⁶⁷ Koray Düzgören, "Rotamızı Afrika'ya Çevirelim Çevirmesine de...", **Yenişafak**, 28 Şubat 2005.

Afrika Sivil Toplum Kuruluşları Forumu’nda Türk sivil toplum kuruluşları ile bir araya gelerek, “Türkiye-Afrika Sivil Toplum Kuruluşları İstanbul Deklarasyonu”nu kabul etmişler ve bu bildiri, Türk-Afrika Sivil Toplum Kuruluşları arasında yapılması öngörülen işbirliği alanlarını belirlemiştir. Türkiye gerçekleştirdiği zirve ile Afrika ile ilişkilerini en üst düzeye getirmeyi başarmış ve 21. yüzyılın başında, uluslararası camianın ilgi odağı haline gelmeye başlayan Afrika ile ilişkilerini geliştirme yönünde son derece isabetli bir karar almıştır.¹⁶⁸

AK Parti hükümeti Afrika’daki 12 büyükelçilik sayısını artırmak için 2009 yılında Afrika’da 10 büyükelçilik ve 1 başkonsolosluk daha açmayı planlamıştır.¹⁶⁹ Böylece, Türkiye ile Afrika birbirini daha iyi tanımış ve tanıtmış olacaklardır. Bu temsilcilikler aynı zamanda bölgedeki Türk girişimciler için de önemlidir. Zira, Afrika ülkeleri sınırlı coğrafi şartlarına rağmen Türk iş adamları için yeni, güçlü ve kazançlı bir kapı olarak gelecek vaat etmekte ve Türk müteahhitlik ve yatırım şirketleri Afrika’da başarılı işlere imza atmaktadır.¹⁷⁰

17 Ekim 2008’de 2009-2010 dönemi için BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliğine seçilen Türkiye’nin BM Genel Kurul’unda yapılan seçimlerde BM üyesi 192 ülkeden 151’inin oyunu alarak ve rakipleri Avusturya (133 oy) ve İzlanda’ya (87 oy) fark atarak seçilmesinde de Afrika ülkeleriyle geliştirilen ilişkilerin önemli etkisi olmuştur.¹⁷¹

2.3. Brezilya-Afrika İlişkileri

BRIC¹⁷² ve IBSA Forumu’nu oluşturan ülkelerden de birini oluşturan¹⁷³ Brezilya’nın; köle ticaretinin yapıldığı dönemden itibaren ilişki kurduğu Afrika ile

¹⁶⁸ Oba, “Türkiye’nin Afrika Politikası Etkinleşirken”

¹⁶⁹ “Türkiye’den N’djamena, Antananarivo, Yaounde Atağı”, **Hürriyet**, 27 Kasım 2008.

¹⁷⁰ Kavas, “Afrika’yı ABD ve Avrupa Kaybediyor, Çin Kazanıyor”, <http://www.gundemanaliz...>

¹⁷¹ Ebru Afat, “Hayalden Gerçeğe Türkiye’nin Güvenlik Konseyi Üyeliği”, **Anlayış**, Sayı 66, Kasım 2008, s. 70-71.

¹⁷² BRIC, yükselmekte olan 4 ülke Brezilya, Rusya, Çin, Hindistan’ın ekonomik ortaklığının adıdır. BRIC, küresel gayrisafi hasılanın %10’unu oluşturmakta ve 2025’de bu payın %20’ye çıkacağı öngörülmektedir. BRIC için ayrıca, 2008 Mayıs’ında Rusya’daki zirvede siyasi konuların da ele alınması ABD’nin tek kutuplu dünya düzeni temellerini sarsacak bir girişim ve 1998’de Boris Yeltsin’in Pekin’de ifade ettiği “çok kutuplu dünya” talebinin kurumsallaşmasının izlerini taşıdığı söylenebilir. (Yahya Bostan, “‘Yeni Amerikan Realizmi’ Obama’yı Beklemiyor”, **Anlayış**, Sayı 63, Ağustos 2008, s. 77.)

¹⁷³ Mehmet Özkan, “Küreselleşmeye Karşı ‘Küresel Bölgeselleşme’”, **Anlayış**, Ağustos 2004, s. 57-58.

2000’li yıllarda bilhassa ekonomik alanda önemli ilişkiler tesis ettiği ve Afrikalı ülkelerin de buna sıcak baktıkları görülmektedir.

1550’li yıllardan itibaren Batı Afrika ülkelerinden Amerika’ya köle ticaretinin yapıldığı ve Afro-Amerikanlar olarak bilinen siyah kölelerin %37’lik oranla en çok görüldüğü¹⁷⁴ ülke olan Brezilya’nın Afrika Kıtası için önemini Afrika Birliği Komisyonu Başkanı Alpha Oumar Konare’nin yorumu özetlemektedir. Konare’ye göre; *“Eğer şartlar iyi değerlendirilebilirse Afrika dünyanın en büyük şantiyesi, en genç ve en büyük pazarı olabilir. 2000’li yıllarda Afrika ülkeleri bu imkanlarını birlikte kullanabilecekleri devletlerle işbirliği yapmak istiyorlar. İlk planda birlikte görüntü vermek istedikleri ülkeler arasında Latin Amerika’dan Brezilya kendilerine daha yakın durmaktadır.”*¹⁷⁵

2.4. İran-Afrika İlişkileri

İran’ın Afrika ile ilişkilerine bakıldığında son yıllarda oldukça hareketlilik gözlenmektedir. İran’ın kıtada Cibuti, Kenya, Burundi, Sudan ve Eritre gibi ülkelerle ilişki geliştirmeye çalıştığı, Senegal’le oldukça güçlü ilişkilerinin bulunduğu ama Fas ile ilişkilerinde sorunlar yaşadığı görülmektedir.

İran’ın Afrika ile ilişkilerini, İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad’ın, Tahran’da 13 Kasım 2007’de düzenlenen İran ve Afrika Ülkeleri Ticari Fırsatlar Konferansı’na katılan Afrika ülkelerinden bakanlar ve yetkililerle görüşmesinde sarf ettiği sözlerin özetlediği söylenebilir. Ahmedinejad’a göre, İran ve Afrika ülkeleri arasında insan kaynakları ve diğer alanlarda önemli işbirliği imkanları bulunmakta, bugünün dünyasında İran ve Afrika ülkelerinin kapsamlı ve her alanda ciddi işbirliğine ihtiyaç duyulmaktadır. Ahmedinejad; İran’ın sınırları ötesinde etkin ve güçlü bir ülke konumuna gelmesini istemedikleri, diğer halkların uyanmasına zemin hazırlamasından korktukları ve Mısır, Somali, Tunus, Fas, Kenya, Gambia, Uganda, Tanzania, Güney Afrika gibi ülkelerin potansiyellerinden yararlanmasını istemedikleri için zorba güçlerin

¹⁷⁴ “Brezilya’daki Son Turco...”,

<http://www.ihh.org.tr/seyahatnameayrintilar.50+m5394b891600.0.html?&l=0%253...%3fref%3dsaglikalani.com>, Erişim Tarihi: 17.3.2009.

¹⁷⁵ Kavas, “Afrika’yı ABD ve Avrupa Kaybediyor, Çin Kazanıyor”, <http://www.gundemanaliz...>

İran-Afrika ilişkilerinin gelişmesinden memnun olmadıklarını dile getirmiştir. Ahmedinejad ayrıca; İran'ın onlar gibi sömürmediğini, Afrika'ya kendi tecrübelerini ve kazanımlarını sunduğunu, İran ve Afrika'nın medeniyetlerin beşiği olduğunu da vurgulamıştır.¹⁷⁶

Bu konferansın yanı sıra İran ile Afrika ülkeleri temsilcileri arasında çok sayıda karşılıklı ziyaret gerçekleştirilmiştir. Ahmedinejad, 28.11.2007'de Senegal Cumhurbaşkanı Özel Temsilcisi Kerim Vad'ı kabul etmiş;¹⁷⁷ 29 Ocak 2008'de İran İslam Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Menuçehr Muttaki, "2008 yılına İran-Afrika ilişkilerinin kilometre taşı olarak damgasını vuracağına" yönelik açıklamalarından üç gün sonra, Addis Ababa'da düzenlenen Afrika Birliği Zirvesi'ne katılmıştır.¹⁷⁸

2009 Şubat sonunda Ahmedinejad Cibuti ile ilişkilerini geliştirmek için bu ülkeye giderken ikinci ziyaretini Kenya'ya gerçekleştirmiş,¹⁷⁹ 2009 Martında Brundi Dışişleri Bakanı Agustin Stanze İran İslam Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Menuçehr Muttaki ve Ahmedinejad'ı ziyaret etmiş¹⁸⁰ ve 2009 Aralıkta Muttaki, resmi temaslarda bulunmak ve ikili ilişkileri geliştirmek üzere Sudan'da meslektaşı Deng Alor ile görüşme gerçekleştirmiştir.¹⁸¹

Tahran yönetimi bir grup Afrikalı ülkeyle güçlü ortaklıklar kurmuş durumdadır. İslam Cumhuriyeti bilhassa, bir zamanlar Soğuk Savaş döneminde ABD'nin müttefiki olan bugün ise Batı Afrika'nın Venezüella'sı haline gelen Senegal ile ekonomik ve siyasi güçlü bağlar kurmuştur. İki ülke arasındaki üst düzey temaslara belli aralıklarla sürmüştür.¹⁸² Ayrıca İran, benzerini Sudan'la gerçekleştirdiği gibi Eritre ile de İran donanmasını, ticaretini Eritre limanlarına taşıyan bir anlaşma imzalamıştır.

¹⁷⁶ "Ahmedinejad: Dünya Zorbaları İran ve Afrika Arasında İlişkilerin Geliş...", <http://www.tumgazeteler.com/?a=2361595>, Erişim Tarihi: 17.3.2009.

¹⁷⁷ "Ahmedinejad: İran Afrika Kıtasının Gelişmesine Önem Vermektedir", <http://www1.irna.ir/tr/news/view/line-6/0711287465123323.htm>, Erişim Tarihi: 17.3.2009.

¹⁷⁸ "İran Afrika İle İlişkileri Güçlendiriyor", <http://www.tumgazeteler.com/?a=2140351>, Erişim Tarihi: 17.3.2009.

¹⁷⁹ "Ahmedinecad Afrika'yı Fethediyor", <http://www.timeturk.com/ahmedinecad-afrikayi-fethediyor-55342-haberi.html>, Erişim Tarihi: 17.3.2009.

¹⁸⁰ "İran ve Brundi'nin İlişkileri Yapıcı ve Dostanedir", <http://www.tumgazeteler.com/?a=4859388>, Erişim Tarihi: 31.3.2009.

¹⁸¹ Sedat Köklü, "İran Dışişleri Bakanı Muttaki Sudan'da", <http://www.tumgazeteler.com/?a=5783972>, Erişim Tarihi: 23.3.2010.

¹⁸² "İran Afrika İle İlişkileri Güçlendiriyor", <http://www.tumgazeteler.com/?a=2140351>, Erişim Tarihi: 17.3.2009.

Tahran için önemli bir açılım anlamına gelen bu anlaşmaya göre, İran, Kızıldeniz’de askeri bir üs kuracaktır.¹⁸³

Öte yandan, İran’ın iyi ilişkiler geliştirdiği Senegal, Eritre, Sudan gibi ülkelerin yanı sıra Fas gibi politikalarının ters etki yaptığı ülkeler de vardır. Örneğin, Fas Dışişleri Bakanlığı, 6 Mart 2009 tarihli bildirisinde “Fas Krallığı’nın İran İslam Cumhuriyeti ile diplomatik ilişkilerini koparmaya karar verdiğini” açıklamıştır. Rabat’a göre bu karar, İranlı bir görevlinin Bahreyn’in “egemenliğini” sorgulayan ve Tahran’ın Fas topraklarında Şii İslamın yayılması için gerçekleştirdiği girişimler üzerine alınmıştır. Çünkü Rabat’a göre bunlar, Fas’a yönelik bir tehdittir. Bu karar, İran’ın “kültürel infiltrasyon” (kendi kültürünü gizlilik içinde Fas’a sokmak) ve “Şii ideolojiyi Fas’a naklederek burada tutulmasını sağlamak” için yaptığı girişimler anlamına da gelmektedir.¹⁸⁴

3. KÜRESEL DEVLETLERİN AFRİKA POLİTİKASI

Rusya, AB ve Japonya gibi küresel güçlerin Afrika politikalarının incelenmesi; hem ABD ve Çin’in Afrika’daki etkinlik düzeylerini ortaya çıkarmada hem de kıtanın artan önemini vurgulamada önemlidir. Bu kapsamda sırasıyla Rusya’nın, AB’nin ve Japonya’nın Afrika politikaları ele alınacaktır.

3.1. Rusya’nın Afrika Politikası

Afrika ülkeleriyle ilk temaslarını 1889’da kuran Çarlık Rusyası, Etiyopya ile diplomatik ilişkiler kurmuştur. SSCB’nin kurulması ve Soğuk Savaş’ın başlamasıyla birlikte Moskova’nın Afrika Kıtası’na yönelik daha çok siyasi ve ideolojik ilgisi artmıştır. Dolayısıyla SSCB bir yandan Komünist ideolojiyi yaymaya çalışırken, diğer yandan da BM ve diğer uluslararası kuruluşlarda kendisini destekleyecek müttefik ülkeler edinme arayışına yönelmiştir. Afrika ülkelerine çeşitli ekonomik yatırımlar yapan ve krediler açan SSCB, 39 Afrika ülkesiyle siyasi, 47 ülkeyle de ticari anlaşma

¹⁸³ İbrahim Karagül, “Şu Korsanlar Ne Büyük Hesaplar Yapıyormuş!”, **Yenişafak**, 23 Nisan 2009.

¹⁸⁴ Rannie Amiri, “Fas İran’la Bağları Neden Kopardı”, Çev. Zeynep Yıldız, <http://www.timeturk.com/fas-iranla-baglari-neden-kopardi-61638-haberi.html>, Erişim Tarihi: 29.3.2009.

imzalanmış olmasına karşın, ticari ilişkilerin geliştirilmesine pek önem vermediği gözlenmiştir. Nitekim SSCB'nin, 1990 yılında dağıldığında Afrika ülkeleriyle toplam ticaret hacminin sadece 2.7 milyar dolar civarında olması ve Afrikalı ülkelerin Moskova'ya 21 milyar dolar tutarındaki borcu ticari ilişkilerin geliştirilmesine yeterince önem verilmediğinin bir göstergesi olmuştur. 1990'ların başında siyasi ilişkiler de en düşük seviyede seyretmiştir. Ayrıca Soğuk Savaş sonrasında Rusya'nın, Afrika Kıtası'ndaki ilişkilerinde önceliği Cezayir, Mısır, Fas, Nijerya, Angola, Kongo, Güney Afrika Cumhuriyeti gibi ülkelere tanıdığı görülmüştür. SSCB ve varisi Rusya'da eğitim aldıktan sonra ülkelerinde önemli makamlara gelen yaklaşık 100 bin Afrika vatandaşı, Rusya ile ilişkiler kurulmasını destekleyen ve kolaylaştıran önemli bir güç olmuştur.¹⁸⁵

Rusya'nın son yıllarda Afrika ülkelerinin borçlarının yaklaşık 20 milyar dolar tutarındaki bölümünü silmesi, bu ülkelerin Rusya'ya bakışını olumlu yönde etkilemiş olmasına karşın, Rusya'nın Afrika ülkeleriyle ticaret hacmi halen düşük bir seviyededir. 2007 yılında Rusya'nın Afrika Kıtası'yla toplam ticaret hacmi ancak 6 milyar dolar seviyesine ulaşırken, Afrika Kıtası'yla ilişkilerinin en büyük kalemini silah satışları oluşturmuştur. Dolayısıyla, Rusya'nın Afrika Kıtası'ndaki varlığı daha çok silah ve askeri teknoloji alanında hissedilmektedir. Vladimir Putin döneminde gücünü önemli ölçüde toparlayan Rusya, dış politikasını bir kez daha gözden geçirmiş ve eski nüfuz alanlarında yeniden etkinlik sağlama çabasına girmiştir. Böylece, BDT (*Bağımsız Devletler Topluluğu*) ülkeleri yönlerini tekrar Rusya'ya çevirirken, Moskova başta enerji kaynakları olmak üzere elindeki farklı dış politika kartlarını ustaca kullanarak Balkanlar, Orta Doğu, Asya-Pasifik ve Latin Amerika'da Yeltsin dönemine nazaran daha güçlü bir konuma geldiği gibi Afrika Kıtası'nda da etkinliğini artırmıştır.¹⁸⁶

Rusya, dış politikasında tarihi ve kültürel bağlara önem vermeyi sürdürerek, SSCB döneminden farklı olarak ideolojik yaklaşımlarını büyük ölçüde terk etmiştir. Rusya, son yıllarda daha çok ekonomik çıkarlarını gözeten politikaları ön plana çıkarmıştır. Ekonomik ilişkilerin geliştirilmesinin ve uluslararası arenada tekrar liderliğe oturmasının yollarından birinin de Afrika'nın istikrarından geçtiğinin bilincinde olan

¹⁸⁵ Kamalov, "Rusya'nın Afrika Politikası", s. 81-83.

¹⁸⁶ Kamalov, "Rusya'nın Afrika Politikası", s. 81-83.

Rusya, Afrika'daki sorunların çözümünde aktif rol oynama eğilimindedir. Rusya'nın Afrika'dan başlıca beklentileri üç boyutta özetlenebilir.¹⁸⁷

Bunlardan ilki siyasi çıkarlardır. Afrika ülkelerinin istikrara kavuşmaları ve bağımsız bir dış politika izlemeleri hem Rusya'nın güvenlik kaygılarını azaltacağı gibi, hem de ekonomik işbirliğindeki hareket alanını genişletecek olması, Rusya'nın Afrika'daki siyasi çıkarlarının aslında ekonomi ve güvenlik çıkarlarıyla paralel olduğunu göstermektedir. Afrika ülkelerinin sorunlarını ancak kendilerinin çözebileceğine inanan Rusya, bu ülkelerin dış yardım alması gerekmesi halinde bunun BM çatısı altında ya da G-8 çerçevesinde ele alınması gerektiğini savunmaktadır. Rusya bu sayede, bilhassa ABD'nin bölgeye tek başına müdahale etmesini önleme amacını taşımaktadır. Afrika'yı dış müdahaleden koruma söylemini canlı tutması, Batılı ülkeler gibi Afrika Kıtası'nda sömürgecilik yapmamış olması ve SSCB döneminde sağlanan tek taraflı yardımların bıraktığı olumlu izler Rusya'nın Afrika ülkeleriyle ilişkiler geliştirmesinde kolaylaştırıcı faktörler olmuşlardır.¹⁸⁸ Putin'in 2006'da Güney Afrika Cumhuriyeti'ni, Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'un aynı yıl Nijerya'yı ziyaret etmesi; bu ülkelerle ilişkilerin geliştirilme istencinin bir yansıması olduğu kadar, başta ABD olmak üzere Batı'nın bölgedeki etkisini azaltma istencinin de bir göstergesidir.¹⁸⁹

İkinci bir boyutu ise güvenlik amaçlı çıkarlardır. Afrika'daki terör ve şiddet olayları, insan kaçakçılığı, uyuşturucu trafiği gibi sorunlar, Rusya da dahil olmak üzere Afrika'nın çok uzağındaki ülkeleri tehdit edebilir nitelikte olmasından dolayı, Rusya'nın kıtaya yönelik ekonomik çıkarları da zarar görebilmektedir. Bu açıdan Rusya Afrika'nın istikrarını savunmaktadır. Rusya, özellikle Afrika'daki radikal İslam hareketlerini yakından takip etmekte ve bu grupların bir şekilde Rusya'daki yaklaşık 20 milyon Müslümanı etkileyeceği endişesini taşımaktadır. Bu bağlamda özellikle Mali'nin kuzeyi, Sudan, Nijer, Sierra Leone, Kongo ve diğer bazı ülkelerde de şiddet ve terör olayları ve Somali'deki gelişmeler önem arz etmektedir.¹⁹⁰

Diğer bir boyutu ise ekonomik çıkarlardır. Rusya'nın Afrika'ya yönelik ekonomik çıkarların temelinde Afrika'nın yeraltı kaynakları bakımından zengin olması

¹⁸⁷ Kamalov, "Rusya'nın Afrika Politikası", s. 82-85.

¹⁸⁸ Kamalov, "Rusya'nın Afrika Politikası", s. 82-83.

¹⁸⁹ Kamalov, "Rusya'nın Afrika Politikası", s. 82-85.

¹⁹⁰ Kamalov, "Rusya'nın Afrika Politikası", s. 82-85.

vardır. Rusya'nın kendisinin de faaliyet gösterdiği gaz, elmas ve çeşitli metaller konusunda Afrika ülkeleriyle işbirliği geliştirmesi, Rusya'nın bu alandaki gücünü pekiştirecektir. Örneğin, kıtadaki uranyum yataklarına, bu alanda dünyanın en iyilerinden olan Rus şirketi Rosatom gözünü dikmiştir. Atom enerjisinin öneminin artacak olması, Afrika ülkeleriyle nükleer maddelerde işbirliği geliştirilmesini gerekli kılmaktadır. Rusya, ilişkilerini yeraltı kaynaklarının ihracatıyla sınırlandırmakla kalmayarak, bu kaynakların çıkarılması ve işletilmesi sürecinde de aktif rol oynama isteğiyle, bu alandaki teknolojiyi Afrika ülkelerine pazarlama uğraşındadır. Örneğin, Rusal isimli Rus alüminyum şirketi, Afrika'daki bazı alüminyum fabrikalarına hissedar olarak girmiş, Alrosa şirketi Angola'daki elmas yataklarının, Renova şirketi, Güney Afrika'daki manganez yataklarının işletilmesine iştirak etmiş ve Rusya'nın en büyük petrol şirketi Lukoyl ile en büyük nikel şirketi Norilyskiy Nikely de kıtada faaliyet göstermektedir.¹⁹¹

Bölgede Rusya için büyük önem arz eden ülkelerden birisi Libya'dır. Rusya Dışişleri Bakanı Sergei Lavrov'un 2007 yılının Aralık ayında Libya'ya yaptığı ziyaret iki ülke arasındaki işbirliğinin sadece enerji ile ilgili olmadığı, ancak enerji alanındaki işbirliğine Rusya'nın özel bir önem verdiğinin bir göstergesi olmuştur. Söz konusu görüşme akabinde imzalanan bir anlaşma ile iki ülke Dışişleri Bakanlıklarının dış politika koordinasyonunu sağlaması amacıyla işbirliği yapmaları kararlaştırılmıştır.¹⁹² Rusya Başbakanı Putin'in 2008 Nisan ortasındaki Libya ziyareti; enerji güvenliği ve enerji imtiyazı elde edebilme, Libya'ya silah satımı ve Libya'nın SSCB döneminden kalan 3.5 milyar dolarlık borcunun silinmesi gibi ikili ilişkileri geliştirici amaçlar taşımıştır.¹⁹³ Lockerbie faciası nedeniyle Libya'ya uygulanan ambargonun 2003 Eylülünde BM Güvenlik Konseyi kararıyla kalkması sonrası¹⁹⁴ uluslararası alanda yeni ortaklıklar arayan Libya açısından bu gezi büyük önem taşımıştır. Enerji alanında Exxon Mobil ve BP gibi şirketlere doğal gaz ve petrol arama-çıkarma lisansı vermek de dahil Batılı devletlerin ekonomik yatırımlarına muhtaç olmasına karşın, başta ABD

¹⁹¹ Kamalov, "Rusya'nın Afrika Politikası", s. 82-85.

¹⁹² Aslan Yavuz Şir, "Rusya'nın Yeni Enerji Stratejisi", **Dünya Gündemi**, Sayı 194, 31 Ağustos-7 Eylül 2008, s. 11.

¹⁹³ "Russia: Putin Visits Libya For Talks On Energy, Arms", <http://www.rferl.org/content/article/1109576.html>, Erişim Tarihi: 25.3.2010.

¹⁹⁴ "Libya'ya Ambargo Kalktı", <http://www.tumgazeteler.com/?a=189052>, Erişim Tarihi: 25.3.2010.

olmak üzere Batı karşıtlığını sürdüren Libya'nın, Rusya ile yapacağı geniş çaplı ekonomik ve siyasi işbirliği Libya için büyük önem arz etmiştir. Gazprom ve Rusya'nın öncelikli hedeflerinden birisi de, şimdiye kadar kanıtlanmış 42 milyar varillik petrol rezervi ile dünya sıralamasında sekizinci durumdaki Libya ile işbirliğini geliştirmektir. Doğal gaz rezervinin de 1.5 trilyon metreküp olduğu tahmin edilen Libya'nın yatırım eksikliği ve teknoloji sorunu nedeniyle doğal gaz ve petrol üretimi düşük seviyede olan Libya, yılda sadece 15 milyar metreküp doğal gaz üretirken, bunun da 8 milyar metreküpünü ihraç etmektedir. Bu potansiyelini yukarı çekmek için ise Libya'nın yatırıma ihtiyacı vardır. Bu noktada Libya'nın Batı ve Rusya arasında yapacağı seçim büyük önem arz etmektedir.¹⁹⁵ Söz konusu ziyaret çerçevesinde, SSCB döneminden kalan 4.5 milyar dolar borcun silinmesi ve 3 milyar dolarlık demiryolu ihalesinin alımı konusunda uzlaşa sağlanmıştır.¹⁹⁶

Rusya'dan ülkesine yapılan ziyaretlere 23 yıl aradan sonra 31.10.2008'de karşılık veren Libya lideri Muammer Kaddafi'nin üç günlük Rusya ziyaretinde, Rusya'da yayımlanan Kommersant gazetesine göre, Kaddafi'nin, Rus yetkililere Libya topraklarında bir Rus askeri üssü kurulması önerisi ve Rusya'dan silah satın alımı konuları görüşülmüştür.¹⁹⁷ Nitekim Libya, 2010 Ocak ayı sonunda Rusya ile 1.3 milyar avro değerinde tank, savaş uçağı ve çeşitli silahların alımı konusunda anlaşmaya varmıştır.¹⁹⁸

Rusya'nın kıtada ilgilendiği ve Rus gaz şirketi Gazprom'un ilgisini yoğunlaştırdığı ülkelerden birisi de Cezayir'dir. Zira Cezayir, doğal gaz ve LNG ticaretinde OECD-Avrupa ithalatının %21'ini karşılamakta, Avrupa doğal gazının yaklaşık %12'sini sağlamakta ve ABD'ye de LNG ihraç etmektedir. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, 2006 Martında SSCB döneminden kalan borçların hesaplanması, taksitlendirilmesi ve enerjide işbirliği konularını görüşmek üzere Cezayir'i ziyaret etmiştir. Rusya, SSCB dönemindeki silah ticaretinden kaynaklanan 4,7 milyar dolarlık borcun, ülkeye yapılacak yatırımlar ve Cezayir'in enerji şirketi

¹⁹⁵ Şir, "Rusya'nın Yeni Enerji Stratejisi", s. 11.

¹⁹⁶ "Kaddafi Kremlin'e Çadır Kuruyor", http://www.timeturk.com/news_detail.php?id=32918, Erişim Tarihi: 19.11.2008.

¹⁹⁷ "Libya, Rus Askeri Üssü Kurulmasına Hazır", http://www.timeturk.com/news_detail.php?id=32760, Erişim Tarihi: 19.11.2008.

¹⁹⁸ Vladimir Soldatkin, "Libya, Russia Agree \$1.8 Billion Arms Deal: Putin", <http://www.reuters.com/article/idUSTRE60T1ED20100130>, Erişim Tarihi: 25.3.2010.

Sonatrach ile yapılacak işbirliği karşılığında silinmesine yönelik teklifi, Ağustos ayında Gazprom ve Sonatrach şirketi arasında yapılan bir mutabakat ile sonuçlanmıştır. Ayrıca, Avrupa'ya %26'luk ihracat yapan Gazprom, Afrika'daki ilk ve tek temsilciğini de Cezayir'de açmıştır.¹⁹⁹ Gazprom'un Nijerya'da aldığı arama-çıkarma lisansları ve Rusya'nın Cezayir ve Nijerya arasında inşa edeceği bir boru hattı ile özellikle Güney Avrupa enerji pazarını (Portekiz, İspanya, Fransa) kontrol altına alma girişimleri, Rusya'nın alternatif enerji kaynaklarını da kontrol etme düşüncesinin bir yansımasıdır.²⁰⁰

Soğuk Savaş döneminde, Angola'da Amerika'yla gövde gösterisine girişmekten kaçınmayan SSCB, şimdi kılık değiştirip "Rusya patentli nüfuz politikası"nı kıtaya yaymaya çalışmakla birlikte²⁰¹ güçlü rakiplerinin öncelik verdikleri niyetlerinin biraz ortaya çıkmasını bekliyormuş gibi biraz geri planda kalmaya çalıştığı söylenebilir.²⁰²

3.2. Japonya'nın Afrika Politikası

1920'li yıllarda Japonya ile Afrika ülkeleri arasında kurulan ve gelişmeye başlayan diplomatik ilişkiler; İkinci Dünya Savaşı'nda Japonya'nın Faşist İtalya ile aynı safta yer alması, bu savaş esnasında Afrika'nın kıyılarındaki askeri birliklerini geri çekmemesi ve ABD'nin İnci Limanı bombardımanı (1941) sonrasında çok sayıda Afrika ülkesinin Japonya'ya savaş ilan etmesi sonrası bozulmuştur. Bozulan ilişkilerin normal seyrine dönmesini olumsuz etkileyen etkenler; 1951 yılında Japonya ile Batılı devletler arasında imzalanan San Francisco Barış Antlaşması ve ardından ABD ile imzalanan Japonya-ABD Güvenlik Antlaşması'yla giderilmişse de²⁰³ Japonya, 1950'li ve 1960'lı yıllarda Afrikalı ülkelerin gösterdiği ilgiye yeterince karşılık vermemiştir. Örneğin, 1956 yılında Etiyopya İmparatoru ilk Afrikalı lider olarak Japonya'yı ziyaret

¹⁹⁹ Şir, "Rusya'nın Yeni Enerji Stratejisi", s.11

²⁰⁰ Şir, "Rusya'nın Yeni Enerji Stratejisi", s. 11.

²⁰¹ Nur Demirok, "Afrika'da İdeolojiler Dönemi Kapandı Ama Kültürel Savaş Devam Ediyor", **Referans Gazetesi**, 21 Ağustos 2008.

²⁰² Kavas, "Afrika Kendisini Sömüren Dünyaya Ne Kadar Muhtaç?"

²⁰³ Suna Lee, "Japon Dış Politikasında Afrika", Cilt 9, Sayı 99, **Stratejik Analiz**, Temmuz 2008, s. 76-77.

etmesinin ardından birçok Afrikalı liderin Japonya ziyaretlerine Japonya'dan karşılık gelmemiştir.²⁰⁴

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Japonya dış politikası, ABD dış politikası ile paralellik göstermiştir. Bilhassa Batılı ülkelerin çıkarları söz konusu olduğunda, Üçüncü Dünya ülkelerindeki herhangi bir çatışmadan kaçınmaya özen gösteren Japonya, Afrika politikalarında da ABD ile uyum sağlamaya özen göstermiştir. Savaşın hemen ardından Japonya'da Afrika'ya yönelik pasif bir tutum hakimdir. Çünkü Japonya, Afrika'yı da içine alan Üçüncü Dünya ülkelerindeki siyasi ve ekonomik gelişimin ancak ABD ve Avrupa ülkelerinin önderliğinde sağlanabileceğini düşünmekteydi. Batı'nın önderliğine sadık kalan Japonya, Soğuk Savaş dönemi boyunca Afrika'daki komünist ülkelere karşı ABD ile yakın ilişkiler içinde olmuş ve Güney Afrika ile işbirliğini devam ettirmiştir. Japonya'nın ABD ile müttefik olması konusunda bir yandan Afrika ile ilişkilerini gönüllü olarak sınırlandırması, diğer yandan da bu sınırlı ilişkilerin ABD'nin garantörlüğünde muhafaza edildiği şeklinde iki tür yorum yapılmıştır.²⁰⁵

Gelişen ekonomisi karşısında artan enerji ihtiyacı ve ABD'de ciddi ekonomik sorunlar (hatta kriz) yaşanması, Japonya'nın dışa açılmasını cesaretlendiren unsurlar olmuştur. Japonya'nın dünya ekonomisi üzerindeki etkisi büyüdükçe, süper güç olma isteği artmıştır. Nitekim, 1970'li yıllarda Japon para birimi "Yen" in değerinin yükselmesi ve cari işlemler fazlasındaki büyük artış, Üçüncü Dünya ülkelere yapılan yardımlarda Japonya'ya büyük avantaj sağlamıştır.²⁰⁶

Japonya-Afrika ilişkilerinin dönüm noktasını, 1970'lerin başında, dünya çapında ciddi bir ekonomik çalkantıya neden olan petrol krizi oluşturmuştur. 1973 yılında Japon ekonomisini de sarsan petrol krizi, yönetimin yeni arayışlara girmesine ve Japon siyasi tarihinde ilk defa "enerji politikaları" kavramının ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Bu kriz, Japonya'nın, büyük enerji kaynaklarına sahip olan ve bir anda önemli hale gelen Üçüncü Dünya ülkelere yönelmesini sağlamış ve "stratejik yardımlar" vasıtasıyla bu ülkelere girebilme çabalarını başlatmıştır.²⁰⁷ Japonya'da yaşanan siyasi değişimler, Japonya'nın Üçüncü Dünya ülkeleri üzerindeki etkisini artırmış ve dış

²⁰⁴ Lee, "Japon Dış Politikasında Afrika", s. 77.

²⁰⁵ Lee, "Japon Dış Politikasında Afrika", s. 77.

²⁰⁶ Lee, "Japon Dış Politikasında Afrika", s. 77-78.

²⁰⁷ Lee, "Japon Dış Politikasında Afrika", s. 77.

konjonktüre uygun olarak geliştirdiği yeni dış politikasının ve stratejilerin en belirgin uygulandığı bölge Afrika olmuştur.²⁰⁸

Dolayısıyla, Japonya-Afrika ilişkilerinin hız kazandığı yıllar 1980’li yıllar olmuş ve Japonya’nın Üçüncü Dünya ülkelerine artan ilgisine paralel olarak Afrika’ya gönderilen ekonomik yardımlar da büyük ölçüde artmış ve Japon iç siyasetinde Afrika daha çok vurgulanmaya başlamıştır. İlişkilerin canlanmasında ve Japonya’nın Afrika gibi bölgelere yönelik yeni dış politika açılımı geliştirmesinde; Japonya’nın geçmişteki pasif dış politikasını daha aktif ve güçlü bir dış politikayla ikame ederek, vaktiyle önem vermediği ülkelere daha fazla ilgi gösterme arzusu ve Çin’in de bu bölgelere nüfuz etmeye çalışması oldukça etkili olmuştur.²⁰⁹

1980’ler sonrasında Japon dış politikasında üç önemli eksen de değişim yaşanmıştır. Bunlar, Soğuk Savaş dönemi boyunca sürdürülen Japonya-ABD müttefiklik ilişkileri, değişen uluslararası ekonomiden etkilenen Japonya’nın dünya ekonomisine katılmak istemesi ve Japonya’nın dünya çapında siyasi gücünü artırma arzusudur.²¹⁰

1988 yılına gelindiğinde ise Japonya, ABD’yi geride bırakarak Üçüncü Dünya ülkelerine en çok hibe türü yardımda bulunan ülke konumunu elde etmiştir. Japonya’nın “stratejik yardımlar” adı altında yürüttüğü faaliyetler; Sudan, Zimbabwe, Somali, ve Kenya gibi hem Japonya hem de Batı ülkeleri açısından stratejik önem taşıyan bölgelerde yoğunlaşmıştır. Giderek artan ekonomik ve teknolojik yardımlar, Japonya’nın uzak mesafedeki Afrika ülkelerine girişini kolaylaştırmış ve dünya üzerindeki etkisini de arttırmıştır. “Ekonomik yayılcılık” olarak da adlandırılan çabalar, Japonya’nın milli gücünü arttırıcı bir yöntem olarak algılanmaya başlanmıştır. Japonya’nın ekonomik gücünden aldığı cesaretle dünya gücü olma arzusu, Afrika gibi uluslararası sistemde önem kazanmaya başlayan bölgelerde daha iyi yansımıştır. Ayrıca çabaları BM platformuna da yansıyan Japonya’nın 1956 yılında BM üyeliğini kazanması, Japonya’nın “dünya tarafından yeniden kabul görmesi” olarak algılansa da BM’deki etkinliği son derece sınırlı kalmıştır. Fakat bugün BM’deki konumunu güçlendirmek isteyen Japonya, Güvenlik Konseyi’nde daimi üyelik kazanmak için

²⁰⁸ Lee, “Japon Dış Politikasında Afrika”, s. 80.

²⁰⁹ Lee, “Japon Dış Politikasında Afrika”, s. 77.

²¹⁰ Lee, “Japon Dış Politikasında Afrika”, s. 77.

yoğun çaba harcamasına karşın Japonya'nın; ABD, Çin, Rusya, Fransa ve İngiltere ile beraber veto hakkı sağlayacak pozisyona kavuşması için diğer üye ülkelerin desteğini alması gerekmektedir. Bunun içindir ki, Japonya için, BM'de 52 üyeyle temsil edilen Afrika'nın önemi büyüktür ve 7-9 Temmuz 2008 tarihleri arasında Japonya'da düzenlenen G-8 Zirvesi'nin gündem maddeleri arasında Afrika'nın kalkınmasının da ele alınması bu durumla ilişkilendirilebilir. Ayrıca Japonya; Namibya, Angola ve Mozambik gibi ülkelerdeki BM barış güçlerine katkıda bulunarak, Afrika Kıtası'nda ekonomik ilişkilerin dışında da faaliyetlerde bulunmuştur.²¹¹

Japonya'nın Afrika politikalarına şekil veren etkenlerden birisi de Çin ile yaşanan rekabettir. Başbakan düzeyinde ilk Afrika ziyaretini 1963 yılında gerçekleştiren ve Afrika ülkeleri ile bugüne dek yakın işbirliği içerisinde olan, zengin doğal kaynaklara sahip Afrika'ya girişine zemin hazırlamak için uzun yıllardır çalışmalarını sürdüren ve bugün Afrika'da ekonomik ve siyasi nüfuzu en güçlü ülkelerin başında gelen Çin, Japonya'nın bölgedeki en büyük rakibi olarak gösterilmektedir. Uzak Doğulu iki gücün Afrika'daki rekabeti 2000'li yıllarda ivme kazanmış, her iki tarafın üst düzey yetkililerinin sık sık gerçekleştirdikleri ziyaretler, çeşitli ekonomik işbirliği programları, burslu öğrenci programları, büyük miktarlarda tıbbi ve ekonomik yardımlar gibi yöntemlerle devam etmiştir. 2007 yılında Afrika ülkeleri ile arasındaki toplam ticaret hacmi 26.4 milyar dolar seviyesinde olan Japonya, Afrika Kıtası'nın en büyük ikinci* ticari ortağı olan Çin ile daha iyi rekabet edecek araçlar arayışındadır. Japonya tarafından beş yılda bir düzenlenen Afrika'nın Kalkınmasına İlişkin Tokyo Uluslararası Konferansı, Çin'in FOCAC (*Çin-Afrika İşbirliği Forumu-ÇAİF/Forum on China-Africa Cooperation*) faaliyetine rakip bir etkinlik olarak görülmektedir. 28-30 Mayıs 2008'de Japonya'nın Yokohama kentinde "Ekonomik Açıda Canlı Afrika'ya Doğru: Ümit ve Fırsatın Kıtası" adı altında gerçekleştirilen dördüncü TICAD Zirvesi (*Afrika'nın Kalkınmasına İlişkin Tokyo Uluslararası Konferansı*), Japonya'nın Afrika'ya desteğinin artarak süreceğinin ve ikili ilişkilerdeki dostluğun işaretleridir. Bu durumdan rahatsız olan Çin, Afrika'nın kalkınması hususunu 7-9 Temmuz 2008 tarihlerinde Japonya'da düzenlenecek G-8 Zirvesi'ne de taşıyacağını belirten Tokyo yönetiminin Afrika'ya

²¹¹ Lee, "Japon Dış Politikasında Afrika", s. 78.

* Afrika ile ticarette, Avrupa ülkeleri AB şeklinde alındığında AB birinci, ABD ikinci, Çin üçüncü sıradadır.

yaptığı yardımların nedenini BM Güvenlik Konseyi'yle ilgili adaylığına bağlamaktadır. Japonya ise, Çin ile Afrika Kıtası'nda uyguladıkları yardım politikalarının temelde farklı niyetler taşıdığını, Japonya'nın yardımlarının "Afrika'nın zenginleşmesinin Japonya'nın da zenginleşmesi anlamına geleceği" düşüncesine dayandığını belirtmiştir.²¹²

Çin ve Japonya'nın, zengin doğal kaynaklara sahip Afrika Kıtası üzerindeki giderek artan rekabeti; üst düzey yetkililerin sık yaptıkları ziyaretler, çeşitli ekonomik işbirliği programları, burslu öğrenci programları, büyük miktarlarda tıbbi ve ekonomik yardımlarla sürmektedir. Geçmişte de kendisini gösteren bu rekabet, Uzak Doğu'nun iki büyük ekonomik gücünün 2008 yılı ajandalarının ilk sıralarında Afrika ziyaretlerinin yer alması ile tekrar gündeme gelmiştir. Çin Dışişleri Bakanı Yang Jiechi'nin ziyaretinden hemen önce Tanzanya'da bulunan Japonya Dışişleri Bakanı Masahiko Komura, Çin ve Japonya'nın Afrika Kıtası'nda uyguladıkları yardım politikalarının temelde farklı niyetler taşıdığını vurgulamıştır. Çin'in Afrika'ya duyduğu ilginin çoğunlukla doğal kaynak arayışına bağlı olduğunu belirten Komura, tüm dünyanın Afrika ülkelerine insani yardımda bulunması gerektiğini ve Japonya'nın Afrika'ya yaptığı yardımın *"hiçbir zaman kısa vadeli ve direk sonuç verme beklentisinde olmadığını"* açıklamıştır. Japonya Dışişleri Bakanlığı, 4 Ocak 2007 tarihinde Afrika'daki barış çabalarına ve doğal afet, savaş, hastalık vb. ciddi sorunlarla mücadele için 264.5 milyon dolarlık bir yardım paketi sunacaklarını açıklamıştır.²¹³ Bununla birlikte, Japonya'nın tüm yurt dışı yardımları arasında Afrika'nın payı %10 iken, Çin'in yardımlarında bu rakam %40'lara ulaştığı hatta 2007 yılında 65.9 milyar dolar olan Çin ile Afrika ülkeleri arasındaki toplam ticaret hacminin, 2010 yılında 100 milyar dolara ulaşacağı tahmin edilmektedir.²¹⁴

Afrika'da önemli bir rol oynamak isteyen Japonya, 28-30 Mayıs 2008 tarihlerinde Tokyo'da düzenlenen ve 43 Devlet ve Hükümet Başkanının katıldığı 4. Afrika Kalkınma Konferansı açılış konuşmasını yapan Japon Başbakanı Yasuo Fukuda, ülkesinin Afrika'ya yönelik kalkınma yardımlarını iki katına çıkaracağını açıklamış, 2.5

²¹² Lee, "Japon Dış Politikasında Afrika", s. 79.

²¹³ Suna Lee, "Afrika'da Çin-Japon Rekabeti", <http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=1922&kat1=58&kat2=>, Erişim Tarihi: 30.7.2008.

²¹⁴ Lee, "Japon Dış Politikasında Afrika", s. 79.

milyar dolarlık bir bütçe ile Afrika Yatırım Fonu'nun oluşturulacağını bildirmiş, kıtaya 4 milyar dolar tutarında altyapı ve tarıma tahsisli borç verileceğini, sağlık ve eğitim alanlarında da yardımda bulunulacağını belirtmiştir.²¹⁵

Öte yandan, Afrika Kıtası'nın Japonya'ya gerek coğrafi uzaklığı gerek dinamik ekonomilerden mahrum olması, kıtadaki ülkelerin Japonya'nın dış politika gündeminde alt sıralarda kaldığı düşüncesi uyandırır da, Japonya Afrika Kıtası'nda geniş bir hareket alanına sahiptir. Bunun nedenleri şöyle sıralanabilir. Birincisi, Japonya'nın geçmişte Afrika ülkeleri ile herhangi bir siyasi sorun yaşamamış olması, bu ülkenin bölgedeki konumunu kuvvetlendirmektedir. Birçok Batı ülkesiyle acı bir sömürgecilik geçmişi olan Afrika için, bu Uzak Doğu ülkesinin attığı her adım olumlu bir yaklaşım olarak görülmüştür. İkincisi, Japonya'nın dünyanın en büyük ekonomik güçlerinden biri olmasıdır. 2000'li yılların başında Japonya'nın Afrika'ya yönelik artan ilgisiyle söz konusu ilişkiler yeni döneme girmiştir. Japonya'nın Afrika üzerindeki etkisinin artmasında ekonomik yardım faaliyetlerinin oldukça etkisi olmuştur.²¹⁶

Japonya Dışişleri Bakanlığı'nın istatistiklerine göre, Japonya'nın Resmi Kalkınma Yardımları çerçevesinde tüm dünyada 74 ülkeye hibe usulü ile gönderilen yardımlar arasında en çok payı alan bölge Afrika'dır. Japonya'nın Afrika'daki Kalkınma Yardımları 1960'lı yıllarda 105 milyon dolar seviyesindeyken, bugün 962 milyon dolara ulaşmıştır. Bu rakamın 2012 yılında 1.8 milyar dolara ulaşması tahmin edilmektedir. Japonya'nın yardımları, stratejik önemine göre seçilmiş bazı ülkelere yoğunlaştırılmıştır. 1982 yılında Japon Hükümeti tarafından yayımlanan bir yazıda, Afrika'ya yönelik yardımların planlanmasında Zaire, Zimbabve, Zambiya, Nijer, ve Güney Afrika gibi zengin doğal kaynaklara sahip olan ve karşılıklı dayanışma içerisinde olan ülkelere ya da Kenya, Nijerya ve Tanzanya gibi Japonya'nın Doğu Afrika'ya girişini kolaylaştıracak stratejik konuma sahip olan ülkelere ağırlık verileceği belirtilmiştir.²¹⁷

3.3. Avrupa Birliği'nin (AB) ve Avrupalı Büyük Güçlerin Afrika Politikaları

²¹⁵ Oba, "Çok Boyutlu Türk Dış Politikası ve Afrika", s. 28.

²¹⁶ Lee, "Japon Dış Politikasında Afrika", s. 76.

²¹⁷ Lee, "Japon Dış Politikasında Afrika", s. 79.

3.3.1. AB'nin Afrika'ya yönelik genel politikası

Son beş yılda Afrika üzerinde yaşanan hızlı gelişmelerin ve yaşlı kıtanın tekrar Batılı büyük güçlerin ilgi alanına girmesinin başlıca iki nedeninden bahsedilebilir. Birincisi, 1990'ların sonunda Batı Afrika'da zengin petrol kaynaklarının bulunmuş olmasıdır. Afrika petrolleri, enerji fakiri olan Avrupa ülkeleri açısından da büyük öneme sahiptir. Bilhassa Irak Savaşı sonrası Avrupa ülkelerinin Afrika petrolüne olan ihtiyacı daha da artmış olması sebebiyle İngiltere, Almanya ve Fransa son yıllarda Afrika'daki siyasi ve askeri girişimlerini yoğunlaştırmışlardır. İkincisi, Avrupa'nın üç büyük ülkesinin, AB'yi küresel çapta siyasi/askeri bir güç olmaya hazırlama çabasıdır. İngiltere, Almanya ve Fransa hem Afrika kaynaklarının paylaşımında aslan payını alma hem de Afrika'yı bu strateji için bir deneme alanı olarak kullanma arzusundadırlar. Yugoslavya ve Kosova krizlerinde müdahale gücü ve iradesi gösteremeyen Avrupa, siyasi/askeri müdahale gücünü ve organizasyonunu, Afrika'da yapacağı girişimlerle geliştirmeyi planlamaktadır. Nitekim bu kıta şu nedenlerden dolayı bu konuma çok elverişlidir. İlk olarak, bu üç ülkenin de Afrika'yla sömürgecilik dönemlerinden kalan özel ilişkileri bulunmaktadır. İkinci olarak, küresel hegemon olan ABD'nin başı Orta Doğu'da dertte olması nedeniyle Afrika'yla yoğun şekilde ilgilenemeyeceği düşünülmektedir. Son olarak, Afrika'nın sınırlı askeri kuvvetlerle kontrol altına alınabileceği düşüncesidir. Bu amaçla AB Afrika'daki ilk askeri misyonunu, 2003 yılında Kongo'da icra edilen Fransa'nın öncülüğünde gerçekleştirilen misyona Almanya'nın da katıldığı "Artemis" operasyonu ile gerçekleştirmiştir. Barış gücü, insani müdahale ya da uluslararası teröre karşı mücadele gibi meşrulaştırıcı pek çok sebep öne sürebilecek olan AB ile ABD arasındaki Irak Savaşı yüzünden bozulan transatlantik ilişkilerinin Afrika'daki çıkar çatışmaları sebebiyle daha da gerileceği düşünülmektedir.²¹⁸

AB'nin Afrika stratejisi üç temel ilkeye indirgenerek açıklanabilir. Birincisi, Afrika'nın Milenyum Kalkınma Hedeflerine ulaşması, sağlık, eğitim ve gıda güvenliği gibi temel hayat standartlarına ilişkin sorunlarına daha fazla destek verilmesidir. İkincisi, iyi yönetimin, hukukun üstünlüğünün, barış ve güvenliğin kalıcı olarak tesis

²¹⁸ "Avrupa, Afrika'da Büyük Oynuyor", TUSAM, <http://www.tusam.net>, Erişim Tarihi: 8.5.2008.

edilmesidir. Üçüncüsü, bölgesel entegrasyon, ticaret ve karşılıklı bağımlılık, ekonomik büyümenin teşvik edilmesi için gerekli olan faktörlerdir.²¹⁹

Afrika ile AB, 2000’li yıllarda düzenlenen zirvelerle birlikte çok şey yapabileceklerinin izlenimini vermektedirler. Bu zirvelerde Avrupalıların, Afrika ülkeleri ile aynı ortamda bir araya gelmeleri ve bazen geçmişin hesabını sorabilmeleri Afrikalılar açısından artı değer sayılabilir.²²⁰ 3–4 Nisan 2000’de düzenlenen Kahire Zirvesi’nin akabinde Kahire Deklarasyonu ve Kahire Eylem Planı imzalanmıştır. Kahire Eylem Planı, genel olarak Afrika ülkelerinin çok taraflı sorunlarının çözümüne yönelik öneriler sunmuştur.²²¹

Kahire Zirvesi, AB ile Afrika arasında daha yapısal bir siyasal diyalog oluşturulması bakımından önemli bir girişim olmuştur. Bu zirvenin ardından her iki tarafın yönetici memurları ve bakanları düzenli toplantılar vesilesiyle bir araya gelmeye başlamışlar ve 2001’de NEPAD’ın (*The New Partnership for Africa’s Development*) oluşumunun da bu sürece olumlu katkıları olmuştur.²²² Avrupa ülkeleri ilkini 2000 yılında Mısır’ın başkenti Kahire’de gerçekleştirdikleri Afrika Birliği-Avrupa Birliği Zirvesi’nin ikincisi, İngiltere ile Zimbabwe arasında yaşanan sorun dolayısıyla ancak 8-9 Aralık 2007 tarihinde toplanabilmiştir.²²³

Lizbon Zirvesi’nde Afrika ve Avrupa başta olmak üzere dünyayı etkileyen köklü değişimlere istinaden uzun vadede siyasal ortaklık, ciddi küresel sorunlar üzerinde ortak bir çalışma için gerekli araçların sağlanması, yeni AB-Afrika ortaklığının düzenlenmesi için Ortak Strateji ve 1. Eylem Planı başlıklı iki belge onaylanmıştır.²²⁴ Ortak stratejiye göre; AB-Afrika Zirvesi, gelecekte üç yılda bir ve sırayla iki taraf ülkelerinden birinde düzenlenecektir. Bu zirvenin düzenlenmesinin, AB ve Afrika’nın karşı karşıya bulundukları ortak sorunların çözülmesi için değerli fırsat sağladığı, AB ve

²¹⁹ Ufuk Tepebaş, “Kahire’den Lizbon Zirvesi’ne Stratejik Ortaklıktan Siyasal Ortaklığa Avrupa Birliği-Afrika Birliği İlişkileri”, <http://www.tasam.org/index.php?altid=1991>, Erişim Tarihi: 8.9.2008.

²²⁰ Kavas, “Afrika’yı ABD ve Avrupa Kaybediyor, Çin Kazanıyor”, <http://www.gundemanaliz...>

²²¹ Tepebaş, “Kahire’den Lizbon Zirvesi’ne Stratejik Ortaklıktan Siyasal Ortaklığa Avrupa Birliği-Afrika Birliği İlişkileri”

²²² Tepebaş, “Kahire’den Lizbon Zirvesi’ne Stratejik Ortaklıktan Siyasal Ortaklığa Avrupa Birliği-Afrika Birliği İlişkileri”

²²³ Kavas, “Afrika Birliği AB’ye Haddini Bildirebilecek Mi?”

²²⁴ Tepebaş, “Kahire’den Lizbon Zirvesi’ne Stratejik Ortaklıktan Siyasal Ortaklığa Avrupa Birliği-Afrika Birliği İlişkileri”

Afrika taraflarının, eşitlik, karşılıklı yarar ve karşılıklı saygı temellerinde yeni tip stratejik ortaklık ilişkilerinin kurulması üzerinde anlaştıkları açıklanmıştır.²²⁵

Kıta ile ilişkileri geliştirme ve etkinliğini eskisi gibi sağlama uğraşında olan AB için, genelde Akdeniz özelde ise Kuzey Afrika ülkelerinin ekonomik ve stratejik önemi büyüktür. Zira Akdeniz bölgesi ve Kuzey Afrika ülkeleri bir grup olarak AB'nin en büyük ticari ortakları arasında yer almaktadır. Ayrıca Avrupa ile yakın ekonomik ve siyasal ilişkileri olan müreffeh, demokratik istikrarlı ve güvenli bir bölge AB'nin çıkarıdır. Mağrip ülkelerindeki genel tavır, AB'nin ABD varlığını dengeleyecek bir siyasal güç olmasını, hatta ABD'nin karşısına güçlü bir blok olarak çıkmasını destekleme şeklindedir. Yine de Kuzey Afrika ülkeleri, AB'nin güçlenmesi konusunda bir paradoksla karşı karşıyadırlar. Bir yandan olası bir ABD saldırısında AB'nin koruyucu rolü üstleneceği gerekçesiyle AB'nin güçlenmesini isterlerken, diğer yandan da AB'nin güçlenmesi halinde bölgenin eski sömürgeci Avrupa devletlerinin etki ve yetki alanına yeniden girebileceği endişesini taşımaktadırlar.²²⁶

AB'nin Akdenizli üyelerinin Kuzey Afrika ülkeleriyle eski sömürgeci bağlarına dayanarak kurduğu ilişkilerin yerini, Avrupa ve Akdeniz arasındaki ekonomik ve mali işbirliğini geliştirmeyi, genişletmeyi planlayan 1972 yılında “Küresel Akdeniz Politikası” almıştır. Politikanın pek başarılı olamamasına ve yaşanmış tüm olumsuz tarihi gelişmelere rağmen 1960'lardan itibaren, Avrupalı ve Kuzey Afrikalı ülkeler iki taraflı, ticari ve genel anlaşmalarla ilişkilerini düzeltmeye ve güçlendirmeye başlamışlardır ki, 1976 yılında Fransa ile Fas ve Tunus arasında “İşbirliği Anlaşmaları” imzalanmıştır. Bu anlaşmalar Roma Antlaşması'nın üçüncü ülkelerle Gümrük Birliği kurmayı hedefleyen 238. maddesine dayanmakla beraber Gümrük Birliği kurmaya yönelik olmayıp, mevcut ticari ilişkileri geliştirme amacı taşımaktaydı. 1992 yılında “Yenilenmiş Akdeniz Politikası” AB'de kabul edilmesinin ardından 1993 yılında Mısır, Ürdün, Suriye, Lübnan ve İsrail gibi ülkeleri hedef alan öneriler sunulmuş ve 1994 yılında da Akdeniz İşbirliği Projesi ilan edilmiştir. Özellikle 1990'lı yıllarla birlikte AB'nin Kuzey Afrika politikasının şekillenmesinde çok etkili bir unsur da, AB'nin

²²⁵ “AB-Afrika Stratejik Ortaklık İlişkileri Başlatıldı”,

<http://turkish.cri.cn/281/2007/12/10/1@84737.htm>, Erişim Tarihi: 9.4.2008.

²²⁶ Erhan Akdemir, “Komşuluk Politikası Çerçevesinde AB'nin Kuzey Afrika'ya Bakışı”, <http://www.abhaber.com/yazdir.php?id=17815>, Erişim Tarihi: 31.7.2008.

genişleme sürecine girip, Kuzey Afrika bölgesine komşu olacağını ve bu bölgede mevcut olan sorunların er ya da geç kendi sınırları içine ihraç olacağını anlaması olmuştur. AB'nin güney hattındaki Akdeniz ülkeleri (Yunanistan, İtalya, Fransa, İspanya ve Portekiz), Kuzey Afrika'da oluşacak olan iç istikrarsızlığın bedelini coğrafi yakınlık yüzünden en sert biçimde ödeyecek ülkelerdir.²²⁷

AB, Cezayir örneğinde olduğu gibi insani değerlere öncelik veren bir politika yerine 'duruma göre' pragmatik bir yaklaşımı tercih etmektedir. AB otoriter siyasi rejimlerin hakim olduğu ve halkla gerilim içinde olan ülkelerdeki bu gerilimden kaçan insanların Avrupa'ya göçünü azaltılması amacı da taşıyan ve Libya hariç bölgedeki tüm İslam devletleriyle çeşitli anlaşmalar imzalamıştır. Dahası Akdeniz'e komşu olan İslam ülkeleriyle ekonomik ilişkileri artırmak amacı altında bir nevi sömürgecilik mantığı taşıdığı da söylenen AB-Akdeniz Ortaklığı, 1995'te Barselona'da başlatılmıştır.²²⁸

AB mali işbirliği politikalarından 2000'li yıllara kadar en çok yararlanan ülke grubu, büyük çoğunluğu 1900'lerin ortalarına kadar AB ülkelerinin sömürgesi olmuş Afrika, Karayipler ve Pasifik ülkeleridir. AB'ye yüzyıllardır sadece geleneksel ürünlerini ihraç eden ve ticari açıdan aşırı bağımlı olan bu ülkelerle AB arasında yaklaşık yarım asırdır süren mali ve ticari işbirliği neticesinde ve AB'nin çok iddialı kalkınma plan ve programlarına rağmen bu ülkelerdeki kişi başı gelirlerde gözle görülür bir artış olmamıştır. Kaldı ki bu bölge, AB tarafından 2 milyar avro civarında yıllık yardımla Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden sonra ikinci sırada yer almaktadır.²²⁹

AB, sınırlarının ve dolayısıyla da komşularının değişmesi ile yeni fırsatların yanı sıra yeni zorlukları da gündeme getirmiştir. Avrupa Komşuluk Politikası bu söz konusu fırsatlar ve zorluklara yönelik olarak geliştirilmiş bir proje olarak; Mart 2003'te Komisyon tarafından "Daha Geniş Avrupa Komşuluk: Güney ve Doğu Komşularıyla İlişkiler İçin Yeni Bir Çerçeve" dokümanı hazırlanarak "Daha Geniş Avrupa Görev Gücü" oluşturulmuştur. 12 Mayıs 2004 tarihinde ise komşuluk politikasının temel belgesi niteliğinde olan "Avrupa Komşuluk Politikası Strateji Belgesi" yayımlanmıştır. AB Komşuluk Politikası'na Kuzey Afrika bölgesinden Fas, Tunus, Cezayir, Libya ve

²²⁷ Akdemir, "Komşuluk Politikası Çerçevesinde AB'nin Kuzey Afrika'ya Bakışı"

²²⁸ K. Zafer Şen, "Avrupa Birliği'nin İslam Dünyasıyla İlişkileri", İstanbul: **Küresel Güçler**, İstanbul: Küre Yayınları, 2005, s. 369-370.

²²⁹ Metin Gençkol, "AB Mali Politikaları ve Türkiye", **Küresel Güçler**, İstanbul: Küre Yayınları, 2005, s. 186-187.

Mısır ile Ortaklık Anlaşmaları imzalanmakta, daha sonra da bu anlaşma çerçevesinde Eylem Planları hazırlanmaktadır.²³⁰

20. yüzyılın başında Afrika'daki önemli işgal faaliyetlerini tamamlayarak koskoca kıtayı adeta ortadan ikiye bölerek yaklaşık yarım asır tam bir sahiplenme ile bütün dünyaya kapatan İngiltere ve Fransa; bugünkü güçlerinin temelinde buradan elde ettiklerinin yattığını inkar etmemekle birlikte, sömürgecilik döneminde yaptıkları da unutulacak gibi olmadığı için fazla ön planda durmamaya çalışmaktadırlar. Yine de en büyük güvenceleri bu eski sömürgelerine zorla kabul ettirdikleri başta dilleri olmak üzere kültürlerinin etkisinin sürmesidir ve Afrika'ya kendileri dışında kim ilgi duyarsa karşısında ya Fransız kültürünün ya da İngiliz kültürünün tesirinde yetişmiş devlet adamlarıyla karşılaşmaktadır. Öte yandan, kıtada bağımsızlıkların elde edilmesinin ardından İngiltere ile Fransa arasında kıyasıya bir şekilde birbirlerinin eski sömürgelerine daha fazla alaka gösterildiği dönemler olmuş ve Fransa Afrika'da sadece eski sömürgelerini muhatap almadığını, 53 ülkenin tamamına ilgi gösterdiğini yeri geldiğinde dillendirmektedir.²³¹

1990'ların sonlarından itibaren Afrika'yla ilgilenmeye başlayan ABD'nin yanı sıra Avrupa Birliği'nin üç büyük ülkesi olan Almanya, Fransa ve İngiltere de eski sömürgelerine yönelik yeni politikalar geliştirmeye başlamışlardır. Afrika'nın, bu üç eski sömürgeci devletin dış politikasında yeniden ön plana çıkmasında üç faktör etkili olmuştur: a) Batı Afrika ülkelerinde bulunan zengin petrol kaynakları, Avrupa için önemli hale gelmektedir. Özellikle Orta Doğu'da karışıklığın devam etmesi ve petrol fiyatlarının rekor seviyelere ulaşması, bu konunun önemini daha da arttırmıştır. b) Durgunluk içerisine giren Avrupa ekonomileri için Afrika, hem pazar hem de üretim üssü olma gibi imkanlar sunmaktadır. Mesela, yalnızca Almanya'nın Güney Afrika'da bulunan 450 şirketinin istihdam kapasitesi 70 bini aşmaktadır. c) AB'nin uluslararası sorunlarda küresel bir aktör rolü oynamak istemesidir. Her üç ülkenin lideri de bu konu üzerinde hemfikirdir. Özellikle de Fransa ve Almanya bakımından, ABD'nin tek taraflılığını engellemek ve Avrupa'nın küresel bir güç olmasını sağlamak için Afrika en uygun coğrafyadır.²³²

²³⁰ Akdemir, "Komşuluk Politikası Çerçevesinde AB'nin Kuzey Afrika'ya Bakışı"

²³¹ Kavas, "Afrika Kendisini Sömüren Dünyaya Ne Kadar Muhtaç?"

²³² "Avrupa, Afrika'da Büyük Oynuyor"

ABD'nin kıta üzerindeki çıkarları gereği İngiltere ve Fransa'ya karşı kıta üzerinde çeşitli manevralar yaptığı görülmüştür. Örneğin Liberya'daki iç savaş tüm bölgeyi etkileyecek özellikler göstermesinden itibaren ABD'nin birliklerini Liberya'ya çıkartmayışı, krizi diğer emperyalistler aleyhine derinleştirmiştir. Zira, Liberya'daki bu karışıklık, hem Fildişi Sahilleri'ni, Ekvator Ginesi'ni ve Sierra Leone'u hem de bu ülkelerden gönderilen göçmen işçi paralarına bağımlı Mali, Nijer ve Burkina Faso'yu da dolaylı olarak etkileyerek, Fransız sömürgelerinde Fransızlar aleyhine bir durum oluşturmuştur.²³³

Ancak Batı Afrika'da, İngiltere'nin 2000 yılında Sierra Leone'a, Fransa'nın da 2004'ün sonunda Fildişi Sahilleri'ne askeri müdahalelerinde de görüldüğü üzere bu sömürgeciler etki alanlarını korumak ve genişletmek isteğinden de vazgeçmemektedirler.²³⁴ Nitekim, ABD'nin 11 Eylül sonrasında ortaya koyduğu ve Fas'tan Orta Asya'ya kadar tüm Müslüman ülkeleri kapsayan Büyük Orta Doğu Projesi, AB ve Rusya'nın etkisiyle 2004 Haziran'ındaki G-8 Zirvesi'nde Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika Girişimi adını almasında özellikle İtalya ve Fransa, "Kuzey Afrika" vurgusunun yapılmasını istemişlerdir. Tüm bunlar ABD gibi Avrupalı ülkelerin de özellikle Kuzey Afrika'ya verdiği önemi gösteren bir örnektir.²³⁵

AB perspektifinden bakıldığında, Kuzey Afrika ülkeleri ile yapılacak ikili işbirliği anlaşmaları o ülkelerin reform süreçlerinde ve iç ekonomik yapılarının gelişmesinde katalizör olacaktır. Ayrıca Avrupa-Kuzey Afrika ortaklığı, AB'nin bölgede değer verdiği güvenlik, siyasal ve ekonomik çıkarlarının tesisi anlamına geleceği içindir ki, AB, Kuzey Afrika ülkeleriyle komşuluk bağlarını uzun vadede güçlendirecek adımlar peşindedir. Kuzey Afrika ülkeleri perspektifinden bakıldığında, bu ülkeler, siyasi ve ekonomik reform sürecinde AB ile ilişkileri geliştirmeyi önemsemektedirler.²³⁶

Aralık 2005 tarihinde İngiltere/Hampton Court'ta bir araya gelen AB liderleri AB'nin enerji konusunda ortak bir yaklaşım ve tek bir sese sahip olması gereğini vurgulamış, AB Komisyonu'ndan bu yönde bir çalışma yapmasını istemesi üzerine

²³³ Aybar, "Kurtlar Sofrasında Rotamız: Afrika"

²³⁴ Aybar, "Kurtlar Sofrasında Rotamız: Afrika"

²³⁵ Şenel, "Avrupa'da Akdeniz'e 'Birlik' İhracı", s. 72.

²³⁶ Akdemir, "Komşuluk Politikası Çerçevesinde AB'nin Kuzey Afrika'ya Bakışı"

Komisyon'un 8 Mart 2006 tarihinde yayınladığı Enerji Yeşil Kitabı ile; enerjinin sürdürülebilir olması gerektiği, AB'nin enerji ithalatına büyük ölçüde bağımlı olduğu da göz önünde bulundurulduğunda, enerji tedariki güvenliğinin büyük önem taşıdığı belirtilmiştir. Bu nedenle de AB açısından, enerji tedarikçisi olarak Kuzey Afrika'nın önemi giderek artmaktadır. Enerji kaynağının güvencesi ve sürdürülebilirliği, yenilenebilir enerji teknolojilerinin transferi, enerji pazarının saydamlığı alanlarında AB-Afrika arasındaki diyalogun güçlendirilmesi ön plana çıkmaktadır.²³⁷

2008 Ağustosundaki Rusya-Gürcistan Savaşı ile oluşan krizde Rus gazının dışında alternatifler arayan Avrupa'nın, Nijerya'ya yönelmesi sebebiyle Trans-Sahra hattını finanse etmesi beklenmektedir. Nijerya'da yayımlanan This Day Gazetesi'nin haberine göre; Nijerya'dan başlayarak Nijer üzerinden Cezayir'e ve oradan da Avrupa'ya uzayacak 4 bin 300 kilometrelik boru hattının toplam maliyeti 21 milyar dolar tutarındadır. AB'nin bu girişiminin arka planında ise, Rus gaz şirketi Gazprom'un Nijerya ile birtakım anlaşmalar yaparak dünyada gaz tekeli oluşturmak için birtakım adımlar atan ve bu amaçla Libya ile de gaz konusunda anlaşmalar yapmak isteyen Rusya'ya karşı bir girişimde bulunmak istemesi ve dönemin Nijerya yönetiminin lideri Yar'Adua'nın Trans-Sahra hattı projesine sıcak bakması yatmaktadır. AB ülkeleri şu anda yıllık yaklaşık 300 milyar metreküp gaz tüketmekte ve bunun 2030 yılında iki katına çıkması beklenmektedir.²³⁸

Öte yandan, Afrika ile yıllık 150 milyar avro civarında bir ticaret hacmine sahip olan AB'nin ardından yıllık ticaret hacmini 50 milyar avro seviyelerine çıkartan Çin; AB'nin her türlü ilişkide pürüz çıkarttığı ve yokuşa sürüklediği Afrika ülkelerine yönelik politikasından farklı olarak, herhangi bir sınırlamaya maruz bırakmadan, oldukları gibi kabul ederek işlerini kolaylaştırmaktadır. Hatta AB'nin Afrika'ya ilgisinin artırmasının da Çin'in bu kıtaya yönelik politikasının sonucu olduğu ileri sürülebilir. Avrupa'yı kaygılandıran, ham madde kaynaklarının elinden alınması meselesi olarak ve sürüm ve satış pazarı olmanın ötesinde Afrika'nın Çin ile rekabet edebilecek bir ham madde ve enerji kaynağı olarak görülmesidir. Öte yandan Afrika

²³⁷ Akdemir, "Komşuluk Politikası Çerçevesinde AB'nin Kuzey Afrika'ya Bakışı"

²³⁸ "Avrupa'dan Rusya'ya Nijerya Misillemesi"

ülkelerinin Avrupa ülkeleri ile tarihten gelen husumetleri de ticaretin yönünün çok rahatlıkla başka alternatiflere kayabileceğine işaret etmektedir.²³⁹

20. yüzyılda Afrika'yı Avrupa'nın sömürgeci ülkelerinin eline bir oyuncak gibi terk eden ABD'nin 21. yüzyılda Afrika'yı, kontrolünde tutma çabası ve son yıllarda Çin'in yılda 70 milyar doları bulan ticaret hacmi, Afrika ülkeleriyle yıllık 150 milyar avroluk ticaret yapan ve bu alanda birinciliği kimseye kaptırmayan Avrupa ülkelerini kaygılandırmaktadır. Daha 50 sene öncesine kadar pek önemsemedikleri Afrikalıları, artık kendi önderlerinin katıldığı toplantılarda muhatap kabul edip geçmişe bir sünger çekerek gelecek için ortak yatırımlardan söz etmektedirler.²⁴⁰

Avrupa Parlamentosu'ndan bir grup milletvekili, Çin'in Afrika'daki "politikasız sadece ticaret" yöntemini eleştiren bir karar yayınlamışlar ve bu karar; Afrika'daki yatırımlarını hiçbir şarta bağlamadığı için baskıcı rejimlerin insan hakları ihlallerine destek verdiği iddia edilen Çin'e yönelik silah ambargosunun sürdürülmesi gerektiğini savunan, Sudan'daki çatışmalarda Çin'in payının bulunduğu dahi öne süren, Çin'in yaklaşımının AB'nin mali yardımları reformlara bağlayan yöntemini zayıflatmış da dile getiren bir tehdit mesajı niteliğindedir. Ayrıca AB'nin, Çin'in Afrika'daki varlığına karşılık vermesi gerektiği de öne sürülmüştür. Bu konuda Avrupa'nın tek güvencesi, Çin-Afrika ilişkilerinin nasıl olsa bozulacağı ümididir.²⁴¹

Çin ve Amerika'nın Avrupa Birliği'nin arka bahçesi konumundaki Afrika ülkeleriyle geldikleri işbirliği seviyeleri ve bir zamanlar söylenen "Afrika'nın Avrupa'ya elinin mahkumluluğu" sözünün ters yönlü işlemeye başlaması herkesi endişelendirmektedir. Şimdi Avrupa Afrika'ya daha fazla muhtaç olup bu konuda oyunun bir parçası olduğu görüntüsünü vermek istemektedir.²⁴²

3.3.2. İngiltere'nin Afrika politikası

²³⁹ Emre Yıldırım, "II. Avrupa Birliği-Afrika Birliği Zirvesi'nin Ardından", <http://www.tasam.org>, Erişim Tarihi: 10.10.2008.

²⁴⁰ Kavas, "Afrika Birliği AB'ye Haddini Bildirebilecek Mi?"

²⁴¹ Deniz Altınbaş, "Fransa'nın Agresif Afrika Politikaları", Cilt 9, Sayı 99, **Stratejik Analiz**, Temmuz 2008, s. 57-58.

²⁴² Kavas, "Afrika'yı ABD ve Avrupa Kaybediyor, Çin Kazanıyor", <http://www.gundemanaliz...>

İngiltere'nin özellikle Zimbabwe, Sierra Leone, Gana ve Nijerya'da oldukça etkinlik gösterdiği görülmektedir. Bununla birlikte İngiltere; Zimbabwe, Nijerya ve Ekvator Ginesi ile sorunlar yaşamıştır. Zimbabwe'de yerleşmiş bulunan İngilizlerden ülkeyi terk etmeleri istenmekte buna karşın, İngilizler ise yaşadıkları toprakların kendilerine ait olduğunu iddia etmektedirler ki, bu durum İngiltere ile Zimbabwe arasındaki ilişkileri sorunlu kılmaktadır. Hatta bu nedenle İngiltere Başbakanı Gordon Brown, Lizbon Zirvesi'ni protesto ederek zirveye katılmamıştır.²⁴³ Çünkü çözümü, sömürgeye direnerek kendi ulus-devletlerini güçlendirmede bulan Mugabe'nin, Zimbabwe tarımının %90'ını elinde tutan 4 bin 500 çiftlik sahibi beyaza karşı yürüttüğü operasyon, Londra'da bir türlü hazmedilememiştir. Bu durum bir bakıma küreselleşme tezinin anti-tezi olarak görülebilir.²⁴⁴

Bir başka sorun ise, İngiltere merkezli petrol şirketleriyle Nijerya arasında vuku bulmuştur. Nijerya'nın güneyinde zengin petrol yataklarının bulunduğu Ogadin bölgesi halkı, kendi dili ve gelenekleri olan bir etnik gruptur ve ülkede daha etkin olan diğer etnik grupların etkisindeki devlet tarafından azınlık olarak kabul edilmektedirler. Bu bölgede yaklaşık yirmi yıl önce yabancı petrol firmalarının gelmesi ile tarım ve balıkçılık ile geçinen Ogadin halkı balık tuttıkları nehirlerle sızan petrol yüzünden balıklar ölmeye başlamış ve tarlalarından çevredeki boş alanlara gömülen zehirli kimyasal maddeler yüzünden eskisi gibi bol ürün alamamaya başlamışlardır. Bu nedenle bir araya gelerek bölgedeki Shell ve Chevron isimli petrol firmalarına tepkilerini göstermişler ve lider pozisyonundaki Ogadin asıllı yazar Ken Saro-Wiwa'nın ifadesiyle "çevre insanın ilk hakkıdır" sloganı atmışlardır. 1994 yılında Ogadin halkının Shell tesisleri yakınında gerçekleştirdiği bir protesto eylemine Nijerya güvenlik güçlerinin ateş açması üzerine 84 kişi hayatını kaybetmiş ve 1995 yılında Saro-Wiwa bir yıl önceki bir gösteride hayatını kaybeden üç kişinin ölümünden sorumlu tutularak idam edilmiştir. İdamın ertesi günü İngiltere merkezli Shell, Nijerya hükümeti ile 2.5 milyar dolar tutarında yeni bir lisans anlaşması imzalamıştır. Dahası, Shell ve Chevron dahil olmak üzere birçok yabancı petrol firmasının ülkeye silah ithal ederek Nijerya ordusunu ve

²⁴³ Bahar, "Avrupa Birliği-Afrika İlişkileri"

²⁴⁴ Sedat Aybar, "Kurtlar Sofrasında Rotamız: Afrika", <http://www.bianet.org>, Erişim Tarihi: 25.4.2008.

tesisleri korumakla görevli birimleri güçlendirdiği, sivil toplum kuruluşları tarafından açığa çıkarılmıştır.²⁴⁵

Diğer sorun ise, günde 300 ile 400 bin varil arası petrol üretimiyle, Nijerya ve Angola'nın ardından Afrika'nın Sahra Çölü'nün altında kalan bölümünde üçüncü petrol üreticisi olma yolunda ilerleyen Ekvator Ginesi'nde; İngiltere'nin eski Başbakanı Margaret Thatcher'ın işadamı oğlu Mark Thatcher'ın, darbe girişimini finanse ettiği gerekçesiyle Güney Afrika'da tutuklanmasıyla ortaya çıkmıştır. 1968'de İspanya'dan bağımsız olan Ekvator Ginesi'nde 1979'da iktidara gelen ve hakkında ağır insan hakları ihlalleri suçlamaları bulunan Devlet Başkanı Teodoro Obiang Nguema Mbasogo darbe girişiminin ardında Thatcher'ın olduğunu iddia etmiş ve hakim karşısına çıkartılan Mark Thatcher, suçlamaları reddedince 300 bin dolar kefaletle serbest bırakılmıştır. Darbe iddialarının gündeme gelmesi işadamı Thatcher'ın Afrika'nın bu küçük ülkesinin petrollerine mi göz diktiği sorusunu hafızalarda uyandırmıştır.²⁴⁶

Tarihi açıdan Afrika'daki en büyük sömürgeci devlet olan İngiltere'nin, halen Afrika'daki pek çok ülkeyle geçmişten gelen özel ilişkilerini devam ettirdiği görülmektedir. İngiliz askeri birimlerinin özellikle Sierra Leone, Gana ve Nijerya'da "Barışgücü Eğitimi" adı altında çok etkin faaliyetleri bulunmaktadır. Mesela Mayıs 2000'de İngiliz birlikleri, Sierra Leone'ye askeri müdahalede bulunmuştur. Halen bu ülkede 4000 kadar askeri bulunan İngiltere'nin, Sierra Leone'deki zengin elmas kaynakları da İngiliz denetimi altında bulunmasının yanı sıra İngiliz donanmasına bağlı savaş gemileri Batı Afrika sahillerinde düzenli olarak devriye gezmektedir.²⁴⁷

İngiliz eski Başbakanı Tony Blair, 2004 yılında Afrika için BM Ekonomik Komisyonu altında 17 uzmanı bir araya getirerek Afrika Komisyonu kurmuş ve bu komisyon Mart 2005'te Afrika'yı her yönden değerlendiren 450 sayfalık bir rapor yayınlamıştır.²⁴⁸ "Hepimizin Çıkarına" başlığını taşıyan ve kamuoyunda "Blair Raporu" olarak da bilinen Mart 2005 tarihli bu raporda; Afrika'ya yönelik yeni bir bakış ile kıtada barış ve güvenlik başta olmak üzere öncelikler, yapılması gerekenler ele alınmış

²⁴⁵ Hasan Öztürk, "İnsan Haklarının Evrenselliği ya da Afrika'nın Makus Talihi", <http://www.bilgesam.org/tr/kuresel-arastirmalar/afrika/229-nsan-haklarnn-evrensellii-ya-da-afrikann-makus-talihi.html>, Erişim Tarihi: 17.3.2009.

²⁴⁶ "Afrika'nın Petrolü Göz Kamaştırıyor", <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,2525979,00.html>, Erişim Tarihi: 17.3.2009.

²⁴⁷ "Avrupa, Afrika'da Büyük Oynuyor"

²⁴⁸ Öztürk, "Afrika'da Borçların Silinmesi Yeterli mi?"

ve Afrika'nın sorunlarının üstesinden gelmesi, 21. yüzyılda layık olduğu konuma getirilmesi için dünya ülkeleri ortak bir çabaya davet edilmiştir.²⁴⁹ Yine G-8'in, 2005 yılını Afrika yılı ve fakirlikle mücadele yılı olarak ilan etmesi, İngiltere'nin önderliğinde başlatılmış ve bu girişim, Tanzanya'nın 90 milyon dolarlık dış borçlarının silinmesi ile yürürlüğe girmiştir. Nijerya ise petrol gelirlerindeki artışı derhal borçlarını geri ödemek için kullanarak, IMF'nin kısıncından kurtulma yolunu seçmiştir. Borçların silinmesi girişimi Afrika'nın kendisini yeniden üretmesini sağlamayı hedeflemektedir. Buradaki iktisadi amaç, borç silen ülkelerin pazar payını genişletmek isteğinden kaynaklandığı söylenebilir.²⁵⁰

İngiltere'nin, Afrika üzerinde tarihsel bir rekabet içinde olduğu Fransa'yla da ortak Avrupa stratejisi doğrultusunda yakınlaştığı da görülmektedir. Örneğin, 2002'de İngiltere ve Fransa Dışişleri Bakanları, Kongo Savaşı'na katılan ülkeleri birlikte ziyaret etmişler ve dönemin Başbakanı Tony Blair; Gana, Nijerya ve Sierra Leone'yi ziyaret ettikten sonra eski Fransız sömürgesi olan Senegal'e de gitmiştir. Orta Doğu politikalarında ABD'yle dayanışma sergileyen İngiltere'nin, Afrika konusunda Amerikan hegemonyası karşısı Fransa ve Almanya'nın yanında yer alması, ilk bakışta bir tezat gibi görülmekle beraber aslında çıkarlarını maksimize etmeyi hedeflemesinden kaynaklanmaktadır.²⁵¹

3.3.3. Fransa'nın Afrika politikası

Fransız düşüncesinde Afrika'nın, "her istediklerini yapabilecekleri bir arka bahçe" olarak görülmesi, üstelik bu düşüncenin somut yansımalarının Ruanda örneğinde görüldüğü gibi kimi zaman trajik sonuçlara yol açması, Fransa'nın Afrika politikalarının etik değerinin sorgulanmasına neden olmakta ve diğer Batılı devletlerce de yakından takip edilmektedir. Fransa'nın Afrika'ya yaklaşımını dönemsel olarak; sömürge dönemi, sömürge sonrası ve Ruanda soykırımı sonrası olmak üzere üç bölümde inceleyebiliriz. Fransa'ya petrol, gaz ve maden tedariki sağlamasına rağmen Afrika'nın Fransa için hiçbir zaman büyük bir ekonomik değeri olmamıştır. Fransız

²⁴⁹ Oba, "Çok Boyutlu Türk Dış Politikası ve Afrika", s. 28.

²⁵⁰ Aybar, "Türkiye-Afrika Ekonomik İlişkileri", s. 40.

²⁵¹ "Avrupa, Afrika'da Büyük Oynuyor"

dilinin ve kültürünün yayılması Fransa'nın gücünü, etkinliğini, itibarını sürdürme ve gösterme alanı olarak önemli görülmüştür.²⁵²

Bugün Fransız ihracatının %5'i Afrika'ya yapılmakta, Fransa'nın uzun süredir kıtada çeşitli yatırımları bulunmakta ve nükleer işbirliği anlaşmaları daha çok sayıda ülkeye yayılmaktadır. Afrika'yı komşusu olarak gören Fransa'nın kıtada 250 bin civarında vatandaşının yaşaması, müdahalelerini uluslararası topluluğa açıklarken kullandığı başlıca gerekçedir. Sömürgelerin çözülmesi ve özellikle de Cezayir Savaşı'nın kaybedilmesi ile Fransa'nın uluslararası arenada etkinliğini yitirdiğini hissetmesi, imparatorluk kaybetmenin psikolojisiyle hareket ederek daha saldırgan ve hırslı bir tutum takınmasına neden olmuştur. İşbirliği Bakanlığı'nın, bağımsızlığına yeni kavuşmuş eski sömürgelere yönelik politika üretmek üzere kurulması; Dışişleri ile Savunma Bakanlıklarının ve istihbarat birimlerinin Afrika politikaları için ödenek ve bürokratik pay ayırmaları; Cumhurbaşkanı'na bağlı bir Afrika Birimi kurulması Afrika'nın özel bir konumda olduğunun göstergeleridir. Fransa, sömürge sonrası dönemin ilk yıllarında Afrika politikalarını AB üzerinden gerçekleştirerek, mali yardımların yükünü diğer üyelerle paylaşmış, ancak yardımları kendisi sahiplenmiştir. Fransız çıkarları açısından temel hedef, tarihi bağların, ekonomik ve kültürel yöntemleri kullanılarak Afrika ülkelerindeki statükonun korunmasıdır. Fakat, Fransa'nın en fazla başvurduğu yol askeri mekanizmalar olmuştur. Ana kara dışındaki 12 bin barış gücü askerinin yarısı Afrika'da konuşlanmış olan Fransa'nın Çad'da bin 200, Fildişi'nde 3 bin askeri bulunmaktadır. 1962'den bu yana Afrika ülkelerine yaklaşık 20 askeri müdahalede bulunmuştur.²⁵³ Fransa'nın Afrika'daki çıkarlarını güç kullanarak koruma yolunu seçtiği Ruanda, Fransa ile diplomatik ilişkilerini dondurmuş, *Francophone* geçmişini silme yönünde büyük bir adım atarak İngiliz Uluslar Topluluğu'na üyelik başvurusunda bulunmasının yanı sıra Cezayir'in de aynı topluluğa başvurması ile Anglo-Saxon dünyasına geçmesi söz konusu olmuştur.²⁵⁴

Öte yandan, Ruanda Soykırımı'nın ortaya çıkmasının Afrika politikalarında bir dönüm noktası olduğu söylenebilir. Zira Fransa Afrika'ya yönelik operasyonları kendi

²⁵² Altınbaş, "Fransa'nın Agresif Afrika Politikaları", s. 52.

²⁵³ Altınbaş, "Fransa'nın Agresif Afrika Politikaları", s. 53.

²⁵⁴ Altınbaş, "Fransa'nın Agresif Afrika Politikaları", s. 53-54.

liderliği ve kontrolünde tek taraflı bir şekilde gerçekleştirmeye devam etmekle beraber, artık “çokuluslu” başlığını kullanarak masrafları diğer güçlerle paylaşmaktadır.²⁵⁵

Ruanda Soykırımı sonrası dönemde, Fransa’da belki de en çok eleştirilen konulardan biri Afrika politikaları olmuştur. Çünkü Afrika gibi sorunlu bir bölgeyle ilgilenmenin maliyetinin, kimi zaman kazançlarından daha çok olduğuna yönelik tartişmaların ayyuka çıktığı bir sırada Sarkozy’nin açıklamaları, “Büyük Fransa” idealinin sonunun geldiğini düşündürmektedir. Bilhassa Mitterand ve Chirac dönemlerinde, “Büyük Fransa” politikalarının aktif bir şekilde uygulandığı söylenebilir. Bu politikaların önemli bir özelliği kişisel ilişkiler olmasıdır. Fransız Cumhurbaşkanının dış politikadan tek başına sorumlu olması, üstelik Afrika ülkelerinin yapısının da müsait olması nedeniyle ilişkiler çoğunlukla kişisel düzeyde gelişmiştir.²⁵⁶

Fransa’nın Afrika’da ticari açıdan da önemli bir yer edindiği düşünöldüğünde bundan kolaylıkla vazgeçebilmenin pek de rasyonel olmayacağı aşıkardır. Zira, toplam ithalatının 18 milyar avro tutarındaki % 4,65’lik kısmı ile toplam ihracatının 20 milyar avro tutarındaki % 5,7’lik kısmını Afrika ve Hint Okyanusu ülkeleriyle gerçekleştiren Fransa, Avrupa ülkeleri içerisinde Afrika ülkelerinin en fazla ticaret hacmi olan ülke konumundadır. Angola, Nijerya ve Kongo’nun petrolü, Mali’nin altını, Cezayir’in doğal gazı, Nijer’in uranyumu, Gabon’un ormanı, Fildişi Sahili ve Gana’nın kakaosu, Mali ve Burkina Faso’nun pamuğu, Raunda ve Uganda’nın kahvesi, Kenya’nın çayı, Madagaskar ve Komor adalarının vanilyası ile Moritanya’nın balığı ile güçlü bir ekonomi oluşturan ve Afrika ülkelerinden aldığı her çeşit mala karşılık onların teknik otomobil sektörü başta olmak üzere bunlar için gerekli ekipmanı, elektrik ve elektronik aletlerini, eczacılık ve sağlık malzemelerini, askeri ihtiyaçlarını yaptığı ihracatıyla karşılayan bir Fransa vardır.²⁵⁷

Fransa Afrika’ya yeni bir açıdan bakmakta, rekabet şartlarına uymak gereği ile daha gerçekçi bir politika izlemek istemekte yani Afrika’daki eski kolonilerinin ipoteğinden politikalarını kurtarmak için bu kıta ile ilişkilerinde zaman zaman eski politikalarına ters düşen yeni stratejiler izlemektedir. Bu doğrultuda, Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy’nin, 23 Mayıs 2008 günü Luanda’ya yaptığı ziyaret sırasında,

²⁵⁵ Altınbaş, “Fransa’nın Agresif Afrika Politikaları”, s. 54-55.

²⁵⁶ Altınbaş, “Fransa’nın Agresif Afrika Politikaları”, s. 55.

²⁵⁷ Kavas, “Afrika Kendisini Sömüren Dünyaya Ne Kadar Muhtaç?”

Fransa'nın Angola ile ekonomik ve politik ortaklık kurmak istediğini bildirmesini örnek gösterebiliriz. Sarkozy, *Frankofon* dünyasının dışında yer alan bu eski Portekiz kolonisiyle yakın ilişkiler kurulmasını istediğini belirterek, Fransa'nın, bölgesinin ve Afrika'nın ekonomik potansiyeli büyük, petrol zengini olan bu önemli güçle yakın ilişki kuracağını belirtmiştir.²⁵⁸

Fransa'nın sömürgesi olmaktan çıkarak 1960 yılında bağımsızlığını kazanan Çad'da da Fransa'nın etkisi sürmektedir. 1990'dan beri Çad'ın başında olan ve baskıcı yönetim biçimi ve yolsuzlukları sıkça eleştirilen Debi, Fransa tarafından desteklenmektedir.²⁵⁹ Fransa, merkezi-Afrika'da jeo-stratejik çıkarlarını korumayı bu ülkede askeri varlığıyla sürdürmeye çalışırken, Debi'nin iktidara gelişinin perde arkasında da istihbarat desteğinin etkisi vardır. Debi'nin tekrar seçilmesinden sonra da Debi'ye yönelik desteğini sürdürmüş ve Chirac N'Djamena'yı ziyaret eden ilk Fransız Cumhurbaşkanı olmuştur.²⁶⁰

Afrika devletleriyle arasında çok sayıda gizli anlaşma da yapan Fransa'nın, özellikle Ruanda soykırımında sorumluluğunun ortaya çıkmasının ardından, bu kıtadaki faaliyetlerini uluslararası güçlerle koordineli yürütmeyi kararlaştırmıştır. Çad örneğinde olduğu gibi Avrupa'yı da müdahalelerine dahil etmeye başlamıştır. Dolayısıyla Fransa; siyasi, mali ve insani sorumluluğu başka ülkelerle paylaşarak bölgedeki etkinliğini sürdürmeye çalışmaktadır.²⁶¹

Öte yandan, Fransa'nın Afrika ülkeleriyle çeşitli zirveler gerçekleştirdiği görülmektedir. İlki 1973 yılında dönemin Fransa Devlet Başkanı Georges Pompidou'nun başkanlığında 10 Afrikalı devlet adamının katılımıyla Paris'te gerçekleşen toplantıdan itibaren 1981 yılına kadar yapılan buluşmalara "Fransız-Afrikalılar Zirveleri" adı verilirken François Mitterand'ın Devlet Başkanı olmasıyla bu buluşmanın adını "Fransa ve Afrika Devletadamları Konferansları" olarak değiştirmiştir. 1985 yılında Fransızca konuşan ülkeler zirvesi de yapılmaya başlandığı

²⁵⁸ Oba, "Çok Boyutlu Türk Dış Politikası ve Afrika", s. 28.

²⁵⁹ Deniz Altınbaş, "Fransa'nın Çad'daki Varlığı ve Soykırım Tehlikesi", *Stratejik Analiz*, Sayı 96, Nisan 2008, s. 7.

²⁶⁰ Simon Massey ve Roy May, "Commentary: The Crisis in Chad". *Oxford Journals Social Sciences African Affairs*, Cilt 105, Sayı 420, 2006, ss. 443-449.

²⁶¹ Altınbaş, "Fransa'nın Çad'daki Varlığı ve Soykırım Tehlikesi", s. 7.

için Fransa-Afrika Zirvesi'nin her yıl yapılması yerine iki yılda bir düzenlenmesine karar verilmiştir.²⁶²

Fransız sömürgeciliğinin kısmen devam ettiği ilk Fransa-Afrika zirvesinde “işbirliği reformu” konusu ele alınırken takip eden zirvelerde kuzey-güney diyalogu, kalkınma ve enerji krizi, uluslararası ekonomik meseleler ve Fransa-Afrika işbirliği, Çad, Namibya, Darfur gibi iç karışıklıklar meselesi, borç, ırk ayrımcılığı, gençlik ve güvenlik gibi birbirinden farklı konular ele alınmıştır. 24. Zirve öncesi Paris'te “Afrika-Gelecek” konulu bir forumun açılışında yaptığı konuşmasında Jacques Chirac; *“dünya Afrika'ya muhtaç, Afrika da dünyaya muhtaç ve insanlığın geleceği Afrika Kıtası'nda oynanıyor. Afrika'nın geleceğinden emin olunmadıkça gerçek manada bir küreselleşmeden bahsedilemez. Artık bu kıta eskisi gibi değil, bundan böyle 'değişen, hareket eden ve kazanan bir Afrika' ile muhatap olunmaktadır”* demiştir. Son Afrika zirvesi için Fransa, bağımsız 53 Afrika ülkesinin tamamını davet etmesine karşın, Gana, Libya, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Güney Afrika, Zimbabve, Senegal, Ruanda, Fildişi, Gine liderleri zirveye katılmamışlardır.²⁶³

24. Fransa-Afrika Zirvesi öncesi yapılan önemli açıklamalardan birisi de Fransa'nın bundan böyle Afrika'nın jandarması olmadığı ve kendilerinin Afrikalılar'ın yerine karar vermeyecekleri yönündeydi ve “Fransa Afrikası bitti” sloganı bu zirveye damgasını vurmuştur. Ayrıca mevcut Afrikalı liderlerin pek çoğunun siyasi geçmişlerinin iyi olmadığını, bu zirveye davet edilmelerinin onların mevcut uygulamalarını tasvip manasına geldiğini ve iktidarlarında daha uzun süre kalmalarına vesile olmaktan başka bir sonucu getirmediğini öne süren, Hükümetdışı Gönüllü Kuruluşlar (NGO) adına Greenpeace, Attac ve Action Catholique gibi kuruluşlar Fransa'nın yaptığı bu zirveye karşı çıkmışlardır.²⁶⁴

3.3.4. Almanya'nın Afrika politikası

Almanya'nın Afrika politikasını, Berlin Konferansı tecrübesi ve İkinci Dünya Savaşı sonrası dış politikasının şekillendirdiği görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan

²⁶² Kavas, “Afrika Kendisini Sömüren Dünyaya Ne Kadar Muhtaç?”

²⁶³ Kavas, “Afrika Kendisini Sömüren Dünyaya Ne Kadar Muhtaç?”

²⁶⁴ Kavas, “Afrika Kendisini Sömüren Dünyaya Ne Kadar Muhtaç?”

sonraki Alman dış politikası, Nazi Almanya'sı imajını tekrar oluşturmamak için aşırı hassas ve temkinli gelişmişse de Alman askeri birliklerinin 1999 Kosova ve 2001 Afganistan operasyonlarıyla ülke dışı misyonlarda görev almaya başlaması, Alman dış politikasının Nazi gölgesinden çıktığı ve tekrar büyük devlet rolüne soyunduğunu gösterir gelişmelerdir. Ayrıca Almanya, AB askeri misyonuna da askeri birlikler göndermekten de kaçınmamaktadır.²⁶⁵

Almanya, sömürgecilik tarihinde, Afrika'da İngiltere ve Fransa'nın çok gerisinde kalmıştır. Çünkü, Berlin Konferansı'nda Afrika, büyük ölçüde İngiltere ve Fransa arasında paylaşılırken, Almanya'nın payına sadece Kamerun ve Namibya'nın düşmesi sebebiyle Almanya, Afrika'nın 21. yüzyılda yeni bir paylaşımında tekrar geride kalmak istememektedir. Bu nedenle Almanya Başbakanı, 2003'te Namibya, Güney Afrika, Şubat 2004'te Gana, Kenya, Etiyopya, Güney Afrika ve Ekim 2004'te Libya ve Cezayir'e geziler yapmıştır.²⁶⁶

3.3.5. İtalya'nın Afrika politikası

İtalya'nın Afrika politikasında önemli bir yeri olan ve İtalya'nın kıtaya yönelik politikasında örnek oluşturması için Libya ile ilişkilerinin ele alınması genel bir fikir oluşturması için önemlidir. Zira iki ülke arasında sömürgecilikten kaynaklanan olumsuz ilişkiler yerini yakınlaşmaya bırakmıştır.

İki ülke Ağustos 2008'de, sömürge döneminden (1911-1942) kalma anlaşmazlıkları çözmek için yapılan anlaşma gereğince, İtalya, 25 yıl boyunca verdiği zararlardan dolayı Libya'ya 5 milyar dolar ödemeyi taahhüt etmiş ve İtalya Başbakanı Silvio Berlusconi, Libya lideri Muammer Kaddafi'yi İtalya'da yapılacak G-8 Zirvesi'ne davet etmiştir.²⁶⁷ Ayrıca Berlusconi, Libya'da 25 yıl boyunca yıllık 200 milyon dolar olacak şekilde altyapı yatırımlarını finanse etmeyi öngören bir anlaşma imzalanacağını ve İtalya'nın finanse edeceği projeler arasında Libya'yı batıdan doğuya sahil boyunca kesecek otoyolun da bulunduğunu, otoyolun Tunus'u Mısır'a bağlayacağını, sömürge döneminde İtalyan ordusunun yerleştirdiği mayınların sakat bıraktığı insanlara maaş

²⁶⁵ "Avrupa, Afrika'da Büyük Oynuyor"

²⁶⁶ "Avrupa, Afrika'da Büyük Oynuyor"

²⁶⁷ "Berlusconi, Kaddafi'yi G8 Zirvesine Davet Etti", **Zaman**, 3 Mart 2009.

bağlanması, Libyalı öğrencilere İtalya’da eğitim bursu verilmesi, konut yapımı ve Trablus ile Roma arasında kaçak göçle mücadelede işbirliği de geliştirileceğini belirtmiştir.²⁶⁸

²⁶⁸ “İtalya’dan Libya’ya Tazminat”,
http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2008/08/080830_italy_libya.shtml, Erişim Tarihi: 5.9.2008.

II. BÖLÜM: ÇİN-ABD REKABETİ VE BUNUN AFRİKA'DAKİ YANSIMASI

Bu bölümde Çin-ABD rekabetinin genel görünümü incelendikten sonra, söz konusu rekabetin Afrika'daki yansıması ele alınacaktır. Bunun için öncelikle Çin-ABD genel rekabeti kapsamında; Soğuk Savaş döneminde Çin-ABD ilişkileri, Soğuk Savaş sonrası dönemde askeri ve siyasi rekabet alanları, kurumsal ve silahlanma rekabeti, Asya-Pasifik, Avrasya, Orta Doğu ve Latin Amerika üzerinde ekonomik rekabet, internet kullanımı, yüksek öğrenim ve olimpiyat oyunları örnekleri üzerinden sosyo-kültürel rekabet incelenecektir. Daha sonrasında ise, Çin-ABD rekabetinin Afrika'daki yansıması kapsamında; Soğuk Savaş döneminde Çin ve ABD'nin Afrika ile ilişkileri incelenecek, Soğuk Savaş sonrası dönemde Çin-ABD askeri, siyasi ve ekonomik rekabeti örnek ülkeler üzerinde ayrıntılı bir şekilde incelendikten sonra Çin-ABD sosyo-kültürel rekabeti kısaca ele alınacaktır.

1. ÇİN-ABD İLİŞKİLERİ VE KAÇINILMAZ REKABET

Soğuk Savaş döneminde Çin-ABD ilişkilerinin, gerek bu güçlerin kendi iç politikalarından gerekse de SSCB'nin politikalarından etkilendiği görülmüştür. Soğuk Savaş sonrası dönemde ise, Çin'in ekonomik kalkınmasını sağlayarak ABD ile birçok alanda rekabet ortamına girdiği görülmektedir. Bu rekabet Asya-Pasifik, Avrasya, Orta Doğu ve Latin Amerika gibi yerlerde askeri, siyasi ve ekonomik temelde kendini gösterdiği gibi, kurumsal bazlı rekabet, silahlanma yarışı ve bazı örneklerde görüldüğü üzere sosyo-kültürel rekabet şeklinde de olabilmektedir.

1.1. Soğuk Savaş Döneminde Çin-ABD İlişkileri

Soğuk Savaş ortamının da etkisiyle 1950'lerde Doğu Bloku ile yaklaşarak, “İki Kamp” teorisini benimsemiş olan Çin, 1960'larda “izolasyonist” politikayı takip etmiş, 1970'lerde ise Batı Blokuna (özellikle ABD'ye) yaklaşarak ekonomik ve siyasi ilişkileri geliştirmeye başlamıştır. 1970-80'li yıllarda Çin'i SSCB'nin güç ve nüfuzuna

karşı bir “dengeleyici” unsur olarak gören Amerikan yönetimleri, 1960’ların sonlarından itibaren Çin ile ilişkilerini “çevreleme” (*containment*) ve “bağlaşıklık” (*engagement*) stratejileri çerçevesinde oluşturmuşlardır. Çin de, özellikle bu dönemde, ABD ile ilişkilerini stratejik ve ekonomik işbirliği alanları ile sınırlandırmıştır. Çin-Amerikan ilişkilerinin ısınmaya başladığı 1970’lerden itibaren Amerikan yönetimlerinin, Çin üzerinde çatışan Amerikan çıkarlarını dengelemekte zorlandığı görülmüştür. Soğuk Savaş’ın bitiminden bu yana ABD’nin Çin siyasetinin, “Amerikan siyasetinin en tecrübeli gözlemcilerinin ölçekleriyle bile, en duygu yoğunluklu, bölücü ve tarafgir dış siyaset ihtilaflarından biri olma” şeklinde tanımlandığı görülmektedir. Ayrıca, Çin’in “küreselleşme” sürecine dahil edilmesi çabalarının bir uzantısı olarak ABD’nin, Çin’de ekonomik ve siyasal liberalizmin temel prensiplerinin benimsenmesi yolunda politikalar üretmeye başladığı görülmüştür. Bu nedenle, genel olarak ABD’nin Çin politikasının, “karmaşık” ve “tutarsız” bir nitelik taşıdığı söylenebilir.²⁶⁹

Modern dünyada, ABD ve Çin’in fırtınalı bir ilişkisi olmuştur. Bu ilişki ilk olarak, 19. yüzyılın başında ABD’nin ilk Çin ticaretini başlatmasıyla kurulmuştur. Ticaretin yanı sıra daha sonraki yıllarda ABD’li Protestanlar, Hristiyan inancını yayması için Çin’e misyonerler göndermişlerdir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında ise, ABD Japon hakimiyetine karşı direniş göstermesi için Çin’e dışarıdan askeri yardım yapmıştır. 1945’te Çin’in BM Güvenlik Konseyi’nin daimi beş üyesinden birisi olmasını, ABD desteklemiştir.²⁷⁰

1949’da Çin Komünist Partisi iktidara gelmesiyle, iki ülke arasındaki dostluk yerini, ABD’nin Tayvan’a çekilen Çang Kay-Şek’in Kuomintang’ını korumak için donanmasını göndermesine ve Çinlilerin de Kore Savaşı’nda Kuzey Korelileri desteklemesine bırakmıştır.²⁷¹ ABD bu dönemde, Çin Halk Cumhuriyeti’ni mümkün olduğu kadar uluslararası camiadan uzak tutmaya çalışmış; bunun için de Çin’in başka devletler tarafından tanınmasını engellemeye çalışmış ve Çin’i tanımış devletlere olan

²⁶⁹ Şatlık Amanov, “ABD’nin İnsan Hakları Politikası ve Çin: Doğu Türkistan Örneği”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 12, Sayı 1, 2006, s. 70.

²⁷⁰ Fernand Braudel Center, “ABD ve Çin: Birbirinin Düşmanı Mı Müttefiği Mi?”, <http://www.binghamton.edu/fbc/35-tr.htm>, Erişim Tarihi: 26.8.2008.

²⁷¹ Braudel, “ABD ve Çin: Birbirinin Düşmanı Mı Müttefiği Mi?”

yardımını da kesmiştir. Bu durum doğal olarak Çin'in ABD'yi düşman olarak tanımlaması sonucunu doğurmuştur.²⁷²

Fakat Çin, 1961'de SSCB'ye karşı çıkmış ve SSCB'nin etkisine karşı da ABD'yi denge ögesi olarak görmüştür. ABD ise bu durumu komünist dünyanın bir daha bir araya gelemeyecek derecede bölünmesinden sağlayacağı avantajı düşünerek Çin ile diplomatik ilişkileri 1972'de başlatmıştır.²⁷³ Zira 1970'li yıllarda ABD, gittikçe güçlenen ve Batılı ülkelerin çıkarlarına zarar veren SSCB'ye karşı Çin'le ittifak oluşturmayı yararlı görmüştür. Hatta söz konusu yıllarda Çin ile ABD arasında, resmi ideoljilere dayalı farklılıklar görmezden gelinerek ekonomik temelli bir ittifak oluşturulmuştur.²⁷⁴ Richard Nixon ve Mao Zedung'un Çin'de buluşmaları her iki gücün en azından kısa vade için baş düşman olarak gördüğü SSCB'yi ekarte etmeye yönelik olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Bu süreçte Çin, dünya ekonomisine katılma biçiminde ve derecesinde önemli bir değişikliğe giderek her zamankinden daha büyük, daha açık, daha kar yönelimli bir ekonomik politika izlemiştir.²⁷⁵

ABD'nin Nixon Doktrini doğrultusunda izlediği politika, Çin ve ABD arasında yumuşama ve yakınlaşma ortaya çıkarmışsa da 1970'li yıllarda meydana gelen İran Devrimi, Afganistan işgali, Nikaragua'da Somoza yönetiminin devrilmesi ve Somali ve Güney Yemen'de Marksist rejimlerin iktidara gelmesi, ABD'nin 1980'de Carter Doktrini adıyla yeniden müdahaleci politikaya geri dönmesine neden olmuştur.²⁷⁶

Öte yandan, 1980'li yıllarda Deng Xiaoping'in başlattığı ekonomik ağırlıklı reformlar sonrasında Marksist ilke ve uygulamalardan yavaş yavaş uzaklaşan Çin'in resmi ideolojisinin de giderek milliyetçi bir söyleme kayması, ülke nüfusunun %8.98'ini oluşturan 55 etnik azınlık için baskıcı politikaların artmasını da beraberinde getirmiştir. ABD'nin siyasal baskısına rağmen Çin, özellikle azınlıklara ve dini gruplara

²⁷² Ferit Güven, "Küresel Bir Güç Olarak Çin'in Yükselişi", **Basılmamış Master Tezi**, Ankara: Gazi Üniversitesi, 2006, s. 180.

²⁷³ McNeill, **Dünya Tarihi**, s. 741.

²⁷⁴ Braudel, "ABD ve Çin: Birbirinin Düşmanı Mı Müttefiği Mi?"

²⁷⁵ Braudel, "ABD ve Çin: Birbirinin Düşmanı Mı Müttefiği Mi?"

²⁷⁶ Tayyar Arı, "Bop, Orta Doğu ve ABD: Politika Mı Propaganda Mı?", <http://www.google.com.tr/search?hl=tr&q=%C3%A7in+ve+ABD+politik+rekabeti&start=40&sa=N>, Erişim Tarihi: 15.9.2008.

karşı uygulanan politikaların “Kültür Devrimi” bağlamında belirlenmesi hususunda ısrarcı davranmıştır.²⁷⁷

1.2. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Çin-ABD İlişkileri

Soğuk Savaş döneminde SSCB’ye karşı bir yakınlaşma sürecine giren ABD ve Çin, Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle yollarını ayırmaya başlamışlardır. Aslında ABD’nin beklentisi, Çin’deki komünist rejimin o dönemde çökeceğine yönelikti. Ancak, daha öncesinde uygulamaya başladığı reformlarla SSCB’nin düştüğü hatalara düşmeyen Çin, yeni döneme iyi uyum sağlayarak, ayakta kalmayı başarmıştır.²⁷⁸ Bununla birlikte Clinton dönemine bakıldığında, 1995-1996 Tayvan Boğazı Krizi’nin dışında, Çin ile olan ilişkilerin iyi düzeyde olduğu görülmüştür. ABD’deki şahinlerin Çin’le safların belirlenmesini istemelerine karşın, Clinton yönetimi Çin’deki rejimin geleceğini zamana bırakma taraftarıydı. Clinton döneminin sağlamış olduğu nispeten istikrarlı süreç, Çin açısından atılım dönemi olmuştur. Nitekim, hiçbir zaman hegemonik iktidarlarının olmadığı vurgulayan Çin, bölgesel güç statüsünden küresel güç statüsüne terfi etmiştir. 2000’li yıllardan sonra Çin’in gündemine tekrar 1960’larda Çin dış politikasının en önemli hedeflerinden biri olan Üçüncü Dünya liderliği gelmiştir. Bu nedenledir ki, bu aşamadan sonra ABD’nin kimi çıkarları Asya-Pasifik, Latin Amerika ve Afrika’da Çin’le çatışmaya başlamıştır.²⁷⁹

Çin’in dış politikasında Soğuk Savaş sonrasındaki en önemli değişim, ABD ile olan ilişkilerinde yaşanmıştır. Ortaya çıkan fırsatlar, aralarındaki farklılıkları şiddetli çatışma nedeni yapılmadan değerlendiren ve birbirleri ile aktif ve yapıcı ilişki içine giren ABD ve Çin, bir dizi uluslararası sorunda ortak hareket etmekle birlikte, kendileri için hayati saydıkları konularda taviz vermemişler fakat, taraflar çıkarlarının çatıştığı konularda fazla ileri gitmeyerek rasyonel ve pragmatik bir dış politika yürütmüşlerdir.²⁸⁰ Çin’in en azından ekonomik ve askeri gücünü güvenilebilir bir

²⁷⁷ Amanov, “ABD’nin İnsan Hakları Politikası ve Çin: Doğu Türkistan Örneği”, s. 83.

²⁷⁸ Barış Adıbelli, “Asya-Pasifik’te 11 Eylül Sonrası Dönemde Çin-ABD İlişkileri”, **Stratejik Analiz**, Sayı 93, Ocak 2008, s. 85-86.

²⁷⁹ Adıbelli, “Asya-Pasifik’te 11 Eylül Sonrası Dönemde Çin-ABD İlişkileri”, s. 86.

²⁸⁰ Cenap Çakmak, “Amerikan Dış Politikası ve ABD-Çin İlişkilerinde Pragmatizm ve Rasyonalite”, Der. Atilla Sandıklı ve İlhan Güllü, **Geleceğin Süper Gücü Çin**, İstanbul: Tasam Yayınları, 2005, s. 129-135.

düzeye çıkarıncaya kadar “hesaplayıcı” ve “dikkatli” olarak tanımlanabilecek bir politika izleyeceği söylenebilir.²⁸¹ Dolayısıyla, Soğuk Savaş dönemi ve sonrasında Çin ve ABD arasındaki farklılıkların “derin” ve “kapsamlı” olmasına karşın, “işbirliği ve karşılıklı çıkarlar” için ortak bir zeminde buluşabilmeleri yani sürtüşme ve işbirliğinin birlikte var olabilmesi ikili ilişkilerin en önemli özelliği olarak öne çıkmaktadır. Örneğin, 1989 Tiananmen Meydanı Katliamı’ndan itibaren bunalımlı ve istikrarsız bir dönem yaşayan ilişkiler, 1997’de Çin Devlet Başkanı Ziang Zemin’in ABD’ye gerçekleştirdiği resmi ziyaret ile yeniden yumuşama dönemine girmiştir.²⁸²

1997’de Çin’i “stratejik ortak” olarak gören Clinton politikasından uzaklaşarak bu ülkeyi “stratejik rakip” olarak ele alan Bush yönetimi, 21. yüzyılda Çin’in dünyanın en büyük ekonomisi olarak Amerika’nın yerini alabileceği endişesiyle ABD-Japonya ilişkilerini kuvvetlendirme yolunu seçmiştir. Bununla birlikte, ABD’nin Tayvan’ı koruma yönündeki kararlılığını sürdürürken, herşeye rağmen, 2001 yılında Amerikan Kongresi’nin Çin’e vermiş olduğu “en ayrıcalıklı ticaret ortağı” ünvanını bir yıl daha uzatması, Çin’in 2008 Olimpiyatları’nı almasını engellememesi ve Bush yönetimince çok desteklenen Tayvan’a sofistike silahlar vermekten kaçınılması, Bush yönetiminin Çin’e önem vermeyi de ihmal etmediğini göstermektedir.²⁸³

11 Eylül sonrasında teröre karşı mücadeleye destek veren Çin, Orta Asya ve Afganistan ile sınırlarının güvenli olmasını, öncelikli dış politika amaçlarından biri haline getirmiş hatta “Şanghay Beşlisi” girişiminde bulunmasında da etkili olmuştur. Fakat ABD güçlerinin Afganistan’a, ardından Özbekistan ve Kırgızistan’a konuşlandırılması, sonrasında da Hindistan ile stratejik savunma ortaklığı için girişimlerde bulunması Pekin’deki liderlerin Washington’un Çin’i “çevreleme” stratejisini sürdürdüğü yönündeki kuşkuvarını beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda küçük çaplı krizler dışında tarihi husumeti bulunan Japonya ile ilişkilerin karşılıklı yarara hizmet edecek temelde tutulması, Rusya ile stratejik işbirliğinin geliştirilmesi,

²⁸¹ Bahadır Pehlivanürk, “Tarihten Bugüne Doğu Asya Dünya Düzeni ve Çin”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 12, Sayı 1, 2006, s. 146.

²⁸² Amanov, “ABD’nin İnsan Hakları Politikası ve Çin: Doğu Türkistan Örneği”, s. 71.

²⁸³ Ali Külebi, “Çin’in Dünya Siyaseti ve ABD”, <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=65&sayfa=25>, <http://uiportal.net/content237.html>, Erişim Tarihi: 15.9.2008.

ASEAN ülkeleri ile serbest ticaret alanı kurulması gibi alanlarda, Çin diplomasisinin başarılı olduğu görülmüştür.²⁸⁴

Çin'in 11 Eylül sonrasında bölge güvenliği konusundaki endişeleri üç ana kategoride incelenebilir. İlk olarak, Çin, Pakistan-Hindistan arasındaki nükleer dengede yarı müttefiki konumunda bulunan Pakistan envanterindeki nükleer silahların, terörist unsurların eline geçmesi tehlikesinden endişelenmektedir. Ayrıca Çin, “Üçlü Şer Kuvvetleri” olarak tanımladığı “Terörizm-Ayrımcılık-Radikalizm” ile ortak mücadele çerçevesinde Kazakistan ile işbirliği yapmaktadır. İkinci olarak, Çin, ABD'nin Hindistan ve İsrail ile ittifakı dikkate alındığında Afganistan harekatı sonrasında Japonya ve Avustralya ile kurduğu “anti-terör” ittifakının genişlemesinin olumsuz sonuçlarından çekinmektedir. Bunun içindir ki Çin, Rusya'nın Batı güvenliğine yönelmesinden ziyade, ŞİÖ çizgisinde kalması için uğraşmakta ve Rusya ile “stratejik işbirliği” gündemini canlı tutarak, ABD'nin “tek süper güç” ikilemini “çok kutuplu” güçler dengesi içinde angaje edebilmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, Kafkasya'da Rusya'nın Çeçenistan ile mücadelesini desteklemekte, Güney Kafkasya ve Orta Doğu'da İran ve Mısır ile olan ilişkilerini geliştirmektedir. Üçüncü olarak, Çin, Bush'un “Şer Eksen”i olarak ilan ettiği Irak, İran ve Kuzey Kore'yi desteklemektedir. Ayrıca Çin, enerjisine bağımlı olduğu İran'ın nükleer faaliyetlerine başlamasına sessiz kalmakta hatta İran'ı Orta Doğu'ya yönelik stratejisinde “köprübaşı” olarak görmektedir.²⁸⁵

Sağladığı ticaret kolaylıklarına rağmen silahsızlanma konusunda Çin'e güvenmemesi, Çin'deki insan hakları ve din özgürlüğü uygulamalarından rahatsız olması, ABD'nin Çin ile ticaretinden yaklaşık 100 milyar dolar civarında sürekli bir açığı olması, Tayvan konusu, 11 Eylül'den sonra nispeten yakınlaşma içine girdiği söylenebilen Çin-ABD ilişkilerinin istikrarlı bir şekilde yürümesinin önünde başlıca engeller olarak ortaya çıkmaktadır.²⁸⁶

1.2.1. Soğuk Savaş sonrası dönemde Çin-ABD arasındaki siyasi ve askeri rekabet

²⁸⁴ Mehmet Ögütçü, “Yeni Ekonomik Süpergüç Çin'in Önlenemeyen Yükselişi: Türkiye İle Rekabet Mi Ortaklık Mı?”, *Avrasya Dosyası*, Cilt 12, Sayı 1, 2006, s. 51.

²⁸⁵ Qimao Chen, “Çin'in Yeni Güvenlik Anlayışı ve Politikası”, *TASAM Stratejik Öngörü*, Çev. Duygu Ergen, s. 55-64.

²⁸⁶ Külebi, “Çin'in Dünya Siyaseti ve ABD”

ABD-Çin hegemonik güç çatışması etrafında şekillenen bir dünya siyaseti ve küreselleşme süreci her bölgeyi ciddi şekilde etkileyecek potansiyeldedir. Guardian'ın 24-30 Haziran 2005 tarihli sayısında, Martin Jacques çok yakın bir zaman içinde ABD-Çin rekabetinin en önemli küresel çatışma hatlarından birisi konumuna geleceğini öngörmektedir.²⁸⁷ 11 Eylül öncesi dönemde daha çok “stratejik rekabet” olarak şekillenen ABD-Çin ilişkileri, 11 Eylül sonrası ABD dış politikasının, savaş endeksli terörizme karşı küresel mücadele kararında Çin'den destek alma gereksinimi, Çin'in bu dönem içinde siyasi olarak aktif olmak yerine kendi ekonomik kalkınması ve büyümesi için en uygun şartları yaratma tercihi gibi gelişmelerle ılımlı bir ortamda sürmüştür. Bush döneminin son yıllarında ise Çin-ABD ilişkisinde küresel çatışma hattı oluşturacak rekabet ilişkisinin belirtileri yavaş yavaş ortaya çıkmıştır. Zira, hem tekstil ürünleri ithalatı üzerinde kota koyma temelinde yaşanan çekişme, hem de Donald Rumsfeld'in yakın zamanda Çin'in askeri harcamalarının resmi rakamların çok daha üstünde olduğunu savunması ve Çin'i “daha açık ve temsili olmaya” davet etmesi, stratejik rekabet kavramının Çin-ABD ilişkilerinde tekrardan merkezi konuma geleceğinin belirtileri olarak değerlendirilmiştir. Çin, Amerika'nın bugün dünya üzerinde hegemonik tek süper güç olma konumuna meydan okuma ve alternatif yaratma potansiyeline sahip bir ekonomik, siyasal ve kültürel aktör konumundadır.²⁸⁸

Giderek güç kaybeden, ekonomik ve siyasal sorunları artan ABD ise Çin'in 20-30 yıl sonra kendi yerini alma olasılığını artık ciddi bir şekilde algılamaya başlamıştır. Çünkü dünyadaki ham madde ve özellikle enerjiye dönük kaynaklar giderek azalmakta ve ABD, dünyanın hemen her yerinde giderek karşısına ham madde talepçisi olarak çıkan bir Çin'e tahammülü olamayacağı açıktır. Bu sebeple güçlü potansiyel bir rakibin, geciktirilmeden daha bebeklik çağında önünün kesilmesi için ABD'nin elinde belli ekonomik ve askeri enstrümanlar vardır. Mesela, Çin parasının değerinin devalüe edilmesi baskıları bu amacı taşır. Kendini hala ABD ile siyasal rekabete tam olarak hazır hissetmeyen Çin'in dış politikasının ise şu günlerde fazla saldırgan olmayan,

²⁸⁷ E. Fuat Keyman, “Amerika İle Çin Kapaşırsa”, **Radikal**2, 10.7.2005.

²⁸⁸ Keyman, “Amerika İle Çin Kapaşırsa”

sorunları yumuşaklıkla ve ABD'nin gelecekteki egemen gücünün azaltılmasını sağlayacak şekildedir.²⁸⁹

Çin'in yumuşak gücünün etkisi bilhassa gelişmekte olan ülkeler üzerinde hissedilmektedir. Bu durum, uzun vadede Çin'in bu bölgelerde gösterdiği yumuşak gücün, uzun vadede Çin stratejik güvenliği açısından hayati önem taşıdığı düşünülmektedir. Çin'in bahsedilen yöntemler ile ulaşmak istediği hedeflerin başında; Tayvan'ın uluslararası arenada izole edilmesi, Uzak Doğu bölgesindeki gücünü arttırmak gibi unsurlar bulunmaktadır.²⁹⁰

Özellikle 11 Eylül sonrası yoğun bir şekilde kendini yeni bir küresel hakimiyet çabası içinde bulmuş olan ABD'nin dikkatini başka yönler çevirmesinden yararlanan Çin, Rusya ile ilişkilerini geliştirip yine Rusya ile beraber Şanghay Beşlisi işbirliği kapsamında Orta Asya'daki enerji kaynaklarından yararlanmaya yönelik politikalar izlemiştir. Ayrıca Çin, Güneydoğu Asya ekonomik krizinde de akılcı yaklaşımlarla bölge ülkeleriyle siyasal ilişkilerini geliştirme başarısı göstermiştir. Bu çerçevede ASEAN'ın ekonomik krizden sonra kendi içinde zayıflaması üzerine ASEAN ülkelerine mali yardımda bulunarak, bölgede ABD ve Japonya'nın potansiyel üstünlüklerine alternatif olduğunu göstermiştir.²⁹¹

11 Eylül saldırılarında Çin, ABD'nin yanında durmuş, ancak ABD'nin Afganistan'da ve bölgede uzun süreli kalmasından da endişe duymuştur. Bilhassa, NATO'nun doğuya doğru genişleme sorunu, Moskova kadar Pekin'i de rahatsız etmiştir. Hem 11 Eylül saldırılarının trajedisi, hem de o dönemde, uzun süreden beri sürdürdüğü Çin'in DTÖ'ye üyelik müzakereleri, Çin'in ABD'nin gerek Orta Asya'da yerleşme çabalarına, gerek Afganistan operasyonu nedeniyle Hint Okyanusu'nda operasyona katılan güçler için yakıt sağlayan Japonya'yla güvenlik alanındaki işbirliğini yenilemesine geçici olarak sessiz kalmasına neden olmuştur. 2003 yılında ABD'nin başta Çin olmak üzere birçok ülkenin itirazına rağmen Irak'ı işgal etmesi ve bütün

²⁸⁹ Ali Külebi, "Çin'in Çok Boyutlu Stratejileri", http://www.haberne.com/haber.php?haber_id=1794, Erişim Tarihi: 15.9.2008.

²⁹⁰ Suna Lee, "Çin'in Yumuşak Gücü ve Sınırları", **Stratejik Analiz**, Nisan 2008, s. 58.

²⁹¹ Külebi, "Çin'in Dünya Siyaseti ve ABD"

dikkatini buraya vermesi ABD'nin Asya politikalarını genel anlamda olumsuz etkilemiştir.²⁹²

1.2.1.1. Çin-ABD siyasi ve askeri rekabet alanları

Çin ve ABD siyasi ve askeri açıdan dünyanın birçok bölgesinde rekabet etmektedirler. Afrika dışında bu iki küresel gücün başlıca rekabet ettikleri alanlar Asya-Pasifik, Avrasya, Orta Doğu ve Latin Amerika bölgeleridir.

a) Asya-Pasifik:

1991 yılından itibaren Çin'in, ASEAN'ın tüm ülkeleri ile diplomatik ilişkiler kurması ABD ve Japonya tarafından endişe uyandıran gelişme olmuştur. Ancak, Çin'in ASEAN üyelerine yönelik barışçı politikalarına karşın, iki taraf arasında çeşitli sorunlar da bulunmaktadır. ASEAN ülkelerince, Çin'in, Çin Denizi'nin güneyindeki adalar konusundaki etkinliği ve Birmanya üzerindeki baskısı endişeyle izlenmiştir. Bununla birlikte ASEAN ülkeleri, Çin ile ilişkilerinde zaman zaman Güneydoğu Asya'daki Amerikan etkisini azaltma perspektifini tercih etmektedirler.²⁹³

Dünyanın bütününe yönelik olarak statükoyu korumak yerine, kurulmakta olan ilişkileri biçimlendirme politikası izleyen ABD'nin de, ASEAN'ı desteklediği görülmektedir. ABD dış politikasına göre, “bölgesel rekabet ihtimali, tek tek devletlerin eylemlerinden daha büyük bir tehlike ortaya çıkaracağı”²⁹⁴ içindir ki, ABD yeniden ve aşama aşama öncelikli çıkarları ile bölgedeki başlıca aktörlerle sürdürülecek bir diyalogun koşullarını hazırlamaya yönelmiştir. ABD, çok büyük olanakları seferber etmeksizin kendi çıkarlarını sürdürerek, çok taraflı tartışmalardan yararlanmayı umabileceği bölgesel kuruluşların oluşumlarını da desteklemektedir. ABD, Asya ve Pasifik'teki her türlü serbest ticaret girişimi ve siyasal ortaklığı, içerisinde yer alacağı

²⁹² Adıbelli, “Asya-Pasifik'te 11 Eylül Sonrası Dönemde Çin-ABD İlişkileri”, s. 79.

²⁹³ Beril Dedeoğlu, “Uzakdoğu'da Asean Çerçevesindeki Bölgesel Örgütlenmeyi Etkileyen Dışsal Faktörler”, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/uzakdogusay9.doc>, Erişim Tarihi: 10.3.2009.

²⁹⁴ Dedeoğlu, “Uzakdoğu'da Asean Çerçevesindeki Bölgesel Örgütlenmeyi Etkileyen Dışsal Faktörler”

örgütler çerçevesinde desteklemektedir. Bu politikasının ise şu tür gerekçeleri vardır. Bunlardan ilki, ABD'nin bölgedeki varlığı ile Japon-Çin gerginliğinin azaltılmasıdır. Örneğin, ABD dış politikasının şekillenmesinde etkili olan Zbigniew Brzezinski'ye göre Çin, içinde bulunduğu koşullar gereği 10 yıl içerisinde bir kriz yaşasa bile bölge açısından vazgeçilemez bir güç olacaktır. Bu durumda ABD'nin Japonya lehine ağırlık koyarak denge oluşturması gerekmektedir. İkincisi, nükleer tehdit olarak görülen Kuzey Kore konusundaki yaptırımlarda ABD'nin önemli rol oynayacağını ileri sürülmesidir. Üçüncü ve en önemli gerekçe ise, ABD'nin bölgedeki ekonomik çıkarlarından kaynaklanmaktadır. 1980-1992 yılları arasında sözkonusu Asya ülkelerinin ABD'den yaptıkları ithalatın oranı %41'den %34'e düşmüş, buna karşılık aynı dönemde kendi aralarındaki toplam ticaretin oranı %58'den %65'e yükselmiştir. Bu durumda ABD'nin sözkonusu bölge ile olan ticaretinin azalması ve onun yerine bu ülkelerin kendi aralarındaki ticarete ağırlık vermeleri eğilimi, endişelere yol açmıştır. Bölgedeki petrol ve doğal gaz rezervleri de bir başka ekonomik çıkar anlamı taşımaktadır.²⁹⁵

1990'ların başlarında ABD'nin baskısı ile Filipinler'de ortaya çıkan olaylar, Malezya ve Endonezya'yı Soğuk Savaş'tan beri görülmediği ölçülerde ancak, ticari görüntü verilerek kapılarını Amerikan deniz gücüne açmaya zorlamıştır. Buna tepki olarak Çin, Spratley adaları konusunda sertlik yanlısı tavır takınmış ve Hint Okyanusu'na açılma doğrultusunda Birmanya'ya bile baskı uygulamaya başlamıştır. Bunun üstüne ABD bölgede Çin'in etkinliğini kırma stratejisi uygulamaya başlamıştır. Yine benzer bir olay, 1996 Martında ABD'nin Tayvan'a Stinger füzeleri satması sonrasında Çin'in sert tepki göstermesiyle yaşanmıştır. Bu tepki, Çin'in Tayvan'a savaş açabileceği yolunda sinyallere dönüştüğünde ise, ABD bölgeye askeri güç göndererek bölge dengelerindeki varlığını yeniden hissettirmeye başlamıştır.²⁹⁶ Büyük bir askeri güce sahip olan Çin'in, bu gücünü bölge devletlerine karşı her zaman ve her koşulda kullanma tehdidinde bulunmasa da, hatta, 1990'lı yıllardan beri, büyük askeri yatırımlarda bulunan Çin, komşularına bir tehdit teşkil etmediği hususunda güvence

²⁹⁵ Dedeoğlu, "Uzakdoğu'da Asean Çerçevesindeki Bölgesel Örgütlenmeyi Etkileyen Dışsal Faktörler"

²⁹⁶ Dedeoğlu, "Uzakdoğu'da Asean Çerçevesindeki Bölgesel Örgütlenmeyi Etkileyen Dışsal Faktörler"

verse de²⁹⁷ gerekli gördüğünde bölgesini etkileyebileceği, 1996 yılında Çin'in Tayvan karasularına yaklaşık 65 km uzakta tatbikat yapması örneğinde görülmüştür.²⁹⁸

Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin döneminde dış politika alanında ticari ve ekonomik ilişkilere önem verilirken, yeni başkan Hu Jintao döneminde ise, bunlara ek olarak güvenlik konusu da eklenmiştir. Çin bir yandan büyük güçlerle dengeli ilişkisini muhafaza ederken diğer yandan çok önem verdiği bölgesel güç olma isteğinin komşu ülkelerce tehdit olarak algılanmasına yönelik imajını ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Nitekim bu imajın değişmesini ve Çin'in komşu ülkeler üzerinde etkisinin artmasını sağlayan gelişme, Asya Finansal Krizi'nin olduğu 1997 yılında, ABD'den bekledikleri yardımı göremeyen Güneydoğu Asya ülkelerinin Çin ile ticari ilişkilerini artırmasıyla gerçekleşmiştir.²⁹⁹

Öte yandan ABD, yaklaşık 100 bin ABD askerinin konuşlandığı Uzak Doğu bölgesinde, ekonomik çıkarlarının ve güvenliğinin, gelişmekte olan Asya ülkelerinde siyasi ve ekonomik açıdan alternatif model olarak gösterilen Çin tehdidine maruz kalmasından da endişelenmektedir. Örneğin, Çin'in yumuşak güç uygulaması kapsamında Venezuela'ya yaptığı yardım faaliyetleri ABD tarafından kendi aleyhinde yapıldığı gerekçesiyle eleştirilmiştir.³⁰⁰ Ayrıca, Myanmar'daki askeri rejimin Çin ile ittifakından rahatsızlık duyan ABD'nin, Myanmar'da askeri rejimi devirmek için Tibetli Dalay Lama'ya bağlı Budist rahipleri kullandığına yönelik yorumlar yapılmıştır.³⁰¹

Çin; ABD'nin Yugoslavya'daki Çin Büyükelçiliği'ne düşen füzenin kaza olmadığını, Stratejik Füze Savunma Sistemi'nin kendisine yönelik bir tehdit olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca Çin; Washington'un Tiananmen olaylarını, Tibet ve Doğu Türkistan'ı bahane ederek ve Tayvan'a da destek vererek kendi iç işlerine müdahale etmeye çalıştığını öne sürmüştür.³⁰²

Doğu Türkistan'ı etkileyebilecek bir Taliban rejiminden korkan Çin'in, Doğu Türkistan'daki Uygur Bağımsızlık Hareketini terörist eylemler kapsamında dünyaya

²⁹⁷ “Küreselleşme ve Bir Güvenlik Arayışı”, http://www.obiv.org.tr/DSA/kurguv_1.htm, Erişim Tarihi: 15.9.2008.

²⁹⁸ Dedeoğlu, “Uzakdoğu’da Asean Çerçevesindeki Bölgesel Örgütlenmeyi Etkileyen Dışsal Faktörler”

²⁹⁹ Murat Öztuna, “İç Dinamikler, Bölgeselleşme ve Küresel Güç Olmak”, **Küresel Güçler**, İstanbul: Küre Yayınları, 2005, s. 277-278.

³⁰⁰ Lee, “Çin’in Yumuşak Gücü ve Sınırları”, s. 62.

³⁰¹ Adıbelli, “Asya-Pasifik’te 11 Eylül Sonrası Dönemde Çin-ABD İlişkileri”, s. 83, 85.

³⁰² Arzu Durdular, “1970’den Günümüze Karşılaştırmalı Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri”, **Basılmamış Master Tezi**, Ankara: Gazi Üniversitesi, 2006, s. 33.

yansıtmaya çalışmasına karşın Amerikan yönetimi, Çin'in uluslararası teröre karşı sağladığı katkının hiçbir şekilde etnik azınlıklara karşı kullanımda bahane olamayacağını kesin dille belirtmiştir.³⁰³ Bununla birlikte ABD, Çin'in Doğu Türkistan İslam Hareketi isimli bağımsızlık grubunun ismini, BM kararlarına terör grubu olarak Ağustos 2002'de koydurmasına destek olmuştur. Bu uygulamalara bakıldığında, Bush yönetiminin Çin'i "stratejik rakip" olarak tanımlamasının belli ölçülerde yumuşayıp, ABD siyasetinin "yapıcı ortaklık" biçimine dönüşmeye başladığı görülmekte ve bu durumu Bush'un 11 Eylül'den 2002 sonuna kadar 3 kez Başkan Jiang Zemin ile görüşmesi de doğrulamaktadır.³⁰⁴

ABD 2005 yılındaki kuşatma politikasının başarısız kalması üzerine 2006'da, Çin'le arasında tarihi bir husumet bulunan ve 1962 yılında Çin'le sınırlı bir savaş yaşayan Hindistan stratejisini uygulamaya koymuştur. Böylece, Çin'in en önemli enerji transfer rotası olan Hint Okyanusu'nda güçlü bir donanması bulunan Hindistan'ın Çin'e karşı etkili bir koz haline gelmesi düşünülmüştür. ABD ikinci olarak, Kuzey Kore taktiklerini uygulamak istemiştir. Zira, Kuzey Kore'nin nükleer silahlardan arındırılmasına yönelik olarak 2003 yılından beri sürdürülen Altılı Görüşmeler, 2007'de Kuzey Kore'nin uzlaşmasıyla sona ermesinin ardından ABD, Batı yanlısı bir Birleşik Kore meydana getirerek, 20 yıl içerisinde ABD'yi dengeleyecek tek güç olarak gösterilen Çin'i, Hindistan ve Kuzey Kore ile baskı altına alma düşüncesini taşımıştır.³⁰⁵

b) Avrasya ve Kafkasya:

SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Avrasya'da oluşan güç boşluğunu doldurma isteği, bölgeyi "Yeni Büyük Oyun" adlı jeopolitik güç mücadelesinin odağı haline getirmiştir. ABD dış politika öncelikleri arasına giren bölgeye yönelik şu stratejileri benimsemiştir. İlk olarak, enerji kaynakları ve boru hatları kontrolü ve reelpolitikin güç politikası ekseninde enerjiye ve güvenlik konumunda olması sebebiyle bu bölgenin kontrolü gerekmektedir. Diğer bir deyişle, Orta Asya her büyük güç gibi ABD'nin de ihtiyaç duyduğu lebensraum (*yaşam alanı*) özelliğini taşıması ve küresel hegemonyasını

³⁰³ Külebi, "Çin'in Dünya Siyaseti ve ABD"

³⁰⁴ Külebi, "Çin'in Dünya Siyaseti ve ABD"

³⁰⁵ Adıbelli, "Asya-Pasifik'te 11 Eylül Sonrası Dönemde Çin-ABD İlişkileri", s. 84.

sürdürebilmesi için bölgenin enerji kaynaklarını kontrol etmesi gerekmektedir. İkinci olarak, ABD, bölgeden kendisine yönelik gelebilecek güç birliklerini (özellikle Rusya-Çin birlikteliğini) engellemek istemektedir. Ancak bu strateji, Rusya ve Çin'in Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) çerçevesinde stratejik düzeyde işbirliklerini geliştirmeleri sonucu işlevsiz kalmıştır. Öte yandan ABD'nin Orta Asya politikasındaki zaafı ya da bu politikanın çöktüğünü iddia edenlerin fikirleri şunlardır. Öncelikle, Çin'in ağır ağır yükselişi, bölge ülkeleriyle ikili ekonomik ve enerji ilişkilerini geliştirmesidir. İkinci olarak, ŞİÖ'nün Orta Asya'da bölgesel güç mekanizması olarak etkinliğinin artması, bu çerçevede Rusya ve Çin arasındaki stratejik işbirliğinin gelişmesi ve bunun sonucunda ABD'nin bölge etkinliğinin hem güvenlik hem de ekonomi/enerji bağlamında kırılmasıdır. Üçüncü olarak, ABD'nin Afganistan'da kısır döngü içerisine girmesi ve Irak'ta batağa saplanmasıdır. Dördüncü olarak, ABD'nin tek taraflı hegemonyacı politikaları, bölge güçlerini ABD karşılığında birleştirmesidir. Son olarak, Putin'le birlikte Rusya'nın yeniden toparlanması, ABD'ye misilleme olarak Monroe doktrinini bölgede uygulaması ve Putin'in tarihsel ve bölge içi dinamiklere dayanan esnek ve realist politikalarına ABD'nin yanlış politikalarının da eklenmesiyle bölgede Rusya'nın etkinliği artış gösterirken, ABD nüfuzunun azalmasıdır. Örneğin buna 2008 Ağustosundaki Rusya-Gürcistan Savaşı ve bu savaş neticesinde Rusya'nın Güney Osetya ve Abhazya'nın bağımsızlıklarını Duma'da tanıması ve 2010 Nisanında Kırgızistan'daki Devlet Başkanlığı darbesinde de Rusya'nın parmağının olduğu yorumlarının yapılması gibi örnekler verilebilir.³⁰⁶

Dolayısıyla Avrasya'daki bu jeopolitik güç mücadelesi, bölgenin tek bir gücün hegemonyasına giremeyecek kadar büyük olduğunu ortaya koymuştur. ABD, Rusya ve Çin'in Orta Asya'daki rekabetleri çok taraflı, kapsamlı ve derinden sürmektedir. Bu üç güç, bu bölge jeopolitiğinden dışlanmayacak kadar güçlü, fakat tek başlarına hegemonya kuracak kadar da etkili ve kudretli değildir.³⁰⁷

Avrasya'daki varlığı ve askeri üsleri büyük bir tartışma konusu olan ABD, 11 Eylül ardından güvenlik gerekçesiyle dünyanın her yanına önleyici müdahale (*pre-emptive strike*) doktrini geliştirmiş ve İslam dünyasının da içinde bulunduğu

³⁰⁶ Muharrem Ekşi, "ABD'nin Orta Asya Politikası'nın Çöküşü", http://www.globalstrateji.org/TUR/Icerik_Detay.ASP?Icerik=1202, Erişim Tarihi: 15.9.2008.

³⁰⁷ Ekşi, "ABD'nin Orta Asya Politikası'nın Çöküşü"

AfroAvrasya'da konumunu güçlendirmeye çalışmıştır.³⁰⁸ 11 Eylül sonrası Afganistan ve Pakistan dahil bütün Orta Asya'da 13 askeri üs bulunduran ABD'nin özellikle Kırgızistan'daki askeri üssü Doğu Türkistan'a ancak 400 km mesafededir. Bu durum, Çinli uzmanlarca ABD'nin Doğu Türkistan'a komşu devletlerde askeri kuvvetler konuşlandırmasını, Çin'e yönelik bir stratejik girişim ve Çin'in kuşatılması olarak algılanmıştır.³⁰⁹ Ancak, ABD'nin Afganistan'da bir ölçüde huzuru sağlaması ve Taliban rejimini devirmesi işine gelen Çin; yine bölgedeki huzurun sürebilmesi açısından, kendisi için hem bir hinterland hem de ihtiyacı olan enerji kaynaklarının dünyadaki önemli merkezlerinden Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan gibi Orta Asya ülkelerinde ABD'nin kurmuş olduğu üslere ses çıkarmamayı tercih etmiştir.³¹⁰

Çin'in arka bahçesi olarak görülebilecek Güney Asya'da Pakistan-Hindistan yakınlaşması ve bölgesel çatışmanın ortadan kalkma ihtimali Çin'in bölgesel politikalarına uygundur. Buna karşın, örneğin Hindistan-Pakistan arasında sorunlu bölge olan Keşmir'deki gelişmeler Çin ve ABD'yi yakından ilgilendirmektedir. ABD'nin taraflara baskı veya destek uygulayarak bölgede etkisini artırması bir yandan Pakistan ve Hindistan'ı bir nevi dış güçlere bağımlı duruma getirirken, diğer yandan da Çin'i dengeleme politikasının bir parçasıdır. Dolayısıyla, ABD'nin Güney Asya politikası, Hindistan'a askeri, siyasi ve ekonomik destek vererek bölgesel ve hatta küresel rakip olarak gördüğü Çin'i dengeleme üzerine kuruludur. ABD'nin Hindistan'ı desteklemesi, onu müttefik olarak algılamasından kaynaklanmamaktadır. ABD'nin Pakistan yönetimine verdiği askeri destekten de anlaşılacağı üzere, Çin-Hindistan yakınlaşmasını istemeyen ABD yönetimi, bundan böyle de Pekin-Yeni Delhi işbirliğinin gelişmesini engelleme uğraşında olacaktır.³¹¹ ABD'nin bölgede Hindistan'ı denge unsuru olarak öne çıkarma çabalarına karşın Çin, Hindistan'ın yapay bir güç olduğuna ve Hindistan'daki iç dinamiklerin hassas bir denge üzerinde zar zor durduğunu iddia etmektedir. Maocu militanların Hindistan topraklarında düzenlediği

³⁰⁸ Ahmet Emin Dağ, "11 Eylül'den Bu Yana Değişenler", <http://www.timeturk.com/11-Eylulden-bu-yana-degisenler-25625-haberi.html>, Erişim Tarihi: 13.9.2008.

³⁰⁹ Gamze Güngörmüş Kona, "Yeni Orta Asya Stratejik Dengeleri Bağlamında Çin Halk Cumhuriyeti", <http://www.gokbayrak.com/turkistan.asp?inc=yazilar&numara=376>, Erişim Tarihi: 15.9.2008.

³¹⁰ Külebi, "Çin'in Dünya Siyaseti ve ABD"

³¹¹ "İkinci Kutup İçin İşbirliği",

TUSAM, <http://www.tusam.net/print.asp?id=211&tbl=MAKALELER&fld=makale>, Erişim Tarihi: 15.9.2008.

silahlı eylemlerine yönelik hemen her defasında bu tip örgütlerle bağlantısının bulunmadığını öne sürmektedir.³¹²

Çin ise hızlı bir şekilde Rusya, İran ve Pakistan gibi bölgenin önemli ülkeleriyle stratejik ortaklıklar ve güvenlik paylaşım ağları oluşturmuştur. İran'ı, ABD'nin Basra Körfezi'ndeki varlığına karşı silahlandırırken, Pakistan aracılığıyla da Hindistan'ı dengelemiştir.³¹³ Çin lideri Jintao, Pakistan ve Hindistan'la bölgesel işbirliğinin temellerini atmak için 10 yıl aradan sonra 2006 yılında bu ülkeleri ziyaret etmiştir.³¹⁴

c) Orta Doğu:

Siyasette Maoist Çin, Asya'da ve diğer bölgelerde olduğu gibi enerji ihtiyacının artması sebebiyle Orta Doğu'da da politik etkinlik göstermektedir.³¹⁵ Çin'in İslam dünyasıyla her alanda işbirliği yapmak için çok fazla gayret sarf ettiği bilinmektedir. 11 Eylül sonrasında ortaya çıkan İslam-Batı ayrılığına karşın, Çinli yetkililerin İslam'a yönelik herhangi bir eleştiride bulunmaması, hem iç dinamiklerinde hem de İslam dünyasında ABD'nin kaybettiği itibarı Çin'in almak istemesinin göstergeleridir. Nitekim, 2008 Mayıs'ında Çin, Arap Birliği-Çin Zirvesi'ni düzenleyerek, yeni politikalarının sinyallerini vermiştir.³¹⁶

ABD, Çin'in yükselişi ile dünya üzerindeki etkisinin azalması ve böylece bugünkü güç dengelerinin bozulmasından endişelenmektedir. Bu endişenin pek de yersiz olmadığı, Orta Doğu ülkeleri arasında ABD politikalarına karşı Çin'in alternatif bir güç olarak gösterilmesi ve ortak olarak tercih edilmesinden de anlaşılabilmektedir.³¹⁷ Örneğin, ABD'nin çok güvendiği Körfez fonlarının giderek Güney Asya ekonomilerine

³¹² Adıbelli, "Asya-Pasifik'te 11 Eylül Sonrası Dönemde Çin-ABD İlişkileri", s. 86.

³¹³ Adıbelli, "Asya-Pasifik'te 11 Eylül Sonrası Dönemde Çin-ABD İlişkileri", s. 86.

³¹⁴ "Çin lideri Jintao Pakistan'da", <http://www.tumgazeteler.com/?a=1815631>, Erişim Tarihi: 2.3.2010.

³¹⁵ Armağan Kuloğlu, "Çin'in Geleceği ve Türkiye İle İlişkileri",

http://www.globalstrateji.org/TUR/Icerik_Detay.ASP?Icerik=1154, Erişim Tarihi: 15.9.2008.

³¹⁶ Barış Adıbelli, "Çin Batı'yı Ürkütüyor", <http://www.hakimiyetimilliyet.org/index.php?news=241>, Erişim Tarihi: 10.10.2008.

³¹⁷ Lee, "Çin'in Yumuşak Gücü ve Sınırları", s. 62.

doğru kayması, dünya çapında 761 askeri üssü ya da tesisi bulunan ABD'nin bunların finansını güçleştirecektir.³¹⁸

ABD'nin ofansif dış politikasına karşın Çin'in her yöne zeytin dalı uzatan dış politika söylemi, bölge ülkelerinin kalbini kazanmasına vesile olan ve Çin'in son dönemde yaptığı en önemli atılım olarak görülmektedir.³¹⁹ 1980'li yılların ortalarında Suudilerle askeri alanda ticarete başlayan Çin, 1990'da tam olarak diplomatik ilişkilerini kurduktan sonra ikili ilişkileri daha da ilerletmiştir. İkili ilişkileri daha da ilerleten gelişme ise, Çin'in Suudi Arabistan'a uzun menzilli balistik füze satması olmuştur. Bir tarafta zengin petrol yataklarına sahip Arap ülkelerini, diğer tarafta askeri teknolojisi üstün olan İsrail'i küstürmemek için Filistin ve İsrail ile olan ilişkilerini çok iyi denge üzerine kurması gerektiği bilinciyle Çin, Filistin'e sağladığı desteği İsrail'e de zaman zaman sağlamaktadır. İsrail'i ancak 1992'de tanımasına rağmen 1970'li yıllardan beri bu ülkeyle askeri işbirliği içinde bulunan Çin, aynı zamanda İsrail'in Filistin'i işgal etmesine de karşı çıkmıştır. Nitekim Çin, Filistin'e en büyük desteği veren ve ayrıca Filistin'i devlet olarak tanıyan ilk ülkelerden biridir. Gelecek 10 yıl içinde petrol ithalatının %70'ini yapacağı bu bölgede izleyeceği politika ülkenin tüm dengesini etkileyebileceği için, bölge ülkeleriyle ABD'yi rahatsız etmeden ilişkilerini sürdürmekte ve İsrail-Filistin sorununda da Arap dünyasını ve İsrail tarafını küstürmeyecek bir politika izlemektedir.³²⁰

d) Latin Amerika:

21. yüzyılın yeni süper gücü Çin, ABD'nin arka bahçesi Güney Amerika'da da etkinliğini güçlendirme uğraşındadır. Örneğin bu kapsamda Çin Cumhurbaşkanı Hu Jintao, 2004 Kasımında Brezilya, Arjantin ve Şili'ye giderek bu ülkelerle kapsamlı ekonomik, ticari (yaklaşık 30 milyar dolarlık yatırım), siyasi ve askeri ilişkiler geliştirmiştir. Ayrıca Hu Jintao, 22-23 Kasım 2004 tarihlerinde Fidel Castro'nun resmi davetlisi olarak Küba'yı ziyaret etmiştir. Özellikle bu Küba ziyareti birçok gözlemci

³¹⁸ İbrahim Karagül, "Amerikan Yüzyılı'nın Sonu!", **Yenişafak**, 3 Ekim 2008.

³¹⁹ Adıbelli, "Asya-Pasifik'te 11 Eylül Sonrası Dönemde Çin-ABD İlişkileri", s. 86.

³²⁰ Serim Otuzbiroğlu, "Çin'in Orta Doğu'daki Petrol Kaynaklarına Yönelik Politikaları Neler Olabilir?", <http://www.irarec.org/>, <http://www.irarec.org/mkTurkceMakale1.pdf>, Erişim Tarihi: 15.9.2008.

tarafından, Washington'un "Tayvan silahı"nı sürekli elinde bir koz olarak bulundurmasına Pekin'in de ABD'nin burnunun dibindeki Küba ile özel dostluk ilişkisi geliştirerek bir çeşit dengeleme politikası izlediği şeklinde analiz edilmiştir.³²¹

1.2.1.2. Uluslararası kurumlar bağlamındaki rekabet

SSCB'nin dağılmasından sonra Avrasya'nın batısında özellikle de Kafkasya'nın güneyinde, jeopolitik ve ekonomik unsurların kullanıldığı, çok boyutlu ve çok taraflı bir mücadele alanı ve buna bağlı olarak istikrarsızlıklardan oluşan bir coğrafi bölgenin ortaya çıkması ve bu bölgede Çin ve SSCB'nin menfaatlerinin örtüşmesi, bu güçleri 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren yakınlaştırmıştır. Zira bölge Rusya Federasyonu için, sıcak denizlere açılmak için mutlak kontrol edilmesi gereken, Çin için ise Batı'ya açılmanın en kısa ve ekonomik yolu olmasının yanında iç güvenliği ve bütünlüğü ve artan enerji ihtiyaçları açısından önem taşımaktadır. 1996 Nisanında Rusya'nın ve Çin'in sınır anlaşmazlıklarını çözmek amacıyla bir araya gelmesinin ardından Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın da katılımıyla "Şanghay Beşlisi" kurulmuş ve 15 Haziran 2001'de Şanghay'da Özbekistan'ın da katılımı ile örgüt; "Şanghay İşbirliği Örgütü" adını almıştır.³²²

Çin'in inisiyatifi ile ortaya çıkan ve Çin'in bölgesel güvenliğini sağlayan bir örgüt olan ŞİÖ kapsamında Çin'in temel amaçlarından birisi³²³ ABD'nin tek kutuplu dünya sistemi özlemine alternatif bir çok kutuplu bir yapılanmaya yönelmektir.³²⁴ NATO'nun Soğuk Savaş sonrasında varlığını devam ettirmesi ve hatta genişlemesinin esas amacını oluşturan Çin'in Hazar Denizi ve Orta Doğu'daki petrol ve doğal gaz serbest erişimini engelleme ve Rusya'yı kuşatma isteği; en büyük petrol ithalatçısı ABD ile Çin arasında büyük bir küresel kaynak rekabetinin başlamasını beraberinde

³²¹ Ögütçü, "Yeni Ekonomik Süpergüç Çin'in Önlenemeyen Yükselişi: Türkiye İle Rekabet Mi Ortaklık Mı?", s. 53-54.

³²² Durdular, "1970'den Günümüze Karşılaştırmalı Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri", s. 16-17.

³²³ Güven, "Küresel Bir Güç Olarak Çin'in Yükselişi", s. 37-38.

³²⁴ Sevinç Alkan Özcan, "11 Eylül Sonrası 'Yakın Çevre'de Rekabet", **Küresel Güçler**, İstanbul: Küre Yayınları, 2005, s. 320.

getirmiştir. İkincil bir aktör olarak dünya üzerindeki rezervlerin çoğuna sahip İslam dünyası da bu mücadelenin içine çekilmekten kurtulamamıştır.³²⁵

ABD Merkezi Haber Alma Teşkilatı'nın (CIA) eski üst düzey uzmanlarından Graham Fuller, ŞİÖ'nün Rusya ve Çin'i, Orta Asya cumhuriyetleriyle bir araya getirdiğini, şimdi Pakistan ve Afganistan'ın üye veya gözlemci olmak istediğini, Türkiye ve İran'ın bu teşkilatla ilgilendiğini belirtmiştir. Fuller ayrıca, Çin'in açık bir biçimde ABD'nin tek kutuplu gücünü Avrasya'da elde etme arayışında olduğunu ve Çin'in hiçbir zaman ABD'ye doğrudan meydan okumayacağını, ancak sesini daha duyulur hale getirmeye çalıştığını söylemiştir.³²⁶

ŞİÖ'nün gittikçe işlevselliğini artırması ve 26 Ekim 2005'te Moskova'da yapılan Başbakanlar Zirvezi ile on ortak anlaşmanın imzalanması ve bunlara Rusya ve Çin'in başarılı bir askeri tatbikatlarının eklenmesi başta ABD olmak üzere Batı'yı tedirgin etmiştir. Üye ülkelerin ŞİÖ'nün üçüncü bir güce karşı gelişmediğini söyleseler de aslında Batı kamuoyunun endişesini haklı çıkaracak biçimde, ABD'nin bölgedeki hegemonyasını kırııcı ve NATO'ya alternatif bir örgüt olma çabasında olduğunu göstermektedir.³²⁷

NATO üyesi ABD ile ŞİÖ üyesi Çin'in karşı karşıya geldiği ve farklı politikalar izledikleri ülkelerden birisi de İran'dır. İran'a karşı savaş planları hazırlayan ABD-NATO-İsrail üçlüsünden farklı olarak Çin'in, İran'la ekonomik ilişkilerin yanı sıra çift taraflı ve uzun vadeli askeri işbirliği anlaşması bulunmaktadır. Kaldı ki İran, Çin'in girişimiyle oluşturulan ŞİÖ'de 2005 yılından bu yana gözlemci üye statüsündedir.³²⁸ Washington'u en tedirgin eden gelişme ABD'nin uluslararası arenada yalnızlaştırmak için baskı uyguladığı ve uluslararası güvenlik için en büyük tehdit olarak gördüğü İran'ı, temel felsefesi barış ve güvenlik olan ŞİÖ'nün gözlemci üye olarak kabul etmesi olmuştur.³²⁹

³²⁵ Michael Meacher, "ABD'yle Çin'in Petrol Savaşı Başladı", **Dünya Gündemi**, Sayı 187, 13-20 Temmuz 2008, s. 5.

³²⁶ "Türk-ABD İlişkilerine Dair Şok İddia", <http://www.haber7.com/haber/20081030/TurkABD-iliskilerine-dair-sok-iddia.php>, Erişim Tarihi: 30.10.2008.

³²⁷ İlyas Kamalov, "Şanghay Ekseni, NATO'yu Dengeleyebilir Mi?", Sayı 69, **Stratejik Analiz**, Ocak 2006, s. 12-13.

³²⁸ Michel Chossudovsky, "Çin-ABD ve Psikolojik Savaş", <http://www.timeturk.com/Cin-ABD-ve-psikolojik-savas-10786-haberi.html>, Erişim Tarihi: 18.9.2008.

³²⁹ Adıbelli, "Asya-Pasifik'te 11 Eylül Sonrası Dönemde Çin-ABD İlişkileri", s. 81-82.

Orta Asya'daki Çin ve ABD rekabetinin 2005 yılından itibaren hareketlilik kazandığı ve bu nedenle ŞİÖ'ün askeri etkinliğini artırmaya yönelik Çin'in girişimlerde bulunduğu gözlenmiştir. 2005 Martında, Kırgızistan'da bir halk ayaklanması sonucunda Pekin'in yakın dostu Akayev'in iktidardan uzaklaştırılmış olması, Çin'i harekete geçirmiştir. ŞİÖ coğrafyasında ve ŞİÖ üyesi bir ülkede uzaktan kumanda edilen bir halk ayaklanmasının yaşanması, ilk defa Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin tarafından ortaya atılan ŞİÖ bünyesinde bir Acil Müdahale Gücü kurulması önerisinin, Çin yönetimi tarafından yeniden gündeme getirilmesini beraberinde getirmiştir.³³⁰

2005 Temmuzunda Kazakistan'ın başkenti Astana'da toplanan ŞİÖ Zirvesi'nde Çin ve Özbekistan'ın girişimiyle; Afganistan işgalini gerekçe göstererek Kırgızistan ve Özbekistan'da askeri üsler kuran ABD'nin, Afganistan'daki askerleri için çekilme takvimi belirlemesi ve ŞİÖ üyesi ülkelerdeki askerlerini çekerek üsleri kapatmasını içeren bir bildiri yayımlanmıştır.³³¹ 4 Haziran 2005 tarihinde Singapur'daki bir toplantıda yaptığı konuşmada ABD Savunma Bakanı Rumsfeld'in; Çin'in büyümekte olan askeri gücünün artık ABD için bir tehdit haline geldiğini, üç yıl önce ABD'nin yirmi yıl arkasında olan Çin'in, bugün neredeyse ABD'yi yakaladığını belirten sözleri aslında bir nevi ABD'nin Çin'in beklenmeyen yükselişine hazırlıksız yakalandığının itirafıdır.³³²

Çin'in ABD'ye karşı tutumunun sertleşmesinin bir diğer yansıması da Moskova-Pekin yakınlaşmasında görülmüştür. 2005'teki Özbekistan'daki Andican olaylarının ardından Pekin'in görüşlerine biraz daha yaklaşarak ve Çin'in ŞİÖ Zirvesi'nde öne attığı siyasi adımın bir devamı olarak Rusya da bir askeri adım atmıştır. Nitekim Çin ve Rusya, 2005 Ağustosunda, Barış Görevi 2005 askeri tatbikatını gerçekleştirmişlerdir. Çin'in 1949 yılından beri ilk kez kendi topraklarında yabancı askerlerin konuşlanmasına izin verdiği tatbikat, başta ABD olmak üzere tüm dünyanın dikkatini çekmiştir. Bu gelişmeler üzerine Bush, Çin'e karşı yeni bir güç dengesi oluşturmak ve yeni kuşatma stratejisini yürürlüğe sokmak için Kasım 2005 tarihinde Güney Kore, Japonya ve Moğolistan'ı kapsayan bir Asya ziyareti gerçekleştirmiştir.³³³

³³⁰ Adıbelli, "Asya-Pasifik'te 11 Eylül Sonrası Dönemde Çin-ABD İlişkileri", s. 81.

³³¹ Adıbelli, "Asya-Pasifik'te 11 Eylül Sonrası Dönemde Çin-ABD İlişkileri", s. 81-82.

³³² Adıbelli, "Asya-Pasifik'te 11 Eylül Sonrası Dönemde Çin-ABD İlişkileri", s. 82.

³³³ Adıbelli, "Asya-Pasifik'te 11 Eylül Sonrası Dönemde Çin-ABD İlişkileri", s. 82.

Bush yönteminin bu şekilde Çin'e cephe alması, Pekin yönetimini yakın çevresindeki küçük ama stratejik öneme sahip ülkelerle yakın ilişkiler kurmaya yöneltmiştir. Myanmar, Laos, Kamboçya ve Tayland ile askeri ilişkileri geliştirerek, adeta güneyden gelebilecek bir tehdide karşı tampon vazifesi görmelerini sağlamaya çalışmıştır.³³⁴

1.2.1.3. Çin-ABD arasındaki silahlanma yarışı

ABD ile Çin arasındaki rekabetin yoğun olarak yaşandığı bir durum da silahlanma yarışıdır. Silahlanma konusunda ABD'nin açık ara üstünlüğü bulunsa da, son yıllarda Çin'in askeri alanda ve silah teknolojisini yenilemede önemli adımlar atmaya başladığı görülmektedir.

1950'lerde SSCB'nin yardımıyla nükleer silah üretimine başlayan Çin, uluslararası saygınlığını sağlamak için ve ulusal güvenlik kaygıları nedeniyle nükleer planlarını devam ettirmiştir. Bu doğrultuda ilk nükleer denemesini 1964'de yapmış ve bugüne değin 46 nükleer test gerçekleştirmiştir.³³⁵

2003 verilerine göre Çin'in; 60 orta menzilli füze, 150 bombardıman uçağı, 20'si uzun menzilli kıtalararası ve menzili 13000 km'ye ulaşan balistik füze olmak üzere yaklaşık 400 nükleer silaha sahip olduğu belirtilmektedir. Çin'in nükleer silahlarının ABD ve Rusya'ya nazaran az olmasına karşın, kapsam olarak hava, kara ve denizatlılarından füze fırlatma özelliği ile 3 ana stratejik sistemi içermesi dolayısıyla büyük güç olarak kabul görmektedir.³³⁶

Çin bir taraftan tüm hızıyla nükleer silah bakımından güçlenirken, diğer taraftan dünyadaki silahların kontrolü yönündeki çalışmalara uzak durmaktadır. Çin, ABD ve Rusya'nın sahip oldukları nükleer silahların sayısının İngiltere ve Fransa ile aynı seviyeye getirilmesi halinde silahlarını kontrole açabileceğini belirtmiştir. Zira Çin, dünya güç dengesinde güçlü olduğunu göstermenin nükleer silahlanmadan geçtiğini düşünerek bu konuda taviz vermeyerek sürekli nükleer gücünü artırmaktadır.³³⁷

³³⁴ Adıbelli, "Asya-Pasifik'te 11 Eylül Sonrası Dönemde Çin-ABD İlişkileri", s. 82.

³³⁵ Ramazan Özey, **Küresel Silahlanma-Dünyanın Silah Depoları**, İstanbul: Aktif Yayınevi, 2007, s. 301-302.

³³⁶ Özey, **Küresel Silahlanma-Dünyanın Silah Depoları**, s. 302.

³³⁷ Özey, **Küresel Silahlanma-Dünyanın Silah Depoları**, s. 301.

Satın alma paritesine göre dünyanın ikinci büyük ekonomisi olan ve özellikle katı yakıtlı, çok başlıklı kıtalararası DF-31 (CSS-9) araç üstünde taşınabilen balistik füze sisteminin yanı sıra denizaltından atılabilen JL-2 (CSS-N-2) çok başlıklı balistik nükleer füze platformlarıyla Çin'in, ABD'yi bundan sonra daha sık ve ciddi gerekçelerle yoklayacağı ve başını ağrıatacağı söylenebilir. Buna mukabil ABD'nin de Afganistan bahanesiyle Orta Asya'yı kuşatması, Çin'i kontrol altında tutabilmek için Çin'in bulunduğu bölgede sorunlar oluşturmasının da beklendiği söylenebilir. Her yıl 2 nükleer santrali devreye sokmayı planlayan Çin'in, 2060'larda yaklaşık 100 kadar nükleer elektrik santraline ve buna paralel olarak dünyanın en büyük nükleer enerji sistemine sahip olacağı ve ABD'ye nükleer alanda daha büyük bir stratejik tehdit oluşturabileceği öngörülmektedir.³³⁸

Ekonomik açıdan bir dev olmayı başaran Çin'in, askeri gücünü artırma yoluna gitmesi (Çin Deniz Kuvvetleri'nin nükleer kapasiteye sahip savaş gemileriyle daha da güçlendirilmesi ve Çin'in uzay teknolojisi konusunda hızlı bir ilerleme göstermesi gibi gelişmeler) üzerine ABD, Çin'in yükselen askeri gücünün arkasında yatan niyetten şüphelendiğini açıklamıştır. Nitekim Çin, 2007 başında Anti-Uydu Silah Denemelerini başarıyla gerçekleştirerek gelişmiş uzay teknolojisine sahip olduğunu kanıtlamış, Rusya'da üretilen *Sovremmeny* destroyerleri dahil olmak üzere 63 adet savaş gemisine ve 69 adet denizaltıya sahip, en yeni teknolojiyle donanmış ve dünyada sadece 6 ülkenin sahip olduğu 4 adet Aegis gemisinin yapımına başlamıştır. 2010-2020 yılları arasında Çin'in 2 adet uçak gemisinin de hizmete girmesi planlanmaktadır. ABD'yi en çok endişelendiren ise, Çin'in askeri modernleşmesinin altında geniş çaplı “nükleerleşmenin” yatmasıdır.³³⁹

ABD Savunma Bakanı Robert Gates, Dünya yörüngesindeki uyduları imha eden füze sistemi geliştiren Çin hükümetini eleştirerek, Çin'in niyetinden endişe duyduğunu belirtmiştir. Yine benzer endişeyi dile getiren Amerika Genelkurmay Başkanı Orgeneral Peter Pace, Amerika'nın kendi füze programına yoğunlaşması ve Çin'le arasındaki bu açığı kapatması gerektiğini dile getirmiştir. 2007 başında da füze

³³⁸ Güven, “Küresel Bir Güç Olarak Çin'in Yükselişi”, s. 94-95.

³³⁹ Suna Lee, “Çin'in Askeri Gelişimi ABD'yi Telaşlandırıyor”, **Stratejik Analiz**, Temmuz 2007, s. 16.

denemesi yapan Çin, yörüngedeki eski uydularından birini imha ettiğini ve benzeri füze denemesini ABD ve SSCB'nin 20 yıl önce gerçekleştirdiklerini belirtmiştir.³⁴⁰

Çin'in balistik füze kapasitesinin bu boyutlara ulaşmasından endişelenen ABD, artık olası bir nükleer savaşta Çin'in de etkin şekilde yer alabileceğinin bilincindedir. Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü'nün (*SIPRI*) Haziran ayı ortasında yayımladığı 2007 raporuna göre, hızla artan askeri yatırımları nedeniyle bugün artık Japonya'yı da geçip dünyanın ikinci büyük, Asya bölgesinde ise en çok askeri harcama yapan ülkesi durumuna gelen Çin'in, örneğin 2006 yılında yaptığı toplam askeri harcama, satın alma gücü paritesine göre 188 milyar dolara ulaşmıştır. Rapora göre, Çin'in savunma harcamalarındaki yıllık artış oranlarının ABD'nin harcamalarındaki artışın önüne geçmesi bile, Asya bölgesindeki askeri dengelerin bozulmasına sebebiyet verebilir.³⁴¹ Nitekim, Fransa ve İngiltere ile başa baş nükleer güce sahip ve konvansiyonel gücü süper güç kategorisindekiler içinde en büyük olan Çin; 3,1 milyon aktif, 20 milyon kişilik milis güce sahiptir ve bir seferberlik halinde on milyonlarca kişiyi silah altına alabilme kapasitesine sahiptir.³⁴²

Çin'in ABD ile ilişkilerinde son on yılda belirgin olan başka bir konu da, ABD'nin tek küresel güç olarak “dilediğimi dilediğim yerde yaparım” felsefesi ve uygulamalarından yararlanma yolundaki becerisidir. Özellikle Asya'daki Hindistan, Rusya ve Güney Kore gibi ikincil güçlerin Amerikan politikalarından duydukları rahatsızlık bu ülkelerin Çin ile dirsek temasını arttırmalarına neden olmuştur. ABD'nin askeri gücünün önemi diğer ülkeler gibi ve belki de daha da fazla Çin'i etkilemeye, buna karşı önlem almaya zorlamakta ve bu önlemler arasında ABD benzeri bir güç kullanma potansiyeli geliştirme de söz konusudur ve bunun da en önemli aracı Çin Halk Kurtuluş Ordusu'dur.³⁴³

ABD'nin 200 gemi, 2000 uçak ve 250.000 piyadeden oluşan Pasifik Donanması düşünüldüğünde, Çin'in ileriki yıllarda bu bölgede ABD'yi dengelemek için

³⁴⁰ “Çin'in Önlene Meyen Yükselişi”, http://www.dunyagundemi.com/yardim/index.php?option=com_content&task=view&id=534&Itemid=50, Erişim Tarihi: 5.5.2008.

³⁴¹ Lee, “Çin'in Askeri Gelişimi ABD'yi Telaşlandırıyor”, s. 17.

³⁴² Dedeoğlu, “Uzakdoğu'da Asean Çerçevesindeki Bölgesel Örgütlenmeyi Etkileyen Dışsal Faktörler”

³⁴³ Külebi, “Çin'in Çok Boyutlu Stratejileri”

üzerine düşeceği konulardan biri Pasifik'teki etkinlik olabilir.³⁴⁴ Çin'in dünya siyaset ve ekonomisindeki yeni konumu Çin'i, askeri gücünde ciddi artışlara gitmeye yöneltmiştir.³⁴⁵

Bugüne gelindiğinde bu güç mücadelesinin yeni aktörü olan ve ABD'ye de yeri geldiğinde çıkışlarını arttıran Çin, ŞİÖ sayesinde kuzey sınırlarını güvenlik altına almıştır. Önemli derecede balistik füze ve nükleer güç envanterine sahip olan Çin, güney sahillerine 700'ün üzerinde balistik füze yerleştirmiştir.³⁴⁶ Çin'in; değişik amaç ve planları olan Kuzey Kore, Pakistan, İran gibi ülkelere de bu teknolojileri vererek uzun vadede, dünyanın birçok bölgesinde tehdit unsurlarının ortaya çıkmasını ve ABD'nin de bunlarla uğraşmasını amaçladığı söylenebilir. Böylece Çin, ABD'nin en azından bu kadar sorunla boğuşurken, doğal kaynaklara ve özellikle petrole olan gereksinimi Orta Asya'dan rahat bir şekilde karşılamayı amaçlamaktadır.³⁴⁷

Paul Kennedy, 5 Nisan 2007 tarihli International Herald Tribune'de yayımlanan makalesinde, Çin'in donanmasını kuvvetlendirmesine yönelik şu değerlendirmelerde bulunmuştur: *"ABD Senatosu Araştırma Birimi 'Çin Donanmasının Modernizasyonu: ABD Donanması Açısından Yansımaları' başlığını taşıyan 95 sayfalık raporun ilk dipnotuna göre, 2010'da Çin'in denizaltı gücü, ABD'nin denizaltı gücünün iki katına ulaşmış olacak ve 2015'e gelindiğinde Çin donanması bütün bileşenleriyle birlikte ABD donanmasının kapasitesini geride bırakacaktır."*³⁴⁸

ABD Savunma Bakanlığı'nın Çin'in askeri gücü üzerine hazırladığı yıllık raporda Çin'in hızlı askeri modernizasyonu, ABD ve Asya-Pasifik ülkeleri için bir tehdit olarak görülmüştür. Çin dışişlerinin bu rapora yanıtı ise, ABD'ye kıyasla kendilerinin savunma harcamalarının çok düşük olduğunu, 2004'te Pekin'in savunmaya 25.6 milyar dolar harcamasına karşın, Washington'un 456 milyar dolar yani 18 kat daha fazla bir bütçe ayırdığı şeklinde olmuştur. Bu örnek de göstermektedir ki süper güç

³⁴⁴ Oğuzhan Mutluer, "Hu Jintao'nun Afrika Gezisi ve Afrika'nın Çin Dış Politikasındaki Yeri", http://www.globalstrateji.org/TUR/Icerik_Detay.ASP?Icerik=507, Erişim Tarihi: 17.3.2009.

³⁴⁵ Külebi, "Çin'in Çok Boyutlu Stratejileri"

³⁴⁶ Güven, "Küresel Bir Güç Olarak Çin'in Yükselişi", s. 9.

³⁴⁷ Güven, "Küresel Bir Güç Olarak Çin'in Yükselişi", s. 94.

³⁴⁸ Deniz Yalçın, "Enerji Koridorunda Çin-ABD Deniz Savaşına Doğru Mu?", <http://denizyalcin.blogspot.com/2007/04/enerji-koridorunda-in-ABD-deniz-savaina.html>, Erişim Tarihi: 24.10.2008.

ABD ile yeni süper güç olma yolunda ilerleyen Çin'in ekonomik alanda olduğu gibi askeri alanda da bir rekabet içindedir.³⁴⁹

Öte yandan ABD'nin, Çin'in kuzey sınırlarını askeri üsleriyle çevrelediği görülmektedir. ABD askeriyesi, Güney Çin Denizi'nde ve Tayvan Boğazları'nda, Kore Yarımadası'nda ve Japon Denizi'nde olduğu kadar, Orta Asya ülkelerinde ve Çin'in egemenliğinde olan Uygur Otonom bölgesinin batı sınırı boyunca konumlanmıştır. ABD, Çin'in kuşatılması stratejisinin bir parçası olarak, Çin'i zayıflatma ve nihayetinde parçalama politikası izlemektedir. Washington, bu politika çerçevesinde, Kuzey Doğu Pakistan ve Afganistan'a sınır komşusu olan Tibet ve Uygur Otonom bölgesindeki ayrılıkçı hareketleri desteklemektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde, ABD'nin nükleer saldırısının ilk hedeflerinden biri olan Çin, Nuclear Posture Review'de yayımlanan 2002 sayısına göre, ABD'nin nükleer saldırıda, önce davranarak vuracağı potansiyel hedeflerden biri olarak görülmüştür.³⁵⁰

Kara, deniz, hava, uzay güçlerinin yanı sıra savunma, araştırma ve geliştirmelerine dünyanın geri kalan ülkelerinden daha fazla harcama yapan ABD, GSYH'nin %4.1'ini savunma harcamalarına ayırmıştır. ABD ayrıca nanoteknoloji (Atom ve moleküler düzeydeki maddenin yönetimi ile uğraşan uygulamalı bilim), biyoteknoloji (tıbbi, tarımsal ve endüstriyel ürünlerin üretilmesi için biyolojik sistemlerin kullanılmasını ifade eden daha geniş bir kategori) ve patent konularında da hakimiyetini sürdürmektedir.³⁵¹

ABD'nin son tatbikatı, füze saldırılarına karşı sahip olduğu savunma gücünü kanıtlama ve tüm dünyaya gösterme istediğine yönelik eleştirileri de gündeme getirmiştir. ABD'nin geliştirdiği uzay teknolojileri, özellikle yine ABD önderliğinde geliştirilmekte olan Uluslararası Füze Kalkanı Sistemi (*IMD*) açısından büyük önem taşımasının yanı sıra belki de daha önemlisi Alaska, İngiltere ve Greenland'in ardından Japonya'ya da yerleştirilen *IMD* sistemlerini destekleyen ülkeler arasında Tayvan'ın da yer alması, son tatbikatın Çin'in güvenliğine doğrudan bir tehdit olarak algılanmıştır. Çin yönetimi ABD'yi uyarmış ve uydunun havada vurulması ile ilgili durumun Çin

³⁴⁹ Ögütçü, "Yeni Ekonomik Süpergüç Çin'in Önlenemeyen Yükselişi: Türkiye İle Rekabet Mi Ortaklık Mı?", s. 52-53.

³⁵⁰ Chossudovsky, "Çin-ABD ve Psikolojik Savaş"

³⁵¹ Fareed Zakaria, "Amerikan Hakimiyeti'nin Geleceği (2)", <http://www.ekopolitik.org/public/printnews.aspx?id=1726>, Erişim Tarihi: 5.9.2008.

Hükümeti tarafından yakından takip edildiğini, uzay güvenliğine zarar veren bu ve benzeri hareketler gerçekleştirildiği sürece Çin Hükümeti tarafından “önleyici tedbirlerin” alınacağı açıklanmıştır.³⁵²

Dolayısıyla ABD’nin bu girişimini şiddetle eleştiren Çin’in, uzay teknolojisi konusunda ABD ile yarışabilecek kapasiteye sahip olduğunu, son 20 yıl içerisinde Rusya ve ABD gibi güçlü rakiplerini geride bırakarak, 2007 Ocak ayında kullanım dışı kalan bir meteoroloji uydusuna karşı anti-uydu füze denemesi gerçekleştirerek kanıtlamış ve bu durum tabiatıyla ABD’nin eleştirilerine neden olmuştur. ABD’nin bu alandaki üstünlüğüne karşı meydan okuma olarak algılanabilecek bir gelişme de Çin’in gerçekleştirdiği ASAT projesi kapsamında her yıl uzay teknolojisi alanında Çin, 500 milyon dolar yatırım yapmakta ve özellikle son yıllarda nükleer kapasiteye sahip denizaltı teknolojisi üzerinde çalışmaktadır. Çin’in de başka ülkelere ait casus uyduları vurabilecek kapasiteye sahip olması, başta ABD olmak üzere dünya güvenliği açısından bir tehdit unsuru olarak görülmektedir. Genel anlamda ABD’nin Çin’e yönelik en büyük endişelerinden birisini de, Çin’in sürekli büyüyen askeri gücü oluşturmaktadır. Bu durum, 2007 yılında Pentagon tarafından yayımlanan ve bölgede askeri dengelerin Çin lehinde bozulmaya başladığını belirten raporda da kendini hissettirmiştir.³⁵³

Çin’in tehdit unsuru olarak algıladığı Tayvan’ın en büyük silah sağlayıcısının ABD olması, Çin-ABD stratejik işbirliğine sürekli olarak engel oluşturmalarının ötesinde ABD’ye karşı duyulan rahatsızlığı ortaya çıkarmaktadır. Örneğin Çin, ABD-Tayvan askeri işbirliğine karşı bir tepki niteliğinde, 2007 sonunda ABD uçak gemisi USS Kitty Hawk ve beraberindeki filonun Hong Kong limanına girişini 2 ay boyunca engellemiştir. Tayvan’ın, bir anlamda bağımsızlığının kanıtı anlamına gelecek olan BM üyeliği için başvurusunu en azından şimdilik ABD’nin desteklememesi ve Çin-ABD arasındaki ziyaretler iki güç arasındaki gerginliği nispeten azaltmaktadır.³⁵⁴ Dönemin ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice, 23-28 Şubat 2008 tarihleri arasındaki Uzak Doğu gezisi kapsamında, Çin Devlet Başkanı Hu Jintao ile görüşmüştür. Bu görüşmede

³⁵² Suna Lee, “Çin-ABD Gerginliği Uzaya Taşınıyor”,

<http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=2023&kat1=58&kat2=,> Erişim Tarihi: 30.7.2008.

³⁵³ Lee, “Çin-ABD Gerginliği Uzaya Taşınıyor”

³⁵⁴ Lee, “Çin-ABD Gerginliği Uzaya Taşınıyor”

Rice, “sağlam stratejik ortaklık temeline dayanan” ABD-Çin ilişkileri çerçevesinde olumlu gelişmeler gösteren askeri işbirliğinden ve ABD’nin Tayvan konusunda “Tek-Çin” politikasını destekleyeceğinden söz etmiştir. Rice’ın bu tutumu, Çin’i yumuşatmaya yönelik bir diplomatik taktik olabileceği yorumlarını da beraberinde getirmiştir.³⁵⁵

1.2.2. Çin-ABD arasındaki ekonomik, toplumsal ve kültürel rekabet

1.2.2.1. Çin-ABD arasındaki ekonomik rekabet

1960’larda dünyanın en fakir ülkelerinden biri olarak gösterilirken, Mao sonrası 1978’den bugüne Çin ekonomisindeki gelişmelerle bugün dünyanın en hızlı büyüyen ülkesi olan Çin, IMF raporuna göre, kişi başı milli gelirini her 8.6 yılda 2 kat artırabilen tek ülkedir. Çin ayrıca, aldığı doğrudan yabancı yatırımlar ile dünya toplamının %40’ını oluşturmaktadır. Çin’in başarısının arkasında 1978’den bu yana ideolojiyi değil, üretimi merkeze alması vardır. Çin’in bu şekilde büyümesinden ve dünya gücü olmasından çekinen ABD, Çin’e ileri teknoloji konusunda ambargo uygulamaktadır. Kaldı ki Çin’in önündeki en büyük ekonomik sorun olarak, tekstil ve ucuz iş gücü gerektiren bir endüstrinin yerini ileri teknoloji gerektiren bir endüstriye bırakması gösterilmektedir.³⁵⁶ 1978’de Deng Xiaoping’in iktidara gelmesi ile yeni ekonomik reform paketini uygulamaya koyarak ekonomisi canlanan Çin, yine 1990’larda uygulamaya koyduğu dışa açılma politikası ile birlikte 2000’li yıllarda süper güç olma yolunda hızla ilerlemektedir.³⁵⁷

Çin, 1980’lerin sonlarındaki uygulamalarla ve güvenlik kavramının içerisine yerleştirdiği ekonomik büyüme stratejisi ile büyük bir gelişme göstermiştir. 1993 yılında 195 milyar dolarlık dış ticaret hacmine ulaşan Çin’in, 1992 yılında 11 milyar dolar olan yabancı sermaye yatırımları bir yılda 25.8 milyar dolara ulaşmıştır.³⁵⁸

³⁵⁵ Lee, “Çin-ABD Gerginliği Uzaya Taşınıyor”

³⁵⁶ Ekrem Karakoç, “Sosyalizmden Pragmatizme Geçiş Öyküsü”, **Küresel Güçler**, İstanbul: Küre Yayınları, 2005, s. 297-298.

³⁵⁷ Durdular, “1970’den Günümüze Karşılaştırmalı Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri”, s. 11.

³⁵⁸ Dedeoğlu, “Uzakdoğu’da Asean Çerçevesindeki Bölgesel Örgütlenmeyi Etkileyen Dışsal Faktörler”

1997 yazından başlayarak bütün Güneydoğu Asya ülkelerini etkileyen Asya krizinin olumsuz etkilerini azaltmanın yolunun ekonomisini dünyaya daha fazla açmaktan ve bunun için de “açık kapı” politikasını sürdürmekten geçtiğinin bilincinde olan³⁵⁹ Çin, bu yönde başka bir adımı 11 Aralık 2001’de DTÖ’ye üye olarak atmıştır.³⁶⁰

Dünyanın en kalabalık nüfusu, bir katrilyon dolara yaklaşan döviz rezervi, dünyanın en büyük şirketlerinin ve markalarının ucuz iş gücünden dolayı bu ülkede üretime başlamaları gibi unsurların birleşmesiyle roket hızıyla yükselişe geçen Çin’in bu konumu, Soğuk Savaş’ta komünist bloğun ve lideri SSCB’nin dağılmasından sonra rakipsiz kaldığını zanneden kapitalist dünyaya karşı yeni bir rakip olma niteliği taşımaktadır.³⁶¹ Dünya Bankası verilerine göre Çin; kota ve engellemelere karşın, dünya hazır giyim ve tekstil ihracatının %47’sini gerçekleştirirken, dünyanın en büyük hazır giyim ithalatçısı ABD’nin tekstil pazarının %15’ini elinde bulundurmaktadır.³⁶²

Çin’in çok sayıda doğrudan yatırımcıyı da ülkesine çektiği görülmektedir. Doğrudan yabancı yatırımların Çin’e yönelmesinin başlıca nedenleri; Çin’in temsil ettiği potansiyel büyüklük ve bundan kaynaklanan pazarın büyüklüğü ve tüketici sayısının çokluğu, politik ve sosyal açıdan ülkede istikrar ortamının sağlanması, altyapıdaki iyileşmeler, ekonomik gelişmelerdeki sürekliliğin yıllık ortalama %7-9 civarında büyümeye olanak tanınması, 2001 yılında DTÖ’ye giren Çin’in yabancı yatırımcılara hukuki açıdan güven vermiş olmasıdır.³⁶³

Çok büyük bir nüfusa sahip olmasının da etkisiyle emeğin çok düşük olduğu Çin’e, çok büyük boyutlarda yabancı sermaye gelmektedir. Ayrıca Çin, yerli teknolojisini geliştirdiği gibi ileri teknoloji ürünlerinde de gelişmiş ekonomileri tehdit edici konuma gelmiştir. Sektörlerin büyük kısmına giren Çin’in, gerek ucuz ve kolay üretilabilir ürünlerde gerekse de nitelikli ürünlerdeki büyümesi sürmektedir. Bu açıdan, Çin’in ABD ile ikili ticaretinde yıllık 150 milyar dolar fazla vermesi pek şaşırtıcı

³⁵⁹ Nuraniye Hidayet Ekrem, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)**, Ankara: ASAM, 2003, s. 10.

³⁶⁰ Ögütçü, “Yeni Ekonomik Süpergüç Çin’in Önlenemeyen Yükselişi: Türkiye İle Rekabet Mi Ortaklık Mı?”, s. 42.

³⁶¹ Mustafa Efe, “Afrika: Çin Afrika’yı İstila Ediyor”, <http://www.dusuncegundem.com/sayi-29/Afrika-cin-Afrikayi-istila-ediyor.html>, Erişim Tarihi: 4.9.2008.

³⁶² Barış Şanlı, “Kotalar Kalktığında Dünyayı Neler Bekliyor?”, **Küresel Güçler**, İstanbul: Küre Yayınları, 2005, s. 306.

³⁶³ Atilla Sandıklı ve İlhan Güllü, “Küreselleşmenin Diğer Adı, Çin: Tehdit mi Fırsat mı?”, <http://www.tasam.org/index.php?altid=100>, Erişim Tarihi: 8.9.2008.

değildir.³⁶⁴ 1980 ve 2002 yılları arasında Çin'in küresel ihracat ve ithalat içindeki payı %1.2 ve %1.1'den sırasıyla %5.2 ve %4.2'ye yükselmiştir. 1993 yılından 2002 yılına kadar Çin'in mal ihracatı hacimsel olarak yıllık bazda %17.3 artmıştır.³⁶⁵ DTÖ verilerine göre, 2001 yılı dünya ticaret sıralamasında altıncılığa, 2004 yılında ise üçüncülüğe yerleşmiştir. Çin'de son 25 yılda merkezi planlı, kamu mülkiyetine dayalı bir ekonomik sistemden, özel mülkiyete dayalı pazar ekonomisine geçme yolunda önemli gelişmelerden birisi fiyatlar üzerindeki devlet kontrolünün aşamalı olarak kaldırılması olmuştur. Bugün Çin'de satılan malların %94,7'sinin fiyatı piyasa tarafından, %4'ü devlet tarafından belirlenmekte ve kalan %1,3'ü ise yine devlet kontrolünde olmakla beraber belli bir bantta dalgalanmasına izin verilmektedir.³⁶⁶ Dünya ticareti yıllık %6.6 ile 6.4 kat büyürken, yıllık ortalama %16.8 büyüme ile, 1978'den 2004'e dış ticaretinde 56 kat artış gerçekleştiren Çin; dünya demir cevheri üretiminin %27'den fazlasını ithal etmekte, dünyanın en uzun ekspres otoyolunu bulundurmakta, alüminyum ve çimentoda dünya birincisi konumunu sürdürmektedir. Bununla ilintili olarak enerji tüketimi ve iklim değişikliğine yapacağı etki her geçen gün biraz daha kendini hissettirmektedir. Nitekim Çin, ABD'nin ardından dünyanın en büyük ikinci petrol tüketicisi ve yine ABD'nin ardından en fazla karbondioksit emisyonu çıkaran ülkesi konumundadır.³⁶⁷

ABD ile Çin'in rekabetinin yanı sıra ikili ekoomik ilişkilerinde birbirlerine karşı üstünlükleri ve zayıflıkları da vardır. Yani, Çin ve ABD arasında hem hasımlık, hem de hısımlık söz konusudur. İthalatının %21'ini Çin'den yapan ABD, Çin'den ithalatı kesmesi sonucu artacak fiyatlardan ve oluşacak enflasyondan korkmakta; Çin ise, en büyük alıcısı konumundaki ABD'yi kaybetme ve üretim fazlasından zarara uğrama endişesi taşımaktadır. ABD'nin Çin'den en önemli isteklerinden biri Yuan'ın değerinin Amerikan Doları'na sabitlenmesidir. 2001 yılındaki DTÖ üyeliğini takiben düşük maliyetinin sağladığı avantajla Çin'in dünya pazarlarında ihraç ürünleriyle

³⁶⁴ İbrahim Kavrakoğlu, "Küreselleşmede Üçüncü Evreye Girerken...", http://www.turktrade.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=102, Erişim Tarihi: 15.9.2008.

³⁶⁵ Martin Wolf, "'Uyu Çin Uyu, O, Uyandığında Tüm Dünyayı Sallayacak'", <http://www.antimai.org/bn/cinbnotu.htm>, Erişim Tarihi: 15.9.2008.

³⁶⁶ "Çin Halk Cumhuriyeti", <http://ref.advancity.net>, Erişim Tarihi: 26.8.2008.

³⁶⁷ Ögütçü, "Yeni Ekonomik Süpergüç Çin'in Önlenemeyen Yükselişi: Türkiye İle Rekabet Mi Ortaklık Mı?", s. 42.

hakimiyet sağlaması, ABD gibi pek çok ekonomiyi olumsuz etkilemiştir. Dolayısıyla, nüfusu ve rejimi sayesinde üretimi zaten düşük maliyetlere sahip Çin'in bir de sabit değerli Yuan sayesinde ihracatını daha da ucuzlatması, hem ülkelerin yerel pazarlarında hem de dış pazarlarda Çin ürünleriyle rekabeti zorlaştırmıştır. Bu aynı zamanda, yüksek katma değerli ürünler dışında Çin pazarına girmesinin zorlaşması anlamına gelmektedir.³⁶⁸

22 ve 23 Mayıs 2007'de Çin-ABD Stratejik Ekonomi Diyaloğu Washington'da düzenlenmiştir. Çin-ABD ticari ilişkileri konusunda ABD tarafından zaman zaman Çin yapımı malların Amerikan pazarını olumsuz etkilediği şeklinde eleştiriler yapılmaktadır. ABD, Çin'in en büyük ticaret ortağı durumundayken, Çin ise Kanada ve Meksika'nın ardından ABD'nin üçüncü ticaret ortağıdır. Özellikle 2000-2006 yılları arasında ABD'nin dünyanın diğer ülkelerine yaptığı ihracat yalnızca %15 artmasına karşın, ABD'nin Çin'e yaptığı ihracat %160 artış göstermiştir.³⁶⁹

Ekonomik bakımdan Doğu ve Güney Asya'nın en güçlü ülkesi olan Çin, ithalat ve ihracatta Japonya'yı geçmiştir. Toplam iç üretimi ise, Hindistan ve Rusya'nın iki katıdır. 2020 yılında Çin'in iç üretimi 12 trilyon dolara ulaşarak, iç üretimi 11 trilyon dolar olan ABD'yi geçeceği,³⁷⁰ 2025 yılında ise Çin ekonomisinin, ABD dışındaki bütün dünyanın toplamından büyük bir ekonomiye sahip olacağı öngörülmektedir. 2040'ta bazılarına göre, Çin ABD'yi geçecek, bazılarına göre ise eşit seviyeye gelecektir. Ancak, iki güç arasındaki ekonomik rekabet gittikçe kızışacaktır.³⁷¹

ABD'nin çok büyük ekonomik güce sahip olmakla birlikte görece zayıflıklara da sahip olduğu içindir ki rekabet içinde olduğu alanlar da vardır. 500 en büyük ÇUŞ içinde 227 (%45) ile en yüksek sayı ve orana sahip olan ABD, endüstri (General Electric), petrol ve doğal gaz (Exxon-Mobil), yazılım ve bilgisayar hizmetleri (Microsoft), ilaç (Pfizer), bankacılık (Citicorp), perakende (Walmart), sigorta (American International Group) ve enformasyon teknolojisi donanımı (Intel) alanlarında en büyük ve toplam sermayeleri 1 trilyon dokuz yüz yetmiş dokuz milyon doları bulan ÇUŞ'lara sahiptir. ABD enformasyon teknolojisi, finans ve kitle iletişim alanlarında en

³⁶⁸ Mustafa Sönmez, "Kim Hasım, Kim Hısım/4", **Cumhuriyet**, 12 Eylül 2008.

³⁶⁹ "Çin-ABD Ekonomik ve Ticari İlişkileri", <http://turkish.cri.cn/105/2007/07/31/1@76093.htm>, Erişim Tarihi: 15.9.2008.

³⁷⁰ Güven, "Küresel Bir Güç Olarak Çin'in Yükselişi", s. 170.

³⁷¹ Güven, "Küresel Bir Güç Olarak Çin'in Yükselişi", s. 170-171.

güçlü konumdayken, imalat, sigorta, telekom ve elektronikte görece zayıftır. Dolayısıyla ABD, ilaç ve petrol, doğal gaz alanlarında rekabetçi bir durumdadır. Güçlü rakipleri, kilit enerji ve üretken sektörlerde ABD'yi geçmiş oldukları ya da onunla rekabet edebilir durumda oldukları için, ABD'den tek küresel güç olarak söz etmek bir hatadır. ABD'nin gücü, elle tutulabilir sivil mal üretimine değil hizmetlere dayalıdır. ABD endüstrisinde ise yüksek derecede teşvik edilen askeri-sınai ÇUŞ'lar ön plana çıkmaktadır. Dahası, ABD menşeli imalat ekonomisi, ABD ÇUŞ'larının denizaşırı genişlemesinden dolayı ciddi ölçüde zayıflamaktadır. ÇUŞ'lar, imparatorluk inşası ile ilişkilenen yurtdışı ekonomik etkinlikleriyle birlikte köklerini ABD'de tutmakta, böylece de devlet ve hükümetteki yönetim, politik ve personel ilişkileri üzerindeki güçlü kontrollerini devam ettirmektedirler.³⁷²

Washington yönetiminin bir kısmı, Çin'in hızlı ekonomik gelişimini, mevcut haliyle liberal küreselleşmeye katılarak da sürdürebileceğini, bu yüzden oyunu kabul edip ABD liderliğine uyum sağlayabileceğini düşünürken, bazıları ise, Çin'in ileri teknolojileri elde etmeye çalışarak ve aynı zamanda askeri gücünü pekiştirerek kendi oyununu oynadığını ve bunun için de çok geç kalınmadan stratejik rakibe karşı önleyici savaşın yapılmasını istemektedirler. Özellikle ABD'nin, Çin büyüklüğünde bir ülkenin eşit bir ortak haline gelmesini durup izleyeceğini düşünmek saflık olacaktır. Örneğin Çin, liberal küreselleşmeye daha çok entegre olmak ve bu bağlamda tedariğini garanti altına almak için çokuluslu bir petrol şirketi satın almaya niyetlendiğinde, ABD, tüm ilkelerini (ki bunların ekonomik ilişkileri gerçekten yönettiğine sadece doktriner liberaller inanır) çiğneyerek bu girişimi sert bir siyasi müdahaleyle geri çevirmiştir. Bu örnekte göstermektedir ki, dünyanın doğal kaynaklarına erişim, modern teknolojilerin ve sınai mülkiyet haklarının kontrolü ile ilgili her alanda Çin ile ABD arasında yoğun bir rekabet yaşanmaya başlamıştır.³⁷³

Özetle, Çin-ABD ekonomik ilişkilerinde ibrenin Çin'den yana olmasında şu faktörler etkili olmaktadır. İlk olarak, dünyada en fazla döviz rezervine sahip ülke olan Çin'in, yabancı para stoku 2009 yılında bir önceki yıla göre son bir yılda %18 artarak 2

³⁷² James Petras, "Emperyal Gücün Ekonomik Temeli",

http://www.uzaklar.net/html/emperyal_gucun_ekonomik_temeli.html, Erişim Tarihi: 8.5.2008.

³⁷³ Samir Amin, "Liberal Küreselleşmenin Ötesinde: Nasıl Bir Dünya?, Yükselişte Olan Ülkeler", Çev: Uğur Günsür, http://www.batitrakya-atilim.com/html/nasil_bir_dunya.html, Erişim Tarihi: 8.5.2008.

trilyon doları aşmıştır. Çin'in rezervlerinin %65'ini dolar, bunun da büyük bir kısmını Amerikan hazine bonoları oluşturmaktadır.³⁷⁴ İkinci olarak, Çin hızla ABD'nin en büyük ihracat pazarlarından birisi haline gelmektedir. Bu bakımdan Amerikan ürün ve hizmetleri ithalatının sınırlandırılması mutlaka ABD'de hissedilecektir. Üçüncü olarak, Çin'de modern iş gücüne katılmamış yaklaşık 500 milyon köylü nüfusun bulunması, Çin'deki ekonomik patlamanın tüm etkisinin dünyaya yansımaları beraberinde getirecektir. Dördüncü olarak, GSYH tahmininde kullanılan popüler bir yöntem gelir yaklaşımıdır ve bu belli bir ülkede yerleşik nüfusun rapor edilen gelirlerinin toplamıdır. Bu bakımdan, vasıflı Amerikan işçilerinin ücretlerini düşürme baskısı ABD'nin GSYH'si üzerinde olumsuz baskı oluşturacak, Amerikan tüketicilerinin satınalma gücünü azaltacak ve ABD'nin Çin'e ihracat hacmini de sınırlayacaktır. Bu durumda Çinliler, seçim yapmak için kendi ülkelerinde üretilen alternatiflere sahip olacaklardır. Beşinci olarak, global petrol ve kömür fiyatları zaten rekor seviyeye ulaşmış durumdadır ve Çin tek başına ABD'de kişi başına düşen enerji miktarının 1/15'ini tüketmektedir.³⁷⁵ Altıncı olarak, Çin enerji şirketleri sayıları artarak dünyayı istikrarlı enerji tedariki konusunda dolaşmakta ve genellikle Amerikan enerji şirketleri ile rekabet etmektedirler. Çinli şirketler, diktatörlüklerden ve çürümüş rejimlerden enerji satın alınmasında etik konular olduğunu tanımazken, Amerikan şirketlerinin bu tip yerlerde iş yapması kısıtlanmaktadır. Sudan'dan Myanmar'a ve Kazakistan'a kadar olan ülkelerle Çinli şirketler ortak girişim kurarken Amerikan şirketleri bunu yapamamaktadır. Son olarak, Çin, ABD'ye karşı çıkmak için, para biriminin manipülasyonundan gelişen döviz rezervleri stoklarının çeşitlendirilmesine kadar uzanan çeşitli "ekonomik silahlara" sahiptir.³⁷⁶

Çin'in son yıllarda gerçekleştirdiği ekonomik yükseliş ve Çin-ABD stratejik rekabeti, dünya siyaseti ve küreselleşme süreci üzerinde çok ciddi değişim ve dönüşümler getirme potansiyeline sahiptir. 11 Eylül sonrasındaki belirsizlik ve geleceğe karşı güvensizlik durumu, gerçekte ABD-Çin ilişkisinde oluşacak hegemonik güç savaşına da zemin hazırlamaktadır. Bugün dünya siyasetinde öne çıkan tek kutupluluk-çok kutupluluk, tek taraflı dış politika-çok taraflı dış politika, güvenlik-

³⁷⁴ "Çin'in Döviz Rezervleri Patladı", **Sabah**, 16 Temmuz 2009.

³⁷⁵ "Çin Uyanınca", <http://portal.cizgi.com.tr/column/article.aspx?id=1086>, Erişim Tarihi: 15.9.2008.

³⁷⁶ "Çin Uyanınca"

demokratikleşme, ekonomik liberalizm-küresel sosyal adalet tartışmaları, ABD-Çin hegemonik rekabet ilişkisinde, çok daha karmaşık ve çatışmacı bir nitelik kazanmaktadır. ABD-Çin küresel çatışma hattının bugünkü küreselleşmeyi bitireceğini ve dünya ekonomisinde korumacılığı güçlendireceğini söyleyen ekonomistlere göre, küreselleşme sürecinde öne çıkan ulus-devlet gerisinde bölgesel ve küresel entegrasyona dayalı siyaset arayışlarının ve ekonomik karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin, her ikisi de ulus-devlet temelinde hareket eden ABD-Çin hegemonik rekabetinde, ekonomik korumacılığa ve milliyetçiliğe dönüşme olasılığı yüksektir.³⁷⁷

William C. Wohlforth'a göre, ABD ile Çin'in sahip oldukları gücün yer değiştirmesi olasılığı, I. Dünya Savaşı öncesinde Rus gücünün artmasına olan inançla benzerlik taşımaktadır. Nüfusun ve hızlı büyümenin geri kalmışlığı telafi edeceği düşünülmekle beraber, Çin'in ekonomik ve askeri modernizasyonu ve hızlı büyümenin beraberinde getirdiği siyasal ve sosyal karmaşaların otoriter yönetime ve yüksek nüfuslu bir ülkede kontrol altına alınması faktörleri de göz önünde bulundurulduğunda Çin'in en azından ekonomik açıdan ABD'yi geçmek için 30 yıllık bir süreye ihtiyacı olduğu iddia edilmektedir.³⁷⁸ ABD'nin Çin'in tekstil ürünlerine kota koymasını, Çin'in askeri genişlemesini engellemesi, kur politikaları, yeni buluşların haklarına tecavüz, insan hakları raporları, Çin'in İran, Myanmar, Nepal, Özbekistan ve Venezuela gibi Anti-Amerikan rejimlerle yakınlığı Çin-ABD ilişkilerindeki soğukluğu ve ikili rekabeti göstermektedir. Ayrıca Hindistan, Avustralya, Japonya ve Güney Kore ile birlikte kurdukları Asya Pasifik Gelişim Ortaklığı dünya ölçeğinde güvenli enerji kaynakları rekabeti içindeki iki ülkeyi tekrar karşı karşıya getirmiştir.³⁷⁹

CIA'nın yaptığı 14 Haziran 2007 tarihli raporda; dünyadaki 206 ülkenin günlük petrol tüketimi 82 milyon varilken, bunun yaklaşık %25'ni 300 milyonluk ABD alırken, ikinci sıradaki %8'lik payı ise 1.33 milyar nüfuslu Çin'in aldığı görülmüştür.³⁸⁰ Çin'in hızlı gelişen ekonomisi, enerji talebindeki artışı da beraberinde getirmiştir. Çin, 2003'te 80 milyon ton petrol ithal ederken, bu miktar toplam petrol talebinin %30'una

³⁷⁷ Keyman, "Amerika İle Çin Kapatırsa"

³⁷⁸ William C. Wohlforth, "Tek Kutuplu Bir Dünyanın İstikrarlılığı", Çev. Deniz Altınbaş Akgül, **Avrasya Dosyası**, Sayı 4, Kış 2004, s. 62-63.

³⁷⁹ Bajpae, "Afrika'da Çin-Amerikan Enerji Rekabeti"

³⁸⁰ Aydal, **Petrolsüz Dünya**, s. 42-43.

denk gelmekteydi. Dahası 2010 yılında ise bu ülkenin ithal ettiği petrol oranı toplam talebin %61'ine ve 2020'de ise %77'sine denk gelmesi beklenmektedir.³⁸¹

Doğal gaz rezervlerinin, toplam rezervlerinin %14'ü olduğu Çin için enerji uzmanları, Çin'in 2020 yılında yıllık 200 bcm doğal gaza ihtiyaç duyacağını ve bu miktarın ancak ithalatla karşılanabileceğini ifade etmişlerdir. Ayrıca 2025 yılında ülkede toplam doğal gaz ihtiyacının %40 oranında yabancı kaynaklara bağlı olacağı düşünülmektedir. Çin'in petrol ve doğal gaz ithal ettiği bölgelerde istikrarsız ve çalkantılı yapıların bulunması, bu bölgelerden ithal edilen kaynakların Çin'e deniz yoluyla ulaştırılmasında kullanılan Hürmüz, Malacca ve Tayvan Boğazlarının kritik durumu ve boru hatlarının geçiş bölgelerinin güvensizliği, enerji teminini tehdit edici gelişmelerdir.³⁸²

Elektrik enerjisi sağlamanın kendi sanayisi için yaşamsal olduğunu bilen Çin, kurulan termoelektrik santrallerin eninde sonunda hava kirliliği nedeniyle kendi halkına kaçınılmaz zararlar vereceğinin de bilinciyle Hindistan ile paralel bir politika izleyerek hızla nükleer enerjiye yönelmektedir. Çalışmalar sonucunda nükleer santral kapasitesi 2020 yılında altı misli artarak 50 GWe ve 2030 yılında da bunun üzerine bir 3 misli kapasite daha ekleyerek 120-150 GWe'e çıkacaktır. Dahası Çin, nükleer reaktör inşa ve geliştirmesinde kendine yeterli olmanın da ötesinde gelecekte teknoloji ihraç etmeyi hedeflemektedir.³⁸³

Yaşanan küresel durgunluğa karşın 2008 yılında %9 büyümeyi başaran Çin ekonomisine yönelik, Ulusal İstatistik Bürosu'ndan yapılan açıklamaya göre; geçen yıla göre büyümenin %9 arttığı ve GSYH'nin 4.42 trilyon olduğu açıklanmıştır. Ancak bu yıldaki büyüme 2001 yılından bu yana en düşük büyüme olduğuna da değinilmiştir.³⁸⁴

2009 yılı itibariyle ihracatı 1.17 trilyon dolar (816 milyar avro) olan Almanya'yı, toplam 1.2 trilyon dolarlık ihracatıyla geçen Çin, dünyanın en büyük ihracatçısı olma unvanına kavuşmuştur. Çin ayrıca 2009 yılında 13.6 milyon araç satarak 10.4 milyon araç satan ABD'yi geçerek dünyanın en büyük otomotiv pazarı olmuştur. Yine, Çin'in döviz rezervleri 2009 yılında 453 milyar dolar artış göstererek

³⁸¹ Öztuna, "İç Dinamikler, Bölgeselleşme ve Küresel Güç Olmak", s. 279.

³⁸² İlkey Ata, "Çin'in Enerji Güvenliği ve Politikaları", *Stratejik Analiz*, Mayıs 2008, s. 87.

³⁸³ Külebi, "Çin'in Çok Boyutlu Stratejileri"

³⁸⁴ Osman Erol, "Kriz Vız Geldi, Çin Yüzde 9 Büyüdü", *Zaman*, 23 Ocak 2009, s. 10.

2.4 trilyon dolara yükselmiştir. Küresel krize rağmen dünyanın en büyük döviz rezervine sahip ülkesi konumunu koruyan Çin'in rezervlerinin artmasını en çok isteyen ülkelerin başında ABD gelmektedir. Çünkü elinde 798.9 milyar dolarlık ABD hazine kağıdı bulunan Çin, rezervlerini, ağırlıklı olarak ABD hazine kağıtlarına yatırmaktadır.³⁸⁵

1.2.2.2. Çin-ABD ekonomik rekabet alanları

Asya Krizi sonrasında IMF yolu ile ASEAN ülkeleri üzerinde giderek ABD'nin etkisi artmaya başlamıştır. Bu durum ise, Güneydoğu Asya alt-bölgesinde ABD ile Çin'in rekabetini daha açık bir hale getirmiştir. Bunun üzerine ASEAN üyeleri ise, ekonomik işbirliği açısından faaliyetlerini geliştirme olanaklarını kaybetmişler, ilişkilerinin siyasal bağlarını sıkılaştırmaya ve güvenlik boyutunu arttırmaya yönelmişlerdir.³⁸⁶ 2004 yılı sonunda ASEAN ile birlikte Serbest Ticaret Bölgesi'nin temelini atan Çin'in, 2008'de Pekin Dünya Olimpiyatları'nı düzenlemesi ve 2010'da ise Şanghay Dünya Fuarı'na ev sahipliği yapacak olması gelecek perspektifi açısından yabancı yatırımcılara güven vermeye devam edeceğinin göstergeleridir.³⁸⁷

1999 yılında Çin Devlet Bakanı'nın Suudi Arabistan'a ziyareti sırasında iki ülke arasında stratejik petrol ortaklığı oluşturulmuş ve bugün Çin'in en büyük petrol ithalatçısı, bilinen dünya petrol rezervlerinin çeyreğine sahip olan Suudi Arabistan'dır. Çin'in, Suudilerin müttefiki ABD'nin yerini alabilmesi şu an için mümkün olmamakla birlikte, ileride Suudilerin, Amerikalıların enerji kaynaklarını ellerinden alacaklarını düşünceleri ya da olası bir rejim değişikliği halinde Çin ile ABD'nin rolleri değişebilir.³⁸⁸ 2005'te Çin'in petrol tüketimi (günde 2.4 milyon ton) ABD'nin onda biri düzeyinde olmasına karşın, 2025 yılına gelindiğinde Çin'in petrol ithalatının dünya petrolünün %40'ını geçmesi beklenmektedir. Rusya'da Yukos'un yan şirketinin alınması, İran'ın Yadavaran sahasında doğal gaz alımı için Çin petrol şirketi Sinopec'in 100 milyar dolarlık yatırım yapması, sanayinin başat bir role sahip olduğu ülkede

³⁸⁵ "Çin, ABD, Almanya ve Japonya'yı Geçti",

http://www.dunyabulteni.net/news_detail.php?id=102818, Erişim Tarihi: 13.4.2010.

³⁸⁶ Dedeoğlu, "Uzakdoğu'da Asean Çerçevesindeki Bölgesel Örgütlenmeyi Etkileyen Dışsal Faktörler"

³⁸⁷ Sandıklı ve Güllü, "Küreselleşmenin Diğer Adı, Çin: Tehdit mi Fırsat mı?"

³⁸⁸ Otuzbiroğlu, "Çin'in Orta Doğu'daki Petrol Kaynaklarına Yönelik Politikaları Neler Olabilir?"

elektrik üretiminin %80,2 oranında petrole gerçekleştirilmesi Çin'in petrole bağımlılığını, petrolün kendisi için öneminin kat kat artması sebebiyle çeşitli bölgelerde rekabete açık olduğunu göstermektedir. Çin'in petrole bağımlılığı, enerji kaynaklarının çoğunun kontrolünü elinde bulunduran ABD ile söz konusu bölgelerde rekabet etmeye yönelten başlıca nedenlerden bir tanesidir. Örneğin ABD, Çin'in petrol bağımlılığını kullanarak petrol fiyatlarını yükseltebilmekte, Çin ise petrol zengini Irak'ın ABD tarafından işgaline karşı çıkmıştır.³⁸⁹ Irak işgalinden kısa bir süre sonra ABD'nin, geçmişte Saddam rejiminin yaptığı özellikle enerji alanındaki bütün anlaşmaları geçersiz sayması; BM'nin Gıda Karşılığı Petrol Programı'ndan en fazla yararlanan ve Saddam yönetimiyle bu bağlamda karlı anlaşmalara imza atan Çin'i milyarlarca dolar zarara uğratmıştır.³⁹⁰

Çin, petrol güvencesinin sağlanmasında kaynakların ve kaynakların ulaştırılma yollarının çeşitlendirilmesi yoluna gitmektedir. Özellikle istikrarsız bir bölge olan Orta Doğu'nun petrollerine bağımlı olması Çin'i petrolün temini konusunda endişelendirmiştir. Bu durum Çin'i, başta Afrika olmak üzere Rusya ve Latin Amerika ülkeleri ile petrol ticareti yapmaya itmiştir.³⁹¹ ABD petrol ithalatının %17,1'ini, AB %44'ünü ve Japonya %70'ini, dünya petrol üretiminin yaklaşık %65'ini gerçekleştiren Orta Doğu'dan (Suudi Arabistan, Irak, İran, BAE, Kuveyt) temin etmektedirler. Çin bu bölgeden petrol ithal eden bir başka ülke olmakla birlikte daha çok ABD'nin menfaat bölgesi sayılmayan ve ABD ilişkileri gergin İran, Irak ve Sudan'ı tercih etmektedir.³⁹² Enerji kullanımı ile kalkınma ve sanayileşme arasında doğru orantının varlığı göz önüne alındığında ABD'nin Orta Doğu ve Avrasya'daki amacı, endüstrisi artan oranlarda enerji girdisine bağımlı duruma gelen ve 2003 yılı itibarıyla kendisinden sonra en fazla enerji tüketen Çin'in alternatif kaynaklarını abluka altına alarak Çin'in yükselişini dizginlemektir.³⁹³

Aslında Orta Doğu ve Avrasya için geçerli olan bu durumun Çin-ABD etkileşim boyutu içindeki başta Afrika Kıtası olmak üzere diğer bölgeler için de

³⁸⁹ Güven, "Küresel Bir Güç Olarak Çin'in Yükselişi", s. 154.

³⁹⁰ Adıbelli, "Asya-Pasifik'te 11 Eylül Sonrası Dönemde Çin-ABD İlişkileri", s. 80.

³⁹¹ Ata, "Çin'in Enerji Güvenliği ve Politikaları", s. 91.

³⁹² Ekrem, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)**, s. 122.

³⁹³ İbrahim Öztürk, "ABD, Çin'i Çevreleyebilecek mi?", **Küresel Güçler**, İstanbul: Küre Yayınları, 2005, s. 282.

söylemek mümkündür. Küresel jeopolitikte ve Afrika, Orta Doğu ve Latin Amerika gibi Batının arka bahçesi olagelmış bölgelerde Çin'in başını çektiği Doğu Asya lehine değişim yaşandığı görülmektedir. Özellikle son çeyrek yüzyılda yaptığı hamlelerle süratle büyüyen ve vatandaşlarının yaşam standartını hızla yukarılara çeken Çin, uluslararası ticaret ve yatırımda olduğu kadar küresel jeopolitik kartların yeniden dağıtılmasında, çevre ve enerji güvenliğinde ve yeni toplum mühendisliği çabalarında da oldukça aktif hale gelmiştir.³⁹⁴

21. yüzyılın yeni süper gücü Çin, Asya'da, Orta Doğu'da, Afrika'da olduğu gibi ABD'nin arka bahçesi olarak görülen Güney Amerika'da varlığını güçlendirmek istemektedir. Zira Çin Cumhurbaşkanı Hu Jintao, 2004 yılı Kasım ayında Brezilya, Arjantin ve APEC'in yıllık liderler zirvesinin yapıldığı Şili'yi ziyaret ederek bu ülkelerde kapsamlı ekonomik ve ticari ilişkileri başlatan aynı zamanda bölge ülkeleri ile siyasi ve askeri ilişkiler geliştirmiştir. Çin ayrıca, demir, bakır, krom, petrol gibi doğal kaynakların çıkartılması ve işletilmesi projeleri için 30 milyar dolar civarında yatırım kararı almıştır.³⁹⁵ Kaldı ki, Güney Amerika'nın en büyük gücü konumundaki Brezilya'nın ABD'den sonra ikinci büyük ticaret ortağı olan Çin'in ayrıca Küba ile de 400 milyon dolarlık ticaret hacmi vardır.³⁹⁶

1.2.2.3. Çin-ABD arasındaki toplumsal ve kültürel rekabet

Çin ve ABD yönetimlerinin ve halklarının geçmişten günümüze kadar birbirleri ile yaklaşma problemi hep olmuştur. Çin-ABD ilişkilerindeki sorunların da etkisiyle Çin ve ABD kamuoylarının birbirlerine yönelik bakışları pek olumlu değildir. Mesela Çin'de, Gençlik Günlüğü Gazetesi'nin yaptığı bir araştırmada Çinlilerin %55'inin en sevmedikleri ülkenin ABD olduğu belirlenmiştir.³⁹⁷

Şimdiye kadar imzalanmış en geniş kapsamlı çevre işbirliği anlaşması olan Kyoto Protokolü bir yandan ABD-Rusya, öte yandan da ABD-Çin rekabetine sahne

³⁹⁴ Ögütçü, "Yeni Ekonomik Süpergüç Çin'in Önlenemeyen Yükselişi: Türkiye İle Rekabet Mi Ortaklık Mı?", s. 39.

³⁹⁵ Ögütçü, "Yeni Ekonomik Süpergüç Çin'in Önlenemeyen Yükselişi: Türkiye İle Rekabet Mi Ortaklık Mı?", s. 53-54.

³⁹⁶ Ögütçü, "Yeni Ekonomik Süpergüç Çin'in Önlenemeyen Yükselişi: Türkiye İle Rekabet Mi Ortaklık Mı?", s. 53-54.

³⁹⁷ Güven, "Küresel Bir Güç Olarak Çin'in Yükselişi", s. 172.

olmuştur. Zira, Çin'in emisyonlarını öne sürerek imzadan kaçan ABD, Rusya'nın Kyoto'ya katılımıyla yalnız kalmıştır. ABD, hızla sanayileşen Çin ve Hindistan'ın Kyoto'nun hedef yılı 2012'de dünyanın en büyük kirleticilerinden olacaklarını, bu sebeble de Kyoto dışında kalmalarının haksızlık olduğunu savunmaktadır. ABD'li diplomatlar, birçok uluslararası toplantıda Çin ve Hindistan'ın dışarda bırakılmasının dengesizlik oluşturacağını vurgulayarak, bu iki ülkeyi bir ön koşul olarak sunmaktadırlar.³⁹⁸

Çin Hükümeti, ülkenin internet kullanımı ile ilgili verdiği ilk resmi istatistiklerde Çin'in, internet kullanıcısı sayısında ABD'yi geçtiği görülmüştür. Bu sonucun ardından hemen Çinli internet şirketlerinin Google, Yahoo, Facebook gibi Amerikan devlerine karşı şansları değerlendirilmeye başlanmıştır. 2009 Haziran ayı itibarıyla Çin'deki internet kullanıcıları 253 milyona ulaşmıştır. Böylece Çin, 220 milyon kullanıcıyla dünyanın en çok internet kullanıcısına sahip ülkesi ABD'yi geçmiş durumdadır.³⁹⁹

Yüksek öğretim konusunda ABD'nin çok ileri seviyede olduğu görülmektedir. Hatta yüksek öğretim, ABD'nin en iyi sanayisi konumundadır. Londra merkezli Avrupa Reform Merkezi'nin hazırladığı 2006 tarihli rapora göre ABD, GSYİH'sinin %2.6'sını yüksek öğretime ayırmaktadır. Yine benzer şekilde, dünyanın en iyi on üniversitesinin yedi veya sekiz tanesi, en iyi 50 üniversitenin ise ya %48'i ya da %68'i, dünya nüfusunun %5'ini barındıran ABD'de bulunmaktadır. Yabancı öğrenciler ve göçmenler ülkedeki bilimsel araştırmacıların %50'sini oluşturmaktadır.⁴⁰⁰ Bununla birlikte, Çin her yıl ABD'den daha fazla mühendis yetiştirmektedir. Çin'deki bu kişilerin bilgi ve becerilerini internet aracılığı ile pazarlayabiliyor olmaları küreselleşmede yeni bir evreye girildiğinin bir habercisidir. İnsanların dolaşımı gerçekleşmese de, bilgilerinin dolaşımında olduğu böyle bir ortamdan ABD oldukça endişelidir.⁴⁰¹

Amerikan Girişimcilik Enstitüsü'nde akademisyen olan Nicholas Eberstadt'a göre, ABD nüfusu 2030'a kadar 65 milyon artacaktır. Goldman Sachs da Çin'deki

³⁹⁸ "Kyoto'da Süper Güçlerin Gizli Rekabeti", <http://www.haberarsivi.com/yazdir.asp?id=7099>, Erişim Tarihi: 15.9.2008.

³⁹⁹ "Çin İnternette Öne Geçti, ABD'li Teknoloji Devleri Telaşlandı", http://www.kobifinans.com.tr/tr/dis_pazar/0406/20308/9, Erişim Tarihi: 15.9.2008.

⁴⁰⁰ Zakaria, "Amerikan Hakimiyeti'nin Geleceği (2)"

⁴⁰¹ Kavrakoğlu, "Küreselleşmede Üçüncü Evreye Girerken..."

ortalama yaşı 2005'teki 33'ten 2050'de 45'e yükseleceğini belirtmektedir. Bu tahminler, ABD'nin nüfus yapısı itibarıyla çok canlı bir ülke olmasına karşın, Çin nüfusunun giderek yaşlandığı fikrini doğrulamaktadır. ABD'nin bugün elinde bulunan potansiyel avantajları, büyük oranda göç almasından kaynaklanmaktadır. Zira yerli beyaz Amerikalılar Avrupalılarla aynı düzeyde düşük bir doğurganlık oranına sahiptir. Ayrıca göç ABD'ye zenginlikle elde edemeyeceği dinamizm avantajı da kazandırmaktadır.⁴⁰² Öte yandan, 80'den fazla ülke lideri, Pekin'deki Olimpiyat Oyunları'nın görkemli açılış törenini izlemiştir. Bazı gözlemciler; SSCB'nin Afganistan'ı işgalini protesto eden Batılı ülkelerin önemli bir bölümü 1980'de Moskova'da yapılan oyunları boykot etmiş, dönemin Doğu Bloğu ülkeleri de buna 1984'te Los Angeles'ta yapılan oyunları boykotla karşılık verdiği 1980'li yılların ilk iki olimpiyatı sonrası oyunların hiç bu derece siyasi nedenlerle tartışılmadığını öne sürmüşlerdir. Çünkü Çin'in, eleştirilen insan hakları siciline karşın oyunlara ev sahipliği yapması, bazı çevrelerce eleştiri konusu olmuştur. Hatta bazı sporcular Çin Cumhurbaşkanı Hu Jintao'ya açık mektup göndererek, Çin'deki insan hakları ihlallerini kınamışlardır. “Tek Dünya, Tek Rüya” sloganıyla 8 Ağustos'ta başlayıp 24 Ağustos'taki kapanış töreniyle biten 2008 Pekin Olimpiyat Oyunları'nda Çin-ABD rekabeti yaşanmıştır.⁴⁰³

29. Yaz Olimpiyat Oyunları'nı zirvede tamamlayan Çin, son üç olimpiyat şampiyonu ABD'nin hegemonyasına son vermiştir. Söz konusu olimpiyatlarda Çin, 51 altın, 21 gümüş ve 28 bronz madalya olmak üzere toplam 100 madalyayla ilk sırada yer alırken, toplam madalya sayısı Çin'den 10 fazla olan ABD, 36 altın, 28 gümüş, 36 bronz olmak üzere 110 madalyayla ikinci sırada yer almıştır.⁴⁰⁴

2. AFRİKA'DA ÇİN-ABD REKABETİ

⁴⁰² Zakaria, “Amerikan Hakimiyeti'nin Geleceği (2)”

⁴⁰³ “10 Bin Sporcu İçin 'Tek Rüya'”,

http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2008/08/printable/080808_china_athletes.shtml, Erişim Tarihi: 15.9.2008.

⁴⁰⁴ “İşte Olimpiyat Sıralaması”, <http://www.habername.com/haber/iste-olimpiyat-siralamasi-6674.htm>, Erişim Tarihi: 6.3.2009.

Soğuk Savaş döneminin getirdiği koşullar, Çin ve ABD'nin Afrika ile ilişkilerini etkilemiştir. Her iki küresel gücün Afrika'yla yoğun olarak ilgilenmeleri 1990'lı yılların sonlarından itibaren başlamıştır. Çalışmanın önemli bir parçasını oluşturan bu kısımda; Çin ve ABD'nin Afrika üzerindeki rekabeti askeri, siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan örnekler eşliğinde irdelenecektir.

2.1. Soğuk Savaş Döneminde Çin ve ABD'nin Afrika İle İlişkileri

1789 yılından beri Afrika ile ilişkileri bulunan ABD'nin, Afrika politikasında genel bir süreklilik izlenmekle beraber Afrika, ABD için hiçbir dönem başlı başına bir siyasi öncelik olmamış ve ABD'nin kıtaya gösterdiği ilgi değişen stratejik önceliklerinin bir uzantısı olarak artış ya da azalış göstermiştir. 1840'lı yıllarda, bağımsız Liberya'nın oluşumuna önemli katkı sağlayan ABD'nin, Soğuk Savaş dönemindeki Afrika politikası, daha çok bu kıta üzerinde SSCB'nin etkinliğinin kısıtlanması amacı taşımıştır. Bunun yanı sıra Soğuk Savaş'ın sıkı iki kutuplu dönemlerinde ise, Afrika ülkelerine yönelik ilgisini artırarak ekonomik ve askeri yardımlarını artırmıştır.⁴⁰⁵ İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Afrika'da sömürgeciliğin tasfiyesini savunan ve Soğuk Savaş döneminde ise SSCB'nin kıtada çevrelenmesini amaçlayan ABD, SSCB karşısında müttefik kazanılmasını amaçladığı için, Somali, Etiyopya ve Liberya başta olmak üzere çeşitli ülkelere demokrasi veya insan hakları koşulları aramaksızın silah yardımıyla bulunmuştur.⁴⁰⁶

ABD'nin Soğuk Savaş dönemine hakim olan bu kıtaya yönelik düşük profilli ilgisi ve Sovyet merkezli bakış açısı; Afrika'nın salgın hastalıklar, ekonomik eşitsizlikler, yolsuz yönetimler, insan hakları ihlalleri gibi temel sorunlarının göz ardı edilmesine neden olmuştur. ABD'li karar alıcılar dış politika önceliklerini sınırlı tutarak, Afrika'da güç dengesini kendi lehlerine olacak girişimlere yönelmişlerdir. Bu dönemde ABD'nin Afrika'daki neredeyse tüm “dostlarının” (Fas, Liberya, Somali, Kenya ve Angolalı isyancı grup UNITA) ciddi demokratik zafiyetleri olması ve

⁴⁰⁵ Tepebaş, **Büyük Güçler ve Afrika**, s. 95.

⁴⁰⁶ Ceren Gürseler, “Obama'nın Başkan Adaylığı ve Afrika”, <http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=2858&kat2=2>, Erişim Tarihi: 26.9.2008.

bunların ABD tarafından göz ardı edilmesi, uzun vadede bu ülkelerde yaşanan siyasi istikrarsızlıkların ve ekonomik sorunların asıl nedeni olduğu öne sürülebilir.⁴⁰⁷

2.1.1. ABD-Afrika ilişkileri

1946-1976 arası dönemde ABD'nin kıtaya ilgisi hayli düşüktür. Çünkü İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra pozisyonunu sömürgecilik karşıtı olarak tanımlayan ABD'nin, Soğuk Savaş'ın başlamasıyla söylemini yavaş yavaş değiştirdiği ve ABD'nin dış politikasında Wilson idealizminin Soğuk Savaş realitesine yenik düştüğü görülmüştür. 1960 yılında sömürge karşıtı ve selfdeterminasyon hakkını savunan bir BM Genel Kurul kararı oylamasında, sömürge devletlerle beraber hareket eden ABD, çekimser kalmıştır. Başkan Lyndon Baines Johnson, Rodezya'daki insan hakları ihlallerine karşı uygulanan BM ekonomik ambargosunu desteklemiştir.⁴⁰⁸

Soğuk Savaş yıllarında bir yandan ABD ve SSCB'nin karşılaştığı bir futbol sahasına dönüştürülmesi diğer yandan da eski kolonileri üzerindeki etkisini devam ettirmek isteyen Fransa ve Büyük Britanya arasındaki yarış, ABD'nin kıtadaki rahat hareket alanını sınırlamış ve ABD bu kıtadaki jandarmalığını NATO içindeki müttefiklerine bırakmıştır. ABD ayrıca, SSCB'nin bu kıtadaki gücünü bertaraf etmek için, Güney Afrika'daki komünist tehlikeye karşı, gezici destek Sovyetik Kübalıları ve Angola'daki Marksist-Leninist hükümetine karşı Angola'da Jonas Savimbi'nin 1966'da kurduğu UNİTA'sını desteklemiştir. Dahası SSCB'nin yakın dostu Kongo Başbakanı Patricio Lumumba'nın öldürülmesi ve Güney Afrika'da ortaya çıkan ırk ayrımcılığı ile işbirliği, CIA tarafından planlanmıştır.⁴⁰⁹ Vietnam Savaşı'yla beraber, Sovyet yayılmacılığını kontrol altına almayı dış politika önceliği olarak gören Başkan Nixon, BM kararlarını hiçe sayarak Güney Afrika'nın ırkçı rejimine olan askeri desteğini arttırmıştır.⁴¹⁰ Nixon döneminde ABD'nin Afrika'ya yönelik politikasında öne çıkan başlıca gelişme, Güney Afrika'daki apartheid rejiminin ABD tarafından

⁴⁰⁷ Aylin Şeker Görener, "ABD'nin Terör ve Petrol Eksenli Afrika Politikası", Cilt 9, Sayı 99, **Stratejik Analiz**, Temmuz 2008, s. 47.

⁴⁰⁸ Görener, "ABD'nin Terör ve Petrol Eksenli Afrika Politikası", s. 46.

⁴⁰⁹ Mbuyi Kabunda, "ABD Afrika'da: Soğuk Savaşın Dakik Müdahalelerinden Ekonomik ve Askeri Yayılmaya", **Dünya Gündemi**, Sayı 197, 21-28 Eylül 2008, s. 13.

⁴¹⁰ Görener, "ABD'nin Terör ve Petrol Eksenli Afrika Politikası", s. 46.

destekteklennesidir. Zira, Nixon yönetiminin verdiği destek, hem Afrika içinde hem de liberal Avrupa kamuoyunda ortaya çıkardığı tepkiler, Nixon hükümetinin zor günler yaşamasına neden olmuştur.⁴¹¹ Nixon'un tepkileri azaltmak için daha sonra Reagan döneminde de sıkça tercih edilen bir yöntem olarak Afrika'daki bazı "seçilmiş" liderler üzerinden kıtadaki varlığını pekiştirme yoluna gitmesi de işe yaramamıştır.⁴¹²

Carter yönetimi işbaşındayken, Kenya, Sudan ve Somali'de yoğun insan hakları ihlalleri yaşanırken, ABD bu ülkelerle askeri işbirliğini güçlendirmiştir. Afrika'nın sorunlarına Afrika'nın çözüm bulması gerektiği prensibiyle yola çıkan Carter yönetimi; Kuzey, Doğu ve Orta Afrika'da yaşanan birçok çatışmada düşük yoğunlukta bir tavır takınarak bir anlamda çözümsüzlüğün tarafı olmuştur.⁴¹³ Carter yönetimi esnasında, ABD'nin Afrika politikasını belirleyen bazı askeri gelişmelerin etkisi yadsınamaz. Yıkıcı deneyimler, Vietnam, Afganistan, Irak konularında dışarıdan gelen küçük düşürücü müdahaleler ABD Başkanı'nın Afrika politikasında şu üç hususa özen göstermesini beraberinde getirmiştir. (1) Doğu-Batı kavgasının kıtaya taşınmaması ve Afrika ülkelerinde bağımsızlığın korunması, (2) İnsan hakları gibi konularda kıtanın geliştirilmesi, (3) Fransızca konuşan Afrika ülkelerinin sorumluluğunun Fransa'ya bırakılması. ABD bu ilkeler çerçevesinde örneğin Fransa ve İsrail'in desteğiyle iktidarını yürütebilen Mobutu gibi Afrikalı diktatörlere mesafeli yaklaşmış ve Carter yönetiminin kıtadan geri çekilmesiyle de Fransa ve İsrail, komünist egemenliği engelleme yönünde tavır takınmışlardır.⁴¹⁴ 1976 yılında çıkarılan Dış Yardım Yasası, ABD askeri yardımlarının demokrasi ve insan haklarını ihlal eden ülkelere verilmemesi gibi girişimler de ABD'nin Afrika politikasının genel görüntüsünü pek değiştirmemiştir.⁴¹⁵

Reagan dönemi, belki de Soğuk Savaş dönemi Amerikan dış politikasında Afrika'ya yönelik en iddialı politikaların uygulandığı dönem olmuştur. Temel dış politika konularında katı realist bir tutum takınan Reagan yönetimi, Afrika ülkelerine yönelik çok net bir tavır takınarak ABD için, ya Moskova yanlısı düşman ülkeler vardı,

⁴¹¹ Mustafa S. Tüter, "Amerikan Dış Politikasında Afrika", **Gündem Analiz**, Sayı 23, 12 Şubat 2008, s. 9.

⁴¹² Tüter, "Amerikan Dış Politikasında Afrika", s. 9.

⁴¹³ Görener, "ABD'nin Terör ve Petrol Eksenli Afrika Politikası", s. 46.

⁴¹⁴ Kabunda, "ABD Afrika'da: Soğuk Savaş'ın Dakik Müdahalelerinden Ekonomik ve Askeri Yayılmaya", s. 13.

⁴¹⁵ Görener, "ABD'nin Terör ve Petrol Eksenli Afrika Politikası", s. 46.

ya da Moskova karşıtı dost ülkeler...⁴¹⁶ Bu dönemde ABD, Afrika'da daha aktif bir politika izlemeye başlamıştır. Afrika'ya, Sovyet tehdidinin çevrenmesi perspektifinden bakmayı sürdürmüş, fakat kullanılan yöntemler açısından bir önceki yönetimden önemli farklılıklar gözlenmiştir. İnsan hakları ve demokrasi ilkeleri uluslararası stratejik önceliklere feda edilmiş ve Moskova'nın Afrika'daki müttefikleri Libya, Angola, Etiyopya ve Mozambik ABD'nin hedefi haline gelmiş ve bu ülkelerdeki muhalif hareketlere ve komşu ülkelere ekonomik ve siyasi yardım arttırılmıştır. 1986'da Libya'ya yapılan hava saldırısı ve Angola'daki rejim karşıtlarına yapılan örtülü ABD yardımını yasaklayan Clark Yasası'nın yürürlükten kaldırılması, Reagan dönemi Afrika politikasının en göze çarpan gelişmeleri arasındadır. ABD bu dönemde ırkçı Güney Afrika ve baskıcı Zaire gibi halkının desteğini tamamen yitirmiş rejimlere dost muamelesi yaparak, Afrika'da liberalleşme taraftarı çevrelerde derin bir düş kırıklığı oluşturmuştur.⁴¹⁷ Öte yandan, ABD'nin 1980'li yıllardaki Afrika ile ilişkilerinin bir yansıması olarak Libya ile ilişkilerine değinmek yararlı olacaktır.

1960'lı yıllardan sonra petrol ihracatçısı ülkelerin başında yer alan Libya, sömürge geçmişi ve Kaddafi'nin siyaset anlayışı dolayısıyla uluslararası arenada bir sorun olarak görülmeye başlanmıştır.⁴¹⁸ Son dönemdeki gelişmelere kadar hep Batı karşıtı tutum takınan Kaddafi'nin Libyası ABD'nin küresel hegemonyasını tehdit edici politikalar izlemiştir.⁴¹⁹

ABD, Libya tarafından hak iddia edilen sularda manevralar yapmış; 1981'de iki Libya uçağını düşürmüş; 1986'da bir Libya'lı devriye botuna saldırmış ve 72 insanını öldürmüştür. ABD, Berlin'deki bir gece kulübünde bir bomba patlamasında iki vatandaşının ölmesinden Kaddafi'yi sorumlu tutarak Libya'yı bombalamaya başlamış ve bu saldırılarda Kaddafi'nin üvey kızı öldürülmüştür.⁴²⁰ Libya'nın kimyasal silah ürettiği iddiasıyla ABD, Libya'ya ileri teknoloji ihracatını durdurmuş, Libya'nın

⁴¹⁶ Tüter, "Amerikan Dış Politikasında Afrika", s. 9-10.

⁴¹⁷ Görener, "ABD'nin Terör ve Petrol Eksenli Afrika Politikası", s. 46.

⁴¹⁸ Muhittin Ataman, "Libya ve Uluslararası Sistem: Radikalizmden Yumuşamaya", **Dünya Çatışma Bölgeleri**, Ed. K. İnät, B. Duran ve M. Ataman, Ankara: Nobel, 2004, s. 67.

⁴¹⁹ Cansu Erdoğan, "Libya: Kuzey Afrika'nın Asi Devleti Uslandı mı?", **ABD'nin 'Haydut Devletleri'**, s. 208-209.

⁴²⁰ Stephen R. Shalom, "ABD ve Ortadoğu: Bizden Neden Nefret Ediyorlar?", Çev. Kamil Cengiz, <http://eski.iktibas.info/dergi/subat/gundem.htm>, Erişim Tarihi: 17.3.2009.

ABD'deki 1 milyar dolarlık parasına el koymuş, Libya'dan petrol ithalatını durdurmuş ve Libya'nın iki Mig-23 savaş uçağını düşürmüştür.⁴²¹

Genel anlamda ABD'nin Afrika'ya yaklaşımı, Soğuk Savaş ortamının da etkisiyle yeri geldiğinde olumsuz ve yanlı olabildiği görülmüştür. Bu durum söz konusu dönemde, ABD'nin Afrika politikasının başarılı olabilmesinin önünde bir engel teşkil etmiştir.

2.1.2. Çin-Afrika ilişkileri

1949 yılında rejim değişikliği yaşayan Çin Halk Cumhuriyeti tarihine bakıldığında, Afrika'ya olan yaklaşımın ilk yıllardaki ideolojik temelden zaman içerisinde bugünkü ekonomik pragmatizm temeline kaydığı gözlemlenmektedir. Mao Zedong döneminde Çin'in Afrika ülkeleriyle yakınlaşması “kendisi gibi Batı sömürgeciliğinin sıkıntısını yaşamış olan ülkelerle dayanışma” çerçevesindeydi.⁴²² Endonezya Devlet Başkanı Sukarno'nun 29 ülkeyi, Bandung'da yapılan ilk Asya-Afrika Zirvesi'ne davet etmesiyle resmi olarak 1961 yılında Belgrad'da kurulan Bağlantısızlar Hareketi'nin startı verilmiştir. Çin Başbakanı Zhou Enlai, rejimleri birbirinden farklı olan ülkelerin oluşturduğu Bağlantısızlar Hareketi'nin beş prensibini belirlemiştir. Bu ilkeler; egemenliğe saygı gösterilmesi ve ülkelerin birbirinin sınırını kabul etmesi, karşılıklı saldırıda bulunulmaması, içişlerine karışılmaması, eşitlik ilkesine riayet edilmesi ve karşılıklı çıkarların gözetilmesidir.⁴²³ Soğuk Savaş'ın ilk yılları yaşanırken amaçları tam bağımsızlık, kendi kaderini tayin hakkı ve kalkınmakta olan bu ülkelerin de facto liderliği görevini de Çin Halk Cumhuriyeti yürütmüştür.⁴²⁴ 1955 *Bandung Konferansı* kapsamında üçüncü dünyacı vizyonları uyuşan Çin ve Afrika ülkelerinin Soğuk Savaş dönemindeki yakınlığı temelde ideolojik, bazen de pragmatik kaygılar

⁴²¹ Ataman, “Libya ve Uluslararası Sistem: Radikalizmden Yumuşamaya”, s. 71.

⁴²² Altay Atlı, “Çin'in Afrika Açılımı”, Bahçeşehir Üniversitesi Asya-Pasifik Araştırmaları Merkezi, **Asya'da Gündem**, Sayı 3, (Akt: <http://altayatli.blogspot.com/2007/02/inin-afrika-alm.html>, Erişim Tarihi: 15.9.2008.)

⁴²³ Zhang Danhong, “Çin Afrika'da Nüfuzunu Artırmak İstiyor”, <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,2525017,00.html>, Erişim Tarihi: 17.3.2009.

⁴²⁴ Atlı, “Çin'in Afrika Açılımı”

sergilemiştir.⁴²⁵ Fakat Bandung Konferansı'nda üçüncü dünya ülkelerinin birleşmesi yönünde verilen bu sinyaller uzun sürmemiş zira Çin ile Hindistan arasında 1962 yılında çıkan sınır savaşı yüzünden, ortak çıkarlar prensibi tartışmalı hale gelmiştir.⁴²⁶ Ayrıca, 1960'lı yılların başında, Çin ile SSCB ilişkilerinin kopmasıyla yalnızlaşan Çin'in, hem kapitalist ülkelerin hem de kendinden uzaklaşan komünist ülkelerin oluşturduğu konumdan kurtulmak için uluslararası siyasi sahnede tek başına rol alma ihtiyacı duymuştur.⁴²⁷

Çin Başbakanı Zhou Enlai, 13 Aralık 1963-5 Şubat 1964 tarihleri arasında, on Afrika ülkesini (Somali, Sudan, Etiyopya, Gine, Mali, Gana, Tunus, Fas, Cezayir, Mısır) ziyaret ederek, Çin'in Afrika ve Arap ülkeleriyle ilişki kurmasının 5 prensibini açıklamıştır. Afrika ve Arap ülkeleriyle barışçı, tarafsız ve bağlantısız dış politika gerçekleştirmek; bu ülkeler arasındaki ihtilafların barış ve müzakere yoluyla çözülmesine yardımcı olmak; bu ülkelerin egemenliklerinin bütün ülkelerce saygıyla karşılanması, iç meselelerine karışmamaları hususunda destek olmak; bu ülkelerin kendi iradeleriyle entegrasyon oluşturmalarına destek olmak; bu ülkelerin emperyalizme ve yeni-eski sömürgeciliğe karşı milli bağımsız mücadelelerine yardımcı olmaktır.⁴²⁸

1960 ve 1970'li yıllarda Çin, Afrika'da bağımsızlığını yeni kazanmış ülkelere ve bağımsızlık mücadelelerine doktor, mühendis ve öğretmenlerin yanı sıra silah da göndererek destek sağlamıştır.⁴²⁹ Mao; Çin'in, Soğuk Savaş'ın kızıştığı 1960-70'li yıllarda ABD ve SSCB'nin oluşturduğu iki paktın dışında dengeleyici üçüncü güç haline gelmesinin de etkisiyle adeta birçok üçüncü dünya ülkesinin lideri konumuna gelmiştir.⁴³⁰ Çin'in 1971'de BM Güvenlik Konseyi'ne kabul edilmesinde Afrika ülkelerinin kullandığı olumlu oyların belirleyici olmasından anlaşılabileceği üzere Afrika ülkelerinin BM nezdinde sağladığı destek Çin için çok önemlidir. Ayrıca, Çin'in Tayvan Sorunu bağlamında, Afrika ülkelerinin BM bünyesindeki desteğine çok önem verdiği, hatta Soğuk Savaş yıllarında Tayvan'ın tanınmaması konusunda adeta bir

⁴²⁵ Eşref Yalınkılıçlı, "Benim Adım Kırmızı ve Siyah: China Inc. Kara Afrika'da", **Gündem Analiz**, Sayı 23, 12 Şubat 2008, s. 15.

⁴²⁶ Danhong, "Çin Afrika'da Nüfuzunu Artırmak İstiyor"

⁴²⁷ Nuraniye Hidayet Ekrem, "Çin'in Afrika'ya Yönelik Stratejik Amaçları", <http://www.turksam.org/tr>, Erişim Tarihi: 18.4.2008.

⁴²⁸ Ekrem, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)**, s. 87.

⁴²⁹ Atlı, "Çin'in Afrika Açılımı"

⁴³⁰ Ekrem, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)**, s. 88, 90-91.

mekik diplomasisi izlediği görülmektedir.⁴³¹ 1978 yılında ise Batılı sanayi ülkeleri ile yakınlaşmayı sağlayacak ekonomik reformlar başlamış ve böylece ekonomik başarı elde eden Çin'in politik açıdan da kendine olan güveni artmıştır.⁴³²

Mao'dan sonra yönetime gelen ikinci nesil liderlerden Deng Xiaoping'in 1979'da başlattığı dışa açılım ve ekonomide reform hareketiyle devlet politikasında değişikliğe giden Çin, ideolojiden ziyade ekonomik kalkınmaya önem vermeye başlaması sebebiyle Afrika'ya yardım ve destekleme faaliyetlerini askıya almıştır. Deng, *“Çin'in ekonomik gücünün bu aşamada yetersiz olduğunu, modernleşme sürecinin devam ettiğini, ileride Çin ekonomisi belli bir düzliğe çıktığında Afrika halkları için o zaman daha fazla hizmet edebileceklerini”* belirtmiştir.⁴³³ Dolayısıyla, 1970'li yıllara doğru Afrikalı ülkelerin bağımsızlıklarını kazanması ve Çin'in Deng Xiaoping liderliğinde başlayan ekonomik kalkınma hareketine odaklanmış olması, 1980'li yıllarda ilişkilerin durgunlaşmasını beraberinde getirmişse de 1990'ların sonlarından itibaren ilişkilerde yeni bir dönem başlamıştır.⁴³⁴

2.2. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Afrika'da Çin-ABD Siyasi ve Askeri Rekabeti

Clinton döneminde “Afrika'yla Yeni Ortaklık” adı altında kıtaya yönelik aktif politikalar uygulanmıştır. ABD'nin yeni Afrika politikasının genel hatlarını ekonomik kalkınma, demokrasi, insan haklarına saygı, çatışmaların önlenmesinin ve çözümlenmesinin teşvik edilmesi, terör ve uluslararası suçlar gibi güvenlik tehditlerine yönelik işbirliği çabaları oluşturmuştur. Bu söylem, Bush döneminde daha fazla uygulamaya yönelik olmuştur. Günümüzde ise, Afrika Kıtası gerek siyasi gerekse ekonomik açıdan küresel rekabette daha büyük önem taşımaktadır.⁴³⁵ Aslında, ABD-Afrika ilişkilerinin, ABD'nin teröre karşı mücadelesi ve petrol ihtiyacı⁴³⁶ şeklinde başlıca iki temel üzerine şekillendiği söylenebilir. Bu nedenlerle özellikle 11 Eylül'den

⁴³¹ Yalınkılıçlı, “Benim Adım Kırmızı ve Siyah: China Inc. Kara Afrika'da”, s. 15.

⁴³² Danhong, “Çin Afrika'da Nüfuzunu Artırmak İstiyor”

⁴³³ Ekrem, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)**, s. 91.

⁴³⁴ İlkay Ata, “Çin-Afrika İlişkileri: Üçüncü Dünyanın İşbirliği”, **Stratejik Analiz**, Cilt 9, Sayı 99, Temmuz 2008, s. 62.

⁴³⁵ Tepebaş, “George W. Bush'un Afrika Gezisi ve 11 Eylül Sonrası ABD'nin Afrika'ya Yaklaşımı”

⁴³⁶ Gürseler, “Obama'nın Başkan Adaylığı ve Afrika”, s. 3.

itibaren ABD, Afrika'da daha militarist bir strateji izlemeye başlamıştır.⁴³⁷ Obama dönemiyle birlikte, ABD'nin, Çin'in faaliyetlerini dengeleme amaçlı Afrika'ya yönelik ilgisinin ve dolayısıyla Çin'le rekabet durumunun sürdüğü görülmektedir. Bunun içindir ki, Obama'nın Kenya kökenli olmasına vurgu yapılmaktadır.

1990'lı yılların sonlarında Çin, açılma ve reform süreci ile dikkat çekici bir ekonomik büyümenin yanı sıra, dış politikasında “karşı durma”dan “işbirliği”ne, “izolasyon”dan “uluslararası ortamla bütünleşme” unsurlarını ön plana çıkartmıştır.⁴³⁸ Afrika'nın dünya politikalarından soyutlandığı ve Batı tarafından marjinalleştirildiği bir dönemde, Çin lideri Jiang Zemin'in Afrika ülkelerine yaptığı ziyaret o günlerde Çin medyası dışında pek ilgi görmemesine karşın, 2000'lerin başına gelindiğinde, Çin'in Afrika hamlesinin sonuç verdiği ve ÇAİF'in düzenlenmesiyle daha etkin ve interaktif bir ilişki ağı kurulmasının önünün açıldığı görülmüştür. Karşılıklı fayda prensibine dayalı ÇAİF'in en geniş katılımlı toplantısı ise Kasım 2006'da Pekin'de gerçekleştirilmiştir. Geniş katılımlı Çin-Afrika Forumu toplantısını takiben yeni Devlet Başkanı Hu Jintao'nun 2007 yılının ilk çeyreğinde Afrika ülkelerine çıkarma yapması, çoğu akademik çevrelerde Çin'in ABD'nin Afrika'daki konumunu sarsmaya başladığı yorumlarını beraberinde getirmiştir.⁴³⁹

2.2.1 ABD-Afrika siyasi ve askeri ilişkileri

Afrikalı ülkelere, Soğuk Savaş döneminde milyarlarca dolarlık silah ve ekonomik yardım akıtan ABD ve diğer donör ülkeler; Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra ekonomik yardımlarını siyasi koşullara bağlayan tavırlar takınmışlardır. Mesela Kenya, 1989-1991 yılları arasında ABD baskısına maruz kalmış ve 25 milyon dolar tutarındaki askeri yardım Kongre tarafından dondurulmuştur. Benzer uygulama söz konusu dönemde Kamerun, Sudan, Zaire ve Togo gibi ülkelere de işletilmiştir. Ayrıca bu dönemde Bush ve Clinton yönetimleri Afrika'da demokrasi ve insan haklarının korunmasını öncelikli hedef haline getirmiştir. Bu ülkelere yönelik barış girişimlerine doğrudan veya dolaylı olarak destek vermesi, Namibya, Mozambik ve Etiyopya gibi

⁴³⁷ Görener, “ABD'nin Terör ve Petrol Eksenli Afrika Politikası”, s. 48.

⁴³⁸ Ata, “Çin-Afrika İlişkileri: Üçüncü Dünyanın İşbirliği”, s. 62.

⁴³⁹ Yalınkılıçlı, “Benim Adım Kırmızı ve Siyah: China Inc. Kara Afrika'da”, s. 16

ülkelerde olumlu sonuçlar vermiştir.⁴⁴⁰ Bu durumu, ABD'nin Afrika'ya bakışında ABD dış politikasına etki eden Wilsoncu liberal yaklaşımla realizmin çekişmesinin bir uzantısı olarak görmek de mümkündür. ABD'nin Afrika'da bir yandan demokratikleşme ve insan haklarının koruyuculuğunu üstlenirken diğer yandan da reel politik önceliklerini ön plana çıkarmaktan geri kalmadığı görülmektedir.⁴⁴¹

1990'lı yıllar, uluslararası aktörlerin, çöken bir sistemin şokunu atlatıp yeni oluşan şartlara uyum sağladıkları ve tek süper güç olarak kalan ABD'nin, 1991-1996 yılları arasında, tek başına dünya hakimiyeti için teoriler geliştirdiği ve hazırlıklar yaptığı bir dönem olmuştur.⁴⁴² 1984 ve 1994 yılları arasında, Afrika'ya yaptığı askeri yardımlarda da önemli bir düşüşün görüldüğü ABD'de, Clinton yönetimi bilhassa Ruanda soykırımı sonrasında, Afrika ülkelerinin ve ABÖ'nün kıtadaki sorunlu bölgelere müdahale edebilecek ve barış gücü misyonlarını yürütebilecek kabiliyet kazanmasına öncelik vermiş ve ortak askeri eğitim programları gerçekleştirmiştir.⁴⁴³

Clinton dönemi siyasetinin en önemli özelliklerinden birisini de çok taraflılığın mümkün mertebe terk edilmemesi oluşturmuştur. Bu çerçevede Clinton; Afrika'daki ekonomik kalkınmanın desteklenmesi, siyasi iç bunalımların çözülmesi ve demokratikleşme sürecinin hızlandırılması için dünyanın geri kalanının (özellikle ABD ve Avrupa'nın) neler yapabileceği konusunda uzun Soğuk Savaş yıllarından sonra ciddi projeler üretme çabasına girişmiştir. Nitekim, Clinton'ın ilk gerçekleştirdiği icraatlardan birisi, içinde iş adamları, siyasi liderler ve akademisyenlerin bulunduğu 160 kişiden oluşan kalabalık bir grubu 1994'te Beyaz Saray'da bir araya getirerek Afrika'nın sorunlarına çözüm üretme yönünde fikir ve projelerin geliştirilmesine öncülük etmesidir.⁴⁴⁴ Yine Clinton 1995 yılında, ABD'nin Afrika'ya yönelik açık, anlaşılır ve kesin bir politikası olmadığını düşünerek yeni bir Afrika politikasına gereksinim duyulduğunu açıklamıştır.⁴⁴⁵

1996 sonrası dönemde ise ABD'nin esas ilgi alanını, Brzezinski'nin de vurguladığı gibi, Avrasya kütlesi; özellikle de onun içinde bulunan iki stratejik “orta

⁴⁴⁰ Görener, “ABD'nin Terör ve Petrol Eksenli Afrika Politikası”, s. 47.

⁴⁴¹ Görener, “ABD'nin Terör ve Petrol Eksenli Afrika Politikası”, s. 45.

⁴⁴² “Avrupa, Afrika'da Büyük Oynuyor”

⁴⁴³ Görener, “ABD'nin Terör ve Petrol Eksenli Afrika Politikası”, s. 48.

⁴⁴⁴ Tüter, “Amerikan Dış Politikasında Afrika”, s. 10-11.

⁴⁴⁵ Kabunda, “ABD Afrika'da: Soğuk Savaş'ın Dakik Müdahalelerinden Ekonomik ve Askeri Yayılmaya”, s. 13.

alan” -Orta Asya ve Orta Doğu- oluşturduğu içindir ki, bu strateji doğrultusunda Afrika, ikinci planda kalmıştır.⁴⁴⁶ Fakat, ABD’nin Afrika’ya bakışında önemli bir değişim başlatan iki gelişme olduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi, 1998 yılında ABD’nin Kenya ve Tanzanya büyükelçiliklerine yapılan terör saldırılarıdır.⁴⁴⁷ İkincisi ise, 1997-1998’de Batı Afrika ülkelerinde zengin petrol rezervlerinin bulunmasıdır. Bu sürecin dönüm noktasını da 1998 Mart’ında dönemin ABD Başkanı Bill Clinton’ın 12 günlük Afrika ziyareti oluşturmuştur.⁴⁴⁸ Clinton, “istikrar ve gelişme içinde yeni bir Afrika” sloganıyla bölgeye gittiyse de ABD, kıtadaki çeşitli gruplara silah satışını sürdürmüştür. Sonuçları itibariyle bu gezi, hem ABD’nin 11 Eylül 2001’den sonra uygulamaya koyduğu yeni küresel stratejinin ipuçlarını barındırmış, hem de bu gezi sayesinde ABD, Afrika’daki çatışma bölgelerine etkili bir müdahale ve askeri-siyasi yeniden yapılandırma projeleri öngördüğünü ilan etmiştir. Bu müdahale planları büyük ölçüde, petrolün yoğunlaştığı Batı Afrika ülkelerini kapsamıştır.⁴⁴⁹ Bu stratejinin ilk aşaması olarak ABD, Kongo’da Fransa tarafından desteklenen iktidarın bir darbeyle devrilmesini temin etmiştir.⁴⁵⁰

Clinton döneminden farklı olarak, George W. Bush yönetiminin Afrika ile ilişkileri; enerji güvenliği ve ABD’nin Afrika’daki askeri varlığının korunması ve terörizm meseleleri şeklinde başlıca iki önemli stratejik konu üzerinde yoğunlaşmıştır. Afrika’daki petrol kaynaklarını Orta Doğu’ya bir alternatif olarak gören ABD, bugün itibariyle petrol ithalatının 1/5’ini Sahra-altı Afrika’dan sağlamakta ve Amerika’daki Ulusal İstihbarat Konseyi’nin bildirdiğine göre, 2015 yılında ABD’nin Batı Afrika’dan aldığı petrol %25 oranında artacaktır. Bu rakamın ABD’nin bütün İran Körfezi’nden sağladığı petrolden çok daha fazla olması ve Batı Afrika’nın yakın gelecekte petrol arzının en zengin olduğu bölge olması gibi göstergeler ABD’nin Afrika’ya duyduğu ilginin odaklarından birini oluşturmaktadır. İkinci olarak, ABD’nin 11 Eylül sonrası giriştiği terörizme karşı savaşta Afrika Boynuzu bölgesinde ABD askeri varlığının bulunmasını stratejik açıdan çok önemli bulmaktadır. Afrika ülkeleriyle ilişkilerinde terörizme karşı mücadelede yanında olan devletlere mali destek sağlamayı koz olarak

⁴⁴⁶ “Avrupa, Afrika’da Büyük Oynuyor”

⁴⁴⁷ Görener, “ABD’nin Terör ve Petrol Eksenli Afrika Politikası”, s. 48.

⁴⁴⁸ “Avrupa, Afrika’da Büyük Oynuyor”

⁴⁴⁹ “Avrupa, Afrika’da Büyük Oynuyor”

⁴⁵⁰ “Avrupa, Afrika’da Büyük Oynuyor”

kullanan ABD'nin Afrika ile ilişkileri ciddi anlamda militarize olduğu söylenebilir.⁴⁵¹ 11 Eylül saldırıları sonrası, “Bush doktrini” ve “önleyici savaş” ortaya çıkmış ve ABD dış politikasında Afrika Kıtası dünya çapındaki stratejisi içine dahil olmuştur.⁴⁵²

Bush yönetiminin, Soğuk Savaş dönemi anlayışıyla, kıtada siyasi bloklar oluşturmaya çalışması eleştirilere neden olmuştur. Bu durum, Afrika'nın bütün bir kıta olarak karşı karşıya kaldığı problemler için ihtiyaç duyduğu ortak mücadeleye darbe indirmesi anlamına da gelmektedir. Bush yönetiminin, Irak Savaşı ile kafasının meşgul olması, Doğu Afrika'nın özellikle yaşadığı iç çatışmalarda ABD'den ihtiyaç duyduğu diplomatik desteği bulamaması ve kıtadaki barış teşebbüsleri ABD'nin izlediği seçmeci politikalar yüzünden kesintiye uğramıştır.⁴⁵³

ABD, dış politikada önce Afganistan operasyonu ile Orta Asya'ya, daha sonra ise Irak Savaşı'yla Orta Doğu'ya odaklanmış, böylece Afrika'yı geri plana attığı imajı oluşsa da aslında kıtayı ihmal etmediği gibi kıta üzerindeki faaliyetlerini giderek artırmıştır.⁴⁵⁴ Afrika terörle mücadelenin önemli bir kolu olarak görülmeye başlanmıştır. 2002 yılında İsraili turistlerin Kenya'da uğradığı terör saldırısı, ABD'nin kıtadaki askeri varlığını önemli oranda arttırmasını beraberinde getirmiştir.⁴⁵⁵ Bu doğrultuda, Doğu Afrika'da El-Kaide'ye karşı operasyonlarda bulunulmuş ve bölge devletleriyle bu alanda işbirliği geliştirilmiştir. 2003 yılında Liberya'da tırmanan gerginliğin, bütün Batı Afrika'da Amerikan petrol çıkarlarını tehdit etmesi üzerine bu ülkeye 1500 kişilik bir askeri birlik gönderilmiş, hemen ertesinde ise Başkan Bush'un Afrika ziyareti gerçekleşmiştir. Ancak yine de ABD, Irak'ta ve Orta Doğu'da istikrar sağlanmadan, Afrika'da geniş çaplı bir askeri-siyasi operasyon yapmaktan kaçınmıştır. Bütün Orta Doğu bölgesinde yaklaşık 200 bin asker bulunduran ABD için böyle bir hareketin ağır ekonomik, askeri ve siyasi maliyetleri olabilecek olması nedeniyle ABD, doğrudan müdahale yerine, Kongo'da yaptığı gibi vekaleten savaş yöntemini kullanmayı yeğlemiştir.⁴⁵⁶

⁴⁵¹ Tüter, “Amerikan Dış Politikasında Afrika”, s. 12.

⁴⁵² Kabunda, “ABD Afrika'da: Soğuk Savaş'ın Dakik Müdahalelerinden Ekonomik ve Askeri Yayılmaya”, s. 13.

⁴⁵³ Tüter, “Amerikan Dış Politikasında Afrika”, s. 12-13.

⁴⁵⁴ “Avrupa, Afrika'da Büyük Oynuyor”

⁴⁵⁵ Görener, “ABD'nin Terör ve Petrol Eksenli Afrika Politikası”, s. 48.

⁴⁵⁶ “Avrupa, Afrika'da Büyük Oynuyor”

2002 yılında kabul edilen Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde; "Afrika'daki hastalıkların, savaşların ve ciddi boyutlara varan yoksulluğun, küresel barış ve istikrarın önünde ciddi birer tehdit olduğunu, kıtada özgürlük ve barış ortamının tesis edilmesinin yanı sıra refahın sağlanmasının, ABD'nin prensipleri ve çıkarlarıyla da örtüştüğü" belirtilmiştir. Bu doktrinle birlikte Afrika, ABD dış politikasında daha büyük önem arz etmeye başlamıştır. Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde kıtaya yönelik üç temel stratejinin benimsendiği görülmektedir.⁴⁵⁷ a) Süregelen çatışmalara arabuluculuk yapılması ve başarılı barış operasyonları için Avrupalı müttefiklerle ve uluslararası kuruluşlarla koordinasyon, b) İyi yönetimin teşviki, ekonomik, sağlık ve eğitim alanında reformların hızla uygulanması, c) Bölgedeki kilit devletler olarak adlandırılan ve komşuları üzerinde büyük etkiye sahip Güney Afrika, Nijerya, Kenya ve Etiyopya gibi bölge ülkeleriyle küresel tehditlere karşı birlikte çalışılması. Ayrıca, Afrika'yla yapıcı ve karşılıklı kazanımlara dayalı ilişkilerin tesis edilmesi, Afrika menşeli ürünlerin büyük kısmının ABD piyasalarına girişi, Afrika'nın kalan tüm borçlarının iptal edilmesi, DTÖ'deki müzakerelerde kıtaya yönelik kalkınma yardımlarının arttırılması ve bu yardımların özellikle HIV/AIDS gibi hastalıklara odaklanması, bölgedeki ABD yatırımlarının arttırılması gibi hususların gerekliliğine vurgu yapılmıştır.⁴⁵⁸

ABD, Afrika Kıtası'nda amaçlarına ulaşabilmek için ve bölgedeki fiziki varlığının ilk göstergesi olarak Cibuti'de askeri bir üs kurmak istemiştir. 2002 yılında Cibuti'nin yanı sıra Yemen, Somali, Tanzania, Sudan -geri alınmış- Uganda, Kenya, Eritre, Etiyopya olmak üzere bölgenin 9 ülkesinde polis veya askeri bir güç oluşturmak istemiştir. Yemen, Kızıl Deniz ve Afrika Boynuzu'nu kontrol altına alabilmek için de Sahel bölgesinin 8 ülkesini* birleştirmek istemiştir. ABD, Kasım 2002'de Mali, Nijer, Çad ve Moritanya gibi ülkeleri terörizme karşı koruma, teröristlerin bu ülkelere sızmalarını engelleme amaçlı ve bu ülkelere askeri ekipman konusunda yardımcı olmayı öngören bir program olan Pan Sahel'i oluşturmuştur.⁴⁵⁹

Afrika'nın Batı kıyılarındaki petrolü güvence altına almak ve Orta Afrika'yı kontrol etmek için ise, Sao Tome ve Principe sahiline, bir uzay gözetleme sistemi

⁴⁵⁷ Tepebaş, "George W. Bush'un Afrika Gezisi ve 11 Eylül Sonrası ABD'nin Afrika'ya Yaklaşımı"

⁴⁵⁸ Tepebaş, "George W. Bush'un Afrika Gezisi ve 11 Eylül Sonrası ABD'nin Afrika'ya Yaklaşımı"

* Tunus, Fas, Cezayir, Çad, Senegal, Nijer, Moritanya, Mali.

⁴⁵⁹ Kabunda, "ABD Afrika'da: Soğuk Savaş'ın Dakik Müdahalelerinden Ekonomik ve Askeri Yayılmaya", s. 13.

yerleştirmeyi ve Gine Körfezi'ne sürekli ve büyük bir üs kurmayı planlamıştır.⁴⁶⁰ Kenya, Gana, Gabon, Senegal, Zimbabwe ve Uganda ile yapılan ikili anlaşmalar çerçevesinde sınırlı düzeyde askeri varlığı bulunan ABD'nin ayrıca bir askeri üssünü de Batı Afrika'nın en önemli petrol üretim merkezi olan Sao Tome ve Principe'te konuşlandırılması hususunda görüş birliğine varmıştır. ABD'nin Afrika'dan petrol ithalinin artışıyla doğru orantılı bir şekilde ABD deniz gücünün Afrika sularındaki sayısının da özellikle petrol rezervlerinin yoğun olduğu Gine Körfezi'nde sürekli arttığı görülmektedir. ABD'nin ayrıca bölgede 2003 yılından itibaren düzenli askeri tatbikatlar düzenlediği görülmektedir. Örneğin, yaklaşık 20 bin askerin katıldığı Summer Pulse04 askeri tatbikatının Afrika kısmı ile ilgili bir açıklama yapan Amerikan Deniz Kuvvetleri Komutanı Gordon England; Gine Körfezi'nin, Deniz Kuvvetlerinin güçlü bir mesaj verdiği bölge olmasının yanı sıra Savunma Bakanlığı'nın da belirttiği üzere artan petrol üretimi sebebiyle buranın istikrar ve güvenliğinin sağlanmasının önem taşıdığını vurgulamıştır.⁴⁶¹

Çad'ın artan petrol ihracıyla doğru orantılı bir şekilde ABD'nin ilgisini çeken bir ülke olmasının yanı sıra bu ülke jeopolitik açıdan da stratejik bir öneme sahiptir. Bunun bilinciyle ABD, 2003'teki ikili anlaşma kapsamında Çad'a asker konuşlandırmış ve 2004 Martında da Çad askeri güçleriyle birlikte birkaç operasyon düzenlemiştir.⁴⁶² ABD, Nijerya petrol sahalarının korunmasına da oldukça önem vermektedir. Pentagon yetkilisi Greg Jaffe, Wall Steet Journal'a verdiği demeçte, gelecekte ABD petrol ithalatının %25'ini karşılayacak olan Nijerya petrol sahalarının korunması, ABD'nin Afrika'daki askeri görevinin asıl ilgi alanını oluşturduğunu belirtmiştir.⁴⁶³

ABD'nin Afrika'ya artan ilgisinin yalnızca askeri faaliyetlerden ibaret olmadığı, George W. Bush Başkanlığında, Beyaz Saray'da daha önce hiçbir başkanın döneminde olmadığı kadar çok Afrikalı lideri ağırlamasından anlaşılmaktadır.⁴⁶⁴ 2003 yılındaki Senegal, Güney Afrika, Botsvana, Uganda ve Nijerya gezisinin ardından ikinci kez Afrika turuna çıkan ABD Başkanı Bush, bu sefer 15-21 Şubat tarihleri arasında

⁴⁶⁰ Kabunda, "ABD Afrika'da: Soğuk Savaş'ın Dakik Müdahalelerinden Ekonomik ve Askeri Yayılmaya", s. 13.

⁴⁶¹ Ayhan, **İmparatorluk Yolu: Orta Doğu ve Petrol**, s. 428-429.

⁴⁶² Ayhan, **İmparatorluk Yolu: Orta Doğu ve Petrol**, s. 438.

⁴⁶³ Ayhan, **İmparatorluk Yolu: Orta Doğu ve Petrol**, s. 433.

⁴⁶⁴ Görener, "ABD'nin Terör ve Petrol Eksenli Afrika Politikası", s. 49-50.

demokrasiyi ve ABD'nin yardımlarını başarıyla uygulayan ülkeler olarak gördükleri Benin, Tanzanya, Ruanda, Gana ve Liberya'yı ziyaret etmiştir.⁴⁶⁵ Şubat 2008'deki bu son Afrika gezisinde Bush, söylemlerinde sık sık özgürlükleri güçlendirmenin ve refahı yükseltmenin terörle mücadelede önemli bir adım olduğunun altını çizmiş ve bu hususta ABD'nin dış yardımlarının da önemli bir dış politika aracı olduğunu vurgulamıştır.⁴⁶⁶

2009 Ocağında göreve başlayan Obama yönetimi de Afrika'yı ihmal etmeyeceği ve Afrika'da Çin'in etkinliğine sessiz kalmayacağını sinyallerini vermiştir. Bu doğrultuda, Obama'nın 10-11 Temmuz 2009'daki Gana ziyaretinden üç hafta sonra 3-14 Ağustos 2009'da, ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, Afrika gezisi kapsamında genel olarak ABD'nin Afrika politikasında öncelikli konumda bulunan ve kilit olarak adlandırılan ve Sahra-altı Afrika bölgesinde yer alan Kenya, Güney Afrika, Angola, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Nijerya, Liberya ve Kape Verde'yi ziyaret etmiştir.⁴⁶⁷

ABD'nin Afrika ile ilişkilerini daha belirgin açıklanabilmesi için şu örnekler verilebilir; Cibuti-ABD ilişkileri, AFRICOM yapılanması, ABD-Libya ilişkileri ve ABD-Liberya ilişkileri.

ABD bilhassa, 11 Eylül sonrasında Afrika Kıtası'nı adeta abluka altına alma hevesine kapılmış ve El-Kaide'yi bahane ederek birçok ülke ile yakın askeri temas kurmuştur. Bunun için ilk başta askerlerini yerleştirmek için kıtanın en fakir, en savunmasız ülkesi olan Cibuti'yi görmüştür. Burada bulunan 4000 kişilik Fransız askeri birliğinin yarıya indirilmesini sağlayarak bu ülkeyi kendisi için kıtadaki yegane askeri üs olarak belirlemiştir.⁴⁶⁸ Cibuti, ABD'nin hem Afrika'daki operasyonları için hem de bütün Arap yarımadası için stratejik bir konumda bulunmaktadır.⁴⁶⁹

ABD, AFRICOM'u planlarken birçok çıkarını hesaba katmıştır. Bunlar; Afrika petrolünün işletme güvencesini elde ederek, Orta Doğu'ya olan petrol bağımlılığını azaltmak, Çin'in ticari saldırsının önünü kesmek, Pan-Sahel girişimini kuvvetlendirerek El-Kaide'ye karşı mücadele etmek, Sudan'dan Etiyopya'ya kadar olan alanda İslam Mahkemeleri Birliği'ne karşı mücadele etmek, Afrika'daki Fransa ve büyük

⁴⁶⁵ Tepebaş, "George W. Bush'un Afrika Gezisi ve 11 Eylül Sonrası ABD'nin Afrika'ya Yaklaşımı"

⁴⁶⁶ Görener, "ABD'nin Terör ve Petrol Eksenli Afrika Politikası", s. 49-50.

⁴⁶⁷ "Africa: Clinton Visits Seven Countries to Highlight Africa as Policy Priority", <http://allafrica.com/stories/200908030827.html>, Erişim Tarihi: 5.5.2010.

⁴⁶⁸ "Afrika'nın Büyük Güçlerle Hesabı"

⁴⁶⁹ "Afrika'nın Büyük Güçlerle Hesabı"

Britanya'nın etkisini azaltmak, Afrika'ya yerleşmeyi planlayan Hindistan ve Brezilya gibi ülkeleri yıldırma.⁴⁷⁰ AFRICOM birlikleri sayesinde petrol ile güvenlik arasında bir ilişki sağlayan ortak bir hedef olduğu unutulmamalı ve ABD'nin Afrika Kıtası'ndaki askeri varlığıyla bu kıtada yer alan birçok devletle ilişkilerini güçlendirmesinin amacı El-Kaide'nin kıtanın içine sızmasını önlemek ve petrol zengini bu kıtanın petrol hatlarının güvenliğini sağlamaya çalışmak olduğu açıktır.⁴⁷¹

ABD'nin 1986 yılındaki Libya'ya yönelik müdahalesinin de etkisiyle Washington tarafından uygulanan ambargoların kaldırılması için 11 Eylül öncesinden beri ilişkilerini düzeltmeye çalışan bu iki ülke, Irak işgali sonrası ABD müdahalesinden korktukları için bilhassa güvenlik alanındaki işbirliğini artırmışlardır.⁴⁷²

ABD'de bir mahkeme, Libya ve altı Libyalı yetkiliyi; 1989'da bir Fransız yolcu uçağının bombayla Nijer üzerinde düşürülmesi sonrasında saldırıda hayatını kaybeden 170 kişi arasında bulunan yedi ABD vatandaşı ve uçağın Amerikalı sahibine, 6 milyar dolardan fazla tazminat ödemeye mahkum etmiştir.⁴⁷³ Ayrıca, Pan-Am 103 sayılı yolcu uçağının 1988'de İskoçya'nın Lockerbei kasabasında düşürülerek 189'u Amerikalı toplam 270 kişinin öldüğü bu olayın Libyalı diplomatlar tarafından organize edildiği gerekçesiyle ABD ve İngiltere tarafından suçlanan Libya'ya karşı BM ambargo kararı almıştır. Bunun üzerine Libya'nın iki diplomatı yargılanmak üzere üçüncü bir ülkeye göndermeyi kabul etmesinin ardından Hollanda'da oluşturulan üç İskoçyalı yargıcın hazır bulunduğu özel mahkeme 31 Ocak 2001'de Libyalı bir ajanı suçlu bulmuştur.⁴⁷⁴ Libya'nın Lockerbei faciasında hayatını kaybeden 270 yolcu için tazminat ödemeyi kabul etmesinden⁴⁷⁵ ve nükleer silahlardan arındığını açıkladığı 2003 Eylül'den sonra ABD, Libya üzerindeki ekonomik yaptırımlarını sona erdirmiş, bu ülke ile diplomatik ve enerji ilişkilerini yeniden kurmuş⁴⁷⁶ ve Libya'yı terörü destekleyen

⁴⁷⁰ Kabunda, "ABD Afrika'da: Soğuk Savaş'ın Dakik Müdahalelerinden Ekonomik ve Askeri Yayılmaya", s. 13.

⁴⁷¹ Muhammed Cemal Arafa, "Afrikalı Bush Petrol ve Askeri Üs Peşinde!", Çev. Mehmet S. Direk, http://www.timeturk.com/news_detail.php?id_4615, Erişim Tarihi: 8.5.2008.

⁴⁷² Kemal İnat (Ed.), **ABD'nin 'Haydut Devletleri'**, İstanbul: Değişim Yayınları, 2004, s. 9-10.

⁴⁷³ "Libya'ya Büyük Tazminat Cezası", http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2008/01/080116_Libya_compensation.shtml, Erişim Tarihi: 5.9.2008.

⁴⁷⁴ Ataman, "Libya ve Uluslararası Sistem: Radikalizmden Yumuşamaya", s. 71.

⁴⁷⁵ "Libya'ya Büyük Tazminat Cezası"

⁴⁷⁶ Bajpae, "Afrika'da Çin-Amerikan Enerji Rekabeti"

lkeler listesinden çıkarmıştır.⁴⁷⁷ ABD Dışışleri Bakanı Condoleezza Rice’ın, 5.9.2008’de Libya’nın başkenti Trablus’a tarihi bir ziyaret (yarım yüzyıldır bir ABD’li bakanın ülkeye yaptığı ilk gezi) gerçekleştirmesi; ABD-Libya ilişkilerinde yedi yıl önce başlayan ve yavaş yavaş ilerleyen normalleşme sürecinde yeni bir aşama olarak görülmüştür.⁴⁷⁸

ABD’nin Afrika’daki en önemli sömürgesi, ABD’den dönen özgürleşmiş kölelerin kurdukları ve komşu yıkan (*neighbour wrecker*) olarak bilinen Liberya’dır.⁴⁷⁹ Bush’un 15-21 Şubat arasında ilk defa ziyaret ettiğı beş Afrika ülkesinden biri olan (Benin, Tanzania, Ruanda, Gana, Liberya) Liberya’nın, İsrail’le askeri ve ekonomik ilişkileri olması, ayrıca ABD’nin müdahale etmesi olası bölgelere, petrol kaynaklarına ve Afrika’nın sorunlu bölgelerine yakın olması, stelik Atlas Okyanusu kıyısında yer aldığı için okyanus yoluyla gerektiğinde askeri kuvvetlerin transferini kolaylaştıran bir faktör olması sebebiyle önemlidir.⁴⁸⁰ Bush, son 30 yıl içinde Liberya’yı ziyaret eden ilk ABD Başkanı olmuştur. Liberya’nın başkenti Monrovia’da yaptığı konuşmada, Liberya’nın savaş sonrası yeniden yapılanmasını mutlaka destekleyecekleri yönünde söz vermiştir. Öte yandan Liberya, çok sayıda Afrika ülkesinin kendi topraklarında kurulmasına karşı çıktığı ABD askeri komutanlığına sıcak bakmıştır.⁴⁸¹

2.2.2. Çin-Afrika siyasi ve askeri ilişkileri

1960’larda ve 1970’lerin başında sol devrimleri destekleyerek daha önce de Afrika’da rol oynayan ve 1970’lerin ortalarından 2000’lerin başlarına kadar Afrika’yı büyük oranda göz ardı eden ve sadece Tayvan’ın izole edilmesine yönelik diplomasi girişimlerinde Afrika’yla temas kurma yolunu seçen Çin, hızlı gelişen ekonomik etkisinin merkezinde çok aktif bir dış politika geliştirmeye başlamıştır.⁴⁸²

⁴⁷⁷ “ABD-Libya Tazminat Anlaşması”,

http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2008/08/080814_Libyaus.shtml, Erişim Tarihi: 18.8.2008.

⁴⁷⁸ “Libya’ya Tarihi Ziyaret”,

http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2008/09/080905_Libya_us.shtml, Erişim Tarihi: 5.9.2008.

⁴⁷⁹ Aybar, “Kurtlar Sofrasında Rotamız: Afrika”

⁴⁸⁰ Arafa, “Afrikalı Bush Petrol ve Askeri s Peşinde!”

⁴⁸¹ “Bush’un Afrika Gezisi Sona Erdi”, <http://turkish.cri.cn/281/2008/02/22/1@88500.htm>, Erişim Tarihi: 15.5.2010.

⁴⁸² Kurlantzick, “Çin Afrika’yı Fethediyor”

Bunun yanı sıra Çin Başbakanı Li Peng 1997 Mayıs'ında Zambiya, Mozambik, Seyşel, Gabon, Kamerun, Tanzanya ve Nijer'e ikili ilişkileri daha da pekiştirici ziyarette bulunmuştur. Ayrıca 1998 Haziran'ında Çin Dışişleri Bakanı Tang Jiaxuan Fildişi Sahilleri, Gine, Gana, Benin, Togo'yu, 1999 Ocak'ında ise Kenya, Mısır, Uganda, Zambiya ve Tanzanya'yı ziyaret ederken, aynı zamanda Çin Devlet Başkan Yardımcısı ve Çin Merkezi Askeri Komitesi Başkan Yardımcısı Hu Jintao, Gana, Fildişi Sahilleri, Madagaskar ve Güney Afrika'yı ziyaret etmiştir. Bu ilişkilerin ilk zirvesi de 2000 Ekiminde Pekin'de gerçekleştirilen Çin-Afrika Forum-Ekonomi Bakanları Toplantısı olmuştur.⁴⁸³

2000'li yıllarda Afrika ile ilişkileri derinleşerek ve yoğunlaşarak canlananan Çin'in, bu yolda attığı ilk ve önemli adımlardan bir tanesi 11-12 Kasım 2000 tarihlerinde Pekin'de gerçekleştirdiği ÇAİF Zirve Toplantısı olmuştur. 44 Afrika ülkesinin temsilcilerinin katıldığı bu toplantı neticesinde Pekin Deklarasyonu ve Çin-Afrika Ekonomik ve Sosyal Kalkınma İşbirliği anlaşmaları imzalanmıştır. 2003 yılında gerçekleştirilen ÇAİF toplantısının ikincisi Etiyopya'nın başkenti Addis Ababa'da yapılmış ve bu toplantıda Addis Ababa Eylem Planı kabul edilmiştir. Tarafların işbirliği hususunda kararlılıklarını gösterdikleri ÇAİF'in üçüncü zirve toplantısı Pekin'de 4 Kasım 2006'da yapılmıştır.⁴⁸⁴ Dolayısıyla Çinli liderlerin Afrika'ya düzenli olarak uzun ziyaretlerde bulunmaları ve Kasım 2006'daki 3. Çin-Afrika Zirvesi dünyanın dikkatini yakından çekmeye başlamıştır.⁴⁸⁵ Bu zirvenin açılış konuşmasında Çin Devlet Başkanı Hu Jintao, Çin'in Afrika ile ilişkilerinde ekonomik ilişkilere öncelik verdiğini, fakat siyasi ilişkileri de en üst düzeyde geliştirmeyi istediklerini belirtmiştir.⁴⁸⁶

Afrikanlı ülkelerin Devlet Başkanı veya Hükümet Başkanı seviyesinde temsil edilmesiyle zirve tam bir gövde gösterisine dönüşmüştür. Bu durum Çin'in kıta üzerinde son yıllarda takip ettiği çok yönlü siyasetin geldiği seviyeye dikkat çekmektedir. Bütün uluslararası kuralları gerektiğinde bir tarafa bırakması nedeniyle

⁴⁸³ Ekrem, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)**, s. 90.

⁴⁸⁴ Ata, "Çin-Afrika İlişkileri: Üçüncü Dünyanın İşbirliği", s. 62.

⁴⁸⁵ Bates Gill ve James Reilly, "Çin'in Afrika'da Fark Edilmeyen Yükselişi", **Dünya Gündemi**, 1-8 Temmuz 2007, s. 12.

⁴⁸⁶ Tepebaş, **Büyük Güçler ve Afrika**, s. 112.

çok sayıda eleştiri olsa da, dünyanın en kalabalık nüfusa sahip ülkesi, menfaatleri için Afrika'da belirlediği çizgisini sürdürmektedir.⁴⁸⁷

Dünyanın diğer gelişmekte olan bölgelerinde olduğu gibi Çin'in Afrika'da yeni pazarlar açma, Afrika'da beş resmi müttefiki olan Tayvan'la bu ülkelerin ilişkilerini kesmek, BM gibi uluslararası forumlarda Çin'e destek, Afrika'da önemli bir rol oynayabilme neticesinde küresel büyük güç olduğu iddiasını sağlamlaştırma gibi hedefleri de vardır.⁴⁸⁸

2006 yılı içerisinde Dışişleri Bakanı Li Zhaoxing (Kape Verde, Liberya, Mali, Senegal, Nijerya ve Libya), Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Başkanı Hu Jintao (Fas, Nijerya ve Kenya) ve Başbakan Wen Jiabao (Mısır, Gana, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Angola, Güney Afrika Cumhuriyeti, Tanzanya ve Uganda) toplam 16 Afrika ülkesini ziyaret etmişlerdir.⁴⁸⁹ Özellikle, Çin Devlet Başkanı Hu Jintao'nun, 2006 yılındaki Washington gezisinin ardından, ekonomik ve enerji ağırlıklı temaslar Çin liderinin son üç yıldır Afrika'ya yönelik ziyareti olmasından daha önemli anlamlara gelmektedir. Nitekim Jintao'nun, Afrika Kıtası'nın kuzeyinde yer alan Fas, batısında yer alan Nijerya ve doğusunda yer alan Kenya'ya yaptığı ziyaretler, Çin'in Afrika'nın tümüne yönelik bir diplomatik atağı⁴⁹⁰ ve Çin dış politikasının Mao dönemindeki Afrika ilgisinin bugün tekrar canlandığının bir göstergesi olarak görülmelidir.⁴⁹¹ Ayrıca, bu ziyaretler sırasında Jintao ve Nijerya Başkanı Olusegun Obasanjo, stratejik ortaklık konusunu da görüşmüşler ve Jintao, beş maddelik bir stratejik ortaklık planını sunmuştur. (1) Karşılıklı siyasi güvenin sağlandığı bir stratejik partnerlik kurulması, (2) Güvenlik konusunda işbirliği, (3) Uluslararası ilişkilerde yakın iş birliğinin sağlanması, (4) Ekonomik dayanışmanın geliştirilmesi, (5) Kültürel anlamda iş birliğinin geliştirilmesi.⁴⁹²

Çin Devlet Başkanı Hu Jintao 30 Ocak-10 Şubat 2007 tarihleri arasında 8 Afrika ülkesini (Kamerun, Liberya, Sudan, Zambiya, Namibya, Güney Afrika, Mozambik, Seyşeller) kapsayan resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Çin ile Afrika

⁴⁸⁷ "Afrika'nın Büyük Güçlerle Hesabı"

⁴⁸⁸ Aybar, "Türkiye-Afrika Ekonomik İlişkileri", s. 38.

⁴⁸⁹ Tepebaş, **Büyük Güçler ve Afrika**, s.128.

⁴⁹⁰ Ekrem, "Çin'in Afrika'ya Yönelik Stratejik Amaçları"

⁴⁹¹ Mutluer, "Hu Jintao'nun Afrika Gezisi ve Afrika'nın Çin Dış Politikasındaki Yeri"

⁴⁹² Mutluer, "Hu Jintao'nun Afrika Gezisi ve Afrika'nın Çin Dış Politikasındaki Yeri"

arasındaki “karşılıklı fayda” prensibi amaçlı olduğu söylenen bu gezinin arka planında silah ticareti vardır.⁴⁹³ Uluslararası Af Örgütü’nün bir raporuna göre; Kongo’da barış güçleri tarafından toplanan küçük silahların %17’sinin Çin yapımı olduğu görülmüştür.⁴⁹⁴ Çin; Etiyopya, Uganda, Tanzanya ve Zambiya ile askeri ilişkiler ve silah satışları gerçekleştirmiş ve böylece coğrafi olarak kendine yakın gördüğü Doğu Afrika’daki konumunu güçlendirmiştir. 20. yüzyılın sonlarındaki Habeşistan ve Eritre arasındaki silahlı çatışmalarda 1 milyar dolar civarında bir silah satışı ile kârlı çıkan Çin şimdilerde, 2000’li yılların başında Sudan’daki askeri güce gönderdiği silahlar ve askeri teknolojiyle desteklemekten de çekinmemektedir.⁴⁹⁵ Bunların yanı sıra, Afrika ülkelerindeki BM barış gücü operasyonlarında 3 bin Çinli asker görev yapmıştır.⁴⁹⁶ Çin’in başvurduğu ikna edici yöntemler ya da yumuşak güç kullanımı, Güneydoğu Asya ve Latin Amerika gibi bölgelerde olduğu gibi bilhassa Afrika’da etkisini arttırmasına vesile olmaktadır. Çin tarafından yapılan ekonomik yardımlar, gönderilen doktorlar, öğretmenler, mühendisler yani kalifiye elemanlar ve bazen de hükümetlere hediye edilen bakanlık binaları, Çin’in bu bölgelerdeki konumunu güçlendirmektedir.⁴⁹⁷

Afrika ülkeleri için, Çin’in kendileri gibi kalkınmakta olan bir ülke olması bir yoldaşlık ve güven duygusu oluşturmalarının yanı sıra, Çin’in BM Güvenlik Konseyi üyeliği de bu ülke ile yapılan işbirliğinde etkili olmaktadır.⁴⁹⁸ Çin’in, Afrika ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmasına rağmen bu ülkelerden birinin BM Güvenlik Konseyi’nin daimi üyesi olmasına karşı çıkması, kıtada siyasi egemenlik kurmak istediğinin bir göstergesi olarak algılanmaktadır.⁴⁹⁹ BM’de Güvenlik Konseyi ayrıcalığının yanı sıra onlarca oya sahip Afrika ülkelerinin desteğini sağlayarak önemli bir blok oluşturan Çin, “Tek Çin” politikası doğrultusunda Afrika ülkelerinin Tayvan ile diplomatik ilişki kurmasına engel olmakta, ilişkisi olan Afrikalı ülkeler ise Pekin’le geliştirdiği karşılıklı çıkar doğrultusunda Tayvan ile bağlarını kesmektedir.⁵⁰⁰

⁴⁹³ Atlı, “Çin’in Afrika Açılımı”

⁴⁹⁴ Kurlantzick, “Çin Afrika’yı Fethediyor”

⁴⁹⁵ Güven, “Küresel Bir Güç Olarak Çin’in Yükselişi”, s. 179-180.

⁴⁹⁶ Ata, “Çin-Afrika İlişkileri: Üçüncü Dünyanın İşbirliği”, s. 65.

⁴⁹⁷ Lee, “Çin’in Yumuşak Gücü ve Sınırları”, s. 57.

⁴⁹⁸ Ata, “Çin-Afrika İlişkileri: Üçüncü Dünyanın İşbirliği”, s. 64.

⁴⁹⁹ Efe, “Afrika: Çin Afrika’yı İstila Ediyor”

⁵⁰⁰ Ata, “Çin-Afrika İlişkileri: Üçüncü Dünyanın İşbirliği”, s. 64.

Liberya'dan Kongo Demokratik Cumhuriyeti'ne kadar barış gücü gerektiren her durumda etkin olarak rol alması ve halen mevcut 1500 kadar mavi bereli barış gücü askeri bulundurması, Çin'in kıtada etkin olduğunun göstergeleridir. Çin'in Afrika'ya önem vermesinin bir diğer olası gerekçesi de, gelecekte Tayvan ile muhtemel bir çatışmaya girmesi halinde Çin'in, petrol temin kaynaklarının Orta Doğu ile ilgili kısmının, artık bölgeye ciddi şekilde yerleşmiş olan ABD tarafından kesilebilmesi ihtimalidir. Bir diğer olası nedeni, Çin'in, ABD'nin dünya egemenliğine yönelik gücünün, yeni ülkelerle koalisyonlar kurarak azaltılmasını amaçlamasıdır.⁵⁰¹

Çin'in Afrika ülkelerinin büyük çoğunluğunda diplomatik temsilciliği bulunmaktadır. Tayvan'ın bağımsızlığını tanıyan az sayıdaki Afrika ülkesiyle diplomatik ilişkilerini kesen Çin'in, 2000'li yılların başında yeniden ilişki kurduğu ülkelere birisi de Fas Krallığı'dır. Tayvan'ın bağımsızlığını tanıyan Fas Krallığı'na tepkisini Batı Sahra'nın bağımsızlığını tanıyarak gösteren Çin'in bugün Fas Krallığı ile ilişkileri düzelmiştir. Her iki ülke de ortak karara vararak, Fas Tayvan'ın Çin'in bir parçası olduğunu, Çin de Batı Sahra'nın Fas'ın idaresinde olduğuna rıza göstermiştir.⁵⁰²

2.2.3. Çin-ABD arasındaki askeri ve siyasi rekabetin örnekleri

Soğuk Savaş süresince Afrika'nın SSCB ve ABD arasında yaşanacak bir nükleer savaşa sahne olacağını düşünen pek çok düşünce bugün yerini, yayılmacı ABD ile Çin arasında bir nükleer oyuna sahne olmaya bırakmıştır. Bu nedenledir ki, 1996 yılında Afrika'nın yürürlüğe koyduğu Afrika Nükleer Silahlardan Arındırılmış Bölge Anlaşması bu konuda bir teselli oluşturmaktadır. Üstelik Afrika Birliği'ne göre anlaşmayı onaylayan ülkeler arasında Libya'nın ve 1993'te nükleer silah bulundurduğunu kabul eden Güney Afrika'nın bulunması anlaşmanın artı taraflarından birisidir. Afrika ülkelerinin çoğunun bu yönde olumlu tavır takınması Afrika'yı nükleer silahlandırılmış bir dünya tarihinin doğru tarafında yer aldığını göstermektedir.⁵⁰³

⁵⁰¹ Güven, "Küresel Bir Güç Olarak Çin'in Yükselişi", s. 181.

⁵⁰² Ahmet Kavas, "Çin'in Kısacasındaki Kıta: Afrika", <http://www.tasam.org/index.php?altid=1358>, Erişim Tarihi: 10.10.2008.

⁵⁰³ Mukoma Ngugi, "Afrika ve Nükleer Silahlar", **Dünya Gündemi**, 11-18 Kasım 2007, s. 12.

ABD'nin Afrika ile olan ilişkileri gibi Çin'in de Afrika ile ilişkileri çok boyutlu olduğunu gösteren gelişmelerden başlıcaları; son yıllarda Çin'in kıtaya olan siyasal, ekonomik ve askeri ilişkileri kıtanın öncelikli olarak güvenli enerji kaynaklarına sahip olması projesine ağırlık verilerek bu doğrultuda insani yardım, silah ve savunma yatırımlarının yapılmasıdır. Afrika ülkeleri demokrasi, yönetim, insan hakları ve insani müdahaleler konularını işleyen müdahaleci Batılı yaklaşımların tersine, Çin'in anti-ideolojik ve müdahaleci olmayan yaklaşımları etkili olmaktadır.⁵⁰⁴

BM'nin, Afrika'nın değişik yerlerinde görev yapan Barış Gücü komutasına, Çin'in gönderdiği asker sayısının 2001'den bu yana on kat artması, Çin'in Afrika'yı sadece ekonomik anlamda kısıp almadığını, ABD'nin süper güç örneğinde olduğu gibi, Çin'in de gerekirse askeri gücünü iktisadi çıkarları için küresel ölçekte kullanmaya hazır olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, Çin'in bir taraftan Afrika'da barışı sağlayacak askerler gönderirken, diğer taraftan da etnik, dinsel ve kültürel olarak çatışma potansiyeli yüksek olan Afrika ülkelerine son derece kârlı olan silah ticaretinden de vazgeçmediği görülmektedir.⁵⁰⁵

11 Eylül saldırılarının da etkisiyle ABD'nin, diplomatik ve askeri operasyonlarla Orta Doğu, Afrika, Orta ve Güneydoğu Asya gibi petrol kaynaklarına odaklanması bu bölgelerdeki enerji kaynaklarına yönelik rekabeti artırmaktadır. Bu mücadelede enerjisini tümünü ekonomik kalkınmaya adanmış Çin, ABD'yi tek başına karşısına almak istememesine karşın⁵⁰⁶ özellikle Afrika bölgesindeki açılımlarla bu prensibinden uzak durabileceğini göstermekte ve dolayısıyla ABD'yle doğrudan ya da dolaylı biçimde de olsa bu bölgede rekabetini sürdürmektedir. Hatta, Afrika'daki birçok ülkeyle diplomatik ilişki girişiminde bulunan Çin, doğrudan ABD ile çıkar çatışmasına da girmektedir. Mesela Pekin, 1998-2000 yılları arasındaki savaşları esnasında hem Etiyopya'ya hem de Eritre'ye 1 milyar dolarlık silah sağlamıştır.⁵⁰⁷

Başta ABD olmak üzere Batılı ülkeler, Çin'in Afrika ülkelerine açılımını eleştirirken silah satışlarının yanı sıra insan hakları konusunu da gündeme getirmektedirler. Ayrıca, Çin'in insan haklarını ihlal eden rejimlere destek verdiğini,

⁵⁰⁴ Bajpae, "Afrika'da Çin-Amerikan Enerji Rekabeti"

⁵⁰⁵ Yalınkılıçlı, "Benim Adım Kırmızı ve Siyah: China Inc. Kara Afrika'da", s. 18.

⁵⁰⁶ Hasan Kösebalaban, "Avrupa Meydan Okuyabilir Mi?", **Küresel Güçler**, İstanbul: Küre Yayınları, 2005, s. 147.

⁵⁰⁷ Bajpae, "Afrika'da Çin-Amerikan Enerji Rekabeti"

Afrika’da demokrasinin gelişmediği ülkelerdeki yöneticilerin de bu sebeple başka kimseden alamayacakları yardımı Çin’den aldıklarını iddia etmektedirler. Bu tür iddialara Çin’in yanıtı ise, insan haklarının göreceli bir kavram olduğu ve bir ülkenin başka bir ülke hakkında demokrasi ve insan haklarından bahsetmesinin o ülkenin egemenlik haklarına aykırı olduğu şeklinde olmuştur. Stanford Üniversitesi’nden Profesör David Kang’ın, ABD’nin iğneyi Çin’e batırırken çuvaldızı da kendisine batırması gerektiğine yönelik görüşleri şu şekildedir: “ABD, kime karşı ahlaklı davranacağı konusunda seçicidir. Pakistan, Mısır ve Suudi Arabistan gibi ciddi insan hakları ihlalleri yapan ülkelere destek veriyor, çünkü bu ülkelerde stratejik çıkarları var. Çin, kötü yönetimlerle işbirliği yapan ve onlara silah satan tek ülke değil.”⁵⁰⁸ Bu noktada insan hakları ihlalleri bakımından Çin’le ABD’nin pek farkı kalmadığı söylenebilir.

Çin, Afrika’daki Etiyopya, Eritre ve Zimbabve gibi çatışma potansiyeli taşıyan birçok ülkeyle silah ticareti yapmış ve ABD ve AB’nin ilgili ülkelere getirmiş olduğu silah ambargosu Çin’i engellememiştir. Byman ve Cliff’e göre Çin hükümeti, silah satışlarını sıkı bir kontrol altında tutmakta ve bunu bir dış siyaset aracı olarak kullanmaktadır. Afrika’nın silahlanmasında ABD ile Çin’in benzer roller oynadığına dikkat çeken Hampshire College’den Klare ve Volman ise beş benzerlik tespit etmişlerdir: “1) Her iki ülkenin de Afrika’daki askeri programları dünyanın diğer köşelerindeki programlarına nazaran düşük seviyede ama ikisi de hızla artıyor; 2) Her iki ülkenin askeri programı Afrika’da yaşanan, başta petrol gelirlerinin paylaşımından kaynaklananlar olmak üzere iç çatışmaları daha da büyütüyor; 3) İstikrarsız rejimlere destek vererek bu iki ülke anti-Amerikan ve radikal İslamcı hareketleri teşvik ediyor; 4) ABD ve Çin’in mevcut askeri programı ileride bu ülkelerin dost rejimleri ve petrol kuyularını korumak için fülen asker göndermesini gerektirebilir; 5) Afrika’da ABD-Çin çekişmesinin tırmanması, genel olarak iki ülke arasındaki ilişkileri iyice gerip doğrudan veya dolaylı çatışmaya yol açabilir.”⁵⁰⁹

Çin’in Afrika politikası, ABD ve AB’nin Afrika politikalarıyla büyük ölçüde çelişmektedir. Nitekim Çin’in, bölge ülkelerine verdiği desteğin, birbiri ardına

⁵⁰⁸ Atlı, “Çin’in Afrika Açılımı”

⁵⁰⁹ Atlı, “Çin’in Afrika Açılımı”

gerçekleştirdiği enerji anlaşmalarının ve yapılan yardımların kamplaşmayı da beraberinde getirdiği söylenebilir. Dolayısıyla Çin'in bu kıta üzerinde politik hedeflerine ulaşması, Batı'nın Afrika'daki etkisinin kısıtlanması anlamına da gelmektedir. Batı'nın iyi ve kötü yönetimler olarak nitelendirdikleri ve buna göre politikalar izledikleri Afrika üzerinde Çin'in de etkinlik kurmaya başlaması, yani rekabetin kızışması oldukça kırılgan yapıya sahip bölge ülkelerinde istikrarsızlığı daha da körükleyebilme gibi sonuçlarla faturanın Afrika ülkelerine çıkartılması muhtemeldir.⁵¹⁰

İkinci Dünya Savaşı sonrasında kolonilerin bağımsızlık hareketinin ortaya çıkardığı sinerjiyi, o günlerde tüm Afrika'yı birleştirme iddiasıyla yola çıkan ancak uzun yüzyılların vermiş olduğu sömürgeci yorgunluğu üzerinden atamayan Afrika'nın geri bırakılmış ülkeleri, son yıllarda Çin'in etkisiyle karşı karşıyadır. Soğuk Savaş yıllarında Çin ve Afrika'nın üçüncü dünyacı dostluğundan Çin'in kapitalist yayılmacılığına doğru yol aldığı görülmektedir. Çin'in artık komünizmi yaymak gibi bir iddiası kalmadığı gibi Afrika'da kapitalist pazarı yaygınlaştırma ihtiyacı hissetmesi üzerine özellikle ABD ile girdiği rekabet kıta için gelecekte başka felaketleri de zemin hazırlamaktadır.⁵¹¹ Ancak, gelir adaletsizliği yaşayan Afrikalı ülkelere, Çin'in ortaya çıkardığı rekabet ortamı sayesinde bir alternatif sunması gibi olumlu tarafların da göz ardı edilmemesi gerekir.

Çin ve ABD'nin Afrika üzerindeki askeri ve siyasi rekabet alanlarının daha detaylı bir analizi için, rekabetin daha belirgin olduğunu düşündüğümüz Somali, Zimbabve ve Sudan örnekleri üzerinde bir inceleme yapmak yararlı olacaktır.

2.2.3.1. Somali

1991 yılında Somali'de Ziyad Barre hükümetinin düşmesinden sonra bu ülkede kabileler arası çatışmaların çıkması, merkezi otoritenin gücü ve hukuk sisteminin çökmesi üzerine BM Güvenlik Konseyi, 23 Ocak 1992'de 733 sayılı kararı almıştır. Söz konusu karar; Somali'ye silah ve askeri malzeme satışını yasaklamakta, ateşkes ve

⁵¹⁰ Tepebaş, **Büyük Güçler ve Afrika**, s. 117.

⁵¹¹ Yalınkılıçlı, "Benim Adım Kırmızı ve Siyah: China Inc. Kara Afrika'da", s. 19.

insani yardım sağlanması çağrısını ve ilk BM Somali Operasyonu'nun⁵¹² yapılmasını öngörmekteydi. Somali halkının Müslüman olması sebebiyle, oluşturulan barış gücüne Müslüman ülkelerden birlikler de katılmıştır.⁵¹³ Bu barış gücüne ateş açılması ve insani yardım konvoylarının güvenliğinin sağlanamaması dolayısıyla misyonun başarılı olamayacağı anlaşılmış, bunun üzerine BM Güvenlik Konseyi 3 Aralık 1992'de aldığı bir kararla insani yardım operasyonunun BM Kurucu Antlaşması'nın 7. bölümü uyarınca ABD'nin önderliğinde yapılmasını kararlaştırmıştır. Böylece 9 Aralık 1992-Mayıs 1993 tarihleri arasında UNITAF (*Birleşik Görev Gücü/BM-ABD Ortak Harekatı*) gerçekleştirilmiştir.⁵¹⁴ 1992 yılında BM Genel Sekreteri'nin Barış Gündemi'ni açıklamasının ve BM Güvenlik Konseyi'nin Somali'de barışın sağlanmasında her yolun kullanılmasına izin veren 797 sayılı kararının ardından, ABD yeni bir operasyon için Somali Eski Büyükelçisi Robert Oakley'i görevlendirmiştir. Oakley'in başarılı diplomatik girişimleri neticesinde BM kuvvetleri bu ülkeye girişlerini kayıpsız şekilde gerçekleştirmiştir.⁵¹⁵ Ancak ABD, 1992-93 yıllarında Somali'de yaşanan iç savaş nedeniyle insani krizi önlemek ve ardından siyasi uzlaşma ve barışı tesis için oluşturulan BM Görev Gücü'nün komutasını alarak "*umut operasyonu*" adıyla 28 bin askerle bu ülkeye girmiş olmasına karşın, yerel güçlerin saldırılarıyla bozguna uğramıştır.⁵¹⁶ Ülkede barış tamamen sağlanamadan devlet inşasına başlayarak bu amaçla Somali'de, polis kuvvetleri, hapishaneler ve mahkemeler oluşturması, operasyonun maliyetinin 1 milyar doları geçmesi, bölgedeki askerlerin görev sürelerinin dolması ve olası bir devir-teslim işinin tehlikeli olması gibi nedenlerle ABD, UNITAF operasyonunun bitirilmesini ve yeni bir gücün bu ülkeye konuşlandırılmasını talep etmiştir.⁵¹⁷

ABD'nin askeri birliklerini azaltarak yönetimi BM'ye devretmesinin ardından 37.000 askerden oluşan UNOSOM-II operasyonu (*Mayıs 1993-Mart 1995*) başlatılmıştır.⁵¹⁸ Ancak BM bu kez de başarısız olarak 1995 Martında bu ülkeden

⁵¹² Sema Sezer, "Somali'de Gerçek Hedef El Kaide Mi?", *Stratejik Analiz*, Şubat 2007, s. 80.

⁵¹³ Hazar, *Küreselleşme Sürecinde Afrika ve Türkiye-Afrika İlişkileri*, s. 127.

⁵¹⁴ Hazar, *Küreselleşme Sürecinde Afrika ve Türkiye-Afrika İlişkileri*, s. 127.

⁵¹⁵ Hüseyin Aktürk, "Somali Korsan Krizi", *USAK Afrika Raporları 2008-1*, 19 Aralık 2008, s. 2.

⁵¹⁶ Z. Tuba Kor, "1950'lerden Bugüne Sonu Gelmez Amerikan Müdahaleleri", *Anlayış*, Ekim 2007, s. 48-49.

⁵¹⁷ Aktürk, "Somali Korsan Krizi", s. 2.

⁵¹⁸ Aktürk, "Somali Korsan Krizi", s. 2.

ayrılmıştır. ABD'nin bu ülkeden askerlerini geri çekmesinde ve BM'nin operasyonu sona erdirmesinde etkili olan esas faktör, Aidid'e bağlı güçlerin 3 Ekim 1993'te Mogadişu'da El-Kaide'nin desteği ile gerçekleştirdiği saldırıda 18 ABD askerini öldürmesi ve 87'sini ise yaralaması olmuştur.⁵¹⁹

2003'de Somali'ye fiyaskoyla sonuçlanan bir ABD operasyonu yapılmasının görünür nedeni, iç çatışmayı sona erdirmek şeklinde gösterilirken, gerçek neden, bölgenin zenginlikleridir. İslamcı gruplar Somali'nin başkentine kadar ulaşması üzerine ABD'nin Irak ordusu komutanı John Abizaid'in, Etiyopya'ya gitmesinin ardından ABD'nin finanse edip eğittiği 15 bin kişilik Etiyopya askeri, ABD özel birliklerinin öncülüğünde Somali'ye saldırmışlardır.⁵²⁰

ABD, 2006 Haziranında ülkenin büyük kesiminde kontrolü ele geçiren İslami Mahkemeler Birliği'ne (*İMB*'ye) yönelik, başta Etiyopya ve Geçici Federal Hükümet güçlerini kullanarak ve finansını üstlendiği 2006 Aralığındaki Somali işgalinin ardından bu kez doğrudan kendisi 9 Ocak 2007'de ülkenin güneyine hava saldırısı düzenlemiştir. Afrika Boynuzu'nda stratejik öneme sahip Somali'ye yönelik olarak ABD; Etiyopya işgali sonrasında, çoğu Afrikalı 224 kişinin hayatını kaybettiği 1998'de ABD'nin Afrika elçiliklerini (Tanzanya ve Kenya) bombalayan ve yine 28 Kasım 2002'de Kenya'da bir İsrail tatil köyüne bombalı saldırı eyleminde ve bir İsrail yolcu uçağına sabotaj girişiminde bulunan 3 El-Kaide üyesini öldürme amacıyla Cibuti'den kalkan AC-130 uçaklarıyla hava saldırısında bulunmuştur.⁵²¹ Söz konusu saldırılar, Somali'nin güney bölgesinde yer alan Badel ve Ayo köylerine⁵²² ve Kismayo, Afmadov, Kenya sınırı yakınındaki Badmado'ya düzenlenmiştir. Bu hava saldırısına, Etiyopya'nın Kismayo'ya üslenen iki savaş uçağıyla dört helikopteri, Somali kıyısını kuşatan üç ABD savaş gemisi (lazer güdümlü füze atan iki kruvazörle bir amfibik indirme gemisi), uçak gemisi USS Dwight D. Eisenhower eşlik etmiştir. Amerikan istihbaratınca, Afganistan'da El-Kaide lideri Usame bin Ladin'den eğitim almakla da suçlanan Fazıl Abdullah'ın başına 5 milyon dolar ödül koyulmuştu. Ayrıca Sudani'yi de "El-Kaide'nin Doğu Afrika Şefi" olarak niteleyen Amerikan kaynakları, üç zanlıyla diğer İslamcı savaşçıların

⁵¹⁹ Sezer, "Somali'de Gerçek Hedef El Kaide Mi?", s. 82.

⁵²⁰ İbrahim Karagül, "Korsanlara Karşı Türk Askeri Mi Gidecek!?", **Yenişafak**, 18 Kasım 2008.

⁵²¹ "ABD Somali'yi Bombalıyor", **Radikal**, 10 Ocak 2007.

⁵²² Sedat Laçiner, "Doğu Afrika ve ABD: Somali'ye Amerikan Saldırısı", <http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?type=3&id=551>, Erişim Tarihi: 28.1.2009.

saklandıkları yerlerin insansız savaş uçaklarınca belirlendiğini ifade etmişlerdi.⁵²³ Ancak Washington'un, söz konusu saldırılardan sorumlu tuttuğu, Somali'de eğitilip silahlandırıldığını ve İMB ile bağları bulunduğunu iddia ettiği bu militanlara karşı düzenlediği saldırılarda ölenler arasında bunların bulunmaması tepkilere yol açmıştır.⁵²⁴ Somali'deki Geçici Federal Hükümete (*GFH'e*) destek anlamına da gelen bu 2007 Ocağındaki hava saldırısının ardından ABD, 2008 Martında yine bir hava saldırısında bulunmuştur. Bu saldırıda ABD savaş uçakları, silahlı Müslüman gurubun lideri Hasan Türki'nin son zamanlarda ziyaret ettiği Somali'nin güneyindeki Dodley'deki 2 evi hedef almış ve en az 6 kişi hayatını kaybetmiştir.⁵²⁵

ABD; 2006'dan bu yana tekrar güç kazanan, Somali'nin orta ve güney kesimlerinin büyük bölümünü ele geçirmiş durumda bulunan, 2006 yılında Somali geçici hükümetini destekleyen Etiyopya askerleri tarafından püskürtülene kadar başkent Mogadişu ve çevresinin kontrolünü ele geçiren ve ABD terör örgütleri listesinde yer alan El-Şebap liderlerine yönelik saldırılarını sürdürmüştür. Nitekim, tamamen yerel bir örgüt olduklarında ısrarcı olsalar da ABD ordusunca El-Kaide üyesi olarak tanımlanan Aden Haşi Ayro ve aralarında üst düzey bir militanın da bulunduğu 10 kişi daha ABD'nin 2008 Ocağından beri bu örgüte yönelik dördüncü (1 Mayıs 2008'deki) saldırısında öldürülmüştür.⁵²⁶

Uluslararası medya ve akademik çevrelerde; Somali'nin ABD açısından, Afganistan ve Irak'tan sonra küresel alandaki enerji politikalarını ve güvenliğini elde etme ve Çin'i etkisiz kılmak için Afrika Kıtası'na uzanacağı yeni bir cephe özelliği taşıdığı yorumları yapılmıştır. Bu görüş ise şu gerekçelere dayandırılarak desteklenmiştir: İlk olarak; Çin, ABD'den sonra dünyada en çok petrol tüketen ikinci ülke konumundadır. İkinci olarak, ABD petrol tüketiminin %60'ını, Çin ise %40'ını ithalatla karşılamakta ve 20 yıllık bir gelecekte bu oran her iki ülke için de %70-75'e yükseleceği düşünülmektedir. Ayrıca bu durum, dünyadaki bilinen petrol rezervlerinin

⁵²³ "ABD Somali'yi Bombalıyor"

⁵²⁴ Sezer, "Somali'de Gerçek Hedef El Kaide Mi?", s. 83.

⁵²⁵ "ABD Uçakları Somali'yi Vurdu", <http://www.timeturk.com/ABD-ucaklari-Somaliyi-vurdu-910-haberi.html>, Erişim Tarihi: 6.5.2009.

⁵²⁶ "ABD Somalili Militanlara Saldırdı", http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2008/05/080501_somali.shtml, Erişim Tarihi: 2.5.2008.

40 yıllık bir ömrü kalmış olduğu gerçeği ile düşünüldüğünde, yeni enerji sahalarına erişim alanındaki rekabetin hayati önem taşıdığı görülmektedir.⁵²⁷

Çin'in en önemli artıları; giderek büyüyen ekonomisi, ABD'nin Çin lehine olan dış ticaret açığı, BM Güvenlik Konseyi daimi üyeliğinin getirdiği veto hakkı, 11 Eylül'den sonraki konjonktürde dini bir hassasiyet oluşturmuyarak İslam-Batı ayrışmasından istifade etmeye çalışması ve bu amaçla daha çok bir "tüccar zihniyetiyle" hareket etmesidir. Bu da Çin'e, yeni enerji kaynakları ve imtiyazları kazandırırken, Çin'i karşılığında silah ve mamul madde satarak ekonomik kazanç sağlama ve önümüzdeki on yıllarda da bu ortamı güvence altına alma gibi stratejilere yöneltmiştir.⁵²⁸

Çin ile ABD arasında bölgedeki rekabet durumuna zemin hazırlayan bir gelişme de deniz haydutluğu olayları sonrası şekillenmiştir. Soğuk Savaş dönemindeki ABD-SSCB'nin bu bölge (Somali, Etiyopya ve kısmen Cibuti) üzerindeki faaliyetlerinin yerini, Somali açıklarında giderek artan deniz haydutluğu faaliyetleri sonrası hızlanan Çin-ABD rekabeti almıştır. Deniz haydutluğu olaylarının büyük bir artış gösterdiği Somali açıkları ve Aden Körfezi civarı, uluslararası politika için adeta bir laboratuvar konumundadır. Bilhassa deniz haydutluğu olayları, 100 milyon dolar değerinde ham petrol taşımakta olan Suudi süper tankeri MV Sirius Star ile 33 Rus yapımı tankı Kenya'ya götürmekte olan Ukrayna kargo gemisi MV Faina'nın kaçırılmasıyla dünya gündemine oturmuştur. BM Güvenlik Konseyi, artan deniz haydutluğu faaliyetlerine karşı mücadele etmesini sağlayıcı 2008 yılında 4 karar* almıştır. BM kararları çerçevesinde başta NATO ve AB üyeleri olmak üzere birçok ülke, bölgede devriye gezmek ve ticaret gemilerini korumak için bölgeye savaş gemileri gönderme kararı almıştır.⁵²⁹ ABD tarafından hazırlanan ve 16 Aralık 2008'de BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı 1851 sayılı karara göre; Aden Körfezi'nde ve Somali açıklarında gemileri kaçırarak deniz haydutlarıyla daha etkin mücadele yapılabilmesi için Somali hükümetiyle işbirliği yapılarak denizde olduğu kadar, karada ve havada da deniz haydutlarının yakalanması için harekete geçilmesi kararlaştırılmıştır. Aden Körfezi'nde

⁵²⁷ Sezer, "Somali'de Gerçek Hedef El Kaide Mi?", s. 84.

⁵²⁸ Sezer, "Somali'de Gerçek Hedef El Kaide Mi?", s. 84.

* 2 Haziran'da 1816, 7 Ekim'de 1838, 2 Aralık'ta 1846 ve 16 Aralık'ta 1851 sayılı karar.

⁵²⁹ Eyüp Ersoy, "Çin Donanması Aden Körfezi'nde: Modern Çin Tarihinin İlk Deniz Aşırı Deniz Misyonu", <http://www.orsam.org.tr>, Erişim Tarihi: 31.7.2009.

deniz haydutlarının yanı sıra 2000 yılında Yemen’de 17 Amerikan askerinin öldüğü USS Cole gemisine intihar saldırısında bulunan El-Kaide örgütü de faaliyette bulunmaktadır.⁵³⁰

Çin, BM Güvenlik Konseyi’nin kararı doğrultusunda uluslararası deniz ulaşımını korumak üzere Somali açıklarına Çin Donanması’na bağlı iki destroyer ile bir ikmal gemisini, Aden Körfezi’ne göndermiştir. Böylece Çin tarihinde ilk defa, Çin topraklarını koruma faaliyetinin ötesinde aktif bir çatışmaya girme yetkisiyle gemilerin ülke dışına çıkması sağlanırken bu durum Çin’in sınırlı da olsa denizlerdeki varlığını göstermesi açısından bir fırsat olarak görülmüştür. Somali ise, Somali halkının Çin’e güvendiğini ve Çin’in bu bölgeye gemi göndermesine yönelik kararını memnuniyetle karşıladıklarını ifade etmiştir.⁵³¹

Çin’in hızlı bir şekilde bölgede askeri varlık göstermesinin deniz haydutlarının ötesinde farklı siyasi ve ekonomik amaçları olabileceği yorumları yapılmıştır. Afrika’da giderek önemli bir güç olmayı başaran Çin’in, ABD’yi endişelendirdiği ve Çin’e engel olmak için ABD’nin 1950’lerden beri uyguladığı “hükümetleri devirerek kukla hükümetlerin işbaşına gelmesini sağlama” stratejisini daha önce İran’da Musaddık’a ve birçok yerde uyguladığı gibi bu bölgede de uygulamaya yöneldiğini görmekteyiz.⁵³²

Çin’e ulaşan tüm mamullerin ve ham maddelerin %40’ının Aden Körfezi’nden geçmesi nedeniyle, burası Pekin için çok önemlidir. Çin Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Liu Jianchao’nun 2008 Aralığında yaptığı açıklamada; 2008 yılında Aden Körfezi’nden 1265 Çin ticaret gemisinin geçiş yaptığını, bunlardan yaklaşık beşte birinin saldırıya uğradığını ve 7’sinin ise kaçırıldığını belirtmiştir. Hainan Adası’nın Sanya Limanı’ndan 26 Aralık’ta denize açılan üç gemiden müteşekkil Çin filosu, 6 Ocak’ta Somali açıklarına varmış ve ilk gününde biri Hong Kong olmak üzere dört Çin gemisine eşlik ederek üç aylık görevine başlamıştır. Somali açıklarındaki bu görev, Çin donanmasına bir tatbikattan daha gerçek bir ortamda kendini sınaama imkanı vermiştir.⁵³³ Çin, Afrika’da barış ve güvenliğin tesisi için Afrika Birliği tarafından oluşturulan misyonlara

⁵³⁰ Barış Adıbelli, “Çin Harekete Geçiyor”, <http://www.turkcelil.com/modules/smartsection/item.php?itemid=4454>, Erişim Tarihi: 17.3.2009.

⁵³¹ Adıbelli, “Çin Harekete Geçiyor”

⁵³² Adıbelli, “Çin Harekete Geçiyor”

⁵³³ Ersoy, “Çin Donanması Aden Körfezi’nde: Modern Çin Tarihinin İlk Deniz Aşırı Deniz Misyonu”

destek vermektedir. Örneğin, 5 Ocak 2009'da Afrika Birliği Somali Misyonu'na 300 bin Amerikan Doları hibe etmiştir.⁵³⁴

2.2.3.2. Zimbabwe

2002'de Zimbabwe'de gerçekleştirilen toprak reformları neticesinde kaçan Batılıların yerini Çinli işadamları ve işçiler almıştır.⁵³⁵ 2002 yılında beyazlara ait çiftliklere el koyarak ciddi bir toprak reformu gerçekleştiren⁵³⁶ Zimbabwe lideri Robert Mugabe'yi destekleyen Çin, ülkenin madenlerinden enerji kaynaklarına kadar, bozulan yollarını tamirden cep telefonu ağına varana kadar her alanda Çin damgası dört sene sonunda kendini hissettirmiştir.⁵³⁷

Çin, 2003 yılında dışarıdan aldığı petrolün %25.2'sini Afrika'dan sağlarken, bugün bu oran yaklaşık %30'a çıkmıştır. Bu petrol bağımlılığı, Zimbabwe örneğinde olduğu gibi Afrika ülkelerinin başka ülkelerden sağlayamadıkları savaş uçakları, zırhlı araçları, radar cihazları gibi askeri malzemeleri Çin'den satın alma fırsatı tanımaktadır.⁵³⁸

Afrika'ya 7 Temmuz 2003'te ABD Başkanı George Bush'un yaptığı ziyarette iç savaşlar, soykırımlar ve AIDS gibi bulaşıcı hastalıkların kıtaya verdikleri zararlar ve çözüm yolları tartışılmıştır. Bunların dışında, dünyanın en yüksek enflasyon oranına sahip ülkesi Zimbabwe, para birimi Zimbabwe Doları'ndan 12 sıfır atarak 1 trilyon Zimbabwe Doları'nı 1 Zimbabwe Doları'na eşitlemiştir.⁵³⁹

Gecekondu mahallelerini ve beyaz çiftçileri yerlerinden tahliyeye zorladığı için Batı tarafından dışlanan Devlet Başkanı Mugabe yardım için Çin'e doğru taraf değiştirmiştir. Zimbabwe'deki yatırımları 2004 yılında yaklaşık 600 milyon dolar seviyesinde olan Çin, Zimbabwe'nin taşımacılık araçlarını, Mugabe'nin 9 milyon dolarlık sarayının çatısını yenilemiştir. Çin yapımı Karakoroum askeri manevra jetleri

⁵³⁴ Tepebaş, **Büyük Güçler ve Afrika**, s. 116.

⁵³⁵ Fatma Çoban, "Süper Güç Olma Yolunda Çin'in Enerji Politikaları", **Kamu'da Sosyal Politika**, Cilt 2, Sayı 2, 2007, s. 38.

⁵³⁶ Bajpae, "Afrika'da Çin-Amerikan Enerji Rekabeti"

⁵³⁷ Kavas, "Çin'in Kıskaçındaki Kıta: Afrika"

⁵³⁸ Bajpae, "Afrika'da Çin-Amerikan Enerji Rekabeti"

⁵³⁹ "Zimbabwe Paradan 12 Sıfır Attı",

http://www.referansgazetesi.com/haber.aspx?HBR_KOD=116094&KOS_KOD=7, Erişim Tarihi: 4.2.2009.

gönderilmiş, MA60 yolcu uçağı verilmiş, Harare dışındaki askeri üssün telsiz-donanımı muhaliflerin kaçmalarını önlemek için yenilenmiştir.⁵⁴⁰

Bu ülkede Batılılarla Çin arasındaki en önemli rekabet durumu, Zimbabwe’de 2008 ilkbaharında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimleri arifesinde Çin’den silah taşıyan bir geminin bu ülkeye girişine izin verilmemesiyle yaşanmıştır. Muhalefet liderleri, 28 yıldır iktidarda bulunan Robert Mugabe’nin yenilgiye yakın olduğunu ve seçim arifesinde Çin’den getirilen silahların, üyelerine karşı kullanılmasından endişe ettiklerini duyurmuştur. Zimbabwe Savunma Bakanlığı, her ülkenin silah satın alma hakkı olduğunu söylemiş, Çin’den gelen bu silahların, halka karşı kullanılmayacağı yolunda güvence vermiş olmasına karşın Zimbabwe’ye silah taşıyan gemi teslimatı yapamadığı için geri dönmek zorunda kalmıştır. Zaten ABD ve AB, 2002’deki Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden sonra Zimbabwe’ye ambargo uygulamaya başlamışlardı. Diğer Afrika ülkeleri de Zimbabwe’de seçimlerden sonra yaşanan gerginliği daha da artıracak endişesiyle geminin limanlarına yanaşmasına izin vermemişlerdir. Çin Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Jiang Yu, taşımacılık şirketinin, Güney Afrika liman işçilerinin silahları boşaltmayı reddetmesi üzerine gemiye geri dönme talimatı verdiğini söyleyerek kendi prestijlerini korumaya yönelik bir açıklamada bulunmuştur.⁵⁴¹ Ancak, 29 Mart 2008’teki genel seçimlerde iktidarın yenik ayrılmasının ardından Haziran sonunda iktidardaki 84 yaşındaki Mugabe’nin tartışmalı bir seçimle yeniden seçilmesi siyasi bir krizi beraberinde getirmiştir.⁵⁴² Söz konusu seçimlerde Batılı güçler, Mugabe’nin ve partisi Zimbabwe Afrika Ulusal Birliği-Yurtsever Cephesi (ZANU-PF)’nin karşısına birçok ülkede yapılan renkli kadife devrimlerden bir devrim yapamadıkları için muhalefeti yani İngiliz/Amerikan güdümlü bir muhalefet partisi olan Demokratik Değişim Hareketi ve onun lideri Morgan Tsangarai çıkarmışlar ve bu muhalefet önemli derecede oy almıştır. Seçimlerden önce Dünya Bankası ve IMF Zimbabwe’de muhalefetin iktidara gelmesi halinde Zimbabwe parasının değerini tekrar eski haline getireceklerini, enflasyonun düşmesi ve ekonomik koşulların iyileşmesi için gerekli tüm yardımların yapılacağını ve bunun için yeterli paranın ayrıldığını ilan

⁵⁴⁰ Bajpae, “Afrika’da Çin-Amerikan Enerji Rekabeti”

⁵⁴¹ http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2008/04/080424_china_Zimbabwe.shtml, Erişim Tarihi: 15.5.2008.

⁵⁴² “Zimbabwe'deki İktidar Krizine Çözüm Getirilemedi”, **Star Gazetesi**, 17 Ağustos 2008.

etmişlerdir. ABD seçimlerden önce ve seçim sırasında muhalefetin kazanması için milyonlarca dolar harcamıştır.⁵⁴³

Zimbabve’de, 29 Mart 2008’te yapılan genel seçimlerde muhalefetteki MDC 210 sandalyeden 99’unu kazanırken, iktidardaki Devlet Başkanı Robert Mugabe’yi destekleyen ZANU-PF ise 97 milletvekili ile mecliste çoğunluğu kaybetmiştir.⁵⁴⁴ %50 çoğunluğu sağlayamayan adaylardan Morgan Tsangarai’nin seçim sonuçlarına yönelik muhalefeti nedeniyle seçimlerin 27 Haziran’daki ikinci turuna katılmaması sebebiyle tek aday olan Mugabe’nin, Hükümet kaynaklarınca seçimi ezici çoğunlukla kazandığı açıklanmıştır. Bunun üzerine Bush; “*Mugabe rejiminin halkın demokratik istekleri ve insan haklarını ağır biçimde ihlal etmesini dikkate alarak, Dışişleri ve Maliye Bakanlarına gayrimeşru Zimbabve hükümetine ve onu destekleyenlere karşı yaptırımlar geliştirmeleri emri verdiğini, BM’ye de Zimbabve’ye silah ambargosu dahil yaptırımlar koyması için baskı yapacağını*” belirtmiştir.⁵⁴⁵ Bununla birlikte ABD ve AB’nin, Zimbabve liderini dünyanın en tehlikeli diktatörleri arasında görmelerine karşın Çin’in Mugabe’ye askeri, ekonomik ve politik destek vermesi eleştirilmektedir.⁵⁴⁶ Zimbabve’ye yönelik yaptırımlar uygulanmasını öngören (silah ambargosu ve Zimbabve Devlet Başkanı Robert Mugabe ile Zimbabveli 13 yetkiliye finansal ve seyahat kısıtlamaları getirilmesini içeren) BM kararını, BM Güvenlik Konseyi’nde yapılan 9 ülkenin katıldığı oylamada, aralarında veto haklarını kullanan Çin ve Rusya’nın da bulunduğu 5 ülke reddetmiştir.⁵⁴⁷

2.2.3.3. Sudan

Bir Afrika ülkesi, büyük güçlerden birisi ya da birkaçı tarafından desteklenirken, birisi ya da bir kısmı tarafından da hedef tahtasına oturtulmaktadır. Günümüzde bu duruma Afrika’daki en uygun örnek Ömer El-Beşir’in liderliğini yaptığı

⁵⁴³ Mustafa Efe, “Bir Ülke Nasıl Çökertilir?”, <http://www.dusuncegundem.com/sayi-42/dunya-gundemi-afrika-bir-ulke-nasil-cokertilir.html>, Erişim Tarihi: 4.9.2008.

⁵⁴⁴ “Zimbabve’de İkinci Tur Gerilimi”, <http://www.tumgazeteler.com/?a=2711163>, Erişim Tarihi: 23.6.2009.

⁵⁴⁵ “Mugabe Seçimi Kazandı”, <http://www.tumgazeteler.com/?a=3837059>, Erişim Tarihi: 23.6.2009.

⁵⁴⁶ Barış Adıbelli, “Çin Batı’yı Ürkütüyor”, <http://www.hakimiyetimilliyee.org/index.php?news=241>, Erişim Tarihi: 10.10.2008.

⁵⁴⁷ “Zimbabve’ye Yaptırıma Çin ve Rusya’dan Veto”, <http://www.ntvmsnbc.com/news/452880.asp>, Erişim Tarihi: 24.8.2008.

Sudan'dır. ABD'nin başını çektiği Batı dünyası tarafından soykırım yapan lider olarak kamuoyuna taşınan ve Uluslararası İnsan Hakları Mahkemesi'nin devreye sokularak hakkında yargılama kararı alınan Ömer El-Beşir ile Çin'in iyi ilişkileri, yapmış oldukları petrol anlaşmalarıyla görülebilmektedir.⁵⁴⁸

Sudan petrolünün üretimini kontrol altında tutan şirketler topluluğunun yarısının Çinli şirketlerin elinde olması ve Sudan'ın hafif ve ağır silah sanayilerinin Çin tarafından kurulması son 10 yıl içerisinde Sudan ile Çin'in en önemli stratejik ortaklar olduğunu göstermektedir. Çin'in, Darfur meselesini müdahale için bahane olarak kullanmaya çalışan ABD'ye engel olmaya çalışması, ABD-Çin rekabetinin daha da alevleneceği ve Çin'in kıtada ABD'nin başını oldukça ağrıtaacağı açıktır.⁵⁴⁹ Çin'in Sudan ile petrol arama anlaşması yapmasıyla Sudan'da birden bire etnik kavga başlamasının nedeni, ABD'nin Sudan'ı ikiye bölmekten kaynaklanmaktadır. Çin nüfuz alanı kazanmaya çalıştıkça ABD bu tür girişleri bertaraf etmeye çalışmaktadır.⁵⁵⁰

1996 yılında BM ve 1997 Kasım ayında ABD, Sudan'a ambargo uygulamaya başlamıştır. Bu ambargo aynı zamanda ABD firmalarının Sudan'da yatırımlarını da yasaklamıştır.⁵⁵¹ 1998'te ABD'nin Sudan'a yönelik saldırısı, Tanzanya ve Kenya'daki Amerikan büyükelçiliklerine yapılan saldırılardan El-Kaideyi sorumlu tutarak bu ülkeye füze saldırısında bulunmasıyla başlamış ve kimyasal ve biyolojik silah üretim fabrikası olduğunu öne sürdüğü iki tesisi yok etmiştir. Ancak Sudan'ın en büyük ilaç fabrikası ile bir oyuncak fabrikasını hedef aldığı daha sonra anlaşılan ABD'nin bu saldırısında 300'e yakın sivil ölmüştür.⁵⁵²

Çin, Sudan'ın askeri araç gerecini sağlayan en büyük devlettir. Sudan hükümeti, güneyde faaliyet gösteren Sudan Halkın Özgürlüğü Hareketi ile barış anlaşması yapmışsa da, kuzeyde Darfur bölgesinde Cancavid gibi milisleri kullanarak muhaliflerle çatışmaya devam etmiştir.⁵⁵³ Darfur'da 2003 yılında bölgedeki kabilelerle, Hükümet tarafından kurulan ve desteklenen milis kuvvetleri Cancavidler arasında

⁵⁴⁸ Tepebaş, **Büyük Güçler ve Afrika**, s. 133-134.

⁵⁴⁹ Güven, "Küresel Bir Güç Olarak Çin'in Yükselişi", s. 181-182.

⁵⁵⁰ Güven, "Küresel Bir Güç Olarak Çin'in Yükselişi", s. 180.

⁵⁵¹ "Madencilik ve Petrol Sektörü",

www.musavirlikler.gov.tr/upload/SUD/MADENCİLİK%20ve%20PETROL%20SEKTÖRÜ.doc-, Erişim Tarihi: 10.6.2009.

⁵⁵² Kor, "1950'lerden Bugüne Sonu Gelmez Amerikan Müdahaleleri", s. 48-49.

⁵⁵³ Bajpae, "Afrika'da Çin-Amerikan Enerji Rekabeti"

ortaya çıkan çatışmalarda; Darfur nüfusunun yaklaşık üçte biri (yaklaşık 2 milyon insan) zorla yerlerinden edilmiş, 1.5 milyonu mülteci kamplarında yaşamaya terk edilmiş ve yüzbinlerce insan hayatını kaybetmiştir.⁵⁵⁴ 2004 yılında BM Güvenlik Konseyi Çin'in vetosundan çekindiği için Darfur'daki durumu kınamak yerine yumuşak bir çözüm önermek zorunda kalmış ve Çin bu oylamada çekimserliği tercih etmiştir.⁵⁵⁵

Darfur'da hükümetin geniş çaplı etnik temizlik başlattığı iddiaları üzerine olayı inceleyen BM Güvenlik Konseyi, olayı 31 Mart 2005 tarihli 1593 sayılı kararla Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne (UCM) taşımıştır. UCM ise, Sudan Devlet Başkanı Ömer El Beşir hakkında Darfur bölgesinde soykırım, savaş suçu ve insanlığa karşı suç işlemekten dolayı tutuklama emri çıkarmıştır.⁵⁵⁶ Darfur sorununa yönelik, Afrika Birliği'nin 7000 askerle duruma müdahale etmesi yeterli olmadığı gibi birçok Batı ülkesi de Darfur'a askeri müdahalede bulunma ve bölgeye BM barış gücü yerleştirilmesi çağrısında bulunmuşlardır. Hartum Hükümeti ise bu çağrıları reddetmiş ve 2006 yılında Sudan'a yönelik yaptırım kararını BM Güvenlik Konseyi'nin 5 daimi üyesinden biri olan Çin veto etmiştir.⁵⁵⁷

BM barış görevlerine katılımını artıran ve 6 ayrı kritik bölgede toplam 1300 görevli ve polis bulunduran Pekin yönetimi, Sudan'daki Darfur Krizi'ne de müdahil olmuş ve Sudan'a genişletilmiş ve güçlendirilmiş bir Birleşik Afrika Gücü konuşlandırılması hususunda baskıda bulunmuştur.⁵⁵⁸ Sudan'da yaşanan Darfur meselesinin yoğun hak ihlallerinin olduğu bir soruna dönüşmesinde Çin'in tutumu sorgulanmaktadır. Kıtada kriz yaşanan bölgelere silah sattığı yönündeki suçlamalar karşısında, bu bölgelerdeki silahların sadece %3'ünün Çin'den ithal edilen silahlar olduğunu belirten Çin, AB ülkeleri ile ABD gibi ülkelerin Afrika silah piyasasında çok daha etkin olduklarını iddia etmektedir.⁵⁵⁹

Bu karşılıklı çıkar ilişkisi gerek Çin'i, gerekse de Afrika ülkelerini en azından şimdilik tatmin edecek seviyede olmasına karşın, madalyonun öbür tarafında hem Çin hem de Afrika ülkelerini yönetenler için iyi olan bir şeyin dünyanın ve insanlığın

⁵⁵⁴ "Sudan Ülke Raporu", Stratejik Düşünce Enstitüsü, Nisan 2010, s. 6-7.

⁵⁵⁵ Bajpae, "Afrika'da Çin-Amerikan Enerji Rekabeti"

⁵⁵⁶ "Sudan Ülke Raporu", s. 6-7.

⁵⁵⁷ Suna Lee, "Sudan Petrolü Çin'i İkilemde Bıraktı",

<http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=1549&kat1=58&kat2=>, Erişim Tarihi: 30.7.2008.

⁵⁵⁸ Gill ve Reilly, "Çin'in Afrika'da Fark Edilmeyen Yükselişi", s. 12.

⁵⁵⁹ "Afrika'nın Büyük Güçlerle Hesabı"

bütünü açısından çok da iyi olmayacağı durumlar da vardır. Bunların başında da Sudan’da devam eden ve binlerce insanın hayatına mal olan Darfur sorunu gelmektedir. Çin, “ülkelerin iç işlerine karışmama” adı altında BM Güvenlik Konseyi’nde diğer ülkelerin ağır eleştirilerine rağmen uzun süre Sudan hükümetine uygulanması gereken yaptırımları ve bölgeye Barış Gücü gönderilmesini engellemiştir. Ancak çatışmanın taraflarından birini desteklediği bilinen Sudan hükümetine silah satışını da sürdürmüştür.⁵⁶⁰ 2004 yılında dönemin Çin Dışişleri Bakan Yardımcısı Zhou Wengzhong’un bir röportajda söylediği sözler Çin’in yaklaşımını özetler niteliktedir: *“İş, iştir. Siyasetle işi birbirinden ayrı tutmaya çalışıyoruz. Ayrıca Sudan’daki durum o ülkenin bir iç meselesidir ve biz buna karışamayız.”*⁵⁶¹

Çin Devlet Başkanı Hu Jintao, 2 Şubat 2007’deki Sudan ziyaretinde Ömer El-Beşir’le görüşmesinde Darfur’un Sudan’ın bir parçası olduğu için bu sorunu bizzat Sudan’ın kendisinin çözmesi gerektiğini vurgulayarak Batı’ya mesaj vermiştir. Bu ülkenin petrol üretimin 2/3’ünü satın alan Çin, Darfur Sorunu nedeniyle Sudan Hükümeti üzerinde baskı oluşturulmasına karşı çıkmıştır.⁵⁶² Çin’in yakın ekonomik ilişki geliştirdiği Sudan’da mevcut hükümetin insan haklarına aykırı tavırlarını görmezlikten gelmesi nedeniyle 2008 Pekin Olimpiyat Oyunları’nın boykot edilmesini isteyen eleştiriler sonrasında Çin, önceden karşı çıktığı BM Barış Gücü’nün Sudan’da konuşlandırılmasını onaylamak durumunda kalmıştır.⁵⁶³

24 yıl aradan sonra ilk defa çok-partili seçim olması, iç savaşa son veren Bütünleyici Barış Antlaşması (BBA) kapsamında gerçekleşmesi ve UCM’nin Sudan lideri Ömer El-Beşir hakkındaki tutuklama kararının “gölgesi altında” yapılması gibi özellikler taşıyan Sudan’daki 11 ve 15 Nisan 2010 tarihleri arasındaki seçimleri, tahmin edildiği üzere El-Beşir ve Milli Kongre Partisi (MKP) kazanırken, Güney Sudan yarı-özerk bölgesi başkanlık seçimini ise, Salva Kiir liderliğindeki Sudan Halk Kurtuluş Hareketi (SHKH) kazanmıştır. El-Beşir’in Devlet Başkanlığı seçimini kazanamaması durumunda meşruluğunun giderek azalmasını önlemesi, UCM ile olan gerginlikte gelecek iç ve dış baskılara karşın güçsüz duruma düşme ihtimalini azaltması ve uzun bir

⁵⁶⁰ Atlı, “Çin’in Afrika Açılımı”

⁵⁶¹ Atlı, “Çin’in Afrika Açılımı”

⁵⁶² Tepebaş, **Büyük Güçler ve Afrika**, s. 117.

⁵⁶³ Suna Lee, “2008 Yılında Dünya’nın Gözü Çin’de”,

<http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=1905&kat1=58&kat2=,> Erişim Tarihi: 30.7.2008.

aradan sonra çok-partili seçimlerin yapılması ülkede demokrasinin yerleşmesi ve Darfur sorununun çözülmesi açısından büyük önem taşımaktadır.⁵⁶⁴

Bu seçim döneminde Obama yönetimi, seçimlerin ertelenmesi konusunda Sudan'a fazla baskıda ve eleştiride bulunmamıştır. Obama yönetiminin geçmişe nazaran olumlu veya tarafsız olarak nitelendirilebilecek yorumlarına bazı Amerikan sivil toplum kuruluşları da destek vermektedir. Mesela, ABD eski Başkanı ve seçimlerde gözlemcilik yapan Jimmy Carter, 8 Nisan 2010 Perşembe günü yaptığı açıklamasında *“bazı partilerin seçimi boykot etmesini üzüntüyle karşıladığını; yine de seçim ortamının barışçıl bir ortamda geçtiğini ve seçime birçok partinin katılmasından memnun olduklarını, seçimlerin başarılı geçmesini umduklarını ve seçimin uzatılmasını da olumlu karşılayarak böylelikle herkesin oy verebileceğini”* belirtmiştir. Bundan sonraki süreçte El-Beşir, MKP, SHKH ve Darfurlu örgütler gibi diğer muhalifler için BBA'nın uygulanması konusu oldukça önemlidir. Güney Sudan ile iç savaşın çözümünde olduğu gibi Darfur'da arabuluculuk hızlanabilir.⁵⁶⁵ El-Beşir'i destekleyen Çin, bu arabuluculuk görevinde de en önemli aday olacaktır.

2.3. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Afrika'da Çin-ABD Ekonomik Rekabeti

2.3.1. Çin'in Afrika'daki ekonomik etkinliği

1978'de Deng Xiaoping tarafından başlatılan ve günümüze kadar başarıyla sürdürülen ekonomik reform çabaları Çin'in bir süper güç olmasında asıl etken olmuştur.⁵⁶⁶ Hızla büyüyen ekonomisi için yeni enerji ve ham madde kaynakları arayışı içine giren Çin, aynı zamanda ihraç ürünleri için yeni pazarlara ihtiyaç duymuştur. Bu amaçla, gerek yardımlarla, gerekse de yatırımlarla kalkınmakta olan ülkeler üzerinde “yumuşak güç” kullanarak nüfuzunu artırmaya başlamıştır. Çin'in Afrika açılımı da bu çerçevede değerlendirilebilir. Çin için dış ilişkilerde ideolojiden pragmatizme

⁵⁶⁴ Ceren Gürseler, “Sudan Seçim Sonuçlarının Demokratikleşme ve 2011 Referandumu Açısından Değerlendirilmesi”, <http://www.orsam.org.tr/tr/Secimler/ortadetay.aspx?DetayID=90&ID=2>, Erişim Tarihi: 27.4.2010.

⁵⁶⁵ Gürseler, “Sudan Seçim Sonuçlarının Demokratikleşme ve 2011 Referandumu Açısından Değerlendirilmesi”

⁵⁶⁶ Lee, “2008 Yılında Dünya'nın Gözü Çin'de”

yönelişin Afrika'daki yansıması, Mayıs 1996'da dönemin Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin'in Afrika ülkelerine yaptığı ve ilk kez "karşılıklı fayda" ilkesinin dile getirildiği ziyaretle olmuştur.⁵⁶⁷

Mao'nun üçüncü dünya teorisi, Batılı ülkelerle iyi ilişkilerin geliştirmesi sebebiyle rafa kaldırılmış olmasına karşın Çin Afrika ile ilişkilerini daha çok ekonomik işbirliği şeklinde de olsa sürdürmüştür. Örneğin, 1991 yılında Çin-Afrika ticaret hacmi 1.406 milyar dolar iken, 1997 yılında 5.67 milyar dolara çıkmıştır.⁵⁶⁸ 1992'de Afrika ülkelerine maddi yardımlarını artıran Çin, 1997 yılına kadar 35 ülkeye dış yardımda bulunmuştur.⁵⁶⁹

Dünyanın başka yerleriyle olduğu gibi, Çin'in Afrika ülkeleriyle olan ilişkilerinin bugünkü karakterini öncelikle ekonomik çıkarlar, artan dış ticaret hacmi ve enerji kaynaklarına en kolay yoldan ulaşma oluşturmaktadır.⁵⁷⁰ Çin ve Afrika ülkeleri ilişkilerinin son 10-12 yılda bu kadar hızlı gelişmesinin ardında yatan itici güç, enerji gereksinimidir.⁵⁷¹

Bakanların ve çeşitli düzeylerdeki temsilcilerin katıldığı 2000 yılının Ekim ayında Pekin'de gerçekleştirilen İşbirliği Forumu neticesinde 21. yüzyılda uzun vadeli, karşılıklı kazanımlara dayalı dayanışmanın artırılması ve istikrarlı ilişkilerin kurulmasının amaçlandığı iki belge kabul edilmiştir. Çin ayrıca Etiyopya, Gabon, Sudan ve Zimbabve gibi ülkelerde hükümete bağlı çeşitli komiteler kurmuştur.⁵⁷²

Çin, bir yandan Afrika ülkelerine mali yardımda bulunarak (hibeler yoluyla ve uygun şartlarda -çoğu zaman sıfır faizle- kredi sağlayarak) ve teknik destek vererek konumunu kuvvetlendirirken diğer yandan da ham madde ve enerji kaynakları temin etmektedir. Batılı firmalardan farklı olarak Çin firmaları kısa vadeli kârlar yerine uzun vadeli hedeflere yönelmekteler ve Çin yönetiminin stratejisine uygun hareket etmektedirler. Batılı ülkelerin firmalarını Afrika'dan uzak tutan düşük kar marjları, siyasi ve çevresel sorunlar Çin firmalarını bu kadar etkilememektedir. Neticede

⁵⁶⁷ Atlı, "Çin'in Afrika Açılımı"

⁵⁶⁸ Ekrem, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)**, s. 88, 92.

⁵⁶⁹ Ekrem, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)**, s. 92.

⁵⁷⁰ Yalınkılıçlı, "Benim Adım Kırmızı ve Siyah: China Inc. Kara Afrika'da", s. 15-16.

⁵⁷¹ Yalınkılıçlı, "Benim Adım Kırmızı ve Siyah: China Inc. Kara Afrika'da", s. 16-17.

⁵⁷² Tepebaş, **Büyük Güçler ve Afrika**, s. 111.

Afrika'daki karayolu, boru hattı, hastane, stadyum, demiryolu, liman ve havaalanı gibi birçok altyapı projesini Çinli firmalar üstlenmektedir.⁵⁷³

Afrika'da 31 ülkenin Çin ile karşılıklı ticaret anlaşması yürürlükte bulunmaktadır. Çinli firmalar ihraç malları için Afrika'da geniş pazarlar bulurken, Çin dört bir koldan bu kıtadaki ekonomik etkisini artırmaktadır. Mesela, Afrika'nın en büyük barajını Etiyopya'da Çin firmaları inşa etmekte ve bunun gibi Afrika çapında değişik firmalar bünyesinde yaklaşık 80.000 Çinli işçi çalışmaktadır. Nijerya adına uzaya bir haberleşme uydusu göndermeyi ve Uganda'ya da yeni bir sıtma ilacı temin etmeyi üstlenen Çin, Afrika ülkelerinin borçlarına Batılı ülkelerin göstermediği derecede bir hoşgörü ile yaklaşarak 2000'den beri kademeli olarak silmektedir.⁵⁷⁴

Çin; Sudan ve Angola'dan petrol, Zambiya'dan bakır, Gabon'dan mangan, Kongo'dan kereste ithal etmiş ve bu ülkelerle ilişkisini 2000 yılında yürürlüğe giren ÇAİF'le artırmıştır. Batılı şirketler Afrika'da yatırım yapmak konusunda tereddütlü davranırken, Çin Zambiya'nın bakır endüstrisini ele geçirmiş, Güney Afrika'da kömür ve altın kaynaklarına yatırım yapmış, Kenya'da cep telefonu, Zimbabve'de tütün, Botswana'da otelcilik sektörlerine yatırım yapmıştır. Çin'in bu yatırımlardaki amacı, bölgeden petrol tedarik etmek isteyen ülkeler ile ihracatçı Afrika ülkeleri arasında öne çıkma isteğidir.⁵⁷⁵

2000'li yılların başından itibaren bölgede aktif bir şekilde ekonomik yardım faaliyetlerini yürüten Çin; zengin doğal kaynaklara sahip bölge ülke liderlerinin güvenini kazanmış olmasının yanı sıra Çin'in bölgedeki konumu, üst düzey yetkililerin sık ziyaretleri, çeşitli ekonomik işbirliği programları, burslu öğrenci programları, altyapı çalışmaları ve büyük miktardaki tıbbi yardımlar gibi araçlarla oldukça güçlenmiş ve Afrika bölgesinin önemli bir aktörü haline gelmiştir.⁵⁷⁶

Çin, halihazırda toplam petrol ihtiyacının yaklaşık %30'unu Afrika ülkelerinden karşılamakta ve bu ülkelerin petrol altyapılarına da büyük yatırımlar da yapmaktadır. Çin'in Afrika'daki petrolle ilgili olarak bazı girişimlerde bulunmuştur. Çin'in Afrika'da petrol üreticisi ülkeler olan Ekvator Ginesi ve Kongo Cumhuriyeti'nde girişimleri

⁵⁷³ Atlı, “Çin'in Afrika Açılımı”

⁵⁷⁴ Atlı, “Çin'in Afrika Açılımı”

⁵⁷⁵ Güven, “Küresel Bir Güç Olarak Çin'in Yükselişi”, s. 179.

⁵⁷⁶ Külebi, “Afrika'da Çin Egemenliği”

bulunmaktadır. Ayrıca, Çin Ulusal Petrokimya Şirketi (*Sinopec*) Gabon'un petrol yataklarına büyük miktarlarda yatırım yapmış ve 2002 yılından beri Çin bu ülkeden petrol alımını sürdürmektedir.⁵⁷⁷ Dünya Bankası verilerine göre Çin, 2005 yılında Afrika'dan yapmış olduğu petrol ithalatının yarısını Angola'dan gerçekleştirmiştir. Mart 2004'te imzalanmış olan bir anlaşmaya göre Çin, Angola'dan günde 10,000 varil petrol almaktadır. Aynı anlaşma ile Çin, Angola'ya petrol altyapısının geliştirilmesinde kullanılmak üzere 2 milyar dolarlık bir kredi sağlamıştır.⁵⁷⁸ Yine benzer şekilde Çin, petrol ihraç eden ülkeler arasında önemli bir yeri olan Nijerya'da 2 milyar dolardan fazla yatırım yapmıştır. Diplomatik kaynaklar, Çin'in Batı'ya kıyasla sağladığı kredileri herhangi bir siyasi koşula bağlı olmadan sunmasının, Pekin yönetimine verilen desteği artırdığına dikkat çekmektedir. Çin'in Afrika'da okul, yol, spor tesisleri ve hükümet binaları inşa etmesi de itibarını artırmaktadır. Kenyalı uzman Abdülrahim Hacı Abdi, eleştirilen yönlerine rağmen Çin modelinin Afrika açısından pek çok yönüyle önem taşıdığını belirtmiştir.⁵⁷⁹

Çin; 2004 Kasımında BM gelişim programına bağlı olarak bu bölgedeki özel sektör yatırımlarını teşvik etmek için ve Çin'in iç ve sahil bölgeleri arasındaki gelir dağılımını azaltma amacıyla oluşturulmuş Guangcai Programı'nın bir benzerini aşağı-sahra bölgesinde uygulamak için bir kamu-özel sektör ortaklığı şeklinde Çin-Afrika İş Konseyi'ni (*CABC*) kurmuştur.⁵⁸⁰

Afrika Kıtası'nda ekonomik nüfuzunu artıran ve Batılı iktidarlara karşı muhalifleri destekleyen Çin, Nijerya ve Sudan'dan petrol, Zimbabve'den maden satın almaktadır. 1996 yılında Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin ve Nisan 2006'da yeni Devlet Başkanı Hu Jintao Afrika ziyaretlerinde birçok anlaşma gerçekleştirmişlerdir. Örneğin Çin, Mısır'da alüminyum sektörü için 300 milyon dolar, Zambia'daki bakır yatırımı için de 200 milyon dolarlık anlaşmalar yapmışlardır. Çin, Afrika'daki birçok ülkede Afrika Ticaret Merkezi, China Mart, Dragon City isimli ticaret merkezleri kurmaktadır.⁵⁸¹

Çin'in Afrika ülkelerine ait 1 milyar dolara yakın borcu silme kararı alması gibi dostça yakınlaşma çabaları, bu ülkelerin gelişimine katkıda bulunabilecek her türlü

⁵⁷⁷ Atlı, "Çin'in Afrika Açılımı"

⁵⁷⁸ Atlı, "Çin'in Afrika Açılımı"

⁵⁷⁹ "Çin'in Önlenemeyen Yükselişi"

⁵⁸⁰ Gill ve Reilly, "Çin'in Afrika'da Farkedilmeyen Yükselişi", s. 12.

⁵⁸¹ Efe, "Afrika: Çin Afrika'yı İstila Ediyor"

teknolojik desteği sağlama, milyonlarca dolarlık ekonomik anlaşmalar ile eğitim ve tıp alanlarında yapılan yardımlar kanalıyla devam etmektedir. Mesela 2007 Mayıs'ında Çin tarafından fırlatılan Nijerya'nın ilk telekomünikasyon uydusu, Afrika ekonomilerinin dönüm noktalarından biri olarak gösterilmektedir. Afrika ülkeleri ile arasındaki ticaret hacmi 2007 yılında 65.9 milyar dolara ulaşan ve 2010 yılında 100 milyar dolara ulaşması beklenen Çin, bugün Afrika Kıtası'nın ikinci büyük ticari partneri olmuştur.⁵⁸²

Çin'in, 2007 yılında Çin Endüstriyel ve Ticari Bankası'nın Güney Afrika'nın güçlü bankalarından Stanbic Bankası'nın %20 hissesini satın alması; Güney Afrika'da *apartheid*'in son bulmasının ardından yapılan en büyük hacimli yatırım olmasının yanı sıra, araştırmacıların, Çin'in Afrika ülkeleri ile olan ilişkilerinin sadece enerji kaynağı elde etme odaklı olduğu fikrini değiştiren bir gelişme olmuştur.⁵⁸³

2007 Şubat'ında Çin Devlet Başkanı Hu Jintao, 12 günlük Afrika gezisi sırasında Afrika'ya siyasal bir kriter ileri sürmeksizin 5 milyar dolarlık yeni bir yardım paketi önermiştir.⁵⁸⁴

Çin'in Sudan'la artan ekonomik ilişkileri:

Çin'in enerji güvenliğini sağlamak amacıyla 1990'ların başında başlattığı ekonomik ilişkiler, Çin'in Sudan petrolünün üçte ikisini satın alacak ve Sudan'ın en büyük müşterisi konumuna geçecek kadar gelişmiştir.⁵⁸⁵

Afrika'da çoğunlukla elektrik, mekanik ve iletişim altyapısının inşasıyla uğraşan Çin firmaları 650 milyon dolarlık Sudan'ın Merowe Barajı'nın yapımını üstlenmiştir.⁵⁸⁶ Çin'in petrol ithalatının %7'sini Sudan karşılamaktadır. Çin Ulusal Petrol Şirketi 1999 yılından bu yana ülkedeki rafineri ve boru hatları için 3 milyar dolarlık yatırım yapmıştır. Çin, halen Sudan'daki petrol yataklarını elinde bulunduran Büyük Nil Petrol İşletmeleri Şirketi'nin %41 hissesine sahiptir.⁵⁸⁷ Sudan'a karşı bütün uluslararası örgütlerin ve güçlü devletlerin tavır aldığı bir dönemde Çin devreye girerek

⁵⁸² Lee, "Çin'in Yumuşak Gücü ve Sınırları", s. 59.

⁵⁸³ Ata, "Çin-Afrika İlişkileri: Üçüncü Dünyanın İşbirliği", s. 65.

⁵⁸⁴ Baran Tuncer, "Afrika İle Gelişen İlişkiler ve Bir Öneri", **Radikal**, 18 Mart 2007.

⁵⁸⁵ Lee, "Sudan Petrolü Çin'i İkilemde Bıraktı"

⁵⁸⁶ Gill ve Reilly, "Çin'in Afrika'da Farkedilmeyen Yükselişi", s. 12.

⁵⁸⁷ Atlı, "Çin'in Afrika Açılımı"

bugün ihtiyacı olan petrolün %30'unu temin ettiği Afrika ülkeleri arasında Sudan birinci sırayı almıştır.⁵⁸⁸

Afrika'daki üçüncü büyük ticari ortağı konumundaki Sudan'la ekonomik ve ticari ilişkileri gittikçe artış gösteren Çin'in diğer alanlarda da etkinliği öne çıkmaya başlamıştır. Çin Ulusal Petrol Şirketi, Sudan'daki büyük proje kapsamında 1999'dan beri ihracat yapmaktadır ve gündelik payı 150.000 varil civarındadır.⁵⁸⁹

Çin'in, kıtanın petrol bakımından en zengin ülkelerinden biri olan Sudan'la neredeyse stratejik işbirliği kapsamında değerlendirilebilecek ilişkileri vardır. 10 yılı aşkın bir süredir Sudan'daki petrol çıkartma işlerinin çoğunu Çinli şirketler üstlenmişlerdir. Dahası Sudan'daki petrol üretiminde ve silah fabrikalarında çok sayıda Çinli çalışmaktadır. Sudan'ın hafif ve ağır silah sanayisini de kuran Çin, 2004 Temmuzunda Darfur olayları sebebiyle, ABD'nin BM nezdinde Sudan'a yaptırım uygulamasını veto etmiştir.⁵⁹⁰

Çin, El-Beşir yönetiminin bulunduğu Sudan'la yakın ilişkileri bulunmakta ve bu ülkeye yönelik 4 milyar dolarlık yatırımıyla bu ülkedeki en büyük yatırımcı konumundadır.⁵⁹¹

Sudan petrol sektöründe faaliyette bulunan 15 yabancı şirketten 13'ü Çinlidir. Çinliler gelmeden önce petrol ithalatçısı olan Sudan, 2007 yılı itibariyle petrol ihracatından 2 milyar dolarlık bir kazanca ulaşmıştır. Petrol bazlı yatırımlar açısından Sudan, 2005 yılında Çin'in denizaşırı yatırımlarından en çok pay alan ülke konumundadır.⁵⁹² Sinopec, Kızıldeniz'deki Sudan Limanı'nda 1500 km'lik boru hattı döşemektedir. Ayrıca burada, Çin Petrol İnşaa Mühendisliği Grubu tanker terminali yapımını üstlenmiştir.⁵⁹³

1996'da Sudan'la enerji alanında ilk ortaklığını gerçekleştiren Çin'in, Sudan'da kriz bölgesinde kalan petrol sahalarında petrol arama ve üretim faaliyetlerini sürdürmesi Batılı ülkelerin tepkisini çekmiştir. Bush ve Obama yönetiminin Sudan'daki iç savaşa yönelik tutumlarına ve ABD'nin Sudan enerji sahalarına yatırım yapılmasını

⁵⁸⁸ Kavas, "Çin'in Kıskaçındaki Kıta: Afrika"

⁵⁸⁹ Çoban, "Süper Güç Olma Yolunda Çin'in Enerji Politikaları", s. 37.

⁵⁹⁰ Çoban, "Süper Güç Olma Yolunda Çin'in Enerji Politikaları", s. 36-37.

⁵⁹¹ Tepebaş, **Büyük Güçler ve Afrika**, s. 114.

⁵⁹² "Madencilik ve Petrol Sektörü"

⁵⁹³ Gill ve Reilly, "Çin'in Afrika'da Farkedilmeyen Yükselişi", s. 12.

engelleme girişimlerine karşın, Çin'in bu ülkedeki yatırımları devam etmektedir.⁵⁹⁴ ABD'nin Sudan yönetimini tecrit etme politikasının Çin gibi ülkelerin Sudan petrol kaynakları üzerinde etkin bir güç olmasının önüne geçmek olduğu öne sürülmektedir.⁵⁹⁵

2.3.2. ABD'nin Afrika'daki ekonomik etkinliği

ABD'nin Afrika ile ekonomik ilişkilerinin seyrini Soğuk Savaş döneminde iki kutubun rekabeti belirlerken, Soğuk Savaş sonrası dönemde kendine göre bazı koşullar ve kendi çıkarları belirlemektedir. ABD'nin Afrika'ya yaptığı dış yardımın 1990'lı yıllarda üçte bir oranında azalmasında; SSCB ile yapılan stratejik ve ideolojik rekabetin sonlanmasıyla, ABD'li karar alıcıların dış yardım konusunda daha seçici davranmaya başlamaları etkili olmuştur. Soğuk Savaş yıllarında rejim niteliklerine bakılmaksızın, stratejik önceliklere göre verilen yardımlar, 1990'lı yıllarda demokratikleşme ve ekonomide yapısal değişimler koşuluyla verilmiştir. Bu dönemde ABD'nin Afrika ülkelerine yaptığı ticaret ve dış yardımının %85'i petrol bakımından zengin olan dört ülke olan Nijerya, Angola, Gabon ve Güney Afrika üzerinde yoğunlaşmıştır.⁵⁹⁶

1998 yılında Clinton yönetimince yürürlüğe sokulan ve tercihli ticaret anlaşmaları formunda yer alan Afrika Büyüme İmkânı Yasası (*AGOA/African Growth Opportunity Act*) George W. Bush yönetimince derinleştirilmiş ve yeniden düzenlenmiştir. Bu anlaşmanın kabul edilmesiyle birlikte militarist stratejilere ekonomik bir içerik ilave etmek isteyen ABD yönetimi; anti-terörist mücadelede ABD'ye yardım eden ve ABD'nin çıkarlarını gözetten, özellikle Amerikan liberal demokrasisinin prensiplerine ve pazar ekonomisine saygılı olan Afrikalı ülkelere bazı gümrük avantajları temin etmişti.⁵⁹⁷

11 Eylül sonrası ABD'nin Afrika politikası ekonomik açıdan ele alındığında, Dünyanın bilinen petrol rezervlerinin yaklaşık %10'una sahip olan Afrika'nın, yeni keşiflerle beraber, petrol üretimini 2025 yılına dek %91 arttırabileceği düşünülmektedir. Hatta sadece Nijerya ve Libya'nın 39 ve 36 milyon varillik petrol rezervleri ABD'nin

⁵⁹⁴ Ayhan, *İmparatorluk Yolu: Orta Doğu ve Petrol*, s. 439.

⁵⁹⁵ Ayhan, *İmparatorluk Yolu: Orta Doğu ve Petrol*, s. 439.

⁵⁹⁶ Görener, "ABD'nin Terör ve Petrol Eksenli Afrika Politikası", s. 47-48.

⁵⁹⁷ Kabunda, "ABD Afrika'da: Soğuk Savaş'ın Dakik Müdahalelerinden Ekonomik ve Askeri Yayılmaya", s. 13.

kendi rezervlerinin iki katından biraz azdır. Ayrıca petrol kaynaklarını çeşitlendirmeyi ve önümüzdeki on yıl boyunca petrol ihtiyacının %25'ini Afrika'dan karşılamayı düşünen ABD için, kıtanın önemi gittikçe artmaktadır. Ayrıca Batı Afrika'nın "düşük sülfürlü ve kolay işlenebilir" ham petrolünü ABD'ye taşımak da kolaydır. Dolayısıyla, ABD için 11 Eylül sonrasında petrol ile güvenlik arasında bir ilişki kurmak ve Afrika'ya bakışını bu çerçeveye oturtmak pek de zor olmamış ve ABD bu dönemde Afrika'ya geleneksel olarak mesafeli ve dolaylı olan yaklaşımını bir tarafa iterek, doğrudan temaslar ve işbirlikleriyle daha aktif bir politika izlemeye koyulmuştur.⁵⁹⁸

ABD'nin Afrika petrol kaynaklarına olan ilgisi 11 Eylül sonrası dönemde belirgin bir şekilde artmasına paralel olarak bu kaynaklar üzerinde bir Amerikan etkisi oluşturulması yönünde bir takım politikalar izlenmiştir. 16 Mayıs 2001 tarihinde National Energy Policy Group tarafından sunulan ve Cheney Raporu olarak anılan belgede, ABD'nin gelişmişlik seviyesinin sürdürülmesi ve büyüyen enerji ihtiyacını karşılamak için yabancı enerji kaynaklarına güvenli erişim hakkı elde etmesi vurgulanmıştır.⁵⁹⁹ Söz konusu raporda Afrika'ya yönelik olarak, Afrika'nın dünya petrol üretiminin %11'ini gerçekleştirdiği ve en önemli petrol ithalatının %14'ünü karşıladığı, ancak CIA raporuna göre 2015'de yalnızca Batı Afrika ülkelerinin Amerikan petrol ithalatının %25'ini karşılayacağı üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede, ABD'nin Afrika'dan petrol ithalatı 2006 yılında %22'ye çıkmıştır.⁶⁰⁰

2000 yılında 10 milyar dolar olan ve Marshall Planı'ndan sonra en büyük kalkındırma yardımlarını 2006 yılında 23 milyar dolara çıkaran Bush, Başkanlığının ilk dört senesinde ABD'nin Afrika'ya verdiği kalkındırma yardımlarını katlayarak arttırmıştır.⁶⁰¹ 2007 yılı sonu itibariyle ABD'nin Sahra-altı Afrika'ya yönelik doğrudan yabancı yatırımlarının miktarı 2006 yılına göre %4.9 büyüyerek, 13.3 milyar dolara çıkmıştır. Bu yardımın yarısından fazlası Güney Afrika ile Mauritius'e yapılmıştır.⁶⁰²

ABD'nin ekonomik ilişkilerinin en yoğun olduğu bölge ülkeleri %45,3'lük payla Nijerya, %16,6 ile Güney Afrika Cumhuriyeti ve %12,6 ile Angola'dır. Sahra-altı

⁵⁹⁸ Görener, "ABD'nin Terör ve Petrol Eksenli Afrika Politikası", s. 47-48.

⁵⁹⁹ Michael T. Klare, "ABD Hegemonyası Çağı", <http://www.cosmodergi.org/Irakspecial/MTKlaretr1.html>, Erişim Tarihi: 3.5.2010.

⁶⁰⁰ Ayhan, **İmparatorluk Yolu: Orta Doğu ve Petrol**, s. 427.

⁶⁰¹ Arafa, "Afrikalı Bush Petrol ve Askeri Üs Peşinde!"

⁶⁰² "U.S.-African Trade Profile-9", http://www.agoa.gov/resources/US_African_Trade_Profile_2009.pdf, Erişim Tarihi: 5.5.2010, s. 16.

Afrika bölgesinin diğer ülkeleriyle olan ticaret hacmi ise sınırlıdır.⁶⁰³ 2007’de Resmi Kalkınma Programı dahilinde Sahra-altı Afrika’ya 5.7 milyar dolar yardımda bulunan ve çok taraflı Borç Azaltılması İnisiyatifi kapsamında 19 Afrika ülkesinin 34 milyar borcunun azaltılmasında da katkısı olan George W. Bush yönetiminin yanı sıra Obama yönetimi de, Afrika’ya daha fazla yardımda bulunmayı ve Afrika’nın tarım ürünlerinin ABD pazarına girmesi politikası izlemektedir. ABD yönetiminin Amerikalı çiftçileri korumak için sübvansiyon kullanması, tekstil, giyim ve bazı ham maddelerin dışında Afrikalı çiftçilerin Amerikan pazarına sorunsuz bir şekilde girmelerinin önü kesilmektedir.⁶⁰⁴

ABD, 2008 yılı verilerine göre Sahra-altı Afrika’dan; 71,208.2 milyon dolarlık ham ve işlenmiş petrol, 2,966.9 milyon dolarlık platin, 1,932.7 milyon dolarlık motorlu taşıt ve parçaları, 1,572.7 milyon dolarlık elmas, 1,235.9 milyon dolarlık demir ve çelik ithal ederken,⁶⁰⁵ 2,204.4 milyon dolarlık motorlu taşıtlar, 1,617.4 milyon dolarlık yağlı tohum ve tahıl, 1,403.8 milyon dolarlık petrol ve kömür ürünleri, 1,358.7 milyon dolarlık uçak, motor ve parçaları, 1,344.2 milyon dolarlık petrol ve gaz alanında makine ve ekipman ihraç etmektedir.⁶⁰⁶

Kıtada fakirlikle mücadele konusunda büyük ölçüde George W. Bush’un açılımlarını sürdüreceğinin sinyalini veren Obama, dış yardımları döneminin sonunda 50 milyar dolara çıkarmayı, yüksek borçları olan fakir ülkeler için ise borçların silinmesi fonunu oluşturmayı, yoksulluğu ortadan kaldırmayı hedefleyen Binyıl Kalkınma Hedeflerini gerçekleştirmeyi de ABD’nin başlıca hedefleri arasına koymuştur.⁶⁰⁷

Afrika’da küçük ve orta ölçekli işletmelere sermaye ve teknik yardım sağlamayı, küresel çevre ve enerji inisiyatifi bünyesinde Afrika ülkelerinin düşük karbon enerjisi teknolojisine sahip olmalarını ve AGOA’yı da genişletmek isteyen

⁶⁰³ Tepebaş, “George W. Bush’un Afrika Gezisi ve 11 Eylül Sonrası ABD’nin Afrika’ya Yaklaşımı”

⁶⁰⁴ Gürseler, “Obama’nın Başkan Adaylığı ve Afrika”, s. 4.

⁶⁰⁵ “U.S.-African Trade Profile-2009”,

http://www.agoa.gov/resources/US_African_Trade_Profile_2009.pdf, Erişim Tarihi: 5.5.2010, s. 13.

⁶⁰⁶ “U.S.-African Trade Profile-2009”,

http://www.agoa.gov/resources/US_African_Trade_Profile_2009.pdf, Erişim Tarihi: 5.5.2010, s. 11.

⁶⁰⁷ Gürseler, “Obama’nın Başkan Adaylığı ve Afrika”, s. 2.

Obama'ya göre, Afrikalı üreticilerin Amerikan marketine ulaşmalarını kolaylaştıracak ve ABD'li şirketlerin kıtada yatırım yapmasına da katkı sağlayacaktır.⁶⁰⁸

Öte yandan, ABD'nin Afrika'daki ekonomik ilişkilerinin seyri ve bu hususta ne tür politikalar izlediği Gana ile ilişkileri örneği üzerinde görülebilmektedir.

ABD-Gana ilişkileri:

2007 yılında petrolün bulunmasının ardından ABD'li şirketler başta olmak üzere uluslararası enerji şirketlerinin ilgisini üzerine çekmeyi başaran ve 10 milyar varil civarında petrol rezervinin olduğu tahmin edilen Gana'ya 2008 yılında enerji alanında yaklaşık 523 milyar dolar doğrudan yardım gelmiştir. Bu ülkeye yatırım yapan ABD'li enerji şirketlerinin başlıcaları ise Kosmos, Anadarko Petroleum Corporation ve Amerada Hess'dir. Kosmos şirketinin 2007 baharında yaklaşık 400 milyon varil rezerve sahip petrol sahası bulduğunu açıklamasının ardından birkaç ay sonra, İngiltere merkezli Tullow Oil de 800 milyon varillik bir petrol rezervi bulduğunu açıklamıştır. Her iki şirket potansiyel rezerv kaynaklarının 2 milyar varil olduğu tahmin edilen Jubilee petrol sahasını Amerikalı petrol ortakları Anadarko Petroleum Corporation ve Gana Ulusal Petrol şirketiyle birlikte işletmektedir. Bu iki şirketin Gana'da petrol bulmasının akabinde yabancı şirketlerin de buraya yönelik ilgileri artmıştır.⁶⁰⁹

10-11 Temmuz 2009'da Başkan Obama'nın gelecekte Afrika'nın Kuveyt'i olarak görülen Gana'ya düzenlediği ilk resmi ziyareti, ABD'nin Afrika petrol kaynaklarına olan ilgisinin bir göstergesi olarak algılanmıştır. Ayrıca, 2009 Ağustosunda yedi Afrika ülkesine 11 günlük resmi bir ziyaret turu düzenleyen ABD Dışişleri Bakanını Hillary Clinton'ın gündeminde ABD-Afrika işbirliğini güçlendirme ve yeni Amerikan yönetiminin dış politika öncelikleri arasında Afrika'daki etki alanını genişletme vardı. Bu ziyaretler, Amerikan yönetiminin Afrika petrol kaynaklarının

⁶⁰⁸ Gürseler, "Obama'nın Başkan Adaylığı ve Afrika", s. 2-3.

⁶⁰⁹ Bu doğrultuda, örneğin, 2008 yılında İngiltere merkezli Vitol, Oranto Petroleum ve Norveç merkezli Aker ASA isimli petrol şirketleri Gana ile anlaşmalar imzalamışlardır. (Ayhan, **İmparatorluk Yolu: Orta Doğu ve Petrol**, s. 431-432.)

genişletilmesinde ve işletilmesinde rol oynamak istediğini resmi düzeyde bir kez daha göstermiştir.⁶¹⁰

2.3.3. Çin ve ABD arasındaki ekonomik rekabetin alanları ve örnekleri

Çin'in şu anki gelişmesini sürdürebilmesinin tek yolu, uzun vadede dünya enerji tüketiminin en büyük pastasını kapması ve kendisine arz sağlayacak yeni ortaklar bulmasından geçmektedir. Dünya enerji kaynaklarının büyük bir bölümünü barındıran Orta Doğu-Kafkasya uzantılı coğrafyadaki istikrarsızlıklar ve kendisi için caydırıcılık potansiyeli olan ABD, AB ve Rusya gibi aktörlerin bölgedeki varlığı Çin'i daha kırılgan ve ortaklık kurması daha kolay olan Sudan, Angola, Nijerya, Cezayir ve ad gibi Afrika'daki petrol ve gaz reticilkelere yöneltmiştir. Petrol zengini Sudan konusunda çok hassas davranan Çin, BM'deki veto hakkını Darfur Krizi bağlamında Sudan'daki El-Beşir hkmetinden yana kullanmaktadır.⁶¹¹

Afrika Kıtası, enerji alanındaki çıkar çatışmasının yeni alanı haline gelmektedir. 19. yüzyılda misyonerlerin açtığı yolda gelişen sömürgecilik akımı, bugün yeni bir anlayış ve farklı yöntemlerle enerji boyutuyla ortaya çıktığı yorumları da yapılmaktadır.⁶¹² özellikle Batılılkeler ve bazı Afrikalı haber kaynakları Çin'in yaklaşımını “Yeni Sömürgecilik” olarak tanımlarkenlkeyi kıtanın ham maddelerinin peşinde olmakla itham etmektedirler. Çin'in son yıllarda Afrikalkeleri ile yakın ve samimi ilişkiler kurarak hem ekonomik çıkarlar elde ettiği hem de BM başta olmakzere uluslararası arenada siyasi destek kazandığı aşıkardır.⁶¹³

Afrikalkeleri ile ilişkilerini bu çerçeveye oturtan Çin'in, başta ABD olmakzere Batılılkelerden farklı olarak sunduğu artılardan bir kaçı şunlardır. İlk olarak, Çin bulkelerden başta petrol olmakzere ham madde ve doğal kaynak almakta, ihracatçılarına pazar bulmakta ve karşılığında da yıllardır Batılılkeler tarafından unutulmuş olan Afrika'ya bulkelerin sağlayacağından çok daha uygun şartlarla yardım ve altyapı desteği sunmaktadır. İkinci olarak, Çin'in bu katkısı, Batılılkelerden farklı

⁶¹⁰ Ayhan, **İmparatorluk Yolu: Orta Doğu ve Petrol**, s. 425.

⁶¹¹ Yalınkılıçlı, “Benim Adım Kırmızı ve Siyah: China Inc. Kara Afrika'da”, s. 17-18.

⁶¹² Sezer, “Somali'de Gerçek Hedef El Kaide Mi?”, s. 84.

⁶¹³ Hasan ztrk, “Çin Batının Alternatifi Mi Olmak İstiyor?”, <http://www.tasam.org/index.php?altid=1415>, Erişim Tarihi: 9.9.2008.

olarak insan hakları, demokrasi gibi şartlar öne sürülmeden, bu ülkelerin ekonomik ve siyasi meselelerine karışılmadan, iç işlerine müdahale edilmeden, asker gönderilmeden sağlanması Afrikalı liderlerin de işine gelmektedir. Bu da Çin'in, 53 Afrika ülkesinin desteğini arkasına alarak BM'deki konumunu sağlamlaştırmasına katkı sağlamaktadır.⁶¹⁴ Afrika'ya oldukça cömert kalkınma yardımlarını stadyum, hükümet binası ya da modern caddeler inşa edilmesi gibi projelerde yoğunlaştıran Çin, Afrika'daki yoksul ülkelerin borçlarını da silmektedir. Çin bu konuda Japonya, Avrupa ülkeleri ve ABD'nin önünde yer almaktadır. Ayrıca Çin ile Afrika arasındaki enerji alanındaki işbirliği de artmaktadır.⁶¹⁵ Üçüncü olarak, Çin'in Afrikalı ülkeler nezdinde Batılı ülkelerden bir farkı da bu kıtada hiçbir zaman sömürgeciliğe girişmemiş ve yerel halklara travmatik deneyimler yaşatmamış olmasıdır. Bu tür girişimlerle Çin Afrika'da boşluğu doldurarak Batı'nın etkisini azaltmak, küresel düzende konumunu güçlendirmek ve "süper güç" rolüne meşruiyet kazandırmak amacındadır.⁶¹⁶

Son yıllarda Çin'in büyük ölçekli ekonomik yardımlar yoluyla Afrika enerji pazarındaki etkisini genişletmeye çalışması ABD yönetiminde rahatsızlık oluşturmaktadır. 2002-2003 arası dönemde Çin ile Afrika ülkeleri arasındaki ticaret hacminin 18.5 milyar dolardan 2007 yılında 73 milyar dolara yükselmesinde, Çin'in Sudan ve Angola başta olmak üzere Afrika ülkelerinden gerçekleştirdiği petrol alımlarının önemli bir payı vardır.⁶¹⁷

ABD'nin kalkınma yardımlarına ve teknolojik bakımdan teknik bilgisine ihtiyaç duyan Afrika'ya yönelik ABD'nin temel amaçları; başta petrol olmak üzere Afrika'nın zengin doğal kaynaklarının kontrol edilmesi, küresel terörle mücadele ve Çin'in Afrika'da artan etkisinin dengelenmesi şeklinde sıralanabilir. Çin'in Afrika'da aktif politikaları neticesinde Afrika'nın ürettiği petrolü giderek daha fazla ithal etmesi ve Nijerya, Angola ve Sudan gibi enerji zengini ülkelerle güçlenen ilişkileri, ABD'nin Afrika'daki çıkarları için bir tehdit oluşturmaktadır.⁶¹⁸

ABD'nin, Çin'in Afrika'daki varlığından rahatsız olduğu, 2005 Temmuz ayında Temsilciler Meclisinde "Afrika'da Çin Etkisi ve Amerikan Politikalarına

⁶¹⁴ Atlı, "Çin'in Afrika Açılımı"

⁶¹⁵ Danhong, "Çin Afrika'da Nüfuzunu Artırmak İstiyor"

⁶¹⁶ Atlı, "Çin'in Afrika Açılımı"

⁶¹⁷ Ayhan, **İmparatorluk Yolu: Orta Doğu ve Petrol**, s. 427-428.

⁶¹⁸ Tepebaş, **Büyük Güçler ve Afrika**, s. 100.

Zararları” başlıklı bir raporla gösterilmiştir. Raporda Çin’in Afrika’daki faaliyetlerinin yakından izlenmesi önerilirken ileride ABD’nin petrol, doğal gaz ve mineraller konusunda Afrikalı ülkelerle sorun yaşayabileceği; Çin’in “sorunlu ülke” olarak tanımlanan Sudan, Zimbabve ve Angola gibi ülkelerle yakın ilişkileri ABD’nin bölgesel politikalarına zarar verebileceği ileri sürülmüştür.⁶¹⁹

Afrika Kıtası’nın yoksulluktan zayıf hükümetlere ve iç savaşılar kadar birçok krizle yüz yüze olması, Çin-ABD enerji rekabetinin devam ettiği en savunmasız bölge olmasını beraberinde getirmektedir. Afrika devletleri müdahaleci ve ideolojik olmayan tavırlar sürdüren Çin ile yakınlaşmaktadırlar.⁶²⁰

Çin’in Afrika’nın geleceği için sağlayacağı en büyük fayda, ortaya çıkarmış olduğu rekabet olacaktır. Bu bağlamda Batılı ülkelerin yarışta geri kalmamak için Afrika’ya daha uygun ve daha gerçekçi programlarla gelmesi Afrikalılara fayda sağlayacaktır.⁶²¹

Washington ilkesel olarak, Afrika’da Çin’e karşı ekonomik yarışa girmekte kararlı görünmekle birlikte ABD Başkanı’nın verdiği ekonomik ‘müjdeler’, Tanzanya’daki su ve elektrik projelerinin ABD tarafından finanse edilmesinde kendini gösterdiği gibi sembolik düzeyde kalmıştır. Ancak Afrika bir taraftan, Çin’in barajlar ve sulama şebekeleri kurmak, petrol çıkarmak, her türlü maden aramak, karayolları ve köprüler inşa etmek gibi projeleri içeren ekonomik modeli ile diğer taraftan ABD’nin güvenlik danışmaları ve baskı organlarını modernize etmek için teknolojik mühimmat verme ve bir Afrika devletinden diğerine yönelik saldırılarda kullanılmak üzere askeri üsler kurulması yoluyla iktidardaki rejimleri destekleme amaçlı Amerikan güvenlik modeli arasında kalmıştır.⁶²²

Bush’un Afrika gezisi öncesi ve sırasında, Ulusal Güvenlik Danışmanı Stephen Hadley, gezinin “ABD’yi, hastalık ve yoksullukla mücadele için Afrika’ya bağlayan sağlam ilişkileri teyit edeceğini”, Bush da, “ABD’nin Afrika’da ekonomik kalkınmanın desteklenmesi bağlamında vazgeçilmez bir ortak olduğunu göstermeye çalışacağını” ifade etmiştir. Fakat ABD’nin hedefi Afrika halklarını yoksulluk ve

⁶¹⁹ Öztürk, “Çin Batının Alternatifi Mi Olmak İstiyor?”

⁶²⁰ Bajpae, “Afrika’da Çin-Amerikan Enerji Rekabeti”

⁶²¹ Atlı, “Çin’in Afrika Açılımı”

⁶²² Kurlantzick, “Çin Afrika’yı Fethediyor”

hastalıktan kurtarmak ve bu halkları kalkınma projesi çerçevesinde desteklemek için ciddi bir çalışma yürütmekse, neden Çin'in kıtanın dört yanındaki kalkınma yanlısı ekonomik genişlemesinden rahatsızlık duyuyor? şeklinde bir soru akla gelebilir. Bunun için, Batılılar Çin'e Afrika'da hem ortaklık hem de bir pay önermek zorundadırlar. Eğer buna Çin cevap vermezse Çin'in Afrika'daki varlığı eleştirilmelidir. Çin'e önerilecek pay sayesinde, Çin'in kendi çıkar çevresine odaklanmaktan ziyade çatışmaları yatıştırması, geleneksel olmayan tehditlerle uğraşması, gelişimini cesaretlendirmesi, uluslararası finans kuruluşlarını daha çok desteklemesi sağlanabilir.⁶²³

2.3.3.1. Çad

Çad'da petrol araştırmaları 1970'lerin başında başlamış, fakat jeopolitik nedenle ilk petrol ihracını 2003 Temmuzunda Çad-Kamerun petrol boru hattının yapılmasıyla gerçekleştirmiştir. 1970'lerde bu ülkede petrol arama çalışmaları yapan Konsorsiyum (Chevron, ExxonMobil, Conoco, Total ve Shell) petrol bulmasına rağmen, üretimin sınırlı düzeyde olması ve uluslararası pazarlara ulaşım sorunu Çad'daki yeni petrol araştırmalarını da etkilemesiyle ülke 2000'lerin başına kadar petrol gelirinden mahrum kalmıştır. Bu durum Konsorsiyum içindeki şirketleri de etkilemesi sonucu Shell ve Total hisselerini 2000 Nisanında Malezya merkezli Petronas şirketine satmalarıyla Konsorsiyum içindeki ABD'nin payı %65 olmuştur. Çad, 2004 Mayısında Konsorsiyum'a 4 yeni sahada araştırma hakkı tanımıştır.⁶²⁴

Fransa'nın sömürgesi olmaktan çıkarak 1960 yılında bağımsızlığını kazanan Çad'da Fransa'nın etkisi sürmektedir. 1990'dan beri Çad'ın başında olan ve baskıcı yönetim biçimi ve yolsuzlukları sıkça eleştirilen⁶²⁵ Debi'nin Fransa, Libya ve Sudan tarafından desteklenmesi Çad'ın stratejik bir ülke haline gelmesini kolaylaştırmıştır. 18 Ekim 1974'te Continent Oil Company isimli ABD menşeli petrol şirketinin Kanim'de petrol bulması ülkeyi bir rekabet ortamına sürüklemiştir. 2003 yılında Kamerun

⁶²³ Kurlantzick, "Çin Afrika'yı Fethediyor"

⁶²⁴ Ayhan, **İmparatorluk Yolu: Orta Doğu ve Petrol**, s. 437-438.

⁶²⁵ Altınbaş, "Fransa'nın Çad'daki Varlığı ve Soykırım Tehlikesi", s. 7.

üzerinden döşenen boru hattıyla, Çad'da ABD tarafından bulunan petroler Atlas Okyanusu sahiline ulaşımı sağlanmıştır.⁶²⁶

Küresel güçlerin peşinde koştuğu Çad petrolü Batı pazarlarına Kamerun üzerinden Atlantik kıyılarına uzanan petrol boru hatları vasıtasıyla ihraç edilmektedir. 3.7 milyar Amerikan Doları tutarındaki Çad-Kamerun petrol boru hattı projesi, Sahra-altı Afrika'da en geniş tek özel sektör yatırımdır.⁶²⁷ Çad-Kamerun petrol boru hattı yapımı 2003 Temmuzunda tamamlanmıştır ve Çad'dan uluslararası pazarlara ilk petrol nakli 2003 Ekiminde gerçekleşmiştir. İlk yıl petrol üretimi günlük ortalama 140 bin varil, 2004'ün üçüncü çeyreği sonunda günlük 205 bin ve 2005'in ilk yarısında günlük yaklaşık 180 bin varil düzeyinde gerçekleşmiştir.⁶²⁸

Orta Afrika Cumhuriyeti'nin kuzeyinde 2005 yılında Çad sınırına yakın bölgede ve Orta Afrika bölgesi genelinde ortaya çıkan çatışmaların arka planında, Çad'daki petrolün rolü olduğu söylenmektedir. Bu durum, çıkarları peşinde koşan küresel güçlerin, bu bölgede çıkan karışıklıklarda fitili ateşleyen taraf olmalarını beraberinde getirmektedir.⁶²⁹ Çad'ın yanı sıra, Somali, Kenya, Nijerya ve Sudan'daki krizlerin ardında; Batı Afrika'daki petrol rezervlerinin 60 milyar varil olarak tahmin edilmesi sonrası, Afrika petrolünün imtiyazlarını kazanma amaçlı ABD-Çin rekabetinin olduğu ileri sürülmüştür. Yapılan araştırmalar; Libya'dan başlayarak Çad, Nijerya ve Kongo'ya uzanan havzanın ABD'nin 2015'teki enerji ihtiyacının ¼'ni karşılayabilecek nitelikte olduğunu göstermiştir.⁶³⁰

Çad, 5-6 Ağustos 2006'da Çin'i resmen tanımasının ardından vergi sorunlarını öne sürerek ChevronTexaco ve Petronas'ın faaliyetlerini durdurma kararı almıştır. Sudan'da önemli yatırımları bulunan Çin'in Sudan ile Çad arasında bir petrol boru hattı yaparak ileride bu hattı Kamerun üzerinden geçen hatla birleştirerek Kızıldeniz'den

⁶²⁶ Ahmet Kavas, "Dünya Gündemi: Afrika, Afrika'nın Kırılma Noktasındaki Ülke: Çad", <http://www.dusuncegundem.com/sayi-39/dunya-gundemi-afrika-afrikanin-kirilma-noktasindaki-ulke-cad.html>, Erişim Tarihi: 3.9.2008.

⁶²⁷ Roy May ve Simon Massey, "Chad: Politics and Security", Mart 2007, <http://www.unhcr.org/refworld/pdfid/46384ed12.pdf>, Erişim Tarihi: 15.2.2008. , s. 13.

⁶²⁸ Scott Pegg, "Can Policy Intervention Beat the Resource Curse? Evidence from the Chad-Cameroon Pipeline Project", **Oxford Journals Social Sciences African Affairs**, Cilt 105, Sayı 418, 2006, ss. 1-25.

⁶²⁹ Mustafa Efe, "Fransa ve Orta Afrika Cumhuriyeti'nin Devlet Terörü Dünya Gündemi", <http://www.dusuncegundem.com/sayi-35/fransa-ve-orta-afrika-cumhuriyetinin-devlet-teroru.html>, Erişim Tarihi: 3.9.2008.

⁶³⁰ Nassar, "Afrika Petrollerinde ABD-Çin-Avrupa Çekişmesi"

Gine Körfezi'ne kadar bir enerji güzergahına sahip olmayı planladığı öne sürülmektedir. Çin ile Çad'ın diplomatik ilişki kurmalarının ardından Çinli petrol şirketlerinin bu ülkede yatırım yapmaya başladıkları görülmüştür. Örneğin, 2007 Ekiminde Çin merkezli CNPC %60 payla, başkent N'Djamena yakınlarındaki Djarmaya'da %40 paya sahip Çad devlet şirketi SHT ile ortak rafineri inşa etme hususunda anlaşmaya varmışlardır.⁶³¹ Doba yakınlarındaki Logone Orientale'in kuzeyinde ham petrol kaynakları keşfedilmesi, Amerikan-Malezya konsorsiyumunca, Kamerun'daki Kribi yakınlarındaki kıyıdan uzak terminalden ihracını sağlayacak petrol boru hattı inşa edilmesini beraberinde getirmiştir.⁶³²

Çad Devlet Başkanı İdris Debi, son yıllarda özellikle ABD ve Çin'e yönelik izlediği dış politikada değişiklik sinyalleri vermiştir. Çad'ın iç gelişmelerinde ise değişen pek bir şey yoktur. Zira Çad bağımsızlığını kazandığından bu yana etnik çeşitlilik, dinsel olarak bölünme, ayrılıkçı eğilim, düşük yoğunluklu çatışma ve belli aralıklarla tam bir iç savaşla yüz yüze gelme özelliğini muhafaza etmeye devam etmektedir.⁶³³

CNPC, 2009 Nisanında bölgede nitelikli petrol ve doğal gaz bulmasının ardından 2009 Temmuzunda Koudalwa petrol sahasından Djarmaya rafinesine petrol taşımak üzere petrol boru hattı yapımı çalışmasına başlamıştır. 2011 yılında tamamlanması planlanan boru hattına yönelik olarak Debi; Çadlıların da böyle bir projenin gerçekleşmesini beklediklerini söylemiştir. Çad üzerindeki etkisi artan Çin'in, bu ülke ilişkilerinin ve buradaki etkinliğinin Sudan ile Çad arasındaki sorunlardan da etkilenme ihtimali vardır.⁶³⁴ Ancak, geçmişteki olumsuz Çad-Sudan ilişkilerinden farklılık arzeder şekilde, Darfur sorununun çözümünde önemli bir yere sahip olan Çad lideri İdris Debi, ikili ilişkileri geliştirmek için bir adım daha atarak 6 yıllık bir aradan sonra Sudan'ı ziyaret etmiştir. Burada El-Beşir'le birlikte; iki ülke arasındaki sorunların bittiğini ve artık işbirliğine odaklanacaklarını açıklamaları⁶³⁵ dikkate alındığında Çin'in Çad'daki etkinliği için şimdilik bu tür bir sorun bulunmadığını göstermektedir.

⁶³¹ Ayhan, **İmparatorluk Yolu: Orta Doğu ve Petrol**, s. 438-439.

⁶³² Massey ve May, "Commentary: The Crisis in Chad", ss. 443-449.

⁶³³ May ve Massey, "Chad: Politics and Security", s. 13.

⁶³⁴ Ayhan, **İmparatorluk Yolu: Orta Doğu ve Petrol**, s. 438-439.

⁶³⁵ Gürseler, "Sudan Seçim Sonuçlarının Demokratikleşme ve 2011 Referandumu Açısından Değerlendirilmesi"

Şiddet olaylarının tırmandığı bir ülke olan Çad'ın güneyindeki petrol rezervlerinin yaklaşık 1 milyar varile, toplam petrol rezervinin ise 1,5 milyar varile ulaşması, bu ülkeyi tabiatıyla önemli bir petrol ihracatçısı yapmıştır. Çin ile işbirliğini geçmiş ittifaklarına göre daha eşitlikçi ve dengeli gördüğünü söyleyen Debi'nin bu durumdan memnun olduğu açıktır. 2006'da ulusal petrol şirketini kuran ABD'nin eski müttefiki Debi'nin Çin'e yönelmesi ABD'yi şüphesiz rahatsız etmiştir. Dolayısıyla Çad, Sudan gibi Çin ve ABD'nin petrol için rekabet ettiği bir başka Afrika ülkesi olmuştur.⁶³⁶

2.3.3.2. Angola

30 yıllık iç savaş sırasında Angola'nın başkenti Luanda'da küçük bir elit grup, Afrika'nın bu ikinci en büyük petrol ülkesinin petrol gelirlerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanmışlardır. Bu esnada 12 milyon Angolalının çoğunluğu, açlık sınırının altında Luanda'nın varoşlarında barakalarda yaşamışlardır. 2002'de Angola'da ateşkesin sağlanmasıyla yabancı yardım kuruluşları, bozulmuş toplum hizmetlerini ve yaşlı petrol altyapısını yeniden inşa etme imkanı bulmuşlardır. Bu bağlamda IMF kredisi yerine petrol altyapısı için hiçbir şart istemeyen Çin'in 5 milyar dolar kadar borç ve kredi önerisini dikkate almışlardır. Dolayısıyla Angola, Çin'in Afrika'daki hızlı yayılışını anlamak için bir örnek oluşturmaktadır.⁶³⁷

Batı merkezli şirketlerden ziyade Asya merkezli şirketlerle ticari işbirliği geliştirmeyi tercih eden Angola'da, 13.5 milyar varil ispatlanmış petrol bulunmakta ve 2000 yılında günlük petrol üretimi 750 bin varilden, 2008'de 2 milyon varile çıkmıştır. 1 Ocak 2007'de OPEC üyesi olan Angola, petrol üretiminin yaklaşık %40'ını ABD'ye ihraç etmektedir. Angola ulusal şirketi olan Sonangol ile ortak petrol işlerini BP, ExxonMobil, ChevronTexaco, Total gibi Batı merkezli şirketlerin yürütmesine karşın, 2004 yılında Çin'in Angola'ya 7 yıl içerisinde petrol almak için 3 milyar dolarlık bir fon vermesini içeren enerji alanında ilk anlaşmanın imzalanması sonrasında Çinli şirketlerin

⁶³⁶ Begüm Dönmez, "Afrika'da Krizin Son Adresi Çad", http://www.cnnturk.com/DUNYA/haber_detay.asp?PID=319&haberID=425591, Erişim Tarihi: 15.4.2008.

⁶³⁷ Kurlantzick, "Çin Afrika'yı Fethediyor"

Angola’da oldukça etkinlik kazanmaya başladıkları görülmüştür. 2006 Haziranında Çin Başbakanı Wen Jiabao Angola’ya düzenlediği resmi ziyaret sırasında iki ülke arasında, Angola enerji sahalarının geliştirilmesi hususunda başta Sinopec ile Sonangol arasında yatırım maliyeti 1.4 milyar dolarlık yeni bir petrol arama ve üretim anlaşması olmak üzere bir takım anlaşmalar gerçekleştirilmiştir. 20 Haziran 2006’da Angola Devlet Başkanı Jose Eduardo dos Santos, Çinli şirketlerle yapılan işbirliğinden ve ikili ticaretin gelişmesinden duyduğu memnuniyeti belirtmiştir.⁶³⁸

Çin’in Angola’dan aldığı petrol 2007 yılında Suudi Arabistan’ı geçmiştir.⁶³⁹ Angola her gün 522.000 varil petrolü Pekin’e göndererek şimdilerde Çin’in en büyük kaynağına dönüşmüştür.⁶⁴⁰ Aralık 2007’de Angola, ABD’ye günlük 440 bin varil petrol ihraç ederken Çin’e 650 bin varil petrol ihraç etmiştir. 2008 yılında Çin, petrol ithalatının yaklaşık %16-18’ini Angola’dan karşılamaya başlamıştır.⁶⁴¹

2.3.3.3. Nijerya

Gine Körfezi’nde kanıtlanmış petrol rezervlerinin yaklaşık %60’ına sahip olan Nijerya’nın dışa açık petrol politikası, birçok yabancı petrol şirketinin bu ülkeye akın etmesine sebep olmuştur. 1977’de kurulan Nijerya Ulusal Petrol Şirketi’nin ülkede bilinen rezervlerin yaklaşık %98’ine sahip olmasına karşın Orta Doğu’daki ulusal şirketlerin tersine yabancı petrol şirketleriyle petrol arama ve işletmeye yönelik ortaklık kurmaktadır. Özellikle 1999’da yeniden sivil bir yönetime geçilmesinin ardından yeni petrol lisanslarının verilmesi de petrol şirketlerinin bu ülkeye ilgisini artırmıştır. Ayrıca Nijerya’nın günlük 900 bin varil petrolünü doğrudan ABD pazarına ihraç ettiği ve bu oranın Nijerya’nın toplam üretiminin yaklaşık %48’ine denk geldiği vurgulanarak bu ülkeye özel bir önem verilmiştir.⁶⁴²

2008 yılı itibariyle günlük yaklaşık 2.3 milyon varil petrol üreten Nijerya, önümüzdeki on yılda bu üretimini 5 milyon varilin üzerine çıkarmayı planlamaktadır.

⁶³⁸ Angola yönetiminin Çin’in yanı sıra Japonya ve Hindistan’la da enerji alanında işbirliği yapmasına karşın, Çin’in tüm bu ülkeleri geride bırakarak Angola’nın en önemli ticari partneri olduğu görülmektedir. (Ayhan, **İmparatorluk Yolu: Orta Doğu ve Petrol**, s. 434-436.)

⁶³⁹ Meacher, “ABD’yle Çin’in Petrol Savaşı Başladı”, s. 5.

⁶⁴⁰ Güven, “Küresel Bir Güç Olarak Çin’in Yükselişi”, s. 178.

⁶⁴¹ Ayhan, **İmparatorluk Yolu: Orta Doğu ve Petrol**, s. 435.

⁶⁴² Ayhan, **İmparatorluk Yolu: Orta Doğu ve Petrol**, s. 432-433.

2008 yılında petrol ihracatının %44'ünü ABD'ye yapan Nijerya, bu ticaretten yaklaşık 75 milyar dolar gelir sağlamıştır. ABD'nin toplam petrol ithalatında yaklaşık %10'luk bir paya sahip olan ve ABD pazarına en fazla petrol ihraç eden 5. ülke olan Nijerya'nın ispatlanmış petrol rezervi 37 milyar varildir. ExxonMobil ve ChevronTexaco gibi ABD merkezli şirketler bu ülkeden günlük yaklaşık 1.1 milyon varil petrol üretmektedirler. Bir bütün olarak çokuluslu petrol şirketleri ise, Nijerya petrol üretiminin yaklaşık %97'sini üretmektedirler.⁶⁴³

ABD'nin Nijerya'daki etkisini azaltmak isteyen Çin'in ise son yıllarda Nijerya'ya yönelik yatırımlarını artırdığı görülmektedir. Örneğin, Çin İthalat İhracat Bankası Nijerya'ya 2004 yılında, 2.2 milyar dolarlık kredi sağlarken, bu miktarı 2006 Haziranında 4.4 milyar dolara yükseltmiştir. Çin merkezli CNOC şirketi Nijerya'daki petrol sahalarına 2.7 milyar dolarlık yatırım yapma hususunda Nijerya hükümeti ile bir anlaşma yapmıştır. 2004'lere kadar Batı merkezli şirketlerin faaliyet gösterdiği bir ülke olan Nijerya, daha sonraki yıllarda Asya merkezli şirketleri de kendi ülkesinde yatırım yapmaları konusunda desteklemiştir. Petrol rekabeti içine yeni giren ve devlet destekli bu şirketler petrol dışındaki yatırım yapma vaadleriyle daha cazip bir konuma gelmişlerdir.⁶⁴⁴

Örneğin Çin, bu ülkede eski bir petrol rafinerisinin yenilenmesi projesine milyarlarca dolar ayırırken bu ülkedeki başka bir petrol rafinerisine iki milyar dolar vererek %45 oranında hisselerine ortak olmuştur.⁶⁴⁵

Ocak 2006'da Çin Ulusal Offshore Petrol Şirketi, Nijerya'nın petrol ve doğal gaz yataklarına 2.27 milyar dolarlık bir yatırım yapmış ve 2.25 milyarlık bir ek yatırım taahhüt etmiştir. Temmuz 2005'te ise CNPC'nin bir kolu olan PetroChina, Nijerya Ulusal Petrol Şirketi ile günlük 30,000 varil petrol alımına yönelik 800 milyon dolarlık bir anlaşma yapmıştır.⁶⁴⁶ Siyasi nüfuzunu artırmak ve ham madde ihtiyacını karşılamak için Afrika'ya yönelen Çin, Afrika'ya yaptığı yardımları iş anlaşmaları karşılığında yapabildiği gibi 2007 başında Nijerya'ya 2.5 milyar dolar, Angola'ya da 9 milyar dolar borç vermesi gibi koşulsuz da yapabilmektedir. Ayrıca Nijerya ile Çin, Lagos ile Kano

⁶⁴³ Ayhan, **İmparatorluk Yolu: Orta Doğu ve Petrol**, s. 432-433.

⁶⁴⁴ Ayhan, **İmparatorluk Yolu: Orta Doğu ve Petrol**, s. 434.

⁶⁴⁵ Kavas, "Çin'in Kısılcındaki Kıta: Afrika"

⁶⁴⁶ Atlı, "Çin'in Afrika Açılımı"

arasındaki 1315 km uzunluğundaki demiryolunun inşası için 8 milyar dolarlık ve Nijerya'nın çevre yollarını geliştirmek için 300 milyon dolarlık anlaşmalar yapmışlardır.⁶⁴⁷

Çin'in Afrika'nın enerji devi Nijerya ile imzaladığı petrol anlaşmaları dikkat çekicidir. Bu anlaşmalar arasında en öne çıkanı ise Çin'in dört önemli petrol sahasında elde ettiği petrol arama imtiyaz ve haklarıdır. Buna göre, Çin şirketi CNPC ikisi Nijer Deltası, diğer ikisi de iç kısımlardaki Çad Havzası'nda bulunan alanlarda sondaj yapacaktır. Çin, günde 110 bin varil ham petrol işleyen Kaduna rafinerisinde kendisine kontrol hakkı veren başka bir anlaşma da yapmış bulunmaktadır. Buna karşılık Çin de Nijerya'daki altyapı yatırımları için yaklaşık 4 milyar dolar yatırım yapmayı taahhüt etmiştir.⁶⁴⁸

2.4. Çin ile ABD Arasındaki Sosyo-Kültürel Rekabet

2.4.1. Çin ve ABD'nin sosyal politikalarının ve liderlerinin algılanışı bakımından rekabet

Yaklaşık 100.000 ile en büyük Çin nüfusuna sahip Güney Afrika'nın yanı sıra, onbinlerce Çinli, Cezayir, Sudan, Nijerya, Zimbabve, Senegal (ucuz mallar ithali, restaurant ve medikal kliniklerin işletmeciliği gibi girişimleri var), Zambiya (özellikle medikal klinikler) gibi çeşitli ülkelerde ikamet etmektedirler.⁶⁴⁹ Çin'in ekonomik alanda olduğu gibi siyasi alanda da Batılı güçlerle kıta üzerinde rekabet etmesinin yanı sıra kıtadaki etkisini ve prestijini sürekli artırdığı görülmektedir. Bu çerçevede Kenya, Etiyopya, Nijerya, Güney Afrika ve son yıllarda Sudan'da aktif çalışmalar yürütülürken, eğitim, sağlık, kültür, ulaşım, iletişim, çevre ve savunma bakanlıklarının desteklendikleri görülmüştür.⁶⁵⁰

Çin'in Afrika'daki varlığı, Afrikalı halk, elit ve liderlerin bazılarında eleştiri alırken bazılarında da destek almaktadır. Mesela, uluslararası politik davranışlar

⁶⁴⁷ Efe, "Afrika: Çin Afrika'yı İstila Ediyor"

⁶⁴⁸ Fikret Ertan, "Çin'in Afrika hamleleri...", <http://makale.turkcebilgi.com/kose-yazisi-63864-fikret-ertan-cin-afrika-hamleleri.html>, Erişim Tarihi: 17.3.2009.

⁶⁴⁹ Gill ve Reilly, "Çin'in Afrika'da Farkedilmeyen Yükselişi", s. 12.

⁶⁵⁰ Tepebaş, **Büyük Güçler ve Afrika**, s. 114.

havuzundaki program Güney Afrikalıların %62'sinin Çin'in dünya için olumlu bir etkiye sahip olduğuna, bazı Afrikalı elitler ise Çin'i Batılı bağışçı ve yatırımcılardan farklı olarak görmektedirler. Afrika Kalkınma Bankası Başkanı'nın, *“biz Çinlilerden düşük gelirli durumdan orta gelirli duruma nasıl gelebileceğimizi öğrenebiliriz”* şeklindeki beyanatı Afrika'nın Çin'e yönelik olumlu bakışından izler taşımaktadır.⁶⁵¹

Çin, Afrika ülkelerine yönelik yardımları ve desteklerinin yanı sıra Afrikalı halkın sempatisini ve desteğini alarak uluslararası ortamdaki sosyal imajını güçlendirmektedir.⁶⁵² Çin'in Afrika halkları için sağladığı eğitim, sağlık ve altyapı olanakları ilişkilerde insani boyutun da göz ardı edilmediğine işaret etmekte, kendi hükümetlerince sağlanamayan olanakların Çin tarafından tedarik edilmesi bu insanları memnun etmektedir.⁶⁵³ Çin'in Afrika'da artan yumuşak gücü, Batılı devletlerin sömürülerinden bıkmış ve ABD'nin demokrasi baskıları ile ciddi zorluklar çeken Afrika ülkeleri adına “açlığın gitmesi” için yeni bir ışık olmuştur. Çünkü, Afrika ülkeleri için iç işlerine karışılmadan gelecek yatırım, halkın doyması ve refahın artmasına önem vermeleri, Çin'in işine gelmekte ve bu süreç kendi lehine işlemektedir.⁶⁵⁴

George W. Bush'un; kıtada 25 milyon insanın hayatına mal olan AIDS ile mücadelede Afrikalı ülkelerin yeteri kadar parası olmaması sebebiyle AIDS'le mücadelede kullanılmak üzere 15 milyar dolar gibi bugüne değin görülmemiş büyüklükte bir meblağ ile çıkıp gelmesi, ABD'nin Afrika'nın en önemli dostu olarak görülmesinde önemli katkı sağlamıştır. Ayrıca George W. Bush'un AIDS planının, Batılı büyük ilaç firmalarının üretilmesine karşı çıktıkları aşılarda Afrika'da ucuza üretilmesi için lisans kolaylıklarını da kapsamasının ayrı bir önemi vardır.⁶⁵⁵

Kenyalı Müslüman bir babanın ve beyaz Amerikalı bir annenin çocuğu olan Obama Afrika'da hiç yaşamamış, sadece kıtayı ziyaret etmiştir. Bununla birlikte Obama, ayrımcılığa Afrikalı-Amerikalı toplumun çoğunluğu kadar fazla maruz kalmasa da Amerikan sisteminin engellerini ve hangi fırsatların nasıl kullanılması gerektiğinin bilincindedir. Obama ayrıca, sömürgeciliğin izlerini kapamaya ve refaha ulaşmaya

⁶⁵¹ Kurlantzick, “Çin Afrika'yı fethediyor”

⁶⁵² Ata, “Çin-Afrika İlişkileri: Üçüncü Dünyanın İşbirliği”, s. 64.

⁶⁵³ Ata, “Çin-Afrika İlişkileri: Üçüncü Dünyanın İşbirliği”, s. 64.

⁶⁵⁴ Cihan Uğur, “Çin'in Yumuşak Gücü”, <http://www.turksam.org/tr/yazdir1596.html>, Erişim Tarihi: 6.5.2010.

⁶⁵⁵ Aybar, “Kurtlar Sofrasında Rotamız: Afrika”

çalışan Afrika için ABD'nin Afrika'ya ilgisini artırmak açısından bir umut kaynağı taşımasının⁶⁵⁶ yanı sıra AIDS ile mücadelede 2013 yılına kadar en az 50 milyar dolar yatırım yapmayı da amaçlamaktadır.⁶⁵⁷

Obama, doğal olarak her şeyden önce Amerikan çıkarlarının doğrultusunda hareket edeceği ve dış politikada Irak ve terörizmle mücadele sorunları varken Afrikalı kimliğinden ötürü Afrika'ya öncelik vereceğini veya fazla açılımda bulunacağını düşünmek fazla iyimserlikten öteye geçmemektedir. Nitekim, ABD'nin çıkarlarının gerektirdiği kadar Afrika'ya yoğunlaşacağı ve ABD'deki lobi sisteminin ve Kongre'nin etkisinin de Obama'nın açılımını sınırlayacağı söylenebilir.⁶⁵⁸

ABD-Afrika ilişkilerinin Obama ile gelişip gelişmeyeceği konusunda farklı yorumlar yapılmaktadır. Örneğin; Obama'nın Afrika'ya diğer başkanlardan daha ilgisiz kalabileceği öne sürülmektedir. Ancak Obama, Afrika'yı Demokrat Parti'nin İllionis senatörü olarak en son 2006'da, Kenya, Çad, Güney Afrika, Etiyopya ve Cibuti'yi ziyaret etmiştir. Ayrıca Obama, senatörlük döneminde Afrika'ya yönelik olarak örneğin Liberya eski lideri Charles Taylor'u mahkum eden özel mahkemenin önünü açan kararın alınmasında önemli rolü olmuş, Afrika'daki krizlere ABD'nin ilgisini çekmeyi hedefleyerek kıtanın istikrarını tehdit eden ana sorunlara yönelmiştir.⁶⁵⁹

Afrikalı-Amerikalıların yanında Obama'nın siyasi yükselişi Afrika Kıtası için de umut olmuştur. Afrikalı-Amerikalıların ABD tarihi boyunca maruz kaldıkları ayrımcılık ve diğer sorunlar, kıtanın Obama ile daha yoğun bağ kurmasına sebep olmuştur. Mesela, Senegal Devlet Başkanı Abdoulaye Wade, ABD'nin bir Afrikalı-Amerikalıyı Devlet Başkanı olarak seçmesinin ABD'de fikir devriminin gerçekleştiğini gösterdiğini, Kenya Başbakanı Raila Odinga ise Obama'nın başarısının siyasi liderliğin etnik kimliğe odaklanmadan yapılması gerektiğini kanıtladığını belirtmiştir.⁶⁶⁰

2.4.2. Dinsel rekabet

⁶⁵⁶ Gürseler, "Obama'nın Başkan Adaylığı ve Afrika", s. 1.

⁶⁵⁷ Gürseler, "Obama'nın Başkan Adaylığı ve Afrika", s. 2.

⁶⁵⁸ Gürseler, "Obama'nın Başkan Adaylığı ve Afrika", s. 4.

⁶⁵⁹ Gürseler, "Obama'nın Başkan Adaylığı ve Afrika", s. 2.

⁶⁶⁰ Gürseler, "Obama'nın Başkan Adaylığı ve Afrika", s. 1.

Afrika’da 1900’de Hristiyanların oranı %7 iken, bugünlerde bu oranın %50’nin üzerinde olduğu söylenmektedir. Örneğin emperyalizmin teolojisini misyonerler oluşturduğunu doğrularcasına ABD her yıl misyonerlik çalışmaları için 145 milyar dolar harcamaktadır. Misyonerleri başarılı kılan iki taktikleri vardır. Birincisi, Afrika yerlilerinin sevdiği müzikleri kilise ilahilerinde ritim olarak kullanmaları; ikincisi, ülkenin kültür ve sosyal yapısını çözümleyen çalışmalar ışığında hareket etmeleridir. Siyasi gücün dinlerin yayılması için önemli bir faktör olduğu Afrika’da misyonerliğin Müslüman toplumlar üzerinde de etkili olduğu görülmektedir. Nitekim, bir zamanlar %70’lerin üzerinde Müslüman nüfusa sahip Malavi ve %60’dan fazla Müslüman nüfusa sahip Mozambik’teki bu oranların resmi olarak %20’lere, gayri resmi olarak da %40’lara düşmesi misyonerler aracılığıyla din değiştirmeden kaynaklanmaktadır. Afrika’da misyonerlik, toplumu dini, dili, kültürü ve medeniyetiyle tamamen ortadan kaldırmaya yönelik askeri bir saldırı şeklinde gelişmiştir. “Beyaz adam” elinde haçla geldiğinde Afrikalının zenginliği vardı oysa şimdi zenginlik “beyaz adam”a, haç da Afrikalıya geçmiş bir görüntü sunmaktadır. Ancak şimdilerde Afrika yerlileri birçok hastalık, sorun ve uğursuzluğun kaynağını misyonerler olarak görme bilincine sahip olmaya başlamışlardır.⁶⁶¹

Her yıl Afrikalıların %3,5’i’nin Hristiyanlığa geçtiği öne sürülmektedir. Papa, Afrika’ya yedi defa ziyarette bulunarak Hz. Meryem’i Afrika’nın kraliçesi olarak ilan etmiştir. Afrika’da en hızlı Roma Katolik Kilisesi’nin geliştiği görülmektedir. Hristiyanlıkta izin verilmeyen çok evliliğe Afrika için izin verdikleri gibi örneğin, Afrika’da bir Katolik papazın 40 eşi bulunabilmektedir. Mali’de sadece bir papazın 200 kilise, 20 hastane, 50 okul ve 600 kuyu inşa ettirecek kadar etkinlik kurduğu görülmektedir. Dini veya yönetenle yönetilen arasında çatışmanın bulunduğu yerlerde, tarafların kavramsal mücadelede diğerine üstünlük sağlayabilmek için misyonerleri kullanmaları, misyonerlik faaliyetlerinin kıtada hızla yayılmasında etkili olmuştur. Örneğin, Ngoni şefleri Chewa kültürüyle mücadelelerinde misyonerleri müttefikleri olarak kullanmışlardır.⁶⁶² Öte yandan, Çin’de dini çeşitliliğin bulunması, Afrika’da

⁶⁶¹ Mustafa Efe, “Afrika’da Misyonerlik”, **Anlayış**, Mart 2005, Sayı 22, s. 50-52.

⁶⁶² Mustafa Efe, “Afrika’da Misyonerlik Faaliyetleri”, http://afrikacilim.blogspot.com/2006_10_01_archive.html, Erişim Tarihi: 25.4.2010.

dinsel bir etkinlik sağlayamamasını da beraberinde getirmiştir. Bu bakımdan ABD'nin dinsel rekabette Çin'den çok önde olduğu söylenebilir.

2.4.3. Eğitim, sağlık, teknoloji ve kültür yönünden rekabet

Süper güç olmanın kültürel etki boyutunun bilincinde olan Çin, bu alanda da bir açılım gerçekleştirmekte ve bu amaçla gerek şirketlerinin gerekse de kültürlerinin Afrika'daki etkisini artırmayı planlamaktadır. Bunun için önceliği dil eğitime vermektedir. 11 Afrika ülkesinde Çince eğitim veren 6 Konfüçyus Enstitüsü ve diğer 20 dil okulu bulunmakta; Çin Devlet Radyosu da, Kenya'da her gün 19 saat yayın yapmaktadır. Ayrıca Çinceyi İngilizce kadar popüler hale getirmeye çalışan Pekin, bu okullara maddi ve teknik destek sağlamaktadır.⁶⁶³

Mao Zedong döneminde başlatılan Kültür Savaşı'nı, Afrika Kıtası'ndaki etkinliğini arttırmak için bir araç olarak kullanan Çin, bu doğrultuda 10.000 kadar Afrikalı öğrenciyi Çin'de okutarak ileriye dönük etkinliğini, geleceğin Afrikalı yöneticileri arasında garantiye almayı hedeflemiştir.⁶⁶⁴ Dolayısıyla Çin, Afrika'nın gelecek kuşaklarını Çin'deki üniversitelerde eğiterek yatırımların insani boyutunu da ihmal etmemiştir.⁶⁶⁵ Ayrıca, bölgeye doktor ve hemşire göndererek ve Çin üniversitelerinde Afrikalı öğrencilerin eğitim alabilmeleri için burslar vererek bu politikasını sürdürmüştür.⁶⁶⁶ Çin'in Afrika'ya yerleşme çabaları eğitim, tıp ve teknoloji alanlarında verilen yardımlarla da desteklendiğini gösteren örneklerden birisi de uzaya Nijerya'nın ilk telekomünikasyon uydusunu fırlatmış olmasıdır.⁶⁶⁷

2000 yılında Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin'in girişimi ile oluşturulan ve Çin-Afrika ilişkilerinde yeni bir sayfa açarak siyasi eşitlik, karşılıklı güven ve fayda ilkelerine dayanan ÇAİF'in diğer önemli bir ilkesi de kültürel değişimdir.⁶⁶⁸ 2006 yılındaki ÇAİF'in yanı sıra Çin ile Afrika arasında Afrika İnsan Kaynakları Kalkınma Fonu oluşturularak 3 yıllık bir sürede şu tür faaliyetlerin yapılması kararlaştırılmıştır:

⁶⁶³ Atlı, "Çin'in Afrika Açılımı"

⁶⁶⁴ Güven, "Küresel Bir Güç Olarak Çin'in Yükselişi", s. 179-180.

⁶⁶⁵ Ertan, "Çin'in Afrika hamleleri..."

⁶⁶⁶ Bajpae, "Afrika'da Çin-Amerikan Enerji Rekabeti"

⁶⁶⁷ Lee, "Japon Dış Politikasında Afrika", s. 79.

⁶⁶⁸ Ata, "Çin-Afrika İlişkileri: Üçüncü Dünyanın İşbirliği", s. 62.

100 tarım uzmanının Afrika'ya gönderilmesi, Afrika'da 10 özel Tarımsal Teknoloji Merkezi'nin kurulması, 15.000 Afrikalıya mesleki eğitim verilmesi, 300 genç gönüllünün kıtaya gönderilmesi, Afrika'da 30 hastanenin inşa edilmesi, Çin Hükümeti'nin Afrikalı öğrencilere verdiği bursları artırması, kıtanın kırsal kesiminde 100 okulun yapılması, sıtmanın tedavisi ve önlenmesi için sıtma ile mücadele merkezlerinin kurulması.⁶⁶⁹

2006 yılı sonunda Afrika ülkelerinde geliştirdiği sosyal projelerin sayısı 900'ü bulan, 18 bin Afrikalı öğrenciye hükümet bursu veren, Afrika ülkelerine 16 bin sağlık görevlisi gönderen Çin'in, hizmet verdiği Afrikalı vatandaş sayısı 240 milyona ulaşmıştır. Ayrıca Çin, Addis Ababa'da 2003 yılında gerçekleştirilen ÇAİF Zirvesi'nde yapılan anlaşma kapsamında çeşitli alanlarda 10 bin Afrikalıyı profesyonel olarak yetiştirmiştir.⁶⁷⁰

Çin'in kıta ülkelerine yönelik ticari ilişkilerinin canlı olması, bu ülkeler üzerinde Çin'in sosyo-kültürel etkileşimini ve etkisini de artırdığı söylenebilir. Örneğin, Çin'in Zimbabve'ye yönelik önemli yatırımları ve ticari girişimleri olması, sokaklarında üzerlerinde Çince yazılar olan onlarca otobüsün dolaşmasını ve devletin Çince kurslar düzenlemesini beraberinde getirmiştir. Bu durum ise, 20. yüzyılda Afrika ülkelerinin ağırlıkta olduğu İngiliz Milletler Topluluğu ve Fransızca Konuşan Ülkeler Topluluğu'na benzer bir yapılanmanın 21. yüzyılda Çin Milletler Topluluğu'nun kurulduğu izlenimi vermektedir.⁶⁷¹

Öte yandan, 19 ülkede 44.000'in üzerinde personele askeri eğitim veren ABD, Afrika Birliği ile BM'nin Barışı Koruma Misyonları'nda görev alan Afrikalı personelin %80'den fazlasını eğitmektedir.⁶⁷²

Afrikalıların yoğun olarak muzdarip oldukları HIV/AIDS, sıtma ve veremle ilgili küresel fona en çok katkıda bulunan ülkelerden biri olan ABD'de, Bill Clinton döneminde önem arz eden "Küresel AIDS ve Sıtma ile Mücadele Kanunu" onaylanmış,

⁶⁶⁹ Tepebaş, **Büyük Güçler ve Afrika**, s. 112-113.

⁶⁷⁰ Ata, "Çin-Afrika İlişkileri: Üçüncü Dünyanın İşbirliği", s. 65.

⁶⁷¹ Efe, "Afrika: Çin Afrika'yı İstila Ediyor"

⁶⁷² Tepebaş, "George W. Bush'un Afrika Gezisi ve 11 Eylül Sonrası ABD'nin Afrika'ya Yaklaşımı"

Bush döneminde de bu amaçla fona 2.5 milyar doların üzerinde katkıda bulunulmuştur.⁶⁷³

Bush, salgın hastalıkların önlenmesi amacıyla 15 milyar dolarlık yardım paketini onaylamış ve AIDS'in Azaltılması için Başkanın Acil Planı'na destek amacıyla beş yıllık bir dönem için Kongre'den 30 milyar dolarlık ek bütçe talep etmiştir. ABD Kongresi ise, "Millenium Challenge Account" isimli yeni girişimlerle refah seviyesinin yükseltilmesi ve salgın hastalıklarla mücadele için global bir fon oluşturarak ve bu fona 1 milyar dolarlık katkı yapmıştır.⁶⁷⁴

AİDS'le mücadele programı kapsamında ayrılan kaynak iki kat artırılarak 30 milyar dolara çıkarılmış ve sıtmayla mücadele kapsamında Başkan Bush'un inisiyatifiyle 1.2 milyar dolarlık bir bütçe tahsis edilmiştir. ABD'nin bu insani ve kalkınma projeleri ile Afrika'da ABD'nin çıkarlarına hizmet edecek atmosferi oluşturmaya çalıştığını gösteren bir diğer gelişme, ABD'nin 2004 yılından bu yana, 16 Afrika ülkesiyle iyi yönetim, şeffaf ve demokratik rejim esaslarına dayalı 5.5 milyar doları bulan ikili anlaşmalar imzalamıştır. Fakat bu girişimlerin yüzeysel, düşük maliyetli ve Afrika'nın yüz yüze olduğu vahim sosyal ve siyasi sorunları çözmekten çok uzak olduğu da gözden kaçmamaktadır. Mesela, AİDS'le mücadele için ayrılan ödenek, sadece ABD patent yasasına uygun ilaçları kapsarken, çok daha ucuz olan jenerik ilaçlar bu programın dışındadır.⁶⁷⁵

ABD'nin başını çektiği Batılı güçlerin, Çin'in başını çektiği Doğulu güçlere nazaran artılarından başlıcaları; dil, tarihsel, kültürel bağlar, bilgi bağlantıları ve personel değişikliklerdir. Son zamanlarda Doğulu güçlerin de personel değişiklikleri konusunda önemli aşama kaydettikleri görülse de henüz Batılı ülkeler seviyesine ulaşamamışlardır.⁶⁷⁶

Sahra güneyi Afrika'ya has bir olgu olan yerli Afrika müziği ve dans figürleri, Arap etkisinde kalmış Kuzey Afrika ile Batı etkisinde kalmış Güney Afrika müziğinden ve dansından oldukça farklıdır. Daha kolay yönetim için geleneklerin korunmasında yarar gören sömürgeci ülkelerin de etkisiyle geleneklerini koruyabilen Afrikalılar, son

⁶⁷³ Tepebaş, "George W. Bush'un Afrika Gezisi ve 11 Eylül Sonrası ABD'nin Afrika'ya Yaklaşımı"

⁶⁷⁴ Tepebaş, "George W. Bush'un Afrika Gezisi ve 11 Eylül Sonrası ABD'nin Afrika'ya Yaklaşımı"

⁶⁷⁵ Görener, "ABD'nin Terör ve Petrol Eksenli Afrika Politikası", s. 50.

⁶⁷⁶ Tepebaş, **Büyük Güçler ve Afrika**, s. 133.

yıllarda küreselleşmenin de etkisiyle kültürel yozlaşmaya maruz kalmışlardır. Ayrıca şehirleşme ve Batı kültürünün etkisi sonucu geleneksel dans ve müzik halen icra edilse de eskiye oranla önemini yitirmiştir.⁶⁷⁷

Afrika kültür ve sanatlarının Çin’de daha çok ilgi uyandırmaya başlamasıyla Çin’de bazı sivil kuruluşlar Afrika’nın kültür ve sanatlarını ithal etmeye başlamışlardır. Örneğin, Çin-Afrika Halklar Arası Ticaret Derneği, Kamerun’un Çin’deki Büyükelçiliği ve Beijing Qiao Sanat Merkezi tarafından "Orjinal Sanat ve Modern Yaşam" adıyla organize edilen Afrika’nın Seçkin Sanatları Sergisi, Beijing Qiao Sanat Merkezi’nde açılmıştır. Burada, Afrika’dan getirilen 500’den fazla sanat yapıtı (soylu ailelerin ve sıradan insanların kullandığı tahta ve taş oymaları, müzik aletleri ve dini sanat eserleri, ilgi çekici davul, varlığın simgesi olan fil şeklinde tahta oyması, duvar dekorasyonunda kullanılan tahta kabartma, tahta koltuk, satranç tahtası ve maske gibi eşyalar) sergilenmiştir.⁶⁷⁸

⁶⁷⁷ Alpar, “Türkiye’nin Afrika Ülkeleri İle İlişkilerini Geliştirmesinde Gambiya Modeli”, s. 51-53.

⁶⁷⁸ “Afrika Sanatına İlgi Gösteren Çinli Sivil Kuruluş”,
<http://turkish.cri.cn/281/2009/01/12/1s107845.htm>, Erişim Tarihi: 6.5.2010.

SONUÇ

Afrika Kıtası'nın özellikle 2000'li yıllar sonrası artan öneminin başlıca nedenleri olarak şunlar söylenebilir. Bakir alanlarıyla birçok ülkenin demir atmak istediği bir liman haline dönüşen Afrika'da geçmişle karşılaştırıldığında, iç çatışmaların sona ermeye başlaması, dengeli siyasi iklim, güçlü yeraltı kaynakları ve kıtanın tarım yapılabilecek toprakları, 314 milyar dolarlık ihracatı, 253 milyar dolarlık ithalatı kıtanın yıldızını parlatmaktadır. Önemli bir piyasa olmasının yanı sıra düşük maliyetler, ucuz ham madde, iş gücü ve iyi bir turizm potansiyeline sahiptir.

Çin'in büyük talebi sonucu öngörülmedik şekilde artan ham madde fiyatları, ham madde bakımından zengin Afrika'yı yeniden çekici kılmaktadır. Kanıtlanmış dünya petrol rezervlerinin yaklaşık %10'unun bulunduğu Afrika, bu konumuyla bile küresel rekabetin yeni çatışma alanı olmaya adaydır. Günde 3.8 milyon varil petrol Afrika'dan yurtdışına satılmakta ve bu miktarın %38'i ABD ve Kanada'ya, %35'i Asya Pasifik ülkelerine, %20'si Avrupa'ya, %5'i Latin Amerika ülkelerine satılırken, sadece %2'si ise Afrika ülkelerine satılmaktadır. Afrika pazarına coğrafi olarak yakın olan Avrupalı güçler ile enerji talebi sürekli artan Çin ve Hindistan gibi ülkeler kıtanın enerji kaynaklarına güvenli erişim hakkı elde etmek için uğraşmaktadırlar. Afrika'da belirgin bir Amerikan etkisinin kurulamaması, bölge üzerinde rekabetin kızışmasına sebep olmaktadır.

Bugün dünya nüfusunun %13'ünün Afrikalılardan meydana gelmesi, BM'ye üye ülkelerin dörtte birinin Afrika Kıtası'nda bulunması önemli bir güç olduklarına işaret etmektedir. Küreselleşmenin etkisiyle artan insan hareketliliği, Afrika'nın sorunlarının (yasadışı göç, güvenlik gibi) eski sömürgeci güçlerine bir nevi tehdit olarak geri dönmesine neden olmaktadır. Kızıldeniz'in güvenliği, kıtadaki çıkarların korunması, Aden Körfezi'nde kontrolün sağlanması, El-Kaide gibi terör örgütlerine yönelik önlem alınması gibi nedenlerle güvenlik boyutunun ön plana çıkması, Çin ve Hindistan gibi nüfusu yoğun ülkelerin nüfuslarını kıtaya yayma girişimi, BM Genel Kurulu'ndaki oylamalarda Afrikalı oyların önemi... gibi unsurlar Afrika'nın önemine vurgu yapan diğer faktörlerdir.

2005 yılı dünyanın birçok ülkesinde (örneğin Türkiye) “Afrika Yılı” olarak ilan edilmiş, G-8 zirvelerine Afrika liderleri de davet edilmeye başlanmış, kıtanın tamamını temsil eden en geniş siyasi örgüt olan Afrika Birliği’nin önemi artmış ve Medvedev ve Putin’le birlikte Afrika’ya yeniden etkinlik kurmak isteyen Rusya’nın yanı sıra 2000 Kahire ve 2007 Lizbon Zirvesi gerçekleştiren AB ve 28-30 Mayıs 2008 tarihlerinde Tokyo’da düzenlenen ve 43 Devlet ve Hükümet Başkanının katıldığı 4. Afrika Kalkınma Konferansı Japonya’nın da kıtada etkinlik kurma peşinde olduğunu kanıtlamaktadır. ABD’nin, Bill Clinton döneminde “Afrika’yla Yeni Ortaklık” adı altında başlattığı aktif politikalarını, George W. Bush’un Afrika gezileriyle daha da güçlendirmesi, Çin’in 2006’da Pekin’de gerçekleştirdiği İşbirliği Forumu ve son olarak 2008 yılı Nisan ayında Yeni Delhi’de gerçekleşen Hindistan-Afrika Forumu, uluslararası sistemin önde gelen ve yükselen güçlerinin, Afrika konusunda daha aktif politikalar izlediklerini göstermektedir.

Bölgesel (Hindistan, Brezilya, Türkiye İran gibi) ve küresel güçlerden (Japonya ve Avrupa ülkeleri ve Rusya) daha aktif ve etkili faaliyet yürüten ABD ve Çin’in kıta üzerinde en etkili güçler olmaları, Çin ve ABD’yi birbiriyle rekabet durumuna itmektedir. Ancak burada bahsi geçen diğer güçlerin de Afrika’ya yönelik önemli faaliyetlerinin olduğu gerçeği bir kenara atılmamalıdır. Örneğin Hindistan, Çin’in yarısı kadar (30 milyar dolar) Afrika ile ticaret hacmine ve 8 milyar dolarlık Çin yatırımların dörtte biri kadar kıta üzerinde yatırıma sahiptir. 2005 yılını Afrika yılı olarak ilan eden Türkiye’nin 2009 yılı sonunda ticaret hacminin 15 milyar dolara çıktığı görülmektedir. Japonya’nın tüm yurt dışı yardımları arasında Afrika’nın payı %10 iken, Çin’in yardımlarında bu rakam %40’lara ulaşmıştır.

Mao Zedong’un, 1966 yılında başlattığı “Kültür Devrimi” 1969 yılında sona erse de, devrimin neden olduğu siyasi çalkantı, 1976’da Mao’nun ölümüne kadar sürmüştür. 1978’de Deng Xiaoping’in iktidara gelmesi ile yeni ekonomik reform paketini uygulamaya koyarak ekonomisi canlanan Çin, 1990’lardaki dışa açılma politikası ile birlikte 2000’li yıllarda süper güç olma yolunda hızla ilerlemektedir. 2008 yılında bankacılık sektöründe patlak vererek tüm dünyayı etkileyen küresel ekonomik krizden dahi çok etkilenmeyen Çin’in, büyümesini sürdürdüğü, hatta bu krize yönelik çözümlerin kendisinde arandığı görülmüştür. Bu arada, bu krizin

etkilerinin güçlü ekonomiler için belirli bir süre boyunca etkili olduğu dikkate alındığı için Çin ile ABD'nin geleceğe yönelik değerlendirmelerinde bu krizin etkilerine gereğinden fazla vurgu yapmak ikili rekabetteki konumda sapmalara neden olabileceği için kısmen göz ardı edilebilir. Çin ile ABD arasındaki ekonomik rekabette, Çin'in elinde yüklü miktarda Amerikan Hazine Bonolarının bulunması Çin için artı olmasına karşın, ABD'nin en büyük ticari ortağının Çin olması karşılıklı ekonomik bağımlılığa işaret etmektedir. Silahlanma konusundaki rekabette ABD'nin açık ara üstünlüğü sürmektedir. Ancak Çin'in de askeri teknolojisini modernize ederek daha güçlü bir konuma geldiği görülmektedir. Çin-ABD arasındaki sosyo-kültürel rekabette de bazen (internet kullanımında) Çin'in, bazen de (yüksek öğrenimde) ABD'nin üstünlüğü bulunmaktadır.

Giderek güç kaybeden, ekonomik ve siyasal sorunları artan ABD; Çin'in 20-30 yıl sonra kendi yerini alma olasılığını artık ciddi bir şekilde algılamaya başlamıştır. Çünkü dünyadaki ham madde ve enerjiye dönük kaynaklar giderek azalmaktadır. ABD, dünyanın hemen her yerinde karşısına ham madde talepçisi olarak çıkan bir Çin'e tahammül edememektedir. Bu sebeple güçlü potansiyel bir rakibin, geciktirilmeden daha bebeklik çağında önünün kesilmesi için ABD'nin elinde belli ekonomik ve askeri enstrümanlar vardır. Mesela, Çin parasının değerinin devalüe edilmesi baskıları bu amacı taşır. Kendini hala ABD ile siyasal rekabete tam olarak hazır hissetmeyen Çin'in dış politikası şu günlerde fazla saldırgan olmayan, sorunları yumuşaklıkla ve ABD'nin gelecekteki egemen gücünün azaltılmasını sağlayacak şekildedir. Bilhassa Çin'in ŞİÖ kapsamında Rusya Federasyonu ile ilişkileri ve yine AB ile bağlantıları bunu tesis amacı taşımaktadır. Çin'in yumuşak gücünün etkisi bilhassa gelişmekte olan ülkeler üzerinde hissedilmektedir. Bu durum, uzun vadede Çin'in bu bölgelerde gösterdiği yumuşak gücün, uzun vadede stratejik güvenliği açısından hayati önem taşıdığı düşünülmektedir. Çin'in bahsedilen yöntemler ile ulaşmak istediği hedeflerin başında Tayvan'ın uluslararası arenada izole edilmesi, doğal kaynaklar ve enerji, Uzak Doğu bölgesindeki gücünü arttırmak gibi unsurlar bulunmaktadır.

ABD'nin Afrika'ya bakışında önemli bir değişim başlatan iki gelişme olduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi, 1998 yılında ABD'nin Kenya ve Tanzania

büyükelçiliklerine yapılan terör saldırılarıdır. İkincisi ise, 1997-1998'de Batı Afrika ülkelerinde zengin petrol rezervlerinin bulunmasıdır. Bu sürecin dönüm noktasını da 1998 Martında dönemin ABD Başkanı Bill Clinton'ın 12 günlük Afrika ziyareti oluşturmuştur. Terör tehdidinin önlenmesinin yanında petrol de ABD-Afrika ilişkilerinde önemini arttıran unsur haline gelmiştir. Bir başka deyişle mevcut dönemde ABD-Afrika ilişkileri şu temellerde şekillenmektedir: petrol ihtiyacı ve ABD'nin teröre karşı mücadelesi. ABD-Afrika ilişkilerinin Soğuk Savaş yıllarında ideolojik eksenli ilişkilerden, Soğuk Savaş sonrası dönemde Clinton'la başlayan ancak daha çok Bush'la etkinlik kazandığı ilişki düzeyine evrildiği görülmektedir. Afro-Amerikan Obama'nın da 2009 yılındaki Gana ziyaretinden 3 hafta sonra ABD Dışişleri Bakanı'nın da Afrika turuna çıkması dikkate alındığında, yeni yönetimin de Afrika'daki faaliyetler konusunda pasif kalmayacağı ve Afrika'yı Çin'e bırakmayacağı söylenebilir.

Ming Hanedanı dönemine kadar geri götürebilen Çin-Afrika ilişkileri, 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğu dönemde, Çin'in uluslararası alanda tanınma ihtiyacının yanı sıra sömürge altında kalmak gibi ortak kaderi paylaşımları ve milli bağımsızlık hareketlerindeki ortak düşünceleri, Çin ile Afrika'yı birbirine yakınlığa taşıyan başlıca faktörler olmuştur. Mao döneminde Afrika'ya yönelik yapılan yardımlarda, 1978'de başa geçen Deng'in ekonomik reformlara öncelik vermesi nedeniyle kesinti yaşansa da 2000'li yıllarla birlikte Afrika'daki etkinliğinde oldukça büyük hamle yapmıştır. Jintao'nun belirttiği üzere, Çin-Afrika ilişkileri sadece ekonomik ya da tarihsel bağlamda yaşanmamakta, güvenlik ve uluslararası politikadaki dayanışma şeklinde de yaşanmaktadır.

Afrika'da en hızlı gelişen ve yayılan ülkelerin başını çeken, takasa dayalı ve onun ötesinde ucuz altyapı hizmetleriyle Afrika'nın favorisi olan Çin, 2006 yılında geniş katılımlı ÇAİF Zirvesi de gerçekleştirmiştir. Ayrıca Çin'in, 2007 yılında 65.9 milyar dolar olan Afrika ülkeleri ile arasındaki toplam ticaret hacminin, 2010 yılında 100 milyar dolara ulaşması beklenmektedir. Çin'in, Afrika'da ateşin samanda ilerlediği gibi ilerlemesini kimileri ticari gelişme olarak değerlendirirken kimileri de Çin'in küresel olarak güçlenmesine hizmet eden yeni bir boyut olarak dikkate almaktadır.

Bilinen bir gerçek var ki, Afrika'da hamle üstüne hamle yapan Çin'le ABD bu kıta üzerinde rekabet halindedir. Bunun askeri ve siyasi yansımaları, Somali ve Aden Körfezi'nde, Sudan ve Zimbabve gibi ülkelerde açık bir şekilde görüldüğü gibi, ekonomik rekabet durumunun yansımaları da petrol zengini Nijerya, Angola, Kongo Cumhuriyeti, Gabon ve Çad gibi ülkelerde rahatlıkla hissedilebilmektedir.

Afrika'da Çin-ABD arasındaki askeri ve siyasi rekabette, ABD'nin önde olduğu söylenebilir. Afrika'daki Çin-ABD ekonomik rekabeti açısından ise, Batılı güçlerden farklı olarak yumuşak güç kullanarak Batılıların aksine dış yardım ve borç vermelerde insan hakları, iyi yönetim gibi koşullar aramayan ve birçok Afrikalı diktatörü desteklemekten ve gerektiğinde BM Güvenlik Konseyi'ndeki veto hakkını bunlar lehine kullanmaktan çekinmeyen Çin'in hızlı ve oldukça fazla yol katettiği ancak, ABD'nin Afrika'yla ticaret hacminin yine de Çin'den fazla olduğu bir durum ortaya çıkmaktadır. Sosyo-kültürel rekabet açısından ise, bazen Çin'in bazen ABD'nin ön plana çıktığı görülmektedir. Çin'li devlet adamlarının sık sık Afrika ziyaretleriyle Afrika'daki etkinliğini taze tutan Çin'e karşın, ABD'de Devlet Başkanlığı görevine Kenya kökenli Barack Obama'nın gelmesi, çok sayıda Afrika ülkesinde memnuniyetle karşılanmıştır. Sağlık, eğitim gibi konularda her iki gücün de etkili olduğu görülmektedir. Dinsel (özellikle misyonerlik faaliyetlerinde) ve kültürel yönden ise eski bir Batı sömürgesi ve Batılı değerlere göre yaşamayı ve konuşmayı öğrenen Afrikalılarda şüphesiz ABD'nin etkisi oldukça belirgindir. Çin'in kıta ülkelerine yönelik ticari ilişkilerinin canlı olması, bu ülkeler üzerinde Çin'in sosyo-kültürel etkileşimini ve aynı zamanda etkisini de artırmaktadır. Örneğin, Çin'in Zimbabve'ye yönelik önemli yatırımları ve ticari girişimleri olması, Zimbabve sokaklarında üzerlerinde Çince yazılar olan onlarca otobüsün dolaşmasına ve Zimbabve'de devletin Çince kurslar düzenlemesine vesile olmuştur.

Afrika'ya yeni bir alternatif sunan Çin'in, Afrika'nın geleceği için sağlayacağı en büyük fayda, ortaya çıkarmış olduğu rekabet ortamıdır. Sıcak bir savaşa yakın bir zamanda dönüşmesi beklenmeyen bu rekabet ortamının, gelirin eşitsiz dağıldığı Afrika halkları için önemi büyüktür. Zira zengin yeraltı rezervlerine sahip Afrika ülkelerinde, gelirin halka ulaşmasında sorun yaşandığı bir süreçte, bu rekabetin

getireceği artılar, Afrika'nın hem imajında, hem sosyal yapısında hem de refah seviyesinde etkili olacağı düşünölmektedir.

KAYNAKÇA

“ABD Somali'yi Bombalıyor”, **Radikal**, 10 Ocak 2007.

ADIBELLİ, Barış. “Asya-Pasifik’te 11 Eylül Sonrası Dönemde Çin-ABD İlişkileri”, **Stratejik Analiz**, Sayı 93, Ocak 2008, ss. 79-86.

AFAT, Ebru. “Hayalden Gerçeğe Türkiye’nin Güvenlik Konseyi Üyeliği”, **Anlayış**, Sayı 66, Kasım 2008, ss. 70-71.

Ahmet Kavas İle Röportaj, “Afrika’yı ABD ve Avrupa Kaybediyor, Çin Kazanıyor”, **Gündem Analiz**, Sayı 23, 12 Şubat 2008, ss. 20-27.

AKTÜRK, Hüseyin. “Somali Korsan Krizi”, **USAK Afrika Raporları 2008-1**, 19 Aralık 2008, ss. 1-5.

ALPAR, Güray. “Türkiye’nin Afrika Ülkeleri İle İlişkilerini Geliştirmesinde Gambiya Modeli”, **Basılmamış Doktora Tezi**, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı, 2007.

ALTAN, Can. “Afrika Ülkeleriyle Ticari İlişkilerimiz-2”, **Stratejik Analiz**, Mayıs 2004, ss. 79-91.

ALTINBAŞ, Deniz. “Fransa’nın Agresif Afrika Politikaları”, **Stratejik Analiz**, Cilt 9, Sayı 99, Temmuz 2008, ss. 52-60.

ALTINBAŞ, Deniz. “Fransa’nın Çad’daki Varlığı ve Soykırım Tehlikesi”, **Stratejik Analiz**, Sayı 96, Nisan 2008, ss. 6-7.

AMANOV, Şatlık. “ABD’nin İnsan Hakları Politikası ve Çin: Doğu Türkistan Örneği”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 12, Sayı 1, 2006, ss. 67-98.

ATA, İlkay. “Çin’in Enerji Güvenliği ve Politikaları”, **Stratejik Analiz**, Mayıs 2008, ss. 84-93.

ATA, İlkay. “Çin-Afrika İlişkileri: Üçüncü Dünyanın İşbirliği”, **Stratejik Analiz**, Cilt 9, Sayı 99, Temmuz 2008, ss. 61-67.

ATAMAN, Muhittin. “Libya ve Uluslararası Sistem: Radikalizmden Yumuşamaya”, **Dünya Çatışma Bölgeleri**, Ed. K. İnât, B. Duran ve M. Ataman, Ankara: Nobel, 2004, ss. 67-76.

AYBAR, Sedat. “Türkiye-Afrika Ekonomik İlişkileri”, **Stratejik Analiz**, Temmuz 2008, ss. 34-44.

AYDAL, Doğan. **Petrolsüz Dünya**, İstanbul: Truva Yayınları, 2008.

AYHAN, Veysel. **İmparatorluk Yolu: Orta Doğu ve Petrol**, Bursa: Dora, 2009.

“Berlusconi, Kaddafi'yi G8 Zirvesine Davet Etti”, **Zaman**, 3 Mart 2009.

BOSTAN, Yahya. “ ‘Yeni Amerikan Realizmi’ Obama’yı Beklemiyor”, **Anlayış**, Sayı 63, Ağustos 2008, ss. 76-77.

BRAUDEL, Fernand. **Uygarıkların Grameri**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge, 1996.

CHEN, Qimao. “Çin’in Yeni Güvenlik Anlayışı ve Politikası”, **TASAM Stratejik Öngörü**, Çev. Duygu Ergen, Yayın Tarihi: 6.7.2007.

ÇAKMAK, Cenap. “Amerikan Dış Politikası ve ABD-Çin İlişkilerinde Pragmatizm ve Rasyonalite”, Der. Atilla Sandıklı ve İlhan Güllü, **Geleceğin Süper Gücü Çin**, İstanbul: Tasam Yayınları, 2005.

ÇALIŞKAN, Ali Osman. “Yoksul Afrika Zenginler Masasında”, **Anlayış**, Sayı 22, Mart 2005, s. 54.

“Çin’in Döviz Rezervleri Patladı”, **Sabah**, 16 Temmuz 2009.

ÇOBAN, Fatma. “Süper Güç Olma Yolunda Çin’in Enerji Politikaları”, **Kamu’da Sosyal Politika**, Cilt 2, Sayı 2, 2007, ss. 31-39.

DEMİROK, Nur. “Afrika’da İdeolojiler Dönemi Kapandı Ama Kültürel Savaş Devam Ediyor”, **Referans Gazetesi**, 21 Ağustos 2008.

DURDULAR, Arzu. “1970’den Günümüze Karşılaştırmalı Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri”, **Basılmamış Master Tezi**, Ankara: Gazi Üniversitesi, 2006.

DÜZGÖREN, Koray. “Rotamızı Afrika’ya Çevirelim Çevirmesine de...”, **Yenişafak**, 28 Şubat 2005.

EFE, Mustafa. “Afrika’da Misyonerlik”, **Anlayış**, Mart 2005, Sayı 22, ss. 50-52.

EKREM, Nuraniye Hidayet. **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)**, Ankara: ASAM, 2003.

ERDOĞAN, Cansu. “Libya: Kuzey Afrika’nın Asi Devleti Uslandı mı?”, **ABD’nin ‘Haydut Devletleri’**, ss. 205-248.

EROL, Osman. “Kriz Vız Geldi, Çin Yüzde 9 Büyüdü”, **Zaman**, 23 Ocak 2009.

ERTAN, Fikret. “Hindistan'ın Afrika Hamlesi”, **Zaman**, 10 Nisan 2008.

FURTUN, Fatih. “Demokratikleşme Teorisinin Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesinde Uygulanabilirliği Sorunu”, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul: YTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 2006.

GENÇKOL, Metin. “AB Mali Politikaları ve Türkiye”, **Küresel Güçler**, İstanbul: Küre Yayınları, 2005, ss. 186-189.

GİLL, Bates ve REİLLY, James. “Çin'in Afrika'da Fark Edilmeyen Yükselişi”, **Dünya Gündemi**, 1-8 Temmuz 2007.

GÖRENER, Aylin Şeker. “ABD'nin Terör ve Petrol Eksenli Afrika Politikası”, **Stratejik Analiz**, Cilt 9, Sayı 99, Temmuz 2008, ss. 45-51.

GÜRSELER, Ceren. “Afrika Birliği'nin Kıtanın İstikrarına Etkisi”, **Stratejik Analiz**, Temmuz 2008, ss. 68-75.

GÜVEN, Ferit. “Küresel Bir Güç Olarak Çin'in Yükselişi”, **Basılmamış Master Tezi**, Ankara: Gazi Üniversitesi, 2006.

HASGÜLER, Mehmet ve ULUDAĞ, Mehmet B. **Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler**, İstanbul: Alfa yayınları, 2007.

HAZAR, Numan. **Küreselleşme Sürecinde Afrika ve Türkiye-Afrika İlişkileri**, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2003.

İNAT, Kemal (Ed.). **ABD'nin 'Haydut Devletleri'**, İstanbul: Değişim Yayınları, 2004.

KABUNDA, Mbuyi. "ABD Afrika'da: Soğuk Savaşın Dakik Müdahalelerinden Ekonomik ve Askeri Yayılmaya", **Dünya Gündemi**, Sayı 197, 21-28 Eylül 2008.

KALUFYA, Asuman. "Seyyid Derviş ve Doğu Afrika'da İslam", **Anlayış**, Mart 2005, Sayı 22, ss. 78-79.

KAMALOV, İlyas. "Rusya'nın Afrika Politikası", **Stratejik Analiz**, Temmuz 2008, ss. 81-87.

KAMALOV, İlyas. "Şanghay Ekseni, NATO'yu Dengeleyebilir Mi?", **Stratejik Analiz**, Sayı 69, Ocak 2006, ss. 12-13.

KARAGÜL, İbrahim. "Amerikan Yüzyılı'nın Sonu!", **Yenişafak**, 3 Ekim 2008.

KARAGÜL, İbrahim. "Korsanlara Karşı Türk Askeri Mi Gidecek!?", **Yenişafak**, 18 Kasım 2008.

KARAGÜL, İbrahim. "Şu Korsanlar Ne Büyük Hesaplar Yapıyormuş!", **Yenişafak**, 23 Nisan 2009.

KARAKOÇ, Ekrem. "Sosyalizmden Pragmatizme Geçiş Öyküsü", **Küresel Güçler**, İstanbul: Küre Yayınları, 2005, ss. 297-300.

KAVAS, Ahmet. "*Afrika'da Bütünleşme Hareketleri*", *Stratejik Öngörü*, ss. 37-47.

KAVAS, Ahmet. **Geçmişten Günümüze Afrika**, İstanbul: Kitabevi, 2005.

KAYA, Hüseyin. “Afrika: Dünya Ekonomisinin Gariban Çocuğu”, **Gündem Analiz**, Sayı 23, 12 Şubat 2008, ss. 30-34.

KAZANCI, Pırl. “Afrika ve Sömürgecilik”, **Dünya Gündemi**, 25 Mayıs-1 Haziran 2008.

KEYMAN, E. Fuat. “Amerika İle Çin Kapışır”, **Radikal2**, Yayın Tarihi: 10.7.2005.

KİNDER, Hermenn ve HİLGEMANN, Werner. **Dünya Tarihi Atlası**, Cilt 1, Ed. Hüseyin Bağcı, Çev. Leyla Uslu, Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2007.

KOR, Z. Tuba, “1950’lerden Bugüne Sonu Gelmez Amerikan Müdahaleleri”, **Anlayış**, Sayı 53, Ekim 2007, ss. 48-49.

KÖSEBALABAN, Hasan. “Avrupa Meydan Okuyabilir Mi?”, **Küresel Güçler**, İstanbul: Küre Yayınları, 2005, ss. 146-150.

LEE, Suna. “Çin’in Askeri Gelişimi ABD’yi Telaşlandırıyor”, **Stratejik Analiz**, Sayı 87, Temmuz 2007, ss. 16-17.

LEE, Suna. “Çin’in Yumuşak Gücü ve Sınırları”, **Stratejik Analiz**, Nisan 2008.

LEE, Suna. “Japon Dış Politikasında Afrika”, **Stratejik Analiz**, Cilt 9, Sayı 99, Temmuz 2008, ss. 76-80.

MASSEY, Simon ve MAY, Roy. “Commentary: The Crisis in Chad”. **Oxford Journals Social Sciences African Affairs**, Cilt 105, Sayı 420, 2006, ss. 443-449.

MAZRUI, Ali. “Köle Gemisinden Uzak Gemisine: Küreselleşme ve Marjinalleşme Arasında Afrika”, **Anlayış**, Mart 2005, ss. 42-43.

MCNEILL, William H. **Dünya Tarihi**, Çev. Alaeddin Şenel, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 13. Baskı, 2008.

MEACHER, Michael. “ABD’yle Çin’in Petrol Savaşı Başladı”, **Dünya Gündemi**, Sayı 187, 13-20 Temmuz 2008.

NGUGI, Mukoma. “Afrika ve Nükleer Silahlar”, **Dünya Gündemi**, 11-18 Kasım 2007.

OBA, Ali Engin. “Çok Boyutlu Türk Dış Politikası ve Afrika”, **Stratejik Analiz**, Temmuz 2008, ss. 27-33.

OLSON, Steve. **Hepimizin Kökeni Afrika**, Çev. Filiz Kart, Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 2008.

ÖĞÜTÇÜ, Mehmet. “Yeni Ekonomik Süpergüç Çin’in Önlenemeyen Yükselişi: Türkiye İle Rekabet Mi Ortaklık Mı?”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 12, Sayı 1, 2006, ss. 37-66.

ÖNAL, Cumali. “Batı’nın Mirası Diktatörlükler Afrika’da Kabileler Arası Kini Körüklüyor”, **Zaman**, 4 Ocak 2008.

ÖZCAN, Sevinç Alkan. “11 Eylül Sonrası ‘Yakın Çevre’de Rekabet”, **Küresel Güçler**, İstanbul: Küre Yayınları, 2005, ss. 318-322.

ÖZEY, Ramazan. **Küresel Silahlanma-Dünyanın Silah Depoları**, İstanbul: Aktif Yayınevi, 2007.

ÖZKAN, Mehmet. “Küreselleşmeye Karşı ‘Küresel Bölgeselleşme’”, **Anlayış**, Sayı 15, Ağustos 2004, ss. 57-59.

ÖZTUNA, Murat. “İç Dinamikler, Bölgeselleşme ve Küresel Güç Olmak”, **Küresel Güçler**, İstanbul: Küre Yayınları, 2005, ss. 277-279.

ÖZTÜRK, İbrahim. “ABD, Çin’i Çevreleyebilecek mi?”, **Küresel Güçler**, İstanbul: Küre Yayınları, 2005, ss. 282-285.

PEGG, Scott. “Can Policy Intervention Beat the Resource Curse? Evidence from the Chad-Cameroon Pipeline Project”, **Oxford Journals Social Sciences African Affairs**, Cilt 105, Sayı 418, 2006, ss. 1-25.

PEHLİVANTÜRK, Bahadır. “Tarihten Bugüne Doğu Asya Dünya Düzeni ve Çin”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 12, Sayı 1, 2006, ss. 125-150.

SEZER, Sema. “Somali’de Gerçek Hedef El Kaide Mi?”, **Stratejik Analiz**, Şubat 2007.

SÖNMEZ, Mustafa. “Kim Hasım, Kim Hısım/4”, **Cumhuriyet**, 12 Eylül 2008.

“Sudan Ülke Raporu”, **Stratejik Düşünce Enstitüsü**, Nisan 2010, ss. 1-22.

ŞAFİİ, Bedir Hasan. “Afrika’daki Hint Varlığı”, **Dünya Gündemi**, Çev. İslam Özkan-Timetürk, Sayı 182, 8-15 Haziran 2008.

ŞANLI, Barış. “Kotalar Kalktığında Dünyayı Neler Bekliyor?”, **Küresel Güçler**, İstanbul: Küre Yayınları, 2005, ss. 304-306.

ŞEN, K. Zafer. “Avrupa Birliği’nin İslam Dünyasıyla İlişkileri”, **Küresel Güçler**, İstanbul: Küre Yayınları, 2005, ss. 366-371.

ŞENEL, Muzaffer. “Avrupa’da Akdeniz’e ‘Birlik’ ihracı”, **Anlayış**, Sayı 63, Ağustos 2008, ss. 72-73.

ŞİR, Aslan Yavuz. “Rusya’nın Yeni Enerji Stratejisi”, **Dünya Gündemi**, Sayı 194, 31 Ağustos-7 Eylül 2008.

TEPEBAŞ, Ufuk. **Büyük Güçler ve Afrika**, İstanbul: Tasam, 2010.

TUNCER, Baran. “Afrika İle Gelişen İlişkiler ve Bir Öneri”, **Radikal**, 18 Mart 2007.

TÜTER, Mustafa S. “Amerikan Dış Politikasında Afrika”, **Gündem Analiz**, Sayı 23, 12 Şubat 2008, ss. 9-13.

“Türkiye Afrika’yı Keşfediyor”, **Anlayış**, Mart 2005, ss. 36-37.

“Türkiye'den N'djamena, Antananarivo, Yaounde Atağı”, **Hürriyet**, 27 Kasım 2008.

UĞUR, Hatice. “Afrika Kıtasında Osmanlı Varlığı”, **Anlayış**, Mart 2005, Sayı 22, ss. 38-39.

UĞUR, Hatice. **Osmanlı Afrikası’nda Bir Sultanlık: Zengibar**, İstanbul: Küre Yayınları, 2005.

ÜNAL, Mustafa. “Kongo’da İlk Türk Cumhurbaşkanı”, **Zaman**, 17 Mart 2010.

ÜNAY, Sadık. “İslam Dünyasının Uluslararası Ekonomi-Politiği Üzerine”, **Küresel Güçler**, İstanbul: Küre Yayınları, 2005, ss. 378-381.

WOHLFORTH, William C. “Tek Kutuplu Bir Dünyanın İstikrarlılığı”, Çev. Deniz Altınbaş Akgül, **Avrasya Dosyası**, Sayı 4, Kış 2004, ss. 38-76.

YALÇIN, Fatih. “Afrika Kıtasındaki Bir İç Savaş Dinamiği: İsyancı Gruplar”, **Stratejik Analiz**, Temmuz 2008, ss. 88-92.

YAYLACI, İsmail. “Ulus-Devletin Afrika Macerası”, **Anlayış**, Mart 2005, ss. 40-42.

YALINKILIÇLI, Eşref. “Benim Adım Kırmızı ve Siyah: China Inc. Kara Afrika’da”, **Gündem Analiz**, Sayı 23, 12 Şubat 2008, ss. 14-19.

YILMAZ, Mehmet. “Gül’ün Afrika Ziyaretinin Önemi”, **Zaman**, 23 Şubat 2009.

YUAN, Jing-Dong. “Ejderha ve Fil: 21. Yüzyılda Çin ve Hindistan İlişkilerinin Seyri”, Çev. Meltem Kadıpınar, **Dünya Gündemi**, 1-8 Temmuz 2007.

“Zimbabve'deki İktidar Krizine Çözüm Getirilemedi”, **Star Gazetesi**, 17 Ağustos 2008.

İnternet Kaynakları:

“AB-Afrika Stratejik Ortaklık İlişkileri Başlatıldı”, <http://turkish.cri.cn>, Erişim Tarihi: 9.4.2008.

“ABD-Libya Tazminat Anlaşması”, BBC, <http://www.bbc.co.uk>, Erişim Tarihi: 18.8.2008.

“ABD Somalili Militanlara Saldırdı”, BBC, <http://www.bbc.co.uk>, Erişim Tarihi: 2.5.2008.

“ABD Uçakları Somali'yi Vurdu”, <http://www.timeturk.com>, Erişim Tarihi: 6.5.2009.

ADIBELLİ, Barış. “Çin Batı'yı Ürkütüyor”, <http://www.hakimiyetimilliyeye.org>, Erişim Tarihi: 10.10.2008.

ADIBELLİ, Barış. “Çin Harekete Geçiyor”, <http://www.turkcelil.com>, Erişim Tarihi: 17.3.2009.

“Africa: Clinton Visits Seven Countries to Highlight Africa as Policy Priority”, <http://allafrica.com>, Erişim Tarihi: 5.5.2010.

“Afrika'nın Büyük Güçlerle Hesabı”, <http://www.dusuncegundem.com>, Erişim Tarihi: 4.9.2008.

“Afrika'nın Petrolü Göz Kamaştırıyor”, <http://www.dw-world.de>, Erişim Tarihi: 17.3.2009.

“Afrika'nın Şişmanları Tahtı Ölünce Bırakıyor”, <http://www.haber7.com>, Erişim Tarihi: 9.6.2009.

“Afrika'nın Nüfusu, Yüzölçümü ve Coğrafi Konumu”, <http://ansiklopedi.turkcebilgi.com>, Erişim Tarihi: 6.7.2009.

“Afrika Sanatına İlgi Gösteren Çinli Sivil Kuruluş”, <http://turkish.cri.cn>, Erişim Tarihi: 6.5.2010.

“Ahmedinecad Afrika’yı Fethediyor”, <http://www.timeturk.com>, Erişim Tarihi: 17.3.2009.

“Ahmedinejad: Dünya Zorbaları İran ve Afrika Arasında İlişkilerin Geliş...”, <http://www.tumgazeteler.com>, Erişim Tarihi: 17.3.2009.

“Ahmedinejad: İran Afrika Kıtasının Gelişmesine Önem Vermektedir”, <http://www1.irna.ir/tr>, Erişim Tarihi: 17.3.2009.

AKDEMİR, Erhan. “Komşuluk Politikası Çerçevesinde AB'nin Kuzey Afrika'ya Bakışı”, <http://www.abhaber.com>, Erişim Tarihi: 31.7.2008.

AMİN, Samir. “Liberal Küreselleşmenin Ötesinde: Nasıl Bir Dünya?, Yükselişte Olan Ülkeler”, Çev. Uğur Günsür, <http://www.batitrakya-atilim.com>, Erişim Tarihi: 8.5.2008.

AMİRİ, Rannie. “Fas İran'la Bağları Neden Kopardı”, Çev. Zeynep Yıldız, <http://www.timeturk.com>, Erişim Tarihi: 29.3.2009.

ARAFa, Muhammed Cemal. “Afrikalı Bush Petrol ve Askeri Üs Peşinde!”, Çev. Mehmet S. Direk, <http://www.timeturk.com>, Erişim Tarihi: 8.5.2008.

ARAS, Bülent. “Batı Afrika'nın İncisi: Nijerya”, <http://www.tasam.org>, Erişim Tarihi: 9.9.2008.

ARI, Tayyar. “Bop, Orta Doğu ve ABD: Politika Mı Propaganda Mı?”, <http://www.google.com.tr>, Erişim Tarihi: 15.9.2008.

ATLI, Altay. “Çin'in Afrika Açılımı”, <http://altayatli.blogspot.com/2007/02/inin-afrika-alm.html>, Erişim Tarihi: 15.9.2008.

“Avrupa, Afrika'da Büyük Oynuyor”, TUSAM, <http://www.tusam.net>, Erişim Tarihi: 8.5.2008.

“Avrupa'dan Rusya'ya Nijerya Misillemesi”, <http://www.haber7.com>, Erişim Tarihi: 18.9.2008.

AYBAR, Sedat. “Kurtlar Sofrasında Rotamız: Afrika”, <http://www.bianet.org>, Erişim Tarihi: 25.4.2008.

BAHAR, Halil İbrahim. “Avrupa Birliği-Afrika İlişkileri”, <http://www.turkishweekly.net>, Erişim Tarihi: 5.9.2008.

BAJPAEE, Chietigj. “Afrika'da Çin-Amerikan Enerji Rekabeti”, <http://www.dunyadanceviri.net>, Erişim Tarihi: 18.4.2008.

“Brezilya'daki Son Turco...”, <http://www.ihh.org.tr>, Erişim Tarihi: 17.3.2009.

“Bush'un Afrika Gündemi İç Savaşlar”, <http://www.ntvmsnbc.com>, Erişim Tarihi: 21.10.2008.

“Bush'un Afrika Gezisi Sona Erdi”, <http://turkish.cri.cn>, Erişim Tarihi: 15.5.2010.

CENTER, Fernand Braudel. “ABD ve Çin: Birbirinin Düşmanı Mı Müttefiği Mi?”, <http://www.binghamton.edu>, Erişim Tarihi: 26.8.2008.

CHOSSUDOVSKY, Michel. “Çin-ABD ve Psikolojik Savaş”, <http://www.timeturk.com>, Erişim Tarihi: 18.9.2008.

“Çin, ABD, Almanya ve Japonya'yı Geçti”, <http://www.dunyabulteni.net>, Erişim Tarihi: 13.4.2010.

“Çin-ABD Ekonomik ve Ticari İlişkileri”, <http://turkish.cri.cn>, Erişim Tarihi: 15.9.2008.

“Çin Halk Cumhuriyeti”, <http://ref.advancity.net>, Erişim Tarihi: 26.8.2008.

“Çin İnternette Öne Geçti, ABD’li Teknoloji Devleri Telaşlandı”, <http://www.kobifinans.com.tr>, Erişim Tarihi: 15.9.2008.

“Çin Lideri Jintao Pakistan’da”, <http://www.tumgazeteler.com>, Erişim Tarihi: 2.3.2010.

“Çin Uyanınca”, <http://portal.cizgi.com.tr>, Erişim Tarihi: 15.9.2008.

“Çin’in Önlenebilen Yükselişi”, <http://www.dunyagundemi.com>, Erişim Tarihi: 5.5.2008.

DAĞ, Ahmet Emin. “11 Eylül’den Bu Yana Değişenler”, <http://www.timeturk.com>, Erişim Tarihi: 13.9.2008.

DANHONG, Zhang. “Çin Afrika’da Nüfuzunu Artırmak İstiyor”, <http://www.dw-world.de>, Erişim Tarihi: 17.3.2009.

DEDEOĞLU, Beril. “Uzakdoğu’da Asean Çerçevesindeki Bölgesel Örgütlenmeyi Etkileyen Dışsal Faktörler”, <http://www.dtm.gov.tr>, Erişim Tarihi: 10.3.2009.

DOWNS, Erica. “The Brookings Foreign Policy Studies Energy Security Series; China”, Aralık 2006, <http://www.brookings.edu>, Erişim Tarihi: 13.5.2009.

DÖNMEZ, Begüm. “Afrika’da Krizin Son Adresi Çad”, <http://www.cnnturk.com>, Erişim Tarihi: 15.4.2008.

DURSUNOĞLU, Abdulkadir. “Uruguay Roundu ve Sonrası”, <http://www.bilgiyonetimi.org>, Erişim Tarihi: 26.8.2008.

“Dünya Ekonomisi”, <http://search.conduit.com>, Erişim Tarihi: 23.3.2009.

“Dünya Ekonomisinin Yeni Hedefi: Afrika”, <http://www.tabuf.org/tr>, Erişim Tarihi: 25.4.2010.

“Dünyanın Gidişine Ters Bir Örnek”, <http://www.ntvmsnbc.com>, Erişim Tarihi: 19.8.2008.

EFE, Mustafa. “Afrika: Çin Afrika’yı İstila Ediyor”, <http://www.dusuncegundem.com>, Erişim Tarihi: 4.9.2008.

EFE, Mustafa. “Afrika’da Misyonerlik Faaliyetleri”, <http://afrikacilim.blogspot.com>, Erişim Tarihi: 25.4.2010.

EFE, Mustafa. “Bir Ülke Nasıl Çökertilir?”, <http://www.dusuncegundem.com>, Erişim Tarihi: 4.9.2008.

EFE, Mustafa. “Fransa ve Orta Afrika Cumhuriyeti’nin Devlet Terörü Dünya Gündemi”, <http://www.dusuncegundem.com>, Erişim Tarihi: 3.9.2008.

EKREM, Nuraniye Hidayet. “Çin’in Afrika’ya Yönelik Stratejik Amaçları”, <http://www.turksam.org/tr>, Erişim Tarihi: 18.4.2008.

EKŞİ, Muharrem. “ABD’nin Orta Asya Politikası’nın Çöküşü”, <http://www.globalstrateji.org>, Erişim Tarihi: 15.9.2008.

“Equatorial Guinea Country Profile”, <http://news.bbc.co.uk>, Erişim Tarihi: 15.5.2010.

ERSOY, Eyüp. “Çin Donanması Aden Körfezi’nde: Modern Çin Tarihinin İlk Deniz Aşırı Deniz Misyonu”, <http://www.orsam.org.tr>, Erişim Tarihi: 31.7.2009.

ERTAN, Fikret. “Çin’in Afrika Hamleleri...”, <http://makale.turkcebilgi.com>, Erişim Tarihi: 17.3.2009.

“Global Üstkurul: Amerika-Avrupa Rekabeti”, <http://groups.yahoo.com>, Erişim Tarihi: 15.9.2008.

GÖKÇE, Dinçer. “Bakir Afrika İhracatçının Güvenli Limanı”, <http://www.gozlemgazetesi.com.tr>, Erişim Tarihi: 17.3.2009

GÜRSELER, Ceren. “Obama’nın Başkan Adaylığı ve Afrika”, <http://www.asam.org.tr/tr>, Erişim Tarihi: 26.9.2008.

GÜRSELER, Ceren. “Sudan Seçim Sonuçlarının Demokratikleşme ve 2011 Referandumu Açısından Değerlendirilmesi”, <http://www.orsam.org.tr/tr>, Erişim Tarihi: 27.4.2010.

“Hindistan-Afrika Forumu Zirvesi Sona Erdi”, <http://turkish.cri.cn>, Erişim Tarihi: 17.3.2009.

“Hindistan-Afrika Forumu Zirvesi ve Gelişen İlişkiler”, <http://www.tasam.org>, Erişim Tarihi: 17.3.2009.

“Hindistan Gözünü Afrika’nın Yeraltı Kaynaklarına Dikti”, <http://www.haberler.com>, Erişim Tarihi: 17.3.2009.

http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2008/04/080424_china_Zimbabve.shtml, Erişim Tarihi: 15.5.2008.

“İkinci Kutup İçin İşbirliği”, TUSAM, <http://www.tusam.net>, Erişim Tarihi: 15.9.2008.

“İran Afrika İle İlişkileri Güçlendiriyor”, <http://www.tumgazeteler.com>, Erişim Tarihi: 17.3.2009.

“İran ve Burundi’nin İlişkileri Yapıcı ve Dostanedir”, <http://www.tumgazeteler.com>, Erişim Tarihi: 31.3.2009.

“İşte Olimpiyat Sıralaması”, <http://www.habername.com>, Erişim Tarihi: 6.3.2009.

“İtalya'dan Libya'ya Tazminat”, <http://www.bbc.co.uk>, Erişim Tarihi: 5.9.2008.

“Kaddafi Kremlin'e adır Kuruyor”, <http://www.timeturk.com>, Erişim Tarihi: 19.11.2008.

KAVAS, Ahmet. “Afrika Birliği AB'ye Haddini Bildirebilecek Mi?”, <http://www.dusuncegundem.com>, Erişim Tarihi: 4.9.2008.

KAVAS, Ahmet. “Afrika Kendisini Smren Dünyaya Ne Kadar Muhtaç?”, <http://www.tasam.org>, Erişim Tarihi: 9.9.2008.

KAVAS, Ahmet. “Afrika'yı ABD ve Avrupa Kaybediyor, Çin Kazanıyor”, <http://www.gundemanaliz.org>, Erişim Tarihi: 16.10.2008.

KAVAS, Ahmet. “Çin'in Kıskaçındaki Kıta: Afrika”, <http://www.tasam.org>, Erişim Tarihi: 10.10.2008.

KAVAS, Ahmet. “Dünya Gündemi: Afrika, Afrika'nın Kırılma Noktasındaki Ülke: Çad”, <http://www.dusuncegundem.com>, Erişim Tarihi: 3.9.2008.

KAVAS, Ahmet. “Türkiye'nin Afrika'daki En Büyük Ortağı: Cezayir”, <http://www.tasam.org>, Erişim Tarihi: 9.9.2008.

KAVRAKOĞLU, İbrahim. “Küreselleşmede Üçüncü Evreye Girerken...”, <http://www.turktrade.org.tr>, Erişim Tarihi: 15.9.2008.

KLARE, Michael T. “ABD Hegemonyası Çağı”, <http://www.cosmodergi.org>, Erişim Tarihi: 3.5.2010.

KONA, Gamze Güngörmüş. “Yeni Orta Asya Stratejik Dengeleri Bağlamında Çin Halk Cumhuriyeti”, <http://www.gokbayrak.com>, Erişim Tarihi: 15.9.2008.

KÖKLÜ, Sedat. “İran Dışişleri Bakanı Muttaki Sudan`da”, <http://www.tumgazeteler.com>, Erişim Tarihi: 23.3.2010.

KRİPALANİ, Manjeet ve ROCKS, David. “Hindistan Afrika'da Kovalamaca Oynuyor”, <http://www.businessweek.com.tr>, Erişim Tarihi: 17.3.2009.

KULOĞLU, Armağan. “Çin'in Geleceği ve Türkiye İle İlişkileri”, <http://www.globalstrateji.org>, Erişim Tarihi: 15.9.2008.

KURLANTZİCK, Joshua. “Çin Afrika'yı Fethediyor”, Çev. Ali Karakuş, <http://www.dunyabulteni.net>, Erişim Tarihi: 5.5.2008.

KÜLEBİ, Ali. “Afrika’da Çin Egemenliği”, <http://www.dunyagundemi.com>, Erişim Tarihi: 25.4.2008.

KÜLEBİ, Ali. “Çin’in Çok Boyutlu Stratejileri”, <http://www.haberne.com>, Erişim Tarihi: 15.9.2008.

KÜLEBİ, Ali. “Çin’in Dünya Siyaseti ve ABD”, <http://www.tusam.net>, Erişim Tarihi: 15.9.2008.

“Küreselleşme ve Bir Güvenlik Arayışı”, <http://www.obiv.org.tr>, Erişim Tarihi: 15.9.2008.

“Kyoto’da Süper Güçlerin Gizli Rekabeti”, <http://www.haberarsivi.com>, Erişim Tarihi: 15.9.2008.

LAÇİNER, Sedat. “Doğu Afrika ve ABD: Somali’ye Amerikan Saldırısı”, <http://www.usakgundem.com>, Erişim Tarihi: 28.1.2009.

LEE, Suna. “Afrika’da Çin-Japon Rekabeti”, <http://www.asam.org.tr>, Erişim Tarihi: 30.7.2008.

LEE, Suna. “Çin-ABD Gerginliği Uzaya Taşınıyor”, <http://www.asam.org.tr>, Erişim Tarihi: 30.7.2008.

LEE, Suna. “2008 Yılında Dünya’nın Gözü Çin’de”, <http://www.asam.org.tr>, Erişim Tarihi: 30.7.2008.

LEE, Suna. “Sudan Petrolü Çin’i İkilemde Bıraktı”, <http://www.asam.org.tr>, Erişim Tarihi: 30.7.2008.

LEIDHOLDT, Ulrich. “Uluslararası Birlikler Kongo’daki Yerini Aldı”, <http://www.dunyagundemi.com>, Erişim Tarihi: 13.5.2008.

“Libya’ya Ambargo Kalktı”, <http://www.tumgazeteler.com>, Erişim Tarihi: 25.3.2010.

“Libya’ya Büyük Tazminat Cezası”, BBC, <http://www.bbc.co.uk>, Erişim Tarihi: 5.9.2008.

“Libya, Rus Askeri Üssü Kurulmasına Hazır”, <http://www.timeturk.com>, Erişim Tarihi: 19.11.2008.

“Libya’ya Tarihi Ziyaret”, BBC, <http://www.bbc.co.uk>, Erişim Tarihi: 5.9.2008.

“Madencilik ve Petrol Sektörü”, www.musavirlikler.gov.tr, Erişim Tarihi: 10.6.2009.

MAY, Roy ve MASSEY, Simon. “Chad: Politics and Security”, Mart 2007, <http://www.unhcr.org>, Erişim Tarihi: 15.2.2008.

“Mugabe Seçimi Kazandı”, <http://www.tumgazeteler.com>, Erişim Tarihi: 23.6.2009.

MUTLUER, Oğuzhan. “Hu Jintao’nun Afrika Gezisi ve Afrika’nın Çin Dış Politikasındaki Yeri”, <http://www.globalstrateji.org>, Erişim Tarihi: 17.3.2009.

NASSAR, Selim. “Afrika Petrollerinde ABD-Çin-Avrupa Çekişmesi”, Çev. Halil Çelik, <http://www.tasam.org>, Erişim Tarihi: 5.8.2008.

OBA, Ali Engin, “Türkiye’nin Afrika Politikası Etkinleşirken”, <http://www.tasam.org>, Erişim Tarihi: 8.9.2008.

“10 Bin Sporcu İçin 'Tek Rüya’”, BBC, <http://www.bbc.co.uk>, Erişim Tarihi: 15.9.2008.

OTUZBİROĞLU, Serim. "Çin'in Orta Doğu'daki Petrol Kaynaklarına Yönelik Politikaları Neler Olabilir?", <http://www.irarec.org/>, Erişim Tarihi: 15.9.2008.

ÖZTÜRK, Hasan. “Çin Batının Alternatifi Mi Olmak İstiyor?”, <http://www.tasam.org>, Erişim Tarihi: 9.9.2008.

ÖZTÜRK, Hasan. “İnsan Haklarının Evrenselliği ya da Afrika’nın Makus Talihi”, <http://www.bilgesam.org/tr>, Erişim Tarihi: 17.3.2009.

PETRAS, James. “Emperyal Gücün Ekonomik Temeli”, <http://www.uzaklar.net>, Erişim Tarihi: 8.5.2008.

“Russia: Putin Visits Libya For Talks On Energy, Arms”, <http://www.rferl.org>, Erişim Tarihi: 25.3.2010.

SANDIKLI, Atilla ve GÜLLÜ, İlhan. “Küreselleşmenin Diğer Adı, Çin: Tehdit mi Fırsat mı?”, <http://www.tasam.org>, Erişim Tarihi: 8.9.2008.

SHALOM, Stephen R. “ABD ve Ortadoğu: Bizden Neden Nefret Ediyorlar?”, Çev. Kamil Cengiz, <http://eski.iktibas.info>, Erişim Tarihi: 17.3.2009.

SOLDATKİN, Vladimir. “Libya, Russia Agree \$1.8 Billion Arms Deal: Putin”, <http://www.reuters.com>, Erişim Tarihi: 25.3.2010.

“Sudan Hakkında Çeşitli Bilgiler”, <http://www.orsam.org.tr>, Erişim Tarihi: 27.4.2010. s. 2-3.

“Sudan’da İstikrarı Yabancı Güçler Bozuyor”, <http://www.timeturk.com>, Erişim Tarihi: 15.4.2009.

“Sudan’da Türkiye Sesleri!”, <http://www.timeturk.com>, Erişim Tarihi: 11.6.2009.

“Tasam Başkanı Süleyman Şensoy: ‘21. Yüzyılda Asya ve Afrika Dünyada Söz Sahibi Olacak’”, <http://www.haberler.com>, Erişim Tarihi: 10.9.2008.

TEPEBAŞ, Ufuk. “George W. Bush’un Afrika Gezisi ve 11 Eylül Sonrası ABD’nin Afrika’ya Yaklaşımı”, <http://www.tasamafrica.org>, Erişim Tarihi: 22.4.2010.

TEPEBAŞ, Ufuk. “Kahire’den Lizbon Zirvesi’ne Stratejik Ortaklıktan Siyasal Ortaklığa Avrupa Birliği-Afrika Birliği İlişkileri”, <http://www.tasam.org>, Erişim Tarihi: 8.9.2008.

TEPEBAŞ, Ufuk. “Sahra Altı Afrika’nın Artan Önemi ve Türkiye”, <http://www.tasam.org>, Erişim Tarihi: 9.9.2008.

TEPEBAŞ, Ufuk. “Türkiye’nin Afrika Açılımı ve Türkiye-Afrika İşbirliği Zirvesi”, <http://www.tasam.org>, Erişim Tarihi: 8.9.2008.

“Tunus Devlet Başkanını Seçti”, <http://www.kanalahaber.com>, Erişim Tarihi: 22.3.2010.

“Türk-ABD İlişkilerine Dair Şok İddia”, <http://www.haber7.com>, Erişim Tarihi: 30.10.2008.

UĞUR, Cihan. “Çin’in Yumuşak Gücü”, <http://www.turksam.org/tr>, Erişim Tarihi: 6.5.2010.

“U.S.-African Trade Profile-2009”, <http://www.agoa.gov>, Erişim Tarihi: 5.5.2010, ss. 1-17.

WOLF, Martin. “‘Uyu Çin Uyu, O, Uyandığında Tüm Dünyayı Sallayacak’”, <http://www.antimai.org>, Erişim Tarihi: 15.9.2008.

YALÇIN, Deniz. “Enerji Koridorunda Çin-ABD Deniz Savaşına Doğru Mu?”, <http://denizyalcin.blogspot.com>, Erişim Tarihi: 24.10.2008.

YILDIRIM, Emre. “II. Avrupa Birliği-Afrika Birliği Zirvesi’nin Ardından”, <http://www.tasam.org>, Erişim Tarihi: 10.10.2008.

ZAĞRALI, Melek. “Unutulmuşken Afrika’nın Öne Çıkışı”, <http://www.tasam.org>, Erişim Tarihi: 9.9.2008.

ZAKARİA, Fareed. “Amerikan Hakimiyeti’nin Geleceği (2)”, <http://www.ekopolitik.org>, Erişim Tarihi: 5.9.2008.

“Zimbabve’de İkinci Tur Gerilimi”, <http://www.tumgazeteler.com>, Erişim Tarihi: 23.6.2009.

“Zimbabve Paradan 12 Sıfır Attı”, <http://www.referansgazetesi.com>, Erişim Tarihi: 4.2.2009.

“Zimbabve’ye Yaptırıma Çin ve Rusya’dan Veto”, <http://www.ntvmsnbc.com>, Erişim Tarihi: 24.8.2008.